TOPLUMSAL

Tarih

183
MART
2009

EĞİTİM BÜLTENİ İLE BİRLİKTE

İkinci Meşrutiyet'i Hazırlayan Koşullar

Rumeli'de Vergi Tahsilatı ve Jandarma

Nadir Özbek

Harvard'daki Adamımız: Samuel P. Huntington

Bir Neo-Con'un Önlenemez Yükselişi

Aykut Kansu

ABD, Yunanistan, Azerbaycan

Dünyada Tarih Eğitimi

Dosya Editörü: Dilara Kahyaoğlu

Herkül Millas, Hasan Sungur, Emre Gürbüz, Elizabeth Cole, Magda Costantino, Denny Hurtado. *51. Sayfada*

İrvin Cemil Schick

Osmanlı Cinselliğinin Egzotikleştirilmesi

Söyleşi: Ece Zerman

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | Fiyatı: 6,00 TL. (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025

UNICERA
21. ULUSLARARASI
SERAMİK VE BANYO FUARI

UNICERA
İSTANBUL

www.unicera.com

1 - 5 Nisan 2009

TÜRKİYE SERAMİK FEDERASYONU

TİMDER TÜYAP

TÜYAP İstanbul Tüyap Fuar ve Kongre Merkezi Büyükçekmece, İstanbul

ufi Onaylı Fuar

BU FUAR 5174 SAYILI KANUN GEREĞİNCE TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ (TOBB) İZNİ İLE DÜZENLENMEKTED

KURUMSAL TARİH DOSTU

Bazı işlerin manevi kazancı, maddi kazancından çok daha fazladır. Kurumsal Tarih Dostları küçük bir katkıyla büyük bir kazanç sağlıyor, Türkiye'nin geleceğinin oluşturulmasına destek oluyor.

Dışlayıcı olmayan, gerginlikler üretmeyen, çağdaş-bilimsel bir tarih bilincinin yaygınlaşması için yürüttüğümüz çalışmalarda, Tarih Vakfı'na destek veren **Kurumsal Tarih Dostlarımıza ilgileri ve yüreklendirmeleri için sonsuz teşekkürlerimizle...**

Tarih Vakfı *Kurumsal Tarih Dostu* kurum ve şirketlerden öncelikle ilgi ve yüreklendirme, ardından da aylık 500 YTL katkı bekliyor.

Kurumsal Tarih Dostları 1 yıl süreyle, *Toplumsal Tarih* dergisinde 1 sayfa ücretsiz reklam yayınlatabiliyor. *Toplumsal Tarih* dergisi için üçer abonelik ve Tarih Vakfı kitapları için ise %40 indirim hakkı kazanıyor. Ayrıca tüm Kurumsal Tarih Dostları, Tarih Vakfı web sitesinde logosuyla yer alıyor.

Aktif Dağıtım A.Ş.

Barut Hotels

Bekay Emlak İnş.ve Tic. A.Ş.

Ekin Fuarcılık Ltd.

KONE Asansörleri

MUDO

Royal Garden Hotel

TÜYAP A.Ş.

Visitur Seyahat Acentası

www.tarihvakfi.org.tr

15 YIL TARİH VAKFI

VAKIF MERKEZİ
Zindankapı Değirmen Sokak No: 15 Eminönü 34134 İstanbul
T (0212) 522 02 02 **F** (0212) 513 54 00
E tarihdostu@tarihvakfi.org.tr

GÖNÜLLÜLÜK, PROJE VE FON GELİŞTİRME, İLETİŞİM ÇALIŞMALARI MERKEZİ VE İSTANBUL MÜZESİ PROJESİ
Zindankapı Değirmen Sokak No: 15 Eminönü 34134 İstanbul
T (0212) 522 02 02 **F** (0212) 513 54 00
E tarihdostu@tarihvakfi.org.tr

MYRA

183. SAYIMIZLA MERHABA

2002 yılında Atina Üniversitesi Tarih Bölümü'nde okurken, geçinmek için Osmanlıca özel ders veriyordum. Bir kanadı Isparta'dan (İç Ege) göç etmiş, şimdi artık kuzey Yunanistan'ın Kozani şehrinde yerleşmiş bir aileden gelen, Türkçesini ve Osmanlıcasını ilerletmek isteyen talebem, Türkçe ve Yunanca ders kitaplarında düşmanlıkların ayıklanması amacıyla oluşturulmuş komisyonda çalışıyordu. Eski harfleri öğrenme ve en basit metinleri okuma aşamasını geçtikten sonra gelişigüzel metinler seçip talebemin pratiğini artırmaya uğraşıyordum. Benim de önceden okumadığım bu metinlerden birinde, Refik Halid'in *Gurbet Hikâyeleri*'nden birine başlamıştık. Refik Halid, Balkan Harbi'ndeki bir Türk kadınının dramını anlatıyordu. Hikâyede, düşmandan kaçan kadın çamur içinde, yalın ayak İstanbul'a varmaya çalışırken üç çocuğunu da yitiriyordu. Ailesinde mübadiller bulunan bir Yunanistanlı ile bu metni okumanın çok da uygun olmadığını düşünüp, ama diğer metinlerden de acaba ne çıkacak tedirginliği içinde ve özür diler bir havada bir başka metne geçebileceğimizi söyledim. Fakat talebem sınırlı Türkçesiyle, "Her devletin böyle metinlere ihtiyacı vardır ve bu da normaldir," anlamına gelen bir şeyler söyledi. Doğrusu ya bu cevap beni rahatlattı; Türkiye'den tanıdığım bir akıl yürütme biçimiyle karşı karşıya olduğumu düşündüm.

Buradan, Dilara Kahyaoğlu'nun hazırladığı Ders Kitapları dosyasında bulunan, Herkül Millas'ın Yunanistan'da Gümülcüne/Komotini'deki Türk azınlığın ders kitapları sorununun çözümü konusunda, kendisinin de içinde olduğu çalışmaları özetleyen yazısına gelmek istiyorum. Millas, Türkiye ve Yunanistan'daki milliyetçilikten uzak muhalif tutumuyla ve iki ülkeyi de iyi tanıyan bir tarihçi olarak bu konuda çalışabilecek en iyi isim. Türk azınlığın ders kitapları meselesinde, tüm tarafları tatmin edecek makul bir çözüm her iki ülkede de tarih kitaplarının şovenizmden uzak bir anlayışla gözden geçirilmesine yardımcı olacak önemli bir adımdır.

Sevim Çiçek'in Eğitim Bülteni'nde İlhan Tekeli'nin konuşmasından alıntıladığı gibi, tarih metinlerini etnik düşmanlıktan arındırmanın belki en iyi yolu, tarih öğretimi kitapları yazımında birden fazla tarafın katıldığı düzenlemeler yapmaktan geçiyor. Bu yazılanları da nihai metinler olarak kabul etmeyip araştırmacıların yeni bulgu ve eleştirilerine açık tutmak bu alanda daha iyi noktalara gelmenin ön şartı olsa gerek. Öte yandan, daha iyi noktalara gelmek eğitim politikalarını yöneten devletlerin niyetlerinden tabii ki bağımsız değil. Millas'ın yazısından Yunanistan'ın bu alanda 2002'ye göre daha iyi bir noktada olduğu sonucuna varabiliyoruz.

Nisan sayısında görüşmek üzere.

Ahmet Akşit

04 OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY
Hazırlayan: Emel Seyhan

06 1908 KARİKATÜRLERİ
Hazırlayan: Erol Üyepazarcı, Mehmet Ö. Alkan

08 *L'ILLUSTRATION*'DAN SEÇMELER
Hazırlayan: Edhem Eldem

10 PROF. DR. NAMIK YALÇIN'IN KONUŞMASI
8500 YILLIK JEOARKEOLOJİK BİR KEŞİF
Koray Demiray

11 BURHAN OĞUZ VEFAT ETTİ
Burak Çetintaş

12 3 ARALIK 2008, MOSKOVA
"TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ" KONULU SEMPOZYUM
Liaisan Şahin

14 OSMANLI BANKASI MÜZESİ'NDE SABANCI ÜNİVERSİTESİ'NİN İŞBİRLİĞİYLE
SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMALARI BAŞLIYOR
Özgül Akıncı

16 ALLIANZ'IN DESTEĞİYLE OSMANLI'DA SİGORTACILIK SERGİSİ

18 "DERS KİTAPLARINDA İNSAN HAKLARI II" PROJESİ BULGULAR VE TAVSİYELER RAPORU YAYIMLANDI
Gamze Rezan Sarışen

19 FATMAGÜL BERKTAY'DAN KENT, ÖZGÜRLÜK VE KADIN ÜZERİNE

22 1966 SEÇİMLERİNDE TİP PROPAGANDA YÖNERGESİ
Erden Akbulut

24 İRVİN CEMİL SCHİCK İLE SÖYLEŞİ
OSMANLI CİNSELLİĞİNİN EGZOTİKLEŞTİRİLMESİ
Söyleşi: Ece Zerman

34 HARVARD'DAKİ ADAMIMIZ SAMUEL P. HUNTINGTON (II)
1970'Lİ YILLARDAN 2000'Lİ YILLARA BİR *NEO-CON*'UN ÖNLENEMEZ YÜKSELİŞİ
Aykut Kansu

42 ŞEHZADE ABİD EFENDİ'NİN DÜĞÜNÜ
TİRAN 1936
Yüksel Özgen - Mustafa Balcı

46 İKİNCİ MEŞRUTİYET'İ HAZIRLAYAN KOŞULLAR
RUMELİ'DE VERGİ TAHSİLATI VE JANDARMA
Nadir Özbek

51 DOSYA
DÜNYADA TARİH EĞİTİMİ

52 İNSANLAR EĞİTİMLERİNDE SÖZ SAHİBİ OLMALI MI?
BATI TRAKYA'DA BİR HAK, UYUM, BARIŞ ARAYIŞI PROJESİ
Herkül Millas

58 KİMİN TARİHİNİ ÖĞRETMELİYİZ?
Magda Costantino, Denny Hurtado

62 ÇATIŞMA YAŞAMIŞ TOPLUMLARDA TARİH EĞİTİMİ
BİRLEŞTİRMEK Mİ, BÖLMEK Mİ?
Judy Barsalou - Elizabeth A. Cole

70 İDEOLOJİLERİN KISKACINDA TARİH EĞİTİMİ
"ABD ÖRNEĞİ"
Hasan Sungur

78 AZERBAYCAN TARİH DERS KİTAPLARINDA OSMANLI-AKKOYUNLU SAVAŞLARI
Y. Emre Gürbüz

84 KORUCUTEPE HÖYÜĞÜ'NDEKİ
BEŞ BİN YILLIK BONCUK VE MÜCEVHERLER
Veli Sevin - Necla Arslan Sevin

08 **L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER**

Edhem Eldem'in bu ay seçtiği haber, Abdülmecid'in kızıyla Mustafa Reşid Paşa'nın oğlunun evliliklerini konu ediyor.

19 **İSTANBUL: KENT, ÖZGÜRLÜK VE KADIN**

Fatmagül Berktay, İstanbul örneğinden yola çıkarak kadın ve kent ilişkisini inceliyor.

22 **1966 SEÇİMLERİNDE TİP PROPAGANDA YÖNERGESİ**

Erden Akbulut, TİP'in 1966 seçimleri için hazırladığı yönergesine göz atıyor.

42 **ŞEHZADE ABİD EFENDİ'NİN DÜĞÜNÜ**

Yüksel Özgen ve Mustafa Balcı, Abdülhamid'in sürgündeki oğluyla Arnavutluk Kralı'nın kızkardeşinin evliliklerini ve yankılarını inceliyor.

84 **BEŞ BİN YILLIK BONCUK VE MÜCEVHERLER**

Veli Sevin ve Necla Arslan Sevin, Elazığ Korucutepe'de çıkarılan boncuk ve mücevherler üzerine yazdı.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 183 Mart 2009

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Halim Bulutoğlu

TARİH VAKFI

Zindankapı Değirmen Sokak No: 15
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02

www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Bülent Bilmez Can, Aydan Çelik, Gökhan Çetinsaya, Esra Danacıoğlu, Edhem Eldem, Nurşen Gürboğa, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalihoğlu, Ayşe Hür, Yavuz Selim Karakışla, Murat Koraltürk, Elçin Macar, Mutlu Öztürk, Mustafa H. Sayar, Oğuz Tekin, Taner Timur, Mete Tunçay, Nuran Yıldırım

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Rauf Kösemen

S. YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ
Ahmet Akşit

YAYIN YÖNETMENİ YARDIMCISI
Zafer Çeler

REDAKSİYON VE DÜZELTİ
Belgin Sunal

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK UYGULAMA
Harun Yılmaz (Myra)

SAYFA TASARIM/UYGULAMA
Aysel Kazıcı

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35
(Dahili 11)
(0212) 513 54 00 (Faks)
aaksit@tarihvakfi.org.tr
zceler@tarihvakfi.org.tr

BASKI
Tempo Matbaacılık ve Ambalaj San. A.Ş.
İkitelli Org. San. Blg. Turgut Özal Cad.
No.:116/1 - 34670
İkitelli - İstanbul
Tel.: +90 212 549 3460
Fax.:+90 212 549 3464

BASKI TARİHİ
25.02.2009

DAĞITIM
YAYSAT
(0212) 622 2222
www.yaysat.com.tr

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 431 54 24

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
70,00 TL.

Dünkü Nümayiş

2 MART 1909

TANİN 9878

Dün İdare-i Mahsusa amele ve müstahdemîni ellerinde bayraklar olduğu halde saat yediye doğru Bâb-ı Âli önüne gelerek nümayişte bulunmuşlardır. Amele ve müstahdemîn-i mezkûre dört beş günden beri Adalar canibine Şirket-i Hayriye'nin vapur işletmesinden dolayı kendilerinin duçâr-ı sefalet olduklarından bahis ile bağırıyorlardı. Keyfiyet Sadrazam Paşa'ya aksedince talepleri ne olduğu anlatılmak üzere içlerinden üç dört kişi kabul edilmiş ve yukarıda yazdığımız vechile bu akşamdan itibaren Şirket vapurlarının Adalar hattına işletilmemesini talep etmişlerdir. Sadaret'ten de Bahriye Nezareti'ne hemen malumat verilerek Nezaret-i mezkûreden gönderilecek heyet ile İdare vapurlarının kabil-i istimâl olanlarının tefriki ile işlettirilmesi ve zaten Mayıs nihayetine kadar İdare namına vapurlar tedarik olunacağı ve o zamana kadar da cümlesinin maâşâtının tesviye edileceği bildirilmiştir. Bu tebliği amele ve müstahdemîn-i mezkûre kabul etmeyerek dağılmamışlar, feryada, gürültüye başlamışlardır. Sadaret seryaveri tarafından kendilerine tekrar tebligat ve tenbihatta bulunulmuş ise de, yine kabul etmemişlerdir. Nihayet Zaptiye Nezareti'ne haber gönderilerek Sami Paşa tarafından dört süvari polisi ile miktar-ı kâfi süvari askeri gönderilmiştir. Bunlar tarafından dağıtmak için vuku bulan teşebbüsat akim kalmakla Bâb-ı Âli muhafazasına memur asker silah bedest olarak müdahale ile nümayişçileri dağıtmışlardır. Fakat Bâb-ı Âli avlusundan harice ihraç edildikten sonra cümlesi tekrar Hilal Matbaası aşağısında toplanmışlar ve içlerinden ateşçi Yusuf, hamal Kasım, refiki Abdullah namında üç kişi tevkif edilerek zaptiyeye irsal edilmelerinden dolayı arkadaşlarımızı isteriz diye gürültü etmişlerse de tekrar dağıtılmışlar ve nihayet Kolağası Faiz Bey'in kumandası altındaki süvari asakiri amele ve müstahdemîn-i mezkûreyi Bahçekapısı'na kadar takip ve mugayir-i asayiş bir hâl vukuunu men' etmişlerdir. Birkaç kişinin mecrûh olduğu söyleniyor.

Dersaadet'te Balon

7 MART 1909

TANİN 0368

Hakan-ı mağfûr Abdülmecid devrinden beri İstanbul'da hiç balon görülmemişti. Müşârünileyhin zaman-ı saltanatlarında bir İngiliz Dolmabahçe civarında havaya suûd etmişti (yükselmişti). Bu vak'a şimdi yine tekrar edecektir. Çünkü Harbiye Nezareti Barbot (?) isminde bir Fransız'a Taksim Kışlası talim meydanında oradaki askerlerin muavenetiyle bir balon şişirmesine müsaade eylemiştir. Dolmabahçe'deki gaz fabrikası az bir fiyat ile lâzım gelen gazı itâ edecektir.

Pera Palas'taki Ziyafet

14 MART 1909

TANİN 0371

İttihad ve Terakki Cemiyeti ile asakir-i berriye ve bahriye şerefine Damat Ferit Paşa, Prens Sait Halim Paşa ve Hamdi Bey ile Besim Ömer Paşa taraflarından tertip olunan ziyafet pek parlak olmuştur. Ziyafette Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, Ayan Reisi Sait Paşa, Mebusan Reisi Rıza Bey ile bir çok âyan ve mebusan azâ-yı kiramı hazır bulunmuşlardır. Damat Ferit Paşa, Sadrazam Hilmi Paşa, Âyan Reisi Sait Paşa taraflarından gayet güzel nutuklar irad edilmiş ve hâzırûn tarafından şiddetle alkışlanmıştır.

Askeri Kulübün Resm-i Küşâdı

14 MART 1909

TANİN 0371

Cağaloğlu'nda İran Sefarethanesi karşısında hayli zamandan beri ihzarına, ikmâl-i tefrişatına çalışılmakta olan Askeri Kulüb'ün resm-i küşâdı dün pek parlak bir surette icra edildi. Saat altı raddelerinde Kulübün konferanslara mahsus olan salonunda bütün züvvar kaimen (ziyaretçiler ayakta) bahçede çalınan Hamidiye Marşı'nı istimâ eyledikten sonra Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa kürsüye çıkıp bir nutk-ı beliğ kıraât eyledi.

Şişli ve Üsküdar'da birer kulüp tesisinin mukarrer olduğunu, zabitanın siyasiyatla meşgul olmayıp mesleklerinin icabatına göre hareketle sırf vatanın temin-i selâmetine sarf-ı gayret eylemelerini söyledi ve pek ziyade alkışlandı.

Badehu Nuruosmaniye Hatibi Hafızı Mehmet Hacet Efendi tarafından zemin ve zamana münasip bir dua-yı beliğ okundu. Müteakiben resm-i küşâtta hazır bulunan Japonya İmparatoru'nun birader zadesi erkân-ı harbiye zabitanından Prens Koti şerefine bando tarafından Japon Marşı ve onu müteakip "Hürriyet" Marşı çalındı.

Resm-i küşât merasiminin ifâ ve ikmâlinden sonra züvvar daireyi temaşâya başlamıştır. Üst kat bir mescid-i şerif ile, bilardo ve piyanolayı havi konferans, eskrim, jimnastik salonlarını ve geceleri geciken zabitanın beytûtetlerine (gecelemelerine) mahsus yatak odalarını havidir. İkinci katta ise gayet müzeyyen bir ufak misafir salonu, bir salon, sigara salonu, kütüphane, yazıhane ve kıraât salonları vardır. Alt katta biri büyük, diğeri küçük olmak üzere yemek salonları ve sair daireler bulunuyor. Her tarafta nezafet ve intizam hüküm-ferma.

Tertip olunan büfeden züvvara nefis pastalar, soğuk etler, limonatalar ve sigaralar veriliyor, bu sırada hariçten mütemadiyen muzika latif havalar çalıyordu.

Huzzar meyanında Hariciye Nazırı Rıza Paşa, Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Müşir Fuat Paşa, bazı damat paşalar, Topçu Muallimi İmhof Paşa, Mahmut Muhtar Paşa, Japon Hanedan-ı Hükümdarisi'nden Prens Koti, Japonya'nın Viyana Ataşemiliteri, Miralay Mösyö Korina, Kaymakam Mösyö Muri Oku ve ekser zabitan-ı Osmaniye hazır bulunmuşlardır.

Resmin hitamında ümera-yı askeriyemizle Japon zabitanının grup halinde fotoğrafları alınmıştır.

Barıştırıldılar

15 MART 1909

SEVET-İ FÜNÛN 2588

Dün gece Mekteb-i Mülkiye talebesi bir çay ziyafeti tertip eylemişler ve bu ziyafete İkdam Sermuharriri Ali Kemâl, Tanin Sermuharriri Hüseyin Cahit ve İkdam sahibi Cevdet ve muharrirlerden Zühtü ve İsmail Hakkı beyleri davet etmişlerdir. Saat birde Mekteb-i Mülkiye talebesi namına bir efendi tarafından matbuatta şahsiyâttan tevakki edilmesi (sakınılması) lüzumuna dair bir nutuk irad edilmiş ve bunun üzerine Müdür Celal Bey Kemâl ve Cahit beyleri musâfaha ettirmiş (el sıkıştırmış), barıştırmıştır. Bunu bir çok nutuklar takip eylemiş, saat üçe kadar mektepte kalınmıştır. Tarafeyne bir de itilâfname imza ettirilmiştir.

Şehrimizde Kumar

21 MART 1909

TANİN 0373

İstanbul ve Beyoğlu taraflarındaki gazino ve kahvehanelerde şu son zamanlarda kumar oyunlarının pek ziyade kesb-i tezâyüd ettiğini haber alıyoruz. Bu âdet-i mekrûhenin Beyoğlu'nda tevessü etmesini pek o kadar fevkalade telâki edemeyiz. Çünkü oraları medeniyet sü-i istimalâtının en mütenevvi (çeşitli) ahvâl ve vakâyine cilvegâh olagelmiştir, fakat, İstanbul'da, asırlardan beri sefâhatlerin bu neviyle henüz televvüs etmeyen (kirlenmeyen) âsûde İstanbul'da bu hâlleri görüp kalbi sızlamayacak bir sahib-i hamiyet tasavvur edilemez. Osmanlılıların yedi yüz senelik vatanını hâile-i istibdat bir harabe-zâra (viraneliğe) çevirmişti; bu gün herkes için çalışmak, lâ-yenkati' (durmadan) çalışarak bu mülkün teâli ve ikbâli için uğraşmak farz-ı ayn (Allahın emri) olmuşken bilhassa gençlerimizin o muazzez dakikalarını kırâathane köşelerinde kumar oynamakla geçirmeleri pek ziyade şayan-ı teessüftür.
İstihbarat-ı mevsûkamıza nazaran en ziyade kumar oynanan mahaller Direklerarası'yla Sultanahmet ve Sirkeci taraflarındaki kırâathanelerdir. Her hâlde bütün bu ahvale bir nihayet verilmesi için Zaptiye Nezareti'nin nazar-ı dikkatini celbederiz.

Hamalların Grevi

23 MART 1909

SEVET-İ FÜNÛN 2579

İstanbul cihetindeki rıhtım ve gümrüklerde müstahdem hamallardan bir takımı tatil-i eşgal etmişlerdir. Kanun-ı mahsus icabınca umuma müteallik müessesatta müstahdem olanların tatil-i eşgal etmeleri memnu olup bu gibilerin hapis ve kendilerinden ceza-yı nakdi ahz edilmesi kanun-ı mezkûr icabından bulunduğundan mezkûr gümrük ve rıhtımlarda müstahdem hamallardan her hangisi Mart'ın onuncu Salı gününden itibaren işinin başına avdet ederek gümrük ve rıhtım idarelerince tayin olunan hizmetini ifa etmediği hâlde hemen tardıyla yerine diğeri kabul ve istihdam edileceği gibi tatil-i eşgalde temerrüd eden hamallar haklarında kanun-ı mezkûr ahkâmına tevfikan muamelât-ı lâzıme dahi ifâ olunacaktır

Zeki Bey'in Konseri

23 MART 1909

SERVET-İ FÜNÛN 2579

Viyolonist Zeki Bey. . . Bu büyük sanatkarımızın ismini tanımayan var mı? Biz yok zannediyorduk, zannediyorduk ki garp âlem-i musikisine kollarımızı kabartarak irâe edebileceğimiz bu dâhî-i musikinin bir konser vereceği haberi işitilince bütün İstanbul halkı Tepebaşı Tiyatrosu'nu dolduracak, Zeki Bey'in programını teşkil eden nadide parçaları kemâl-i lezzet ve iftiharla dinleyecek. Öyle olmadı . . . Locaların, koltukların çoğu - halkımızda hiss-i musikiye malik olanlarla olmayanlar beynindeki nispeti gösterecek bir surette boştu.
Zeki Bey program muhteviyatını kendine has olan maharetle çaldı, elindeki keman - çalınan parçanın mahiyetine göre - ağlıyor, gülüyor veya titriyordu. Matmazel Kavanozyan da - bilhassa Traviata Operası'ndan müntahab bir parçayı - pek güzel taganni etti. Programda meşhur piyanist Mösyö Furlani'nin kendi eser-i sanatı olan (Kelebek) i Zeki Bey'le birlikte çalacağı mezkûrdu. Mösyö Furlani bununla iktifa etmedi. Hazırûnun tekrar eden alkışları üzerine başını bir eda-yı teslimiyetle sallayarak yine piyanosu başına geçti. Daha pek çok güzide parçalar çaldı.
Zeki Bey'den ve viyolonist Cemil Bey gibi diğer sanatkarlarımızdan bu gibi konserlerin tekrarını temenni ederiz. Bunlar tekerrür ettikçe bi't-tabi hazır bulunanlar şöyle birkaç kişiye, birkaç Beyoğlu ailesine münhasır kalmamaya başlar.

Alaturka ve Alafranga Musiki

23 MART 1909

İKDAM 6150

Şimdiye kadar alaturka musikimizi alafranga ile mezc ve tevhidde müşkülâta tesadüf edilmişti.
Nota ve fenn-i musiki Muallimi Kirkor Çulhayan Efendi uzun müddetten beri icra eylediği tecrübeler neticesinde bu hususta muvaffakiyet-i kâmile elde eylemiş ve yirmi kişiden mürekkep olarak teşkil eylediği bir heyet-i musikiye marifetiyle provalarına devam edilen bu tarz musiki ile yakında bir konser vereceği işitilmiştir.
Sol majör (rast) ve sol minör (nihavent) ve fa naturel majör (acemaşiran) fasıllarının armonize edilmesiyle husul bulan ve musiki-i Osmani'nin tekâmülüne hizmet edecek olan bu teşebbüs ve gayret şâyan-ı takdirdir.

Hamalların Grevi

23 MART 1909

TANİN 6150

Galata hamallarına edilen nasâyih üzerine dün grevden vazgeçerek çalışmışlardır. Dersaadet hamalları ise henüz çalışmak fikrinde değillerdir.

İLAN-I HÜRRİYET DOLAYISIYLA

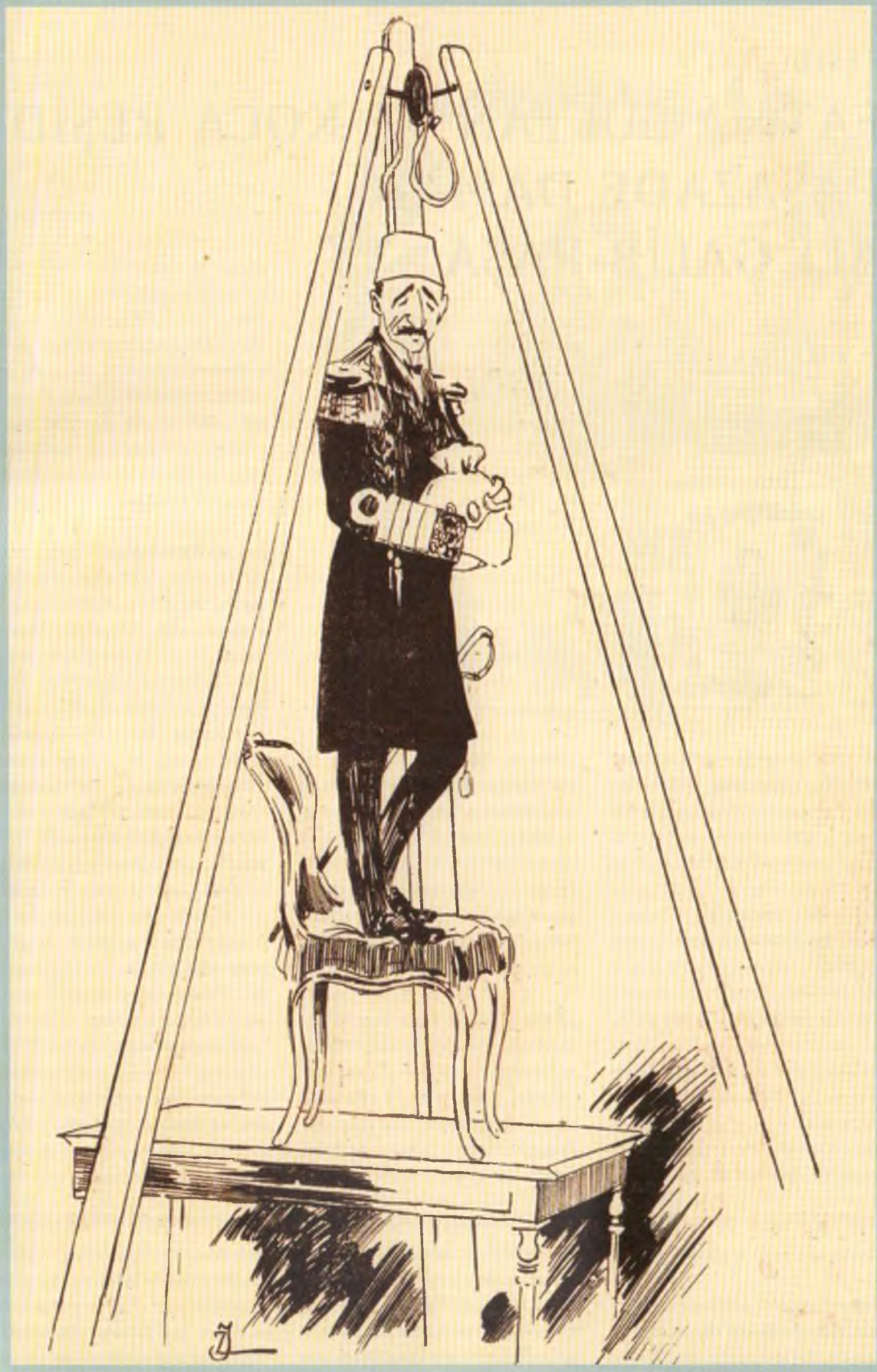
1908 KARİKATÜRLERİ

KALEM
SAYI 34, SAYFA 16
YAYINLANDIĞI TARİH:
16 NİSAN 1325-
29 NİSAN 1909
KARİKATÜRİST: SORESCO

Karikatürün altyazısı:
-Bak, ne istiyorlarsa verelim! aff-ı umumi mi, bir iki sadrazam başı mı, senin başın mı?
-.....
-Söylesen a dilin mi tutuldu?
Yoksa benim....
-..... (kendi kendine)
Ha şunu bileydin.

31 Mart Vakası gerçekleşmiş ve II. Abdülhamid tahttan indirilmiştir. Karikatürde mabeyincisi ile konuşan kişi, II. Abdülhamid'dir. Eski Osmanlı padişahlarının askerin isyanı üzerine sadrazamlarını kolaylıkla feda etmelerine ve asilerin isteklerini yerine getirmelerine işaret edilerek eski padişah hicvedilmektedir.

KALEM
SAYI 35, SAYFA 6
YAYINLANDIĞI TARİH:
23 NİSAN 1325-
6 MAYIS 1909
KARİKATÜRİST: SORESCO

Karikatürün altyazısı:
Yüksel ki yerin bu yer değildir
Dünyaya geliş hüner değildir

Karikatürde, darağacının altında gözüken kişi, eski Sadrazam Kamil Paşa'nın oğlu Amiral Sait Paşa'dır. Hızlı bir Kamil Paşa karşıtı olan *Kalem*, 31 Mart olaylarında eski sadrazamın oğlunun parmağı olduğunu ilan edip, cezalandırılmasını istemektedir. Ceza ise doğal olarak idamdır. Suçlanacağını bilen Sait Paşa ise olaylardan sonra kaçıp gizlenmiştir.

PROF. DR. NAMIK YALÇIN'IN KONUŞMASI

8500 YILLIK JEOARKEOLOJİK BİR KEŞİF

KORAY DEMİRAY

Bilindiği üzere Marmaray ve İstanbul Metrosu'nun Yenikapı'da sürdürülen kazı çalışmaları sırasında Osmanlı döneminden neolitik döneme kadar uzanan bir zaman dilimine ait kültürel buluntu ve kalıntılara rastlanmış, bunların zaman içerisinde ortaya çıkarılması sağlanmıştır. Bu kazı aynı zamanda İstanbul'un jeolojisinin çok az bilinen son 10.000 yıllık dönemine ilişkin önemli kayıtları bünyesinde barındıran bir çökel istifinin de incelenmesi imkânını yaratmıştır. Farklı dönemlere ait kültürel ve mimari kalıntılar içeren bu çökel istifi bölgenin kültürel geçmişini ve jeolojisini araştırmak için mükemmel bir olanak yaratmaktadır. Bu konu kapsamında 9 Şubat 2009 tarihinde Yapı Kredi Kültür Merkezi'nde, İstanbul Üniversitesi Jeoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Namık Yalçın'ın konuşmacı olarak katıldığı bir etkinlik düzenlendi.

Namık Yalçın konuşmasına bazı üniversitelerin ilgili bölümleri ile İstanbul Arkeoloji Müzeleri işbirliğiyle başlatılan "Yenikapı antik limanında jeoarkeolojik bir araştırma / İstanbul'da 10.000 yıllık bir kültürel ve jeolojik mirasın incelenmesi" projesinde beraber çalıştığı insanlara teşekkür ederek başladı. Yenikapı'da hem İstanbul Metrosu hem de Marmaray projesi nedeniyle kazı işlemlerinin çok geniş bir alana yayıldığını ve daha kazının ilk aşamalarında bunun rasgele bir kazı olmadığının anlaşıldığını söyledi.

Yalçın konuşmasına, jeoarkeolojinin tanımı üzerine açıklayıcı bilgiler vererek devam etti. Jeoarkeolojinin jeoloji ile arkeoloji bilimlerinin karışımından oluşan bir bilim olmadığının altını çizen Yalçın, jeoarkeolojinin daha çok arkeolojik bulguların değerlendirilmesinde jeolojik tekniklerin uygulandığı bir disiplin ve arayüz birimi olduğuna işaret etti. Arkeolojiye etki eden jeolojik terimleri dört ana başlıkta toplayarak, bunların sırasıyla toplumların yaşamları boyunca değişen doğal çevre, toplumların yaşamlarını sürdürebilmeleri için ihtiyaçları olan doğal kaynaklar, ocak ve işlikler, stratigrafi (bir alan veya bölgedeki kayaların nitelik, kalınlık, istiflenme, yaş ve korelasyon yönlerinden ele alan tasvirci jeoloji konusu) olduğunu söyledi. Ayrıca arkeolojinin değişik toplumların yaşamlarını ve kültürlerini araştıran bilim dalı olduğuna, toplumların yaşamlarını ve kültürlerini etkileyen çok fazla olayın mevcut olduğuna, bu olayların çoğunda yer ve coğrafyanın etkisinin yadsınamaz olduğuna vurgu yaptı.

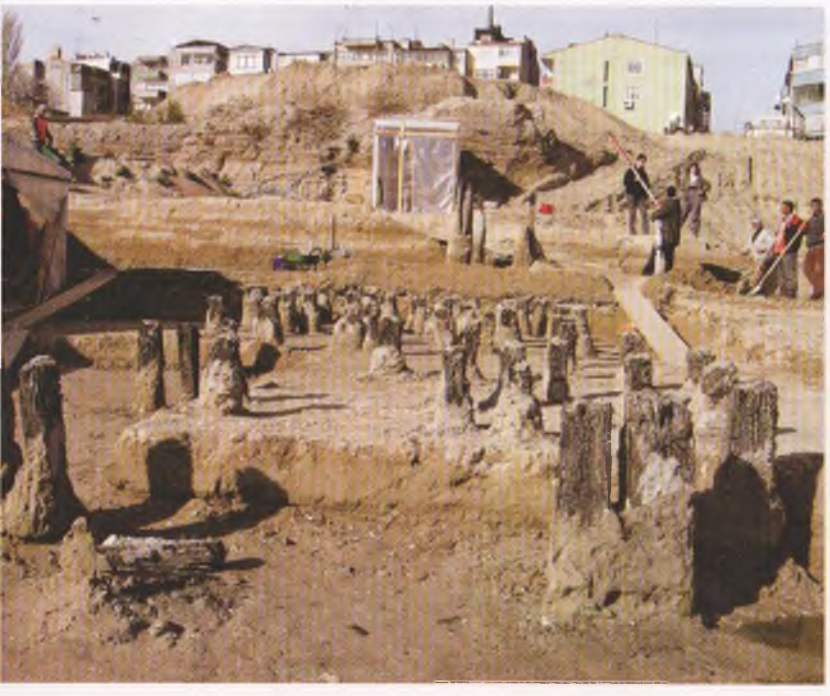
Bundan sonraki kısımda Namık Yalçın, kazı bölgelerindeki belirli bir alana ait 10.000 yıllık çökel istifinin jeoarkeolojik değerlendirmesini izleyicilerle paylaştı. İlk katmanlarda farklı iki tip toprağın söz konusu olduğunu, üstteki toprak tabakanın sahil yolunun dolgusunda kullanılan sert bitkisel dolgu topraktan oluştuğunu, bunun altındaki katmanın ise eğik tabakalı doğal istiften, yani akarsunun getirdiği topraktan oluştuğunu söyledi. Bir zamanlar şu anda Vatan Caddesi'nin bulunduğu yol boyunca akan Lykos (Bayrampaşa) deresinin Bizans İmparatorluğu'nun son zamanlarında Yenikapı yakınlarındaki bir koya döküldüğünün bilindiğini, bu yüzden Yenikapı yakınlarındaki antik limanın (Theodosius limanı) doğal bir koya yerleştirilmiş bir liman olduğunu belirtti. Lykos deresinin ağzı, yatağı ve kıyı çizgisindeki değişimlerin incelenmesinin çok önemli olduğunu ve derenin zamanla koyu neredeyse doldurduğunu söyledi.

Bu katmanlardan sonra, denizel birim diye adlandırılan, denizin getirdiği topraktan oluşan bir katmanın geldiğini ve buradaki kum cinsinin Florya sahilindeki kum ile aynı olduğunu söyledi. Bu noktadan itibaren antropolojik etkilerin bulunmaya başlandığını söyleyen Yalçın; örnek olarak da iskele kazıklarını, iskeleleri, gemileri gösterdi. Ayrıca at ve deve iskeletlerinin bulunduğunu da ekledi.

Konuşmasına, bu katmanda bulunan 7. yy ve 11. yy arasındaki zaman dilimine ait 28 kadar geminin zamanın gemi inşaat teknolojileri açısından çok önemli olduğunu söyleyerek devam eden Yalçın, bu gemilerin hızla kumun altına gömüldüğünü ve çok zarar gördüğünü, dev dalgaların getirdikleri ve fırtına yüzünden battığını, tüm yüküyle batan gemilerin bile bulunduğunu belirtti. Gemilerin dev dalgalar ve fırtına yüzünden battığına bulundukları denizel birimdeki toprağı inceleyerek kanaat getirdiklerini belirten Yalçın, tsunami veya deprem sonucu battıklarını destekleyen toprak yapısının izine rastlanmadığının altını çizdi.

Bundan sonra gelen katmanın doğal ve yapay malzemelerin karıştığı bir topraktan oluştuğunu, burada deniz tabanını aşındırarak bir seferde gelen sel veya tsunami gibi güçlü bir akıntının söz konusu olduğunu ve bunun büyük ihtimalle tsunami olduğunu belirtti. Yalçın bu katmanı "kaotik kısım" olarak adlandırdığını çünkü burada keramik parçaları, taşlar, cam eşyalar, altın sikkeler gibi çok çeşitli malzemenin bulunduğunu söyledi. Buradan daha derinlere indiğimizde bizi doğal çökeleklerden oluşan başka bir katmanın beklediğini ama bu kısımlarda kayda değer bir şey bulunmadığını sözlerine ekledi.

Daha sonra doğal çökeleklerin yanında taşınamayacak ölçüde kocaman kayaların bulunduğu başka bir katmana geldiğimizi anlatan Yalçın, bu kayaların neolitik döneme (MÖ 8000-MÖ 5500) ait mimari yapılara işaret ettiğini söyledi. Bu kısımda 8400 yıllık mezarlara rastladıklarını, neolitik döneme ait mezarların ve mimari yapıların denizin yıllar boyu yavaş yavaş yükselmesi sonucu yeraltında kaldığını vurguladı. Sıradaki katmanın ise siyah killi topraktan oluştuğunu, bunu yerleşim yerinin yakınlarındaki

Yenikapı kazı alanında ortaya çıkarılan mimari buluntular.

Gün Işığı'nda İstanbul'un 8000 Yılı'ndan alınmıştır

bataklık bir alanın varlığına dair önemli bir işaret olarak algılayabileceğimizi söyledi. Ayrıca bu kısımda neolitik döneme ait önemli ahşap malzemelerin bulunduğuna dikkat çeken Yalçın, bu malzemelerin buradaki toprağın oksijensiz olması sebebiyle yıllar boyunca korunabildiğini belirtti.

Bundan sonra ise anakara diye adlandırılan kısmın gelmesi gerektiğini söyleyerek, kazı bölgelerindeki belirli bir alana ait 10.000 yıllık çökel istifinin jeoarkeolojik değerlendirmesini bitirdi.

Konuşmasına Marmara Denizi hakkında bilgiler vererek devam eden Yalçın, denizin 18.000 yıl önce şimdiki seviyesinin 120 metre altında bir göl olduğunu söyledi. Boğazların o zamanlarda akarsu vadileri olduğunu ve ilkönce Karadeniz'in Marmara Denizi'ne aktığının yaygın olarak kabul gördüğünü belirttikten sonra, tektonik hareketlerin etkilerini tam olarak açıklayamadıklarını sözlerine ekledi. Marmara Denizi'nin asırlar boyu yükselmesi ve Lykos deresinin doldurduğu topraklar yüzünden bütün bu eserlerin yeraltına gömüldüğüne dikkati çekip, kazı çalışmaları sayesinde hepsinin gün ışığına çıktığını belirterek konuşmasını bitirdi.

BURHAN OĞUZ VEFAT ETTİ

BURAK ÇETİNTAŞ

Araştırmacı yazar, kültür tarihçisi, yüksek mühendis Burhan Oğuz, 18 Şubat 2009 tarihinde İstanbul'da, 91 yaşında vefat etti.

1919'da İstanbul Osmanbey'de dünyaya gelen Oğuz, ilk ve orta öğretimini Sainte Jeanne d'Arc Mektebi'nde, liseyi ise Saint Benoit'da tamamladı. Ardından gittiği Yüksek Mühendis Mektebi'nden 1942'de makine mühendisi ve elektrik yüksek mühendisi olarak mezun oldu. İş hayatına henüz öğrencilik yıllarında çalışmaya başladığı Zeytinburnu ve Sütlüce silah ve mühimmat fabrikalarında dökümhane şefi olarak başladı. 1950'ye kadar değişik döküm ve imalat işleriyle uğraşan Oğuz, bu dönemde bir taraftan da Türkiye Sosyalist Partisi merkez icra komitesi azalığı ve Türkiye Demir ve Çelik Sanayi İşçileri Sendikası başkanlığı görevlerinde bulundu.

1950'den 1963'e kadar elektrik yüksek mühendisi sıfatıyla Türkiye'nin dört bir tarafını dolaşarak yerleşim bölgelerine elektrik götürülmesi, enerji nakil hatlarının, hidroelektrik santrallerinin inşası ve telekomünikasyon hatlarının döşenmesi işlerinde proje mühendisi, şantiye şefi ve teknik müdür sıfatlarıyla görev aldı.

1979-1984 seneleri arasında Edirne Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi'nde, daha sonra ise Trakya Üniversitesi'nin mühendislik fakültesinde öğretim üyesi olarak çalıştı. 1984'ten 2001 senesine kadar Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi'ne bağlı Metalurji Bölümü'nde ve yine aynı üniversitenin Güzel Sanatlar Fakültesi'ne bağlı Endüstriyel Tasarım Bölümü'nde yüksek lisans dersleri verdi.

Burhan Oğuz, hayatı müddetince yazmayı, not almayı ve gittiği her yerde bir taraftan merak ettiği konular hakkında araştırma yapmayı, bir taraftan da fotoğraf çekmeyi ihmal etmedi. Bu sayede zengin bir arşive sahip oldu. Emekli olmadan önce teknik ve mühendislik alanında 11 adet telif eser kaleme aldı, çok sayıda makale yazdı.

Ancak asıl mesleği olan mühendislik, teknoloji ve teknoloji tarihi ile ilgili olarak yurtiçinde ve yurtdışında yayınlanan birçok makalenin sahibi olan Burhan Oğuz'un en önemli yanı, Türkiye tarihi ile ilgili kaleme aldığı kitaplar ve makalelerdi. Oğuz, yüzyıllardan beri Anadolu coğrafyasına hâkim olan kültürlerin, inançların, beslenme ve üretim tekniklerinin, kurumların; inşa, ısınma ve aydınlanma tekniklerinin geçmişi hakkında derinlemesine araştırmalar yapmış, daha sonra bu çalışmalarını kitaplaştırmıştı.

Oğuz'un en bilinen eseri, şüphesiz *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri* isimli, altı ciltten oluşan yaklaşık 9 bin sayfalık çalışmasıdır ki, 1982'de yayınlanan bu çalışma ile Sedad Simavi Sosyal Bilimler Ödülü'ne layık görülmüştü. Daha sonra ise yine şehir, din ve kültür tarihi ile ilgili olarak 1983'te *Yüzyıllar Boyunca Alman Gerçeği ve Türkler*, 1983'te *Mezartaşında Simgeleşen İnançlar*, 1992'de iki cilt halinde *Türk ve Yahudi Kültürlerine Bir Mukayeseli Bakış*, 1996'da *Tarihsel Gelişimiyle Dünyada ve Türkiye'de Laiklik*, 1997'de üç cilt halinde *Türk Halk Düşüncesi ve Hareketlerinin İdeolojik Kökenleri*, 1998'de *Bizans'dan Günümüze İstanbul Surları* isimli eserleri yayınlanmıştı. Yazarın sürükleyici ve keyifli bir üslupla kaleme aldığı 800 sayfadan oluşan hatıraları ise *Yaşadıklarım-Dinlediklerim* ismi ile 2000'de basılmıştı.

Burhan Oğuz

Fotoğraf: Burak Çetintaş

Gerçek bir kitap kurdu olan Oğuz ile ayda iki defa bir araya gelerek muhtelif konularda tartışır, üzerinde çalıştığım yahut henüz araştırmaya başladığım konularda fikrine müracaat ederdim. Bu ziyaretlerimin hiçbirinden elim boş döndüğümü hatırlamıyorum. Bu randevusuz ziyaretlerimde, Burhan Bey'in öğleden sonra birden dört buçuğa kadar istirahat ettiğini bildiğim için akşama doğru gider, yanında yaklaşık iki saat kalır ve onu yormamaya çalışarak aklıma takılanları sorardım. Hafızası son günlerine kadar şaşılacak derecede iyiydi. Okuduğunu, hatta neyi nerede okuduğunu kesinlikle unutmaz, konuşurken lüzumlu gördüğü yerlerde konuyla ilgili kaynaklara atıfta bulunurdu. Edebiyat tarihine de düşkündü ve konuşmasını zaman zaman eski şairlerin beyitleriyle süslerdi. İlgilenebileceğini düşündüğüm, yeni çıkan bazı kitapları götürmek hem benim hem de onun çok hoşuna gider, "Bu gece muhakkak okuyacağım, teşekkür ederim..." diye elimden hemen ve gizleyemediği bir heyecanla alırdı. Benim gibi daha pek çok araştırmacı ve meraklıyı evine teklifsizce kabul ettiğini ve bildiklerini çekinmeden öğrettiğini, yardımcı olduğunu da görürdüm. Burhan Bey, gerçeğe varmanın sırrının çalışmak ve okumak olduğuna inanırdı.

Burhan Oğuz'un, çoğu tarih içerikli Türkçe, Osmanlıca, Fransızca, Almanca ve İngilizce kitaplardan oluşan yaklaşık 13 bin ciltlik kütüphanesi ise henüz sağlığında iken Koç Üniversitesi'ne intikal etmişti.

Son olarak Burhan Bey'i yakından tanımak, hayatı müddetince başından geçenlerle birlikte o günlerin genç Türkiye'sinin kuruluş ve şekilleniş serüvenini bir taraftan hayretle, bir taraftan da gülümseyerek okumak isteyenlere onun türlü anekdotla ve fotoğraflarla zenginleştirdiği otobiyografik hatıratını şiddetle tavsiye edelim.

3 ARALIK 2008, MOSKOVA

"TARİHİ PERSPEKTİF AÇISINDAN TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ" KONULU ULUSLARARASI SEMPOZYUM

Rusya'daki Türkiye Yılı etkinlikleri çerçevesinde 3 Aralık 2008'de Moskova'da düzenlenen sempozyum bu bağlamda önemli bir boşluğu doldurdu. "Tarihi Perspektif Açısından Türk-Rus İlişkileri" başlıklı sempozyum, Türkiye Büyükelçiliğinin katkıları ve Türkiye'den bilim adamlarının katılımıyla Moskova Devlet Üniversitesi Asya ve Afrika Ülkeleri Enstitüsü tarafından düzenlendi.

Büyükelçi Halil Akıncı, Prof. Dr. Zafer Toprak ve Prof. Dr. İlber Ortaylı Rus akademisyenlerle.

LİAİSAN ŞAHİN

Sovyetler Birliği'nin dağılması ertesinde Rusya ile Türkiye arasında 1990'ların başından itibaren gelişen ilişkilerin asıl içeriğini ticari-ekonomik ilişkiler ve önemli boyutlara ulaşan turizm olgusu oluşturdu. Ekonomi ve turizm alanında göze çarpan bu canlılık ne yazık ki diğer alanlarda pek gözlenemedi. Her iki tarafın uzmanları ikili bağların yavaş geliştiğinden, ekonomik ilişkilerin de mevcut potansiyeli gerçekleştirmediğinden yakındılar. Siyasi temasların ancak son yıllarda daha yakın bir hal almaya başladığını, üst düzeyde görüşmelerin sıklaştığını görüyoruz. 2001'de Rusya ile Türkiye arasında Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı'nın ve 2004'te Dostluk ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon'un imzalanması, iki ülkenin siyasi yakınlaşmasına doğru atılan önemli adımlar olarak değerlendirilebilir. 2004 yılının aralık ayında Türkiye'yi ziyaret eden Vladimir Putin, cumhuriyet Türkiye'sine ayak basan ilk Rus lider oldu. Keza, Haziran 2006'da iade-i ziyarette bulunan dönemin cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer de Rusya'ya giden ilk Türk cumhurbaşkanı idi. Her iki ziyaret de Türk ve Rus basınında "tarihi ziyaretler" olarak nitelendirildi. Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün yakın zamanda gerçekleştireceği Rusya gezisi de iki ülke arasındaki üst düzey resmi temasların devamı olması bakımından önem arz etti. Buna istinaden, Türk ve Rus basını bu beklenen ziyareti de yine "tarihi ziyaret" olarak duyurdu.

Bu olumlu gelişmelere karşın Türk ve Rus birçok siyasetçi ve gözlemci iki ülke arasındaki siyasi temasların halihazırdaki durumunu tatmin edici olmaktan uzak bulmakta. Örneğin, Abdullah Gül'ün ziyaretine ilişkin olarak konuşan Duma üyesi ve Rusya Siyasi Araştırmalar Enstitüsü Başkanı Sergey Markov, 2004'te imzalanan anlaşmanın Ankara-Moskova ilişkileri için artık yeterli olmadığını söylemiş, Türkiye'nin Rusya tarafından siyasi olarak sonuna kadar değerlendirilmemiş bir ülke olduğunu vurgulayarak, ilişkilerin stratejik ortaklığa doğru evirilmesi gerektiğini savunmuştur. Aynı şekilde, Türkiye'den birçok gözlemci Rus-Türk ilişkilerinin yeterince yakın olmadığını, Türkiye'nin Rusya ile ilgili siyasi olasılıkları iyi değerlendirmediğini belirtmektedir.

Bu durumun sebeplerini iki ülke arasındaki kültürel bağların zayıflığında aramak belki de en doğrusudur. Gerçi son dönemde kültürel alanda da bir hareketlenmenin yaşandığını kabul etmek gerekir. Örneğin 2007 yılının Türkiye'de "Rusya Yılı", 2008 yılının da Rusya'da "Türkiye Yılı" olarak ilan edilmesi ve bu çerçevede çeşitli etkinliklerin düzenlenmesi bunun belirtileri arasındadır. Fakat iki ülke halkının birbirini halen yeterince tanımaması, karşılıklı tarihlerden, kültürel değerlerden haberdar olmaması ve diğer tarafa karşı önyargı beslemesi, kültürel ve bilimsel kanallardan yürüyen iletişimin şimdilik çok yetersiz kaldığını göstermektedir.

Rusya'da Türkiye Yılı etkinlikleri çerçevesinde 3 Aralık 2008'de Moskova'da düzenlenen sempozyum bu bağlamda önemli bir boşluğu doldurdu. "Tarihi Perspektif Açısından Türk-Rus İlişkileri" başlıklı sempozyum, Türkiye Büyükelçiliğinin katkıları ve Türkiye'den bilim adamlarının katılımıyla Moskova Devlet Üniversitesi Asya ve Afrika Ülkeleri Enstitüsü tarafından düzenlendi. Sempozyumun sponsorluğunu, Garanti Bankası'na bağlı "Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi" üstlendi.

Sempozyumun hazırlık aşamasında Türkiye tarafı özellikle yoğun çaba sarf etti. Nitekim Asya ve Afrika Ülkeleri Enstitüsü Müdürü Profesör Mihail Meyer açılış konuşmasının başında bunu belirterek, "Ne yazık ki, bu sempozyum bizim girişimimizle değil Türk tarafının teşviki ile gerçekleşebilmiştir," ifadesini kullandı. Ancak, Asya ve Afrika Ülkeleri Enstitüsü çalışanlarının sempozyumun etkin bir biçimde geçmesi için yoğun çaba sarf ettikleri görüldü. Sempozyum için özel olarak Osmanlı ve Türkiye tarihine dair seçme eserlerden oluşan küçük bir sergi hazırlandı. Enstitü öğretim görevlileri ve öğrencileri, sempozyum için gereken hazırlıkları yapmışlardı. Ayrıca Türkiye'den gelen delegasyona tercüme, ulaşım ve Moskova'da gezi rehberliği konularında çok yardımcı oldular.

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Rus-Türk ilişkileri konusunda iki ortak bilimsel toplantı düzenlenmişti. İlki Ankara'da, Aralık 1992'de Türk Dışişleri Bakanlığı,

Türk Tarih Kurumu ve Rusya Bilimler Akademisi işbirliği ile düzenlenen "Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl" sempozyumuydu. İkincisi Moskova'da, Nisan 2001'de Rusya Bilimler Akademisi'ne bağlı Şarkiyat Enstitüsü, Moskova Üniversitesi Asya ve Afrika Ülkeleri Enstitüsü ve Türkiye tarafından Bilgi Üniversitesi'nin katkılarıyla gerçekleştirilen "Rus-Türk İlişkileri: Tarihi, Bugünkü Durumu ve Perspektifler" konulu sempozyumdu. Bu açıdan 3 Aralık 2008'de Moskova'da düzenlenen sempozyum Rus-Türk ilişkilerini ele alan ortak bilimsel toplantıların bir devamı oldu.

Sözü edilen bu sempozyumları ve yayınları değerlendirirsek, Türkiye tarafında bu tür çalışmalarda farklı kurumların ve isimlerin yer almasına karşın Rusya tarafında bu çalışmaların Şarkiyatçı uzmanlar yetiştiren iki köklü kuruluş -Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü ve Moskova Devlet Üniversitesi Asya ve Afrika Ülkeleri Enstitüsü- tarafından yürütüldüğü görüldü. Uzmanlık alanı Türkiye olan bu bilim insanlarının önde gelenleri Moskova Devlet Üniversitesi Asya ve Afrika Ülkeleri Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. M.S. Meyer, aynı enstitüden Prof. Dr. B.M. Potshveriya, Doç. Dr. N.Y. Ulçenko, Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü'nden Prof. Dr. V.Y. Belokrinitskiy, Prof. Dr. N.G. Kireyev, Prof. Dr. S.F.Oreşkova ve Prof. Dr. İ.D. Zvyagelskaya. Bu isimlerin çoğunun orta yaşın üzerindeki nesli temsil ettiğini belirtmek gerekir.

3 Aralık 2008'de düzenlenen sempozyuma Rusya tarafından, Asya ve Afrika Ülkeleri Enstitüsü'nden M.S. Meyer, N.Y. Ulçenko, St. Petersburg Üniversitesi'nden K.A. Jukov, Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü'nden S.F. Oreşkova ve N.G. Kireyev katıldı. RBA Şarkiyat Enstitüsü'nü ayrıca genç bilim adamları Dr. İ.V. Zaytsev ile Dr. A.V. Boldırev temsil ettiler. Türkiye tarafından Topkapı Müzesi Müdürü Prof. Dr. İlber Ortaylı, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Zafer Toprak, aynı enstitüden Doç. Dr. Asım Karaömerlioğlu ve Marmara Üniversitesi doktora öğrencisi Liaisan Şahin katıldılar. Sempozyumun açılış konuşmalarını enstitü müdürü Meyer ve Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Halil Akıncı yaptı.

Sempozyumda hazır bulunan uzmanların çoğunun Sovyet döneminin büyük kısmına tanıklık eden orta yaş üzerindeki neslin temsilcileri olduğu görüldü. İdeolojik sınırlamalar ve kovuşturmalar yüzünden kendilerinin ve kendilerinden önceki neslin yaşadığı sıkıntıları anlatan konuşmacılar, söz konusu sıkıntıların bilim adamlarını sindirdiğini ve bilimsel üretimi olumsuz etkilediğini, örneğin belli konularda inceleme yapmaktan kaçınıldığını dile getirdiler. Buna bağlı olarak gündeme gelen ikinci mesele, Doğu bilimi çalışmaları tarihinin yazımı konusu oldu. Prof. Dr. Oreşkova, Türkiye'de bu tür bir çalışma yapılmasının çok memnuniyet verici olduğunu söyleyerek, kendilerinin de bu konuya önem verdiklerini ve bir eser ortaya koymak üzere malzeme topladıklarını, böylece tecrübelerini genç bilim adamlarına aktarmak istediklerini dile getirdi. Buna bağlı olarak Rus Doğu biliminde nesiller arasındaki kopukluğa dikkat çekildi; yaşlı bilim adamlarının tecrübelerini devralacak gençlerin sayıca az oluşu vurgulandı ve 1990'lı yılların Doğu bilimi alanında uzman geliştirme açısından kayıp yıllar olduğundan yakınıldı.

Son dönemde Rusya'da Türkiye çalışmaları alanında genellikle Sovyet döneminden gelen isimlerin boy gösterdiği, uzman sayısında önemli bir artış olmadığı gözlemlendi. Bunun bir nedeni, şüphesiz rejim değişikliğinin bilimsel alanda bir boşluk yaratmasıydı. Öte yandan akademik alanın ülke kalkınmasının geri planında kalması da genç nesillerin farklı uğraş alanlarına yönelmelerine neden olmuştu. Sempozyum sırasında yapılan görüşmelerden edinilen izlenim, Rusya bilim camiasında Sovyet döneminden miras kalan dış dünyaya kapalılık sorununun halen tamamen aşılamamış olduğu doğrultusundaydı. Bu bağlamda özellikle dış dünyadan bilimsel literatürün kurumsal bazda devamlılığının sağlanmasında güçlük çekiliyor, kitaplık gibi bilgi bankalarının genişletilmesinin bilim adamlarının bireysel çabalarına bağlı kaldığı gözlemleniyordu. Türkiye'nin güncel sorunları, daha çok internet üzerinden izlenilen birikimle yetinildiği izlenimini veriyordu. Analitik nitelikteki yayınlar ancak belirli bir gecikmeyle bilim çevrelerine ulaşabiliyordu.

Bu bağlamda Rus-Türk bilimsel ilişkilerini geliştirmek için neler yapılabilir?

İlk olarak, bu tür ortak toplantıların ve görüşmelerin daha sık aralıklarla ve daha çeşitli kanallardan yapılması gerekmektedir. Toplantıların duyurulması ve katılımın genişletilmesi ayrıca önemlidir.

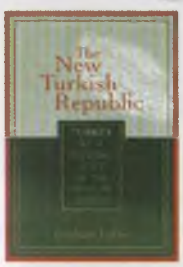
İkinci olarak, iki ülkenin tarihindeki belli sorunlara odaklanan ortak projelerin yürütülmesi çok faydalı olacaktır. Bu bağlamda özellikle Rusyalı genç araştırmacıların desteklenmesine ve Türkiye'de uzun süre bulunabilmeleri için olanaklar yaratılmasına önem verilmesi gerekir.

Üçüncü olarak, Türkiye'deki ve Rusya'daki bilimsel kurumların dil öğrenimi konusunda birbirine destek vermeleri zorunludur. Özellikle Türkiyeli araştırmacıları Rusça öğrenmeleri ve dili geliştirmeleri konusunda teşvik etmek ve bunun için gereken olanakları Rusya'daki kurumlarla işbirliği içinde sağlamak gerekmektedir.

Son olarak, Rusyalı ve Türkiyeli araştırmacılar arasında devamlı literatür alışverişini sağlamanın yolları düşünülmelidir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

UNITED STATES INSTITUTE OF PEACE PRESS

The New Turkish Republic

Turkey as a Pivotal State in the Muslim World

Graham E. Fuller

"A critical account of Turkey's foreign policy in the post September 11 period and an insightful analysis of its structural features and domestic linkages."
— *Insight Turkey*

"A Turkey rejected by Europe will bring the Middle Eastern problem into Europe. Fuller's incisive analysis of this dilemma is truly of great and even immediate geopolitical import."
— Zbigniew Brzezinski, Center for Strategic and International Studies

2007 • 160 pp. • 6 x 9
$14.95 (paper)
978-1-601270-19-1

Drawing heavily on a range of Turkish and Western sources, this multi-dimensional, lively, and nuanced volume provides an excellent introduction to one of the region's most fascinating and complex countries and makes a highly valuable contribution to the current debate about Turkey and its place in the world.

CONTENTS

Part I: Introduction • A Snapshot • The Argument • Strategic Factors of Influence

Part II: The Historical Trajectory • The Ottoman Experience • The Kemalist Experience • The Cold War Interlude • Turkey Opens to the Middle East • The Reemergence of Islam into Society and Politics • IDP Policies towards the Muslim World

Part III: The Character and Trajectory of Turkey's Relations with Key Regional Players • Turkey and Syria • Turkey and Iraq • Turkey and Iran • Turkish Relations with Israel • Turkey, Egypt, Saudi Arabia, and the Gulf • Turkey and Afghanistan • Turkey and Eurasia • The Turks in Europe

Part IV: Pathways of Change • Turkey and the United States • Future Foreign Policy Scenarios • What Can Washington Do?

800-868-8064 (U.S. toll-free) or 703-661-1590 • http://bookstore.usip.org

OSMANLI BANKASI MÜZESİ'NDE SABANCI ÜNİVERSİTESİ'NİN İŞBİRLİĞİYLE

SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMALARI BAŞLIYOR

Sözlü tarihin Amerika'da 1929 krizi ile birlikte başladığını belirten Leyla Neyzi, bu çalışmaların ezilen kesimlerin tarihinin yazılması ile birebir ilişkili olarak başladığının altını çizdi. Neyzi, Almanya ve İtalya'da faşist iktidar sonrasında gelişen sözlü tarih çalışmalarının travma çalışmalarını da içerdiğine ve akademi dışı sözlü tarihin sivil toplum kuruluşları ile işbirliğine dikkat çekti.

ÖZGÜL AKINCI

Osmanlı Bankası Müzesi'nde Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi ve Sabancı Üniversitesi'nin işbirliğiyle 31 Ocak 2009 Cumartesi ve 1 Şubat 2009 Pazar tarihlerinde Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi

Öğretim Üyesi Doç. Dr. Leyla Neyzi'nin başkanlığında Sözlü Tarih Atölyesi gerçekleştirildi. Atölyenin en önemli amacı, yakın tarih çalışmalarında sözlü tarihin yerini irdelemek ve sözlü tarih eğitimi vermekti. Atölyeye çeşitli mesleklerden bireyler, yüksek lisans ve doktora öğrencileri, tarih öğretmenleri, sivil toplum kuruluşları ve müze çalışanları dahil yaklaşık 200 kişi katıldı. Başvuruların 200'ü geçmesi, atölye düzenleyicileri açısından hoş bir sürprizdi. 200 kişi arasında Ankara, Eskişehir, Mersin, Kocaeli, Kars, Muğla, Balıkesir, Kırklareli, Antalya, Aydın, İzmir, Kayseri gibi İstanbul dışı illerden 30 katılımcı vardı. Düzenleyiciler için bir diğer sürpriz de atölyeye başvuranların sadece yüzde 30'unun öğrenci olmasıydı. Atölyenin sadece öğrenciler tarafından değil her meslek ve yaştan yetişkinler tarafından da yoğun ilgiyle karşılanması Türkiye'de sözlü tarih çalışmalarının nasıl bir boşluğu dolduracağına dair ipuçları veriyordu. Ayrıca katılımcıların yüzde 70'inin kadın olması, Leyla Neyzi'nin atölyenin başında paylaştığı gibi, ilginçti çünkü tarihsel olarak sözlü tarih çalışmaları yapanlar arasında kadınlar her zaman çoğunluğu oluşturmuştu. Katılımcılara dair bir diğer bilgi de daha önceden sözlü tarih eğitimi almış ya da sözlü tarih projelerinde çalışmış olanların katılımcıların yüzde 15'ini oluşturmasıydı. Bu durum göz önüne alınarak, atölye sözlü tarih konusunda temel bilgi ve tartışmalara odaklandı.

Leyla Neyzi, iki gün boyunca gerçekleştirilen atölyenin ilk gününde sözlü tarihin tarihi ve kurumsallaşmasıyla ilgili seminer verdi. Neyzi, sözlü geleneğin folklor ve performansla ilişkilerinden bahsetti ve sözlü tarihin sözlü gelenekten farkını vurguladı. Sözlü tarihte anlatıcının anlatısı kadar sözlü tarihçinin kendi konumunun da önemli olduğunun altı çizildi. Bir sözlü tarih çalışmasının hem yakın tarih, hem geçmiş, hem de günümüze dair olabilmesi ve anlatıcının anlatısını merkeze alırken sözlü tarihçinin konumunu da içermesi, sözlü tarihin önemli özellikleri olarak vurgulandı.

Neyzi'nin iki gün boyunca üzerinde en çok durduğu konulardan biri de sözlü tarihin sosyal ve beşeri bilimlerdeki yeri ve özellikle de tarih bilimi ile olan ilişkisiydi. Sözlü tarihin pozitivist bilim anlayışını sorgulayan, ulus-devlet tarihini belleği merkeze alarak yeniden yazan bir çalışma alanı olduğu, Türkiye ve farklı ülkelerden örneklerle ele alındı. Türkiye'de sözlü tarihçilerin neredeyse tamamının tarih disiplininden değil de antropoloji, sosyoloji, kültürel çalışmalar ve kadın çalışmaları gibi bölümlerden olmasına dikkat çekildi. Bu konu ile ilgili daha sonra katılımcılardan gelen sorulardan biri de sözlü tarihin resmi tarih karşısında bir "kurtarıcı" misyonu edinmesi olasılığıydı.

Neyzi, sözlü tarihin ortaya çıkışında teknolojinin de önemini vurguladı ve ses kayıt cihazları ile birlikte kayıt imkânının doğmasının sözlü tarih çalışmalarına büyük bir ivme kazandırdığını söyledi. Sözlü tarihin Amerika'da 1929 krizi ile birlikte başlamasını örnek gösteren Neyzi, sözlü tarih çalışmalarının ezilen kesimlerin tarihinin yazılması ile birebir ilişkili olarak başladığının altını çizdi. Bununla bağlantılı olarak ise Almanya ve İtalya'da faşist iktidar sonrasında gelişen sözlü tarih çalışmalarının travma çalışmalarını da içermesini örnek verdi ve akademi dışı sözlü tarihin sivil toplum kuruluşları ile olan işbirliğine dikkat çekti.

İlk günün semineri Neyzi'nin verdiği iki örnekle sonlandı. Bu örneklerden biri, Alessandro Portelli'nin, İtalyan işçi sınıfı tarihinde bir dönüm noktası olarak görülen Luigi Trastulli isimli işçinin ölümünün o dönemin tanıkları tarafından farklı şekillerde hatırlanmasını ele aldığı "Luigi Trastulli'nin Ölümü: Bellek ve Tarihsel Olay" isimli çalışmasıydı. Bu çalışma ile ilgili olarak Neyzi, anlatılardaki sessizliklerin, çarpıtmaların ve farklı anımsamaların bir sözlü tarih çalışmasında çok önemli ipuçları olabileceğini söyledi. Neyzi'nin verdiği ikinci örnek de kendi çalışmalarındandı. İzmir yangını ile ilgili sözlü tarih çalışmasında, yaptığı görüşmeden yola çıkarak Neyzi, sözlü tarih anlatılarında birbirleriyle ters düşen, çatışan söylemlerin nasıl ve neden yan yana durabileceğini tartıştı.

Leyla Neyzi seminerin ikinci gününde ise sözlü tarihte yöntem ve etik ile ilgili seminer verdi. Bu seminerde Neyzi'nin önemle üzerinde durduğu konu, özellikle medyada ve popüler kültürde kullanılan şekliyle, sözlü tarihin çok kısa ve kolay yollarla yapılabileceği yanılgısıydı. Seminerde bir sözlü tarih çalışmasının tasarlanmasında dikkate alınacak bütün aşamalar ayrıntısı ile anlatıldı. Bir çalışmanın ön hazırlık sürecinde, görüşülen kişi hakkında biyografik bilgilerin toplanması, konu hakkında derinlemesine araştırma yapılması, tarihi ve güncel kaynakların taranması gibi aşamalardan ve görüşülen kişinin hak ve hassasiyetlerinin merkeze alındığı etik bir duruştan bahsedildi. Neyzi, görüşme sırasında sözlü tarihçinin

çok iyi bir dinleyici olması gerektiğini belirtti ve sorulacak soruların yönlendirici olmaması, araştırmacının kendi bakış açısını empoze etmemesi gerektiği gibi noktalara dikkat çekti. Görüşme sonrası ile ilgili ise transkripsiyon ve analiz süreçleri üzerinde duruldu.

Neyzi, yaygın olarak düşünülenin aksine, sözlü tarih çalışmalarında transkripsiyonun üzerinde titizlikle durulması gereken bir aşama olduğunu belirterek, transkripsiyonun orijinal ses kaydındaki ses değişimleri ve vurgularına sadık kalınarak yapılmasının öneminden bahsetti. Sözlü tarih çalışmalarının arşivlenmesi konusunda ise Türkiye'deki çalışmaların çok yeni olduğunu kaydeden Neyzi semineri, sözlü tarih çalışmalarının analiz ve anlamlandırma süreci, hedef kitlesi ve kamuoyu ile paylaşılma biçimlerinden bahsederek bitirdi.

Her iki günün ikinci yarısı ise, öğlen arasında küçük gruplara bölünerek tartışan katılımcıların soru ve katkılarının büyük gruba aktarımı ve cevaplanmasıyla geçti. Farklı çevrelerden çok çeşitli sözlü tarih proje taslaklarıyla atölyeye katılan katılımcıların soru ve yorumları ağırlıklı olarak bellek, travma, etik, sosyal bilimlerde sözlü tarihin yeri, sözlü tarih arşivlerinin oluşturulması, görüşmelerin kaydı, görüşmelerin analizi gibi konuları içeriyordu. En çok tartışılan sorular arasında, görüşülen kişinin, konuşulanları görüşme sonrasında reddetmesi ya da travmatik duyguların açığa çıktığı durumlarda ne yapılacağı, sözlü tarih adıyla sunulan çalışmaların giderek popülerleşmesi ve gençlerle sözlü tarih yapılıp yapılamayacağı vardı. Katılımcılardan gelen sorulardan biri ise sözlü tarih çalışmalarının neden titizlikle sürdürülmesi gerektiğini özetliyordu: "En iyi hikâyeler ses kayıt makinesi kapalıyken geliyorsa ne yapacağız?"

Atölye boyunca sözlü tarih görüşmelerinin profesyonel bir ön hazırlık ve analiz sürecinden geçmesi gerektiğinin altını çizen Leyla Neyzi, katılımcılara Türkiye'de hem geç başlanmış hem de tarih disiplini tarafından göz ardı edilmiş olan sözlü tarihin disiplinler arası bir alan olarak yaygınlaşması için kurumsallaşmanın gerekliliğinden de bahsetti. Atölyede, Türkiye'de yapılmış sözlü tarih çalışmalarından örnekler tartışılırken, Türkiye ile benzer bir yakın geçmişe sahip ülkelerde sözlü tarih çalışmalarının tarih anlayışını ve toplumu nasıl dönüştürdüğü üzerine de bilgiler verildi.

Sözlü tarih yöntemini tanıtma, Türkiye'de kullanımını yaygınlaştırma ve tarih ve sözlü tarih/toplumsal bellek çalışmalarını buluşturma amaçlarını taşıyan atölye, Osmanlı Bankası Müzesi'nde Sabancı Üniversitesi'nin işbirliğiyle, sözlü tarih projelerine destek toplantılarıyla devam edecek. Bu çalışmanın sonucunda profesyonel sözlü tarih projeleri gerçekleştirerek bir sözlü tarih arşivi yaratmak ve bu malzemeyi sergi, web sitesi ve kitap gibi ürünlere dönüştürerek kamuoyuyla paylaşmak amaçlanıyor.

SABANCI ÜNİVERSİTESİ
KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR
YÜKSEK LİSANS

CUMARTESİ ANNELERİ YİNE BEYOĞLU'NDA

GALATASARAY'DAN 203. KEZ SESLENİYORUZ

Jitem mensubu itirafçılar, vahşet uygulamaları ile dolu bir döneme ilişkin bilgiler veriyor, adresler gösteriyorlar. Gözaltına alındıktan sonra insanları nasıl asit kuyularında yaktıklarını, kurşuna dizip nasıl toplu mezarlara gömdüklerini anlatıyorlar...

AİHM çok sayıda gözaltında kayıp davasında sorumluları da belirterek Türkiye'yi mahkûm etti. Biz kayıp yakınları ve insan hakları savunucuları olarak, Galatasaray'dan bir kez daha Kayıplar bulunsun sorumluları yargılansın, asit kuyuları, toplu mezarlar açılsın talebimizi dile getireceğiz. Yaşam hakkına sahip çıkın, Galatasaray'da bizimle olun...

İnsan Hakları Derneği
İstanbul Şubesi
Gözaltında Kayıplara Karşı
Komisyon

"MAL CANIN YONGASIDIR", OSMANLI BANKASI MÜZESİ'NDE ZİYARETÇİLERİNİ BEKLİYOR

ALLIANZ'IN DESTEĞİYLE OSMANLI'DA SİGORTACILIK SERGİSİ

Allianz Sigorta, "Mal Canın Yongasıdır: David M. Kohen Koleksiyonundan Belgelerle Osmanlı İmparatorluğu'nda Sigortacılık" sergisi ile Türkiye'deki sigortacılık tarihine katkıda bulunuyor. Allianz sponsorluğunda düzenlenen sergi, 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda sigortacılığın nasıl geliştiğine, dönemin şartları ile bağlantılı olarak ortaya çıkan sigorta türlerine ve halkın sigorta ile ilişkisine ışık tutuyor.

"Mal Canın Yongasıdır: David M. Kohen Koleksiyonundan Belgelerle Osmanlı İmparatorluğu'nda Sigortacılık" sergisi, 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda sigortacılığın nasıl geliştiğine, dönemin şartları ile bağlantılı olarak ortaya çıkan sigorta türlerine ve halkın sigorta ile ilişkisine ışık tutuyor. Sergi, ağırlıklı olarak, ailesi dört kuşaktan beri sigortacılık mesleğini icra eden, kendisi de Allianz acentesi olan David M. Kohen'in koleksiyonundan parçalarla oluşturuldu. Sergide, Osmanlı dönemine ait 33 poliçe, 15 harita ve 21 fire mark[1] kullanıldı. Serginin metin ve görselleri, sergiyle aynı ismi taşıyan kitapta bir araya getirildi. Sergi, 28 Ocak-15 Mart 2008 tarihlerinde Osmanlı Bankası Müzesi'nde açık olacak.

"Mal Canın Yongasıdır: David M. Kohen Koleksiyonundan Belgelerle Osmanlı İmparatorluğu'nda Sigortacılık" sergisi, Yrd. Doç. Dr. Murat Koraltürk ve Fatih Kahya tarafından Prof. Dr. Edhem Eldem'in danışmanlığında hazırlandı. Sergi ve kitabın tasarımını ise Bülent Erkmen üstlendi. Allianz, sergi için Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi ile birlikte çalıştı.

David Kohen

David Kohen anlatıyor...

Efendim, bendeniz David Kohen. David Marko Kohen. Çünkü David Kohen birkaç tane var İstanbul'da. David Marko Kohen. Marko, benim babamın ismiydi. Ben ismimi dedemden aldım. Onun da David Jozef Kohen'di ismi. Dedem David Jozef Kohen Selanik'te doğmuş, 1865'te. Selanik, biliyorsunuz İstanbul'dan önce Türkler tarafından, yani II. Mehmed tarafından fethedilmişti. İstanbul'dan aşağı yukarı 50 yıl önce. Ve Osmanlı Devleti'nde, yani eski Osmanlı İmparatorluğu'nda öncü Avrupa şehriydi Selanik. Yani Selanik gerçekten çok büyük bir kültür merkeziydi. Şimdi büyükbabam sigortacılığa 1900'de başladı Selanik'te. Sonra İstanbul'a göç ettiler ailece.

Ve burada bir Alman sigorta şirketinin genel müdürlüğüne tayin edildi. Bu Alman sigorta şirketinin ismi Victoria'dır. Victoria Şirketi hâlâ Almanya'da çalışıyor. Yani devam ediyor. 1929'da dedem Paris'e tayin edildi. Aynı şirketin Fransa ve Kuzey Afrika genel müdürlüğüne. Babam da onun yerini aldı. Ayrıca babamın iki ağabeyinden biri aynı şirketin Mısır'daki genel müdürüydü. İkinci ağabeyi de Romanya'da, Bükreş'te genel müdürlüğüne tayin edilmişti. Fakat 1935'te bildiğiniz gibi Hitler, Naziler Almanya'da iktidara gelince, ailemiz artık bu Alman sigorta şirketinden ayrılmıştı. Ben babamın işine devam etmek istiyordum. Pek de istemiyordum ya... Ben mimar olmak istiyordum. Öyle, 1941 mezunuydum. İkinci Dünya Harbi'nin zor seneleriydi, Kimya Fakültesi'nden ayrıldım ve çalışmaya mecbur oldum. Babamla beraber çalışmaya başladım. Ve artık

DİPNOT

1 Sokak isimleri ve kapı numaralarının olmadığı dönemlerde sigorta şirketlerinin, yangına karşı güvence altına aldıkları binaların kapılarına astıkları, üzerinde şirket isminin yazdığı metal levhalar. Sigorta şirketleri kendi güvenceleri altındaki binaları bu şekilde ayırt ediyorlardı.

60 yıl var bu sigortacılık mesleğindeyim. Şimdi bu Victoria, bildiğiniz gibi büyük bir şirket. Fakat bizim ailemiz dünya sigortacılık tarihinde gerçekten çok enteresan bir konuma sahip çünkü ailemizin babası ve üç oğlu da aynı şirkette üç ayrı genel müdürlükte çalışan bir aile. Bu da önemli bir şey sigortacılık tarihinde. Neyse... Babam 65'te vefat etti. Ben de tek başıma kaldım. Yıllar sonra kızımı ve damadımı şirkete ortak ettim. Ve böylece dördüncü nesil aynı meslekte devam etti. Şimdi torunum inşallah bu işe devam ederse 5. nesil olacak. Bu önemli bir şey. Türkiye'de göçlerden dolayı aynı meslekte 4-5 nesil aynı aileden devam eden pek olmadı.

Galata daha büyük bir bölgeydi, Karaköy daha bir merkezi bölge. Galata Türkiye'nin Wall Street'iydi, yani finans merkezi. Bizim bu Osmanlı Bankası'nın bulunduğu cadde, Bankalar Caddesi veyahut eskiden Voyvoda Caddesi gerçekten Türkiye'nin Wall Street'iydi. Bütün bankalar, sigorta şirketleri ve büyük müesseseler bu bölgede bulunuyordu. Babamın çalıştığı şirket Kürekçiler Caddesi'nde, yani Galata Postane Caddesi'ndeydi. Taaa 1946'ya kadar filan. Union Han denilen sigorta şirketinin aynı caddede, yani Bankalar Caddesi'nde büyük bir binası vardı. Hâlâ mevcut. Bu Union Han'da 42 yıl çalıştık. Gene Bankalar Caddesi'nde, gene Galata'da. Yani Galata'dan 1998'e kadar ayrılmadık. 98'de bu Union Han Yaşar Holding'e satıldı. Ve oradan çıktık. Maslak'a taşındık.

Bendeniz 40 yıl önce nadir ve değerli kitap koleksiyonerliğine başlamıştım. Birkaç yıl sonra pes ettim. Sebebi, kitapları elde etmek için bir tutam para değil bir torba para lazım olmuştu. Nadir kitaplar yerine, mesleğime yakın olan, Osmanlı devrinde yazılmış sigorta poliçeleri ve belgelerin koleksiyonerliğine başlamış oldum.

Sigorta poliçeleri ve eşyaları çabuk imha edilen veya yıpranan belgelerdir. Bunları sabırla, yavaş yavaş, yani böyle hamle hamle buldum. Müzayedelere, yurtdışında veya yurtiçindeki müzayedelere katıldım. Müzayedeciler beni tanıyınca hemen kataloglarını yolladılar. Katalogdan seçtim. Gidip poliçelere baktım. Tabii poliçeler yıpranmış kâğıtlardı. İyilerini seçtim. Benim poliçelerim yalnız ve yalnız İstanbul'da veyahut Osmanlı İmparatorluğu dahilinde yazılan poliçeler. Yani poliçelerim Londra'da, Berlin'de yazılan yahut ne bileyim herhangi bir başka yerde, New York'ta yazılan poliçeler değil. Yalnız ve yalnız Osmanlı topraklarında yazılan poliçelerdir.

Fire Marks, sigorta şirketlerinin ismini ve logosunu taşıyan, metalden yapılan küçük amblemlerdir. Bu amblemler o zaman sigorta şirketleri tarafından sigorta ettikleri binanın kapısının yanına konulurdu. Ve öğrendiğime göre o zaman yangın söndürme ekipleri vardı, onlardan önce de tulumbacılar. o ekipler bazı şirketlere hizmet ederlerdi. Mesela Union sigortanın amblemini gördükleri zaman hemen ona koşarlardı, o bina yangına yakınsa yahut yangın esnasında o binaya koşarlardı.

Osmanlı döneminde sigortacılığın gelişmesini önleyen etkenler çeşitlidir. Yani birkaç etken var. Bu etkenleri iki ana gruba ayırabiliriz. Birinci grup, iktisat dışı etkenler, ikinci grup da iktisadi nedenlerdir. İktisat dışı etkenlerin en önemlileri kadercilik felsefesi ve tevekkül fikirleriydi. Osmanlı döneminde, çalışmak isteyen Union sigorta şirketi, sigortanın şeriatça caiz olduğuna halkı inandırmak için şeyhülislama başvurmuş ve bir fetva almak zorunda kalmış. Ekonomik etkenlerin en önemlileri ise güçlü

Sergiden sigorta poliçesi örnekleri.

sermaye grupları ve bankaların eksikliği idi.

İkinci önemli neden de halkın sigortanın bir masraf kapısı ve gereksiz bir harcama şekli olduğu yönündeki düşüncesi idi. Hâlâ bu düşünce devam ediyor maalesef halkımızın bir kısmında. Ayrıca tarihi bir etken de var. Bunun hakkında da bir kitap dolusu konuşabiliriz ama Osmanlıların tarihi bir etkeni de deniz ticaretinde çok geri kalmalarıydı. Çünkü sigortacılığın kalbi ticarettir ve efendim Osmanlıların büyük çoğunluğu tüccar değildi, cengâverdi. Anlatabildim mi? Deniz ticareti de sigortanın başlangıcıdır. Sigorta Akdeniz'de, İtalya ve İspanya arasında başladı. Onların tüccarları Doğu'ya, Bizans'a doğru veyahut İzmir'e, Levant denilen limanlara doğru mal yükledikleri zaman bu malları, bu yüklerini herhangi bir şeye, bir tehlikeye karşı sigorta etmek istiyorlardı. Korsanlar olmasaydı bu koruma zihniyeti olmayacaktı. Şimdi tabii ki İspanyollar, sigortacılık en önce bizde başladı diyor. İtalyanlar diyor ki hayır, Genova ile Livorno arasında başladı. Fakat ikisi de aşağı yukarı bir şeyde, belli tarihin bir kısmında birleşiyor. Bildiğiniz gibi bu Akdeniz meselesi çok enteresandır ve ilk poliçeleri göreceksiniz sergide. Akdeniz'den sonra tabii ki bu kuzeye doğru kaydı. Hamburg'a, Amsterdam'a ve Londra'ya doğru. Ve seneler sonra, 1600'lerde Lloyds birliği kuruldu, yani bu, sigortacıların, deniz sigortacılarının birliğiydi önce. Sonra yangın branşına geçti.

Tabii ki 1870 yangını, Pera yangını diyoruz ona, yani şimdiki Beyoğlu, ama ismi Pera idi, Pera yangını çok mühim bir etkendi... Taa Feridiye'de başladı, Talimhane, Taksim ve Tepebaşı, hatta bugün İngiliz Başkonsolosluğu o zaman Britanya sefareti idi, o bile yanmıştı o zaman, o bile yanmıştı. Tabii bu yangından hasar gören nüfus büyük çoğunlukla gayrimüslimdi. Onların da akrabaları vardı Avrupa'da, sağda solda, Amerika'da. Onlar demiş ki, böyle bir şeye karşı, bir tehlikeye karşı sigorta denilen bir şey var. Ve o an uyandılar, tabii ki Tarlabaşı'ndaki ahşap evler yanmıştı, sonra, hâlâ görüyorsunuz, böyle ufak ufak binalar var, hepsi taş binalar, tuğla binalar yapıldı. Ondan o bölge, mahalle kurulmuştu. Böyle başladılar gelmeye buraya.

Valla geçen gün bazı üst yönetimde bulunan kişilerle konuşuyordum da bazı şeyler anlatıyorlardı. Mesela Osmanlı Devleti'nde sigorta şirketleri adedi. Ben biliyorum, iki sigorta şirketi var diyordu kimisi. Üst yönetimde, yani yönetimin lider seviyesinde kişiler... Demek ki bunları anlatmak lazım... Ve bu sergi nin oldukça fayda sağlayacağı muhakkak. Bir tarihi canlandıracak. Şimdiye kadar gerçekten böyle bir şey yapılmadı.

"DERS KİTAPLARINDA İNSAN HAKLARI II"
PROJESİ BULGULAR VE TAVSİYELER RAPORU YAYIMLANDI

21. YÜZYILIN İLK ON YILINDA DERS KİTAPLARINDA İNSAN HAKLARI AÇISINDAN NE DURUMDAYIZ?

Gürel Tüzün, "Ders Kitaplarında İnsan Hakları II" projesi "Bulgular ve Tavsiyeler Raporu"nun sunuşunu yaparken.

GAMZE REZAN SARIŞEN

29-30 Kasım 2008 tarihinde İstanbul Bilgi Üniversitesi Dolapdere Kampusu'nda düzenlenen İnsan Hakları, Eğitim ve Ders Kitapları Araştırmaları Uluslararası Sempozyumu'nda araştırma bulguları tartışılan Ders Kitaplarında İnsan Hakları II (DKİH-II) projesi*nin *Bulgular ve Tavsiyeler Raporu* 30 Ocak 2009 günü, Beyoğlu Karşı Sanat'ta gerçekleştirilen basın toplantısında kamuoyuyla paylaşıldı. Başta Milli Eğitim Bakanlığı olmak üzere tüm ilgili taraflara sunulacak şekilde hazırlanan ve 18 aylık bir çalışmanın ürünü olan rapor, 2005 yılında yayımlanan birinci raporun hâlâ geçerliliğini koruduğunu gösteriyor.

DKİH-II projesi, 2002-2004 yılları arasında yürütülen DKİH-I projesi sonrasında yenilenen müfredata göre tekrar hazırlanan ders kitaplarındaki değişiklikleri izlemek ve raporlamak amacıyla Ağustos 2007'de Tarih Vakfı tarafından Türkiye İnsan Hakları Vakfı ortaklığında başlatılmıştı. Proje kapsamında her ders ve sınıftan 139 ders kitabı, bu alanda eğitilmiş 74 gönüllü tarafından insan hakları ölçütleri açısından incelendi. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, yapılandırmacı bir yaklaşımla öğrenciyi "düşünme ve soru sormaya yöneltme"nin hedeflendiği yeni ders kitaplarında bu hedefin kâğıt üzerinde kaldığı ve içeriğe ancak çok sınırlı ölçüde yansıdığı görülmüştür. İnceleme sonunda, ilk ve orta öğretimde okutulan ders kitapları, (a) eğitim felsefesi/eleştirel bir bakışın geliştirilmesi; (b) doğrudan insan haklarına aykırı öğeler; temel insan hakları kavramlarında yanlışlar, kasti saptırmalar, görmezden gelmeler; (c) evrensel/yerel; biz/ötekiler; barışçıl değerler; (d) demokrasi bilinci, laiklik; (e) cinsiyet ayrımcılığı; kadına biçilen toplumsal rol başlıkları altında gruplanan insan hakları ölçütleri açısından hayli sorunlu bulunmuştur.

Bulgular ve Tavsiyeler Raporu'yla özellikle dikkat çekilen bir konu, ders kitaplarındaki insan hakları ihlallerinin, "eğitim felsefesi/eleştirel bir bakışın geliştirilmesi" alanında yoğunlaşmaya devam ettiğidir. Bu alanda en fazla ihlal ise Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi kitaplarında saptanmıştır. Bu kitapların "demokrasi bilinci ve laiklik" açısından da, aynı şekilde en sorunlu kitaplar olarak saptanması şaşırtıcı değildir. Denilebilir ki, hemen tüm ders kitapları, doğrudan ya da dolaylı olarak insan haklarına aykırı, ayrımcılık taşıyan, farklı olanı görmezden gelen, ötekileştiren, barışçıl değerler içermeyen ifade ve öğeleri yoğun olarak barındırmaya devam etmektedir. Raporda yer alan tavsiyelerden bazıları şöyle sıralanabilir:

"Özcü önermeler içeren, normatif önermeleri pozitif önermeler olarak sunan ders kitapları hiçbir şekilde Ders Kitapları İnceleme Komisyonu tarafından onaylanmamalıdır. (...) Ders kitaplarının bir endoktrinasyon aracı olarak kullanılmamasına özellikle dikkat edilmelidir.

***

Eğitim hakkının içeriği bağlamında, *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi*'nin 29. ve 30. maddelerine Türkiye tarafından konulan çekinceler kaldırılarak farklı grupların kültürel, dinsel ve ana dilde eğitim haklarından yararlanmalarının yolu açılmalıdır.

***

'Farklı olanı görmezden gelme, görünmez kılma' da, açık ya da örtük ayrımcılık kadar, bir insan hakları ihlalidir. Ders kitaplarında Anadolu'da yaşayan halklara ya hiç değinilmemekte ya da düşmanlaştıran/düşmanlık aşılayan ifadelerle yer verilmektedir. Kitaplar bu tür ayrımcı ifadelerden arındırılarak Türkiye toplumunun ve kimliğinin tüm bileşenlerine yer verilmelidir.

***

(...) Ders kitaplarında öğrenciye çoğulcu, çeşitliliği zenginlik olarak kavrayan bir toplum ve dünya modeli sunulmalıdır. Çatışmaların dayatmacı olmayan, barışçı yöntemlerle çözümlenmesi ve tartışmaların tüm tarafları gözeten, mutlak ikilemlere saplanıp kalmayan karşılıklı anlayış ve uzlaşma içinde yürütülebilmesi gerektiği düşüncesi benimsetilmelidir. Ders kitaplarında barış eğitimi hedeflenmelidir.

***

Dünyada benzeri pek görülmeyen Milli Güvenlik dersi müfredattan çıkarılmalı ve tüm ders kitapları 'sivilleşmeli'dir.

Şiddeti ve ölümü yücelten ifadeler ve imgeler ders kitaplarından ayıklanmalıdır.

***

'Türkler' de başka milli kimlikler de yekpare özneler olarak anılmamalı; öğrencinin gözü, her millette/toplumda farklı özellikleri, farklı eğilimleri, farklı sıfatları bulunan insanların bulunacağı gerçeğine kapatılmamalıdır.

***

(...) Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi için ilahiyat disiplini yerine, din çalışmaları disiplini çerçeveli yeni bir müfredat programı ve bununla uyumlu yeni ders malzemeleri hazırlanmalıdır. 'Ahlâk' konusu dini bir çerçeveyle sınırlandırılmayıp, bu dersin içeriğinden çıkarılmalıdır. 'Din kültürü' dersiyle Sünni İslam inanışının belletilmesinden vazgeçilmeli, dersin içeriği, dersin başlığının çağrıştırdığı şekilde 'dinler tarihi ve kültürü'nü kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir. Tüm bunlar yapılamıyorsa, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin müfredattan çıkarılması için gerekli adımlar atılmalıdır."

Projeye ilişkin önemli iki bilgiyi de verelim. Birincisi, proje bulgularının Türkçe, Tarih ve Sosyal Bilgiler gibi farklı dersler bağlamında değerlendirildiği, aynı zamanda toplumsal cinsiyet, milliyetçilik ve militarizm gibi konularla ilgili değerlendirmelerin de yer aldığı on üç makaleden oluşan proje kitabı, *Ders Kitaplarında İnsan Hakları II: Tarama Sonuçları* başlığıyla yayımlandı. Bu kitap Tarih Vakfı'ndan temin edilebilir. İkincisi ise, DKİH-II projesi kapsamında Türkiye genelinde yürütülen ve ilk ve orta öğretim öğretmen ve öğrencilerine uygulanan, onların insan hakları ve ders kitaplarına ilişkin algı ve değerlendirmelerini ölçmeyi amaçlayan anket çalışmasının bulguları mart ayı içerisinde projenin web sayfasına yüklenecek.

* Söz konusu projenin bulguları ışığında oluşturulan tavsiyelerin yer aldığı raporun tamamına, www.tarihvakfi.org.tr/dkih adresindeki proje web sayfasından erişilebilir.

İSTANBUL: KENT, ÖZGÜRLÜK VE KADIN

FATMAGÜL BERKTAY'DAN KENT, ÖZGÜRLÜK VE KADIN ÜZERİNE*

Tarih Vakfı İstanbul toplantılarının ikincisinde, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı Prof. Dr. Fatmagül Berktay "İstanbul: Kent, Özgürlük ve Kadın" başlıklı bir konuşma yaptı. Byzantion'dan Konstantiniye'ye, İstanpoli'den İstanbul'a kent paradigmasından ve "kentin özgürlük kokan havasından" bahsederek konuşmasına başlayan Berktay, bu noktadan hareketle konuşmasının başlığının diğer bir bileşeni olan kent ve kadın arasındaki ilişkiye değindi.

Fatmagül Berktay'a göre, "Kent ile kadınlar arasındaki ilişki, bütün sahici ilişkiler gibi, çok karmaşık ve çelişkilidir." Bu karmaşıklık, bir yandan kent kavramının getirdiği özgürlük imkânını, öte yandan dışlanma ve tehlikeleri içinde barındırır. 8 Mart'ın sokaklarda kutlanacağı; kadınların, Goethe'nin deyimiyle "Her kuşakta yeniden kazanılmak zorunda kalınan bir şey olan özgürlük" için mücadeleyi yükselteceği bu mart ayında, Fatmagül Berktay'ın "İstanbul: Kent, Özgürlük ve Kadın" konuşmasının bir özetini sunuyoruz.

"KENT, YARATICI YIKICILIĞIN TARİHSEL MEKÂNIDIR"

Fatmagül Berktay'a göre kent, insanın -ki bu noktada hatırlanması gereken Hannah Arendt'in *homo faber*'idir- inşa ettiği, kendisine yarattığı dünyadır. Nitekim kent sosyoloğu Robert Park, "Kent, insanın dünyayı *kendi gönlüne uygun bir şekilde* yeniden inşa etmesinin en kararlı ve sonuçta en başarılı girişimidir," der. Tam da bu nedenle, bu dünyanın nasıl yaratıldığı önemlidir; zira insan, içinde yaşadığı dünyayı yaratırken aynı zamanda kendi kendisini de yeniden yaratmaktadır. Bu bağlamda, kent hakkının sadece var olana dahil olma hakkı değil, aynı zamanda kenti kendi isteklerimiz doğrultusunda, "kendi gönlümüze uygun olarak" değiştirebilme hakkı olduğunun altı çizilmelidir.

Öte yandan, "kente yapılan güzellemeler"in, kent hakkı taleplerinin yanı sıra kentin hiçbir zaman çelişkiden, şiddetten, tehlikeden uzak, uyumlu bir yer olmadığını da hatırlamak gerekir. Fatmagül Berktay bu düşüncesini, konuşmasını yaptığı aralık ayında öğrenci olaylarının damgasını vurduğu Atina'yı; sokaklarda kurulan barikatlarıyla 1871 Komünü'nün Paris'ini ya da '68 Paris'ini, Beyrut'u, Bosna'yı hatırlatarak örneklendirir. Bu örneklerin de gösterdiği üzere kent tarihinde sükûnet kural değil, istisnai bir durumdur.

David Harvey'e göre bu noktada yegâne ilginç soru, sonuçların yaratıcı mı, yıkıcı mı olduğudur. Genellikle "Her ikisi de" der Harvey çünkü "kent, **yaratıcı yıkıcılığın** tarihsel mekânıdır." Berktay bu noktada, başlangıçta bir çelişki olarak görülebilecek bir konudan bahsediyor: Kentin bir toplumsal form olarak esnek yapısı. Belki de kent, esnek yapısı ve dinamizmini de -paradoksal bir biçimde- işte bu yıkıcılıktan almaktadır.

Fatmagül Berktay

KADINLARIN KENT HAKKINI TALEP ETMELERİ

Fatmagül Berktay'a göre kent ve kent tarihi hakkında konuşurken sorulması gereken önemli bir soru, kentin,

* Bu konuşmanın bant çözümü için Ece Zerman'a teşekkür ederiz.

İmparatoriçe İrene.

Pala D'Oro, Venedik, 10. yy.

"kimin kenti" olduğu sorusudur. Ve dolayısıyla, "kent hakkı" dendiğinde de hemen "kimin hakkı" sorusu akla gelmelidir. Berktay'ın örneklendirdiği üzere, 1871 Komüncüleri Paris'i burjuvaların ve onların yardakçılarının elinden aldıklarını düşünüyorlardı. Buna karşılık onları katleden monarşi taraftarları da, Paris'i din ve özel mülkiyet adına geri almanın kendi hakları olduğunu savunuyorlardı. Başlangıçtaki soru(n), kadınlar için de geçerlidir: Kent, kamusal alanın mekânıdır, oysa kadınlar tarihsel olarak kamusal alandan dışlanmışlardır. Oraya girmelerine izin verildiği zaman da bu, belirli kısıtlamalarla ve çeşitli kurallara tabi olarak yapılmıştır; ama ne kadar kısıtlanmış olsalar da, kent onlara da daima belli bir özgürlük olanağı sunmuştur çünkü Richard Sennett'in[1] dediği gibi, "Kent, insanların kişisel olmayan bir varoluş olanağına kavuşmalarına imkân verir."

Bu düşünce bizi Hannah Arendt'in kamusal alan tanımına götürür: Arendt'in kamusal alanı insanların birbirlerine göründükleri, "karşılıklı olarak" görünür oldukları bir alandır. Bu noktada önemli olan, Arendtçi kamusal alan tanımının birinin "baktığı" (özne), ötekinin ise "bakıldığı" (nesne) hiyerarşik bir ilişki üzerine kurulu olmamasıdır. Var olan toplumdaki hiyerarşik kamusal alan, aynı zamanda cinsiyetçi iktidar ilişkileri nedeniyle eril bakışın egemen olduğu bir uzamdır. Fatmagül Berktay'ın altını çizdiği gibi, insanlar özel alanın mahremiyetinde değil, ancak birbirlerine göründükleri zaman, yani kamusal alanda kendilerini başkalarıyla karşılaştırabildikleri zaman benzersizliklerini, biricikliklerini fark ederek kendileri olabilir, kendilerini gerçekleştirebilirler. Bu, tarihsel olarak kamusal alandan dışlanmış kadınlar için özellikle önemlidir çünkü onlar, bir yandan burada ikincilleştirilmiş ama öte yandan bütün olumsuzluklara ve sınırlamalara rağmen kente dahil olma haklarını zorlamış; yaratıcılıklarını verili sınırlar içinde kullanabilmek, kendilerine alan açabilmek için çeşitli stratejiler geliştirmişlerdir. Fatmagül Berktay, bu durumu Bizans Konstantinopolis'inden ve Osmanlı İstanbul'undan iki örnekle açıklar.

BİZANS'IN KADINLARI VE İKONA KIRICILIK

8. ve 9. yüzyıllarda Bizans imparatorları merkezi iktidarlarını güçlendirme çabalarının da bir parçası olarak ikonoklazma hareketini merkezden yaymaya başladılar. İkona kırıcılığa direnerek ikona tapımının geri getirilmesinde ise İmparatoriçe Teodora ile İrene'nin payı büyüktü. Theodora, ikona kültü taraftarlarını şiddetli işkence cezalarına çarptıran ikona karşıtı imparator Theophilos'un (829-842) karısı olmasına rağmen Theophilos'un annesi Euphrosyne ile işbirliği yaparak ikonoklazmaya karşı mücadele ediyordu. Hatta haremin gözden uzaklığından da yararlanarak Theophilos'un zindana attırdığı ikona taraftarlarını harem tarafından kaçırdıkları bilinmekteydi. Bu durum, çoğu kez, araştırmacılar tarafından "kadınların 'doğaları gereği' hurafelere, batıl inançlara daha yatkın olduğu" gibi irrasyonel açıklamalar üzerinden anlamlandırılsa da, daha çok katmanlı bir okuma bizi farklı sebep-sonuç ilişkilerine götürür: Kadınların kamusal alana katılımının kısıtlanmış olduğu Bizans'ta ikona tapımı kadınlara kendi özel mekânlarında istedikleri biçimde ve papazların, kilisenin -ve devletin- aracılığı olmadan dinsel inançlarını uygulama olanağı sağlamaktaydı; dolayısıyla ikonoklazma aslında onların oluşturdukları bir özerk alana karşı tehlike oluşturuyordu.[2] Ve bu mücadelede, ilginç bir biçimde, sokaktaki sıradan kadınlar ile soylu imparatoriçeler, hatta gelinler ve kaynanalar işbirliği yapmaktaydı!

KENT: İKTİDARIN GÖRÜNÜR OLDUĞU YER

Fatmagül Berktay'ın konuşmasında vurguladığı diğer bir konu ise, kentin özgürlüğün mekânı olduğu kadar iktidarın mekânı, görünür kılındığı yer olmasıydı. Örneğin Sultanahmet'teki At Meydanı yalnızca at yarışlarının yapıldığı bir yer değil, aynı zamanda imparatorun halka göründüğü, halkın da onu gördüğü yerdir. Bu anlamda iktidarın meşruluğunun kurulduğu yerlerin bu tür kamusal mekânlar olduğunu söylemek mümkündür (burada hemen akla gelen bir örnek, "devlet benim" sözüyle ünlü Fransa Kralı 14. Louis'nin düzenlediği saray ziyafetleri ve tiyatro gösterileridir.)

Osmanlı dönemindeki şehzade sünnet düğünleri, çeyiz götürme alayları, düğünler, bayram alayları vb. kamusal törenler de aynı bağlamda düşünülebilir. Bunlar, halk ile yöneticilerin birbirlerine göründükleri, iktidarın görkem ve baskısını hissettirerek meşruluğunu sağladığı yerler, olaylar olagelmiştir. Bu törenlerin önemli bir özelliği de kadınların görece serbestçe ortaya çıkabildikleri zamanlar olmasıydı. Berktay'ın, 19. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'u ziyaret eden Julia Pardoe'nun anılarından alıntıladığı bir bölüme bakalım: "Bu dostum, şenlik izlemeyi seven kadınlardan bir kaçının, şenliğin son

iki gününde, araba kiralayabilecek para bulabilmek için, evlerinin damlarındaki kiremitleri.....sattıklarını anlattı."[3]

Bu ve benzer örneklerden de anlaşılacağı gibi, kadınlar var olan sınırları zorlamayı, bu sınırlar içinde mücadele etmek için çeşitli stratejiler geliştirmeyi biliyorlar; ama 19. yüzyıl sonu İstanbul'unda artık sınırları zorlamakla yetinmiyor, bizatihi sınırları kaldırmaya çalışıyorlardı.

İNAS DARÜLFUNUNU

20. yüzyıl başında -özellikle 1908 sonrasında- İstanbul'da kadınların asıl mücadelesi sınırları kaldırmak; şeriatla yönetilen bir toplumda kamusal alana çıkmak, dışarıda çalışmak vb. hakları, yani "kent hakkını" talep etmek noktasında oluyor. Fatmagül Berktay'a göre bu konuda en çarpıcı örnek, İnas Darülfünunu'nun kurulmasıdır. 1914 yılının şubat ayında, kadınların yüksek tahsil yapma talebi sonucu olarak, Darülfunun'da kadınlar için ek dersler konuluyor, aynı yılın eylül ayında ise İnas Darülfünunu açılıyor. Elbette burada da gene "sınırlar" mevcut: Kızların kendilerine ayrılan mekânlardan dışarı çıkmamaları ve kıyafetlerinin "milli terbiye sınırları içinde" olması bekleniyor. I. Dünya Savaşı sırasında bina sıkıntısı yaşanınca, yer yokluğundan, Zükûr Darülfünunu'yla birleşme fikri doğuyor; bu durumda kadınlara ya İnas Darülfünunu'na devam etme ya da erkeklerin de aldığı ek dersleri vererek Zükûr Darülfünunu mezunu sayılma olanağı tanınıyor. Şükufe Nihal Hanım bu şartlarda (ek dersleri vererek) Darülfünun'dan mezun olan ilk kadın oluyor. Bu süreçte karma eğitim de tartışılmaya başlanıyor. Bu konuya son noktayı, kendilerine ayrılan dersleri boykot ederek erkek öğrencilerin derslerine giren İnas Darülfünunu'nun kadın öğrencileri koyuyor. Bu bağlamda siyasi iradenin desteği de oldukça önemli, öyle ki, boykota karşı çıkan Darülfünun müdürü Maarif Nezaretince azlediliyor. Sonuçta, 16 Eylül 1921'de İnas Darülfünunu kapatılıyor ve 1921-22'den itibaren karma eğitime resmen geçiliyor. Kadınların tıp fakültesine giriş hakkı ise 1923 yılında tanınıyor.

Öte yandan, her zaman olduğu gibi, mekânsal duvarların aşağıya çekilmesi manevi duvarların yukarıya çekilmesiyle dengelenmeye çalışılıyor. Öyle ki, "harekat-ı gayri afifane," yani iffetsiz davranışlarla suçlanan kız öğrencilerden ceza alanlar, hatta okuldan uzaklaştırılanlar oluyor. Daha önceleri somut duvarlarla birbirinden ayrılan kadınlar ve erkekler artık kamusal alanda bir aradadırlar, ama bunun sonucunda -"toplumun genel ahlakının ve kadınların iffetinin" korunması ezeli kaygısıyla- iki cinsiyet arasındaki "görünmez" duvarlar ve manevi sınırların vurgulanması gerekmiştir. Ayrıca, cinsiyet rollerinin değişmemiş olduğunu -ve değişmemesi gerektiğini- işaret etmek de erkekler açısından özel bir önem taşımaktadır. Nitekim, kadın öğrencilerin düzenli not tutma alışkanlığı, "cinsiyetlerinden kaynaklanan" bir durum olarak doğal karşılanırken, "en müşkil mebahise" akıl erdirebilmeleri ise -takdirle karşılanması gereken bir durum olduğu belirtilmekle birlikte- "hayret verici" bulunmaktadır.[4]

Fatmagül Berktay İnas Darülfünunu örneğinden yola çıkarak, Harvey'in "yaratıcı yıkıcılık" kavramının ve "sonuçların yaratıcı mı, yıkıcı mı" olduğu sorusunun önemini bir kez daha vurgular. Saint Simon, "Hiçbir toplumsal düzen, var olan düzenin içinde yeni şeyler belirmeden değişmez," der. Berktay bu noktada kadınların kent hakkını talep etmelerinin ve kenti "gönüllerine göre" dönüştürme çabalarının öneminden ve bunun, aslında bütün ezilenlerin ve sömürülenlerin kent hakkını talep etmesiyle örtüştüğünden söz ederek daha fazla farklılık ve daha az sınırlamanın olduğu bir kamusal alan yaratma çabasının ne denli anlamlı olduğunu belirtir. Bunu, kadınlara tarih boyunca belli bir özgürlük alanı sağlamış olan ve Berktay'ın hâlâ bir "özgürlük alanı" olarak tasavvur ettiği İstanbul'da oluşturmaya çalışmak ise, ona göre, ayrı bir anlam taşır. Tıpkı 16. yüzyılda yaşamış Osmanlı şairesi Mihri Hatun'un, ömründe ilk kez geldiği İstanbul'u görünce söylediği gibi:

"Yazık ki bütün ömrün Amasya'da geçmiş, aklın varsa gitme Konstantini'de kal şimdi..."

Fatmagül Berktay kadınların kent hakkını talep etmelerinin ve kenti "gönüllerine göre" dönüştürme çabalarının öneminden ve bunun, aslında bütün ezilenlerin ve sömürülenlerin kent hakkını talep etmesiyle örtüştüğünden söz ederek daha fazla farklılık ve daha az sınırlamanın olduğu bir kamusal alan yaratma çabasının ne denli anlamlı olduğunu belirtiyor.

DİPNOTLAR

1 Richard Sennett, kent ile kent kültürü üzerine çalışan önemli isimlerden biridir. *Ten ve Taş* adlı kitabı 2002 yılında Metis Yayınları tarafından yayınlanmıştır. Yazarın Türkçede yayınlanan başlıca kitapları, Ayrıntı Yayınları'ndan çıkan *Kamusal İnsanın Çöküşü* ve *Gözün Vicdanı, Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam*'dır.

2 Bu konuda daha detaylı bilgi için bakınız, Fatmagül Berktay, "Bizans'ta İkona Kırıcılık: Din, Kadınlar ve Tasvirin Önemi", *Toplumsal Tarih*, Ağustos 2007, sayfa: 44-48.

3 Miss Julia Pardoe, *18. Yüzyılda İstanbul*, İnkılap Kitabevi, İstanbul: 1997, sayfa: 100.

4 Bahar Baskın, "II. Meşrutiyet'te Kadın Eğitimine Yönelik bir Girişim: İnas Darülfünunu", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Mart 2008, sayfa: 96.

SEÇİMLER VE SİYASAL İLETİŞİM

1966 SEÇİMLERİNDE TİP PROPAGANDA YÖNERGESİ

ERDEN AKBULUT

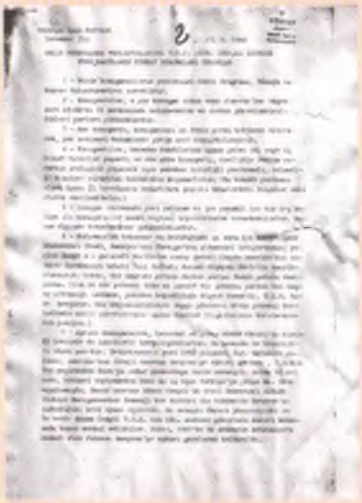
Siyasal partilerin en yoğun propaganda dönemleri kuşkusuz seçim sath-ı mâilidir. Her biri kitlelere kendisini, hedeflerini anlatmaya çalışırken, hakkında muhaliflerinin ileri sürdüğü iddialara da cevap verir. 1960'lı yıllardan itibaren seçimlerde önce radyo, ardından televizyon konuşmaları siyasal propagandanın önde gelen alanlarını oluşturdu. Bir bilim dalı olarak yeni yeni gelişmekte olan siyasal iletişim, siyasal partilerin seçim propagandalarının söylem analizini henüz pek az incelemiş durumda.

1970'li yıllardan itibaren sosyalist sol, seçimler konusu her gündeme geldiğinde Türkiye İşçi Partisi'nin 1965 Milletvekili Genel Seçimleri'nde aldığı %3,0'lık oy oranı ve milli bakiye sistemi sayesinde çıkardığı 15 milletvekili hedefini özlemle öne koyar. %3,0'lık oy oranı içinde İstanbul'un payı %7'nin üzerinde, Şişli ve Beşiktaş gibi ilçelerde %10 seviyelerindedir. Ayrıca en ayırt edici nokta da, bu dönemde geniş halk kesimlerinin kendini Türkiye İşçi Partisi'nde örgütlemiş olmasıdır; oysa öncesinde ve sonrasında tüm diğer sosyalist partiler işçi sınıfını ve halkı örgütlemeyi önlerine koymuşlardır. İşte bu temel farkı da çarpıcı bir biçimde göstermek üzere, ben burada dikkatleri daha çok TİP'in siyasal söylemine ve kendisine yöneltilen eleştirileri nasıl ele aldığına çekmek istiyorum. Aşağıda *TÜSTAV Nebil Varuy Koleksiyonu*'nda yer alan, 1966 Haziran'ında yapılacak Senato Kısmi Yenileme Seçimleri arifesinde TİP İstanbul İl Merkezi'nin seçimlerde propaganda çalışması yürütecek konuşmacılara verdiği yönergeyi sunuyorum.

Türkiye İşçi Partisi, İstanbul İli 17.5.1966

SEÇİM PROPAGANDA TOPLANTILARINDA T.İ.P. ADINA KONUŞMA YAPACAK KONUŞMACILARIN DİKKAT EDECEKLERİ HUSUSLAR

1. Bütün konuşmacıların yanlarında Parti Programı, Tüzüğü ve Anayasa bulundurmaları gereklidir.
2. Konuşmacılar, o gün konuşma olsun veya olmasın o akşam saat 18:00'de İl merkezinde bulunacaklar ve oradan görevlendirildikleri yerlere gideceklerdir.
3. Her konuşmacı, konuşmasını en fazla yirmi dakikada bitirecek, pek istisnai durumlarda yarım saat konuşabilecektir.
4. Konuşmacılar, önceden kendilerine uygun gelen iki veya üç konuda hazırlık yapmalı ve ona göre konuşmalı, özellikle rakam verirken yanlışlık yapmamak için gereken titizliği göstermeli, bilmediği konulara girmekten kesinlikle kaçınmalıdır. (Bu konuda yardımcı olmak üzere İl tarafından hazırlanan çeşitli konulardaki bilgiler ekli olarak verilmektedir.)
5. Konuşma sırasında yeri gelirse ve çok gerekli ise birkaç kelime ile konuşmacılar kendi kişisel hayatlarından bahsedebilirler. Bunun dışında bahsetmekten çekineceklerdir.
6. Bağımsızlık konusuna değinildiğinde şu soru ile karşılaşmak mümkündür: (Peki, Amerika'nın Türkiye'den gitmesini istiyorsunuz; yerine Rusya mı gelsin?) Verilecek cevap şudur: (Bugün Amerika'nın üstünde durmamızın sebebi bizi bağımlı duruma düşüren devletin Amerika olmasıdır. Yoksa, biz Amerika gitsin derken yerine Rusya gelsin demiyoruz. İlle de bir yabancı ülke mi gerek? Bir yabancı yerine bir başka yabancıyı istemek, yeniden bağımlılığa düşmek demektir. T.İ.P. buna karşıdır. Biz bağımsızlığımıza saygı gösteren bütün yabancı devletlerle milli çıkarlarımıza uygun dostluk ilişkilerinin kurulmasından yanayız.)
7. Ayrıca konuşmacılar, İstanbul adayımız ADNAN CEMGİL'in kimliği hakkında da isnatlarla karşılaşabilirler. Bu hususta da hazırlıklı olmak gerekir. Hatırlanacağı gibi 1950 yılında, D.P. iktidara gelince, Amerika'nın isteği üzerine Anayasa'ya aykırı şekilde, T.B.M.M. den geçirmeden Kore'ye asker göndermeye karar vermişti. Hatta bu kararı, hükümet toplanmadan önce bu iş için Türkiye'ye gelen Mr. Cain açıklamıştı. Bunun üzerine Adnan Cemgil'in Genel Sekreteri olduğu Türkiye Barışseverler Derneği bir bildiri ile hükümetin Anayasa'yı çiğnediğini

halk oyuna açıkladı. Bu sebeple dernek yöneticileri ve bu arada Adnan Cemgil T.C.K. nun 161. maddesi gereğince Askeri Mahkemede hapse mahkûm edildiler. Fakat, 1963'de bu maddenin mahkumiyete mesnet olan fıkrası Anayasa'ya aykırı görülerek kaldırıldı.

İFTİRALARA CEVAP

Partimize karşı yöneltilen iftiralara şöyle cevap vereceğiz:

1. DİN: Partimize yöneltilen iftiraların başında güya dinsiz Allahsız olduğumuz gelmektedir. Bu büyük bir iftiradır. Türk halkının % 99'u Müslümandır. T.İ.P. lilerin de % 99'u Müslümandır. Şu halde T.İ.P. sini Müslümanlığa karşı gösterenler seni şaşırtmak ve aldatmak için iğrenç bir yalan söylemektedirler. T.İ.P. sömürücülüğe, vurgunculuğa karşıdır. Müslümanlık, vurguncuları, soyguncuları korur mu ki T.İ.P. Müslümanlığa karşı olsun? Müslümanlık, hepimizin bildiği gibi, dinlerin en çok sosyal adaletten yana olanıdır. Şu halde tekrar edelim. T.İ.P. sini Müslümanlığa karşı gibi göstererek sırf senin temiz dini duygularından yararlanarak, seni T.İ.P. sine karşı çıkarmak için uydurulmuş iğrenç bir yalandır.

Bütün vatandaşların inançlarına saygılı olan T.İ.P. si bütün dinlere, mezheplere ve her türlü felsefi inanca da tabiatıyla saygılıdır. Unutulmasın ki, hiçbir din ve mezhep aslında sömürücülüğe, vurgunculuğa izin vermez. Üstelik halkımızın % 99'u Müslümandır ama bir kısmı Sünni bir kısmı Alevi'dir. Küçücük bir azınlık da Gayrı Müslimdir. Bütün bunlardan dolayı, Türk halkının partisi olan T.İ.P. Anayasa'nın 12. maddesinin de emrettiği gibi dinler, mezhepler arasında fark gözetmez. Kanun önünde hepsini bir tutar.

2. AİLE: T.İ.P. ne yöneltilen diğer bir iftira da güya aileyi tanımadığımız, ırza, namusa önem vermediğimizdir. Bu, gerçekten hayasızca ve aptalca yapılmış bir iftira ve yalandır.

Bir kere etrafınızdaki T.İ.P. lilere bakınız. Hepsi çoluk çocuk sahibi insanlardır. Bunlar nasıl olur da, bu iftiralarda söylendiği gibi düşünür ve hareket ederler. Kaldı ki, Türkiye İşçi Partisi'nin bütün çabası, toplumun temeli olan aileyi kuvvetlendirmektir. Çocukların eğitimi, sıhhatlerinin korunması gibi konularda devletin aileye yardımcı olmasını istememiz bunun en açık delilidir.

Aile birliğinin asıl düşmanı, işsizlik, topraksızlık, yani sefalettir. Sefalet yüzündendir ki, analar babalar evlatlarını okutamazlar, bakıp besleyemezler ve onları daha körpecik yaşlarında iş pazarına sürerek, şunun bunun yanında boğaz tokluğuna çıkarlık, ırgatlık ya da hizmetçilik yapmasına göz yummak mecburiyetinde kalırlar.

İŞTE TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ; HERKESE İŞ, HERKESE TOPRAK VERERİK VE EMEĞİN HAKKINI KORUYARAK ANAYI BABAYI EVLATLARINA SAHİP OLACAK BİR VARLIĞA KAVUŞTURACAKTIR. AİLEYE VE IRZA NAMUSA SAYGI GÖSTERMENİN ASIL YOLU BUDUR.

Bir de bize bu iftiraları atanlara bakalım. Onların ırza namusa saygıları var mıdır? Başkalarının küçük yavrularının okullarda okumalarını mı yoksa kendi kapılarında boğaz tokluğuna hizmetkarlık etmelerini mi isterler? Bunları düşünelim ve hükmümüzü ona göre verelim.

3. **KOMÜNİSTLİK VE MEMLEKETİ RUSLARA SATMAK:** Partimize yöneltilen diğer bir iftira komünistlik ve memleketi Ruslara satmak istediğimiz yalanıdır. Güya T.İ.P. liler Ruslardan para ve emir almaktadır. Bütün maksatları da yurdumuzu Rus'lara teslim etmektir. Bu da haince ve aptalca uydurulmuş bir iftira ve yalandır. Biz memleketi kendi milletimizden olan ağaların, vurguncuların, sömürücülerin elinden kurtarmak için çabalıyoruz. Bunun için nice zahmetlere katlanıyor, hücumlara göğüs geriyoruz. Bu böyleyken, Ruslardan para almak ve memleketi onlara peşkeş çekmek hainliğini nasıl yaparız? Böyle şey olur mu? Bildiğiniz, tanıdığınız T.İ.P. lilerin yaşayışlarına bir bakınız. İçlerinde havadan para alanların yaptıkları gibi, hesapsız para harcıyanı var mıdır? Yoktur. Aksine, hepsi derece derece geçim zorluğu çeken kimselerdir.

T.İ.P., Türkiye'nin ancak yine Türkiye'deki emekçi halk tarafından ve yalnız onlar tarafından kalkındırılacağına inanan gerçek milliyetçi bir partidir. Ne başka milletleri sömürmek ister, ne de kendisini başka milletlere sömürtür. Diğer bütün milletlerle dostça geçinmek ister. Fakat hiç birinin, ne Rus'un, ne Amerika'nın, ne Çin'in, ne İngiliz ne de Alman'ın, yani hiç bir yabancı devletin boyunduruğu altına girmek istemez. Kati olarak bağımsız bir dış politikaya taraftardır.

Bu sebeptendir ki, Amerika'nın bugün memleketimizde üsler kurmasına ve bir çok işlerimize karışmasına karşıyız. Amerikalıların gitmelerini isteriz fakat yerine başka hiçbir milletin gelmesini istemeyiz.

Başka milletlerin topraklarında da gözümüz yoktur. Ancak bize saldırırlarsa harp yaparız. O zaman da ordumuzun ve onun ardındaki milletimizin bağımsızlığını koruyacak güçte ve imanda olduğuna tam inancımız vardır.

Komünist olduğumuz iftirasına gelince: Türkiye İşçi Partisi komünist değildir. Zaten herkes bilir ki kanunlarımıza göre komünizm yasaktır. Eğer biz açık veya gizli komünist olsaydık hükümet bunu anlayıp meydana çıkarmaz mıydı? Ve meydana çıkarınca da bizim parti kurup seçimlere girmemize müsaade eder miydi?

İşte bütün bu iftira ve yalanlar, T.İ.P. nin karşısına başka türlü çıkılamadığı için yapılmaktadır ve cevapları da bunlardır. (altı çizili yerler orijinal metinde olduğu gibidir. E.A.)

İRVİN CEMİL SCHİCK İLE SÖYLEŞİ

OSMANLI CİNSELLİĞİNİN EGZOTİKLEŞTİRİLMESİ

"Cumhuriyet dönemi kültürünün gayelerinden biri, ortalama vatandaşı Osmanlı geçmişine yabancılaştırmak olmuştur," diyor İrvin Cemil Schick ve "Osmanlı cinselliğinin egzotikleştirilmesinin de bu kalemden olduğu"nu söylüyor. Bundan yola çıkarak: Schick ile "Cumhuriyet döneminde yabancı, ilkel, vahşi, tek kelimeyle 'öteki' olarak temsil edilen Osmanlı cinselliği", bunun oryantalizm ve mekânsallık söylemlerine hangi açılardan eklemlendiği, cinsellikle iktidar ilişkisi ve 20. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu'nda üretilen erotik yayınlar hakkında konuştuk.

SÖYLEŞİ: ECE ZERMAN

İlerleme üzerine kurulu bir tarih anlayışıyla cinselliğin tarihine bakıldığında, cinselliğin yaşanışının muhafazakârlıktan özgürlüğe (ve buradan yozlaşma/ahlaki çöküntü vb. tanımlamalara) evrilen düz bir çizgi halinde ilerlediği şeklinde algılanması olası. Sizce bu tarihsel gerçeklikle örtüşüyor mu?

Hayır, kesinlikle örtüşmüyor. Tarihsel gerçekliğe baktığımızda cinsellik konusundaki hâkim tavrın dönem dönem değiştiğini, bazen daha tutucu, bazen daha özgür bir niteliğe büründüğünü, ancak bu değişimlerin asla düz bir çizgi halinde ilerlemediğini görürüz. Her alanda olduğu gibi cinselliğin yaşanışında da düz çizgiler yoktur, aksine, etki-tepki yoluyla yön değiştirmeler, gidiş gelişler sık sık vuku bulur. Örneğin 18. yüzyıl İngiltere'sinde "Augustan" diye bilinen Kraliçe Anne ile Kral I. ve II.

Sarayda isyan. Cariyeler hep bir ağızdan: "Kahrolsun ihtiyar Türkler'in partisi... biz Genç Türkler'den yanayız."

John Grand-Carteret, *Une Turquie nouvelle pour les Turcs: La Turquie en images*, Paris: Edition photographique, t.y., s. 146.

Bir taşla iki kuş vurulmuş, yalnız Abdülhamid değil, İttihatçılar da cinselleştirilmiş bu 1908 karikatüründe.

Kullanılan görsel malzemeler İrvin Cemil Schick tarafından sağlanmıştır.

George dönemi cinsellik açısından son derece özgürken, 19. yüzyılda, cinsellikte baskıcılıkla neredeyse eşanlamlı hale gelmiş olan Kraliçe Victoria dönemi yaşanmış, sonra da 20. yüzyılda cinsel devrim yine İngiltere'de başlamıştır. Benzer şeyler başka toplumlarda da gözlemlenir. Osmanlı-Türk tarihini ele alırsak, 16. ve 18. asırlar cinsellik bakımından hayli özgür dönemler olmuştur, hatta bu açıdan cumhuriyetin ilk yarım yüzyılını iyice geride bırakır bu dönemler.

Bu durumu biraz açabilir misiniz?

Mesela Walter Andrews ile Mehmet Kalpaklı'nın *The Age of the Beloved* kitabında anlattıklarına, yahut Selim Kuru'nun Deli Birader üzerindeki çalışmalarına baktığımızda, 16. yüzyılda cinsiyet alanında gayet serbest ifadelerle karşılaşırız. Elbette edebi eserlerde yazılanlarla gerçek hayatta yapılanların aynı şeyler olduğunu kimse iddia edemez. Ancak cinselliğin cinsellik söyleminden asla tefrik edilemeyeceği de bir gerçektir. Bu bakımdan tarihin belli dönemlerinde cinselliğin açıkca ifade bulabilmesi, o dönemler hakkında önemli ipuçları verir.

Osmanlılarda cinsellikle ilgili birçok konuda -ama özellikle eşcinsellik söz konusu olduğunda- ortaya çıkan "Atalarımıza homoseksüel diyorlar!" vb. saldırgan tutumu neye bağlayabiliriz? Sizce burada tarihle nasıl bir ilişki söz konusu?

Burada sanırım birbiriyle ilintili, ama birbirinden farklı iki etmen var. Bir tanesi, İngilizcede *presentism* denilen, geçmişin kendi dönemi bağlamında ve kavramlarıyla değil, günümüz bağlamında ve kavramlarıyla ele alınması. Diğeriyse çağdaş insanın, tarihine kendi ego'sunun bir uzantısı olarak yaklaşması; herhangi bir nesneye yöneltilmiş bir bilimsel bakışın önşartı olan mesafeyi koyamadan, tarihle kendisi arasında dolaysız ahlak, sorumluluk, gurur vb. bağları hissetmesi.

İkincisinden başlayalım. Bugünkü heteroseksist toplumda eşcinselliğin kötü bir şey olduğuna inanılır yaygın olarak. Yahut hiç olmazsa birçok insanın dışavurduğu tavır bu yöndedir. Eşcinselliğin neden günümüzde olumsuz karşılandığı ayrı mesele. Ama tarihe, geçmiş dönemlerde birtakım insanların düşündükleri ve yaptıkları olarak değil de, "atalarımız" hakkında değer yargılarıyla yüklü bir anlatı olarak yaklaşıldığında, üstelik bir de işin içine milliyetçiliğin doğal olarak barındırdığı paranoya ve komploculuk da katıldığında, Osmanlılarda eşcinsellik olabileceği fikri çok rahatsız edici olabiliyor haliyle. "Atalarımız böyle bir şey yapmış olamaz" tepkisi, atalarımızın yaptıklarının bizi de bağladığı, o halde kendi namusumuzu kurtarmak için atalarımızı aklamak zorunda olduğumuz inancından kaynaklanıyor. Sanırım Ermeni katliamı, 6-7 Eylül yahut Varlık Vergisi gibi azınlık aleyhtarı hareketlerle Türkiyelilerin yaygın olarak bir türlü yüzleşememesi aynı yerden kaynaklanıyor. "Benim dedem katil olamaz," "benim babam haksızlık etmiş olamaz," gibi irrasyonel, salt duygusal planda bir inkâr mekanizması söz konusudur burada. Bal gibi olabilir bunlar, neden olmasın?

Bir şey daha söyleyeyim bu konuda. Epey sene önce bir MESA konferansında Shawkat Toorawa, klasik Arap edebiyatında eşcinsellik konusunda bir tebliğ sunmuştu. Konuşmanın sonunda dinleyiciler arasında bulunan ünlü Filistinli şair, yazar, tercüman ve edebiyat tarihçisi Salma Jayyusi kalktı, pür ciddiyet, "Araplar arasında eşcinsellik diye bir şey yoktur, bu olsa olsa Yunanlıların Araplara bulaştırdığı bir illettir" gibisinden bir şey söyledi! Kısacası, yalnız Türkiye'de görülmüyor böyle ahmakça tavırlar.

Gelelim birinci meseleye. Foucault'dan öğrendiğimiz önemli bir gerçek, cinselliğin verili olmadığı, toplumlar tarafından söylem ve pratik yoluyla üretildiğidir. Aslına bakarsanız bu gerçekten köktenci bir fikirdir, çünkü çoğu insanın nazarında cinsellik tamamıyla doğaldır, bireye özeldir, içinden gelir; toplum-

İrvin Cemil Schick

Lisans, lisansüstü ve doktora eğitimini Massachussetts Institute of Technology'de tamamlayan İrvin Cemil Schick, 1995-2003 yılları arasında Harvard Üniversitesi'nde öğretim görevlisi oldu; 2004-2007 yıllarında ise M.I.T.'de "Mekân ve Toplumsal Cinsiyet: İslam, Sömürgecilik, Çağdaşlık" (Space and Gender: Islam, Colonialism, Modernity) ile "Hat Sanatı ve Mimari" (Islamic Calligraphy and Architecture) başlıklı dersler verdi. Başlıca ilgi alanları kimlik ve çağdaşlaşma, İslamda kadın ve Müslüman kadının temsili, İslami yazma kitap sanatları olan İrvin Cemil Schick'in Türkçede yayınlanan kitaplarından bazıları şunlar: E. Ahmet Tonak'la birlikte derlediği *Geçiş Sürecinde Türkiye* (İstanbul: Belge Yayınları, 2006, 5. baskı), *Batının Cinsel Kıyısı: Başkalıkçı Söylemde Cinsellik ve Mekânsallık* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002) ve *Çerkes Güzeli: Bir Şarkiyatçı İmgenin Serüveni* (İstanbul: Oğlak Yayınları, 2004). Schick'in Amila Buturović ile birlikte derlediği *Women in the Ottoman Balkans: Gender, Culture and History* (Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları: Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih) (London: I.B.Tauris, 2007) kitabının Türkçesi yakında Bilgi Üniversitesi Yayınları tarafından, *İslam, Cinsiyet, Kültür Üzerine Yazılar* başlıklı çalışması ise İletişimYayınları tarafından yayınlanacaktır.

la, söylemle hiçbir ilişkisi olamaz. Oysa cinsellik toplumsal söylemin yalnız konusu değil, aynı zamanda ürünüdür de. Bu açıdan baktığımızda, "bugünkü" anlamıyla eşcinselliğin "çağdaş" bir olgu olduğunu görürüz. Bu, eski devirlerde de kadınların kadınlarla, yahut erkeklerin erkeklerle cinsel ilişkiye girmediği eşcinselliği yahut oğlancılığı, başka tür cinsellikleri dışlayan bir "kimlik" olarak benimsemezdi. Bu nedenle de günümüz kavramlarıyla geçmişe bakmamaya her zaman özen göstermeliyiz. Khaled el-Rouayheb'in *Before Homosexuality in the Arab-Islamic World* adlı kitabı çok önemlidir bu bağlamda.

tedavüle sokulan kültürün de etkisi çoktur çünkü cumhuriyet dönemi kültürünün gayelerinden biri, ortalama vatandaşı Osmanlı geçmişine yabancılaştırmak olmuştur. Bunu da, hiç olmazsa kısmen, Osmanlı kurumlarını küçümseyerek yapmaya çalışmıştır. Tekkeler miskinlik yuvası olarak temsil edilmiş; Osmanlı musikisinin monofonik ve ilkel, divan edebiyatının taklitçi, şekilci ve yaratıcılıktan uzak olduğu telkin edilmiş; son üç asrın saray efradı yozlaşmış, dekadan, korkak ve zalim olarak betimlenmiştir. Osmanlı cinselliğinin egzotikleştirilmesi de bu kalemdendir.

İşin içine milliyetçiliğin doğal olarak barındırdığı paranoya ve komploculuk da katıldığında, Osmanlılarda eşcinsellik olabileceği fikri çok rahatsız edici olabiliyor haliyle. "Atalarımız böyle bir şey yapmış olamaz" tepkisi, atalarımızın yaptıklarının bizi de bağladığı, o halde kendi namusumuzu kurtarmak için atalarımızı aklamak zorunda olduğumuz inancından kaynaklanıyor.

Avusturyalı grafik sanatçısı Gottfried Sieben'in 12 büyük boy taş baskısı resminden oluşan portföyden bir resim. Diğerleri gibi bunun da konusu Makedonya isyanı (1902-3) esnasında vuku bulan cinsel şiddettir. Bu resimde Osmanlı askerleri Hıristiyan genç kızlarını kaçırıyor; öteki resimlerden bazılarında ise vahşet Bulgar çetecilerinden geliyor. Resmin aslı tabiki sansürlü değildir.

Archibald Smith (müstear adı), *Balkangreuel* [Balkan Mezalimi] (Viyana: Gesellschaft österreichischer Bibliophilen [yani C.W. Stern], 1909.)

anlamına gelmiyor elbette. Söylemek istediğim, "eşcinsellik" terimiyle bugün özdeştirilen "anlam kümesinin" modern bir icat olduğudur. Eski Yunan'da, ortaçağ Arap dünyasında, yahut Osmanlılarda gayet tabii aynı cinsiyete sahip insanlar birbiriyle yatıyordu ama, o yaptıklarına kendi devirlerinde ve toplumlarında yüklenen anlamlar bugünkünden farklıydı. Örneğin birçok yetişkin erkek, hem genç oğlanlarla, hem kadınlarla cinsel ilişkiye girer, bunları birbirinden farklı şeyler olarak telakki eder,

Osmanlı İmparatorluğu'nda cinsel yaşam başlığının popüler kültürdeki izdüşümü çoğunlukla harem/hamam/cariye/çokeşlilik vb. kalıplar oluyor. Bu sizce nasıl bir zihniyetin ürünü?

Eğer Türkiye'deki popüler kültürü kastediyorsanız, bu ne yazık ki Şarkiyatçı kalıpların Türkiye'deki ortalama insanın dünya görüşüne ne kadar nüfuz etmiş olduğunu gösteriyor. Bunun sorumluları yalnız Batılılar değildir tabiatiyle, cumhuriyet döneminde

Ve malesef günümüzde birçok Türkiyeli yazar, aynı amaçlarla olmasa da, bu yaklaşımı sürdürmektedir. Bu yazarların eserlerini, örneğin Ahmet Rasim ve Refik Ahmet Sevengil gibi son dönem Osmanlı yazarlarının ve hatta Çağatay Uluçay ve Reşat Ekrem Koçu gibi erken cumhuriyet yazarlarının eserleriyle kıyaslamak çok öğreticidir. Refik Ahmet ve özellikle Ahmet Rasim, daha ziyade şahsen tanıdıkları İstanbul'un ve özellikle Beyoğlu'nun gece hayatını içinden ve bir hayli de sevgiyle, eğlenerek, içtenlikle anlatırlar. Çağatay Uluçay ve Reşat Ekrem Koçu bizzat yaşadıklarını yazmamışlar, konularını bir miktar egzotikleştirmişlerdir ama, hem yazdıkları orijinaldir, hem de sırf tahrik etmek gayesiyle yazılmadıkları, bu eserlerde ana akım dışında kalan yeni bir tarih yazıcılığı amaçlandığı sezilir. Yıllar ilerledikçe ve Osmanlı geçmişi uzaklaşıp bilinmezliğin karanlıklarına gömüldükçe, egzotikleştirme temayülü de artmış, üstelik orijinallik yerini ikincil kaynaklardan en iç gıcıklayıcı bölümleri tespit edip apartmaya

bırakmıştır. Leslie Poles Hartley'nin 1953'te yayınlanan *The Go-Between* başlıklı romanı, çok meşhur olmuş bir cümleyle açılır: "Geçmiş yabancı bir ülkedir; orada farklı davranılır." David Lowenthal'ın, geçmişin çağdaş yaşamdaki yeri konusuna eğilen değerli kitabına başlık olarak seçtiği bu cümle, aslında cumhuriyet kültürünün Osmanlı geçmişine bakışını güzel bir şekilde özetlemektedir. Gerçekten de Osmanlı cinselliği yabancı, ilkel, vahşi, tek kelimeyle "öteki" olarak temsil edilmiştir cumhuriyet döneminde.

Virgül'de çıkan, "Sultan II. Abdülhamit'in cinselleştirilmesi" başlıklı makalenizde de Abdülhamid'le Marie-Antoinette'ın kimi tasvirleri arasında bağlantı kuruyorsunuz. Bu bağlamda, cinselliğin genel anlamda *ancien régime*'e karşı bir propaganda aracına dönüşmesi hakkında ne söyleyebilirsiniz?

Cinsellik, şaşırtıcı derecede değişkenlik arz eden bir söylemsel aygıttır. Farklı kişiler tarafından farklı durumlarda, çok farklı amaçlarla kullanılmıştır. Yalnız *ancien régime*'i değil, daha genelde iktidarı yermek için kullanıldığı vakidir. Örneğin İngiltere'de önce prens, sonra Kral IV. George'a karşı sürdürülen muhalefetin epey bir kısmı gerek onun, gerekse Kraliçe Caroline'ın cinsel maceraları çevresinde dile getirilmiştir. Fransa'da Kraliçe Marie-Antoinette ile Kral XVI. Louis'nin cinsel hayatları hakkında hem devrimden önce, hem sonra, söylenmedik söz bırakılmamıştır. Türkiye'de de, cumhuriyetin ilk yıllarında Peyami Safa, Yakup Kadri, Selâhattin Enis gibi yazarlar, işgalcilerle işbirliği yapmakla suçladıkları ve dekadan olarak niteledikleri Osmanlı İstanbul'unu cinsellik çerçevesi içinde yermek yoluna girmişlerdir. Ve tabii Sultan II. Abdülhamid'in cinsel bir kimlikle ortaya konup yerilmesi var, dediğiniz gibi.

Cinselliğin bir siyasi silah haline getirilmesi konusunu ben sömürgecilik bağlamında çeşitli yazılarımda işlemeye çalıştım. Anne McClintock, Ann Laura Stoler, Robert J.C. Young gibi bazı diğer araştırmacılar da bu konuya eğildiler. İktidar değişikliği ve özellikle Fransız devrimi bağlamında Lynn Hunt, Robert Darnton gibilerinin değerli eserleri vardır. Milliyetçilik ve ırkçılık konusunda George Moss, Sander Gilman adları hemen akla gelir. Bu çalışmalar, bir yandan cinselliğin siyasi mücadelelere nasıl alet edildiğini gösterirken, bir yandan da bu mücadelelerin sürdüğü dönemlerde cinsellik hakkında dolaşımda bulunan fikirleri ortaya çıkartır.

Bu noktada, iktidar ve cinsellik arasındaki bağı nasıl tanımlayabilirsiniz?

Bana kalırsa her şeyden önce cinselliğin iktidar için bir "mecaz" teşkil etmesi söz konusudur. Daha özgül olarak cinsellik söylemi, iktidarın dile getirilmesinde ve ifade edilmesinde bir lisan, bir kelime ve imge dağarcığı, bir temsiller dizgesi sağlayarak önemli bir işlev görür. İkinci olarak da cinsellik, iktidar ve tahakküm için bir icraat alanı oluşturur. Diğer bir deyişle, bir yandan iktidar cinsellikte doğruyla yanlışı, normalle anormali, meşruyla gayri meşruyu belirleyerek kudretini hayata geçirirken, bir yandan da daha temelde "iktidarlık yaparak," yani kudretini ifade ve icra ederek, bizatihi cinselliği "inşa" eder.

Doğu despotizmi (*Oriental despotism*) söyleminin bu bağı nasıl beslediğini düşünüyorsunuz?

"Doğu Despotizmi" söylemi, Alain Grosrichard'ın belirttiği üzere ilklerine kadar cinselleştirilmiş bir iktidar modelidir. Kadınlarına tahakküm eden harem sahibiyle halkına tahakküm eden despot birbiriyle özdeştirilir bu söylemde. Yani cinsel tahakküm, toplumsal ve siyasi tahakküm için bir mecaz teşkil eder.

Özellikle savaş dönemlerinde üretilen sado-mazo pornografi ürünleri de bu çerçeveye yerleştirilebilir mi?

Savaşların cinselleştirilmesi ise, biraz daha dolaylı olmakla birlikte yine aynı kalemdendir. Burada da iktidar, yani bir arazi parçası yahut topluluk üzerinde hâkimiyet kurulması, cinsel imgelerle temsil edilir, bu suretle insanlarda yerleşik bulunan bazı kavramlar ve duygular kestirme yoldan seferber edilir ve harekete geçirilir.

İkinci Meşrutiyet döneminde yayınlanmış ilginç bir erotik roman. [Elif] Ali Bey'in, *Anahtar Deliğinde* adlı kitabının kapağı.

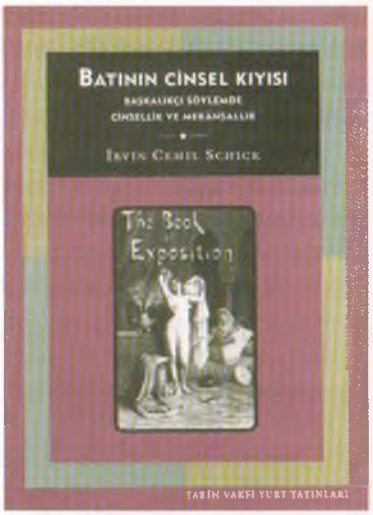
İstanbul: Meşrutiyet Kütübhânesi, basan Hürriyet Matbaası, 1330 [Rûmî/1914].

Bir arazinin fethedilişi, bir erkeğin bir kadına girmesine ve "sahip olması"na; düşmanın ilerlemesi, "bizim" kadınlarımızın iffetine yönelik bir tehlikeye ve tehdide indirgenir. Sado-mazo pornografide amaç genelde şehvet duygularını kabartmak üzerinden para kazanmaktır tabii, ama bu tür eserler hem toplumda var olan duyguları kullanır, hem de bu duyguları yeniden üretir.

***Batı'nın Cinsel Kıyısı: Başkalıkçı Söylemde Cinsellik ve Mekânsallık* kitabınızda Foucault'nun *Panopticon*'la ilgili denemesine referans vererek bahsettiğiniz "şeffaflık yoluyla iktidar" ile harem duvarları/peçenin şeffaflaştırılması bağlantısı bu bağlamda nasıl düşünülebilir?**

Foucault, Jeremy Bentham'ın *Panopticon* adını verdiği 1791 tarihli

hapishane projesinden hareketle "şeffaflık yoluyla iktidar" kavramını, çağdaş toplumlarda iktidarın nasıl işlediğini tarif etmek için kullanmıştır. Bentham, mahpusların çemberde, gardiyanın ise merkezde bulunacağı yuvarlak bir hapishane tasarlamıştı. Gardiyan, mahpusları istediği zaman görebilecek, ancak penceresindeki panjurlar nedeniyle mahpuslar gardiyanın kendilerine bakmakta olup olmadığını kestiremeyeceklerdi. Bu nedenle de her ihtimale karşı kendi kendilerini denetlemek yoluna gideceklerdi. İşte Foucault'ya göre çağdaş toplumlarda iktidar bireyleri öyle şekillendirir ve teba haline getirir ki, üzerlerinde açık seçik baskı olmadığı anlarda bile kurallara riayet ederler. Benim için bu örneğin ilginçliği, daha ziyade *Panopticon*'un gardiyanlara bahşettiği "görünmeden görebilmek" ayrıcalığı ve mahpusların, her an apaçık görünürlükleri nedeniyle güçsüz ve edilgen kılınmalarıydı. Batılı erkeğin, harem duvarlarının yahut peçenin sağladığı kadının görünmezliğini zorla ihlal etmesi, Şarkiyatçı sanat ve edebiyatın değişmez bir motifidir ve iktidar üzerinde bir iddia içerir.

Cumhuriyet dönemi kültürünün gayelerinden biri, ortalama vatandaşı Osmanlı geçmişine yabancılaştırmak olmuştur. Bunu da, hiç olmazsa kısmen, Osmanlı kurumlarını küçümseyerek yapmaya çalışmıştır. Tekkeler miskinlik yuvası olarak temsil edilmiş; Osmanlı musikisi monofonik ve ilkel, divan edebiyatı taklitçi olarak betimlenmiştir. Osmanlı cinselliğinin egzotikleştirilmesi de bu kalemdendir.

Az önce bahsettiğimiz kitabınız bağlamında ele aldığınız bir konu olan oryantalizm ile mekânsallık söyleminin birbirlerine nasıl ve hangi açılardan eklemlendiğini açıklayabilir misiniz?

Eğer yanılmıyorsam *Batı'nın Cinsel Kıyısı* yayınlanana kadar mekânsallık kuramı literatürüyle Şarkiyatçılık eleştirisi literatürü arasında açık seçik bir bağlantı kurulmamıştı. Oysa böyle bir bağ olduğu bana fazlasıyla bariz geliyordu o zamanlar. Söz gelimi Edward Said Şarkiyatçılığı eleştirirken, müsteşriklerin "Doğu"suyla haritada yeri olan gerçek Doğu'nun bir olmadığını; müsteşriklerin, eserlerinde sömürgeciliğin menfaatlerine ve ihtiyaçlarına koşut bir Doğu "ürettiklerini" belirtmişti ama, söz konusu "üretilmiş Doğu"nun bir mekân olarak nasıl üretildiği konusuna kuramsal açıdan hiç girmemişti. Buna mukabil Henri Lefebvre ve takipçileri uzam/mekân farklılığını vurgulamış, mekânın toplumsal olarak nasıl üretildiğini irdelemişler, ama genellikle kendilerini Batı bağlamıyla sınırlamışlar, Avrupa ve Kuzey Amerika dışındaki toplumlara eğilmemekle kalmamış, Batı/Doğu ilişkisinin mekânsal boyutlarına bile bakmamışlardı. Hal böyle olunca, Said'in "Doğu'nun üretildiği" savıyla Lefebvre'in daha genelde "mekânın toplumsal olarak üretilmesi"ne dair kuramının birbiriyle eklemlenmesi gerekiyordu. Ben de *Batı'nın Cinsel Kıyısı*'nda bunu yapmaya çalıştım.

Bu noktaya nasıl ve neden vardığımı da kısaca belirteyim izninizle. Mesele şuradan kaynaklandı; *Batı'nın Cinsel Kıyısı*'nı yazmaya başladığımda niyetim Batı edebiyatında "harem" temasını incelemekti. Aklımda Rana Kabbani ve Malek Alloula gibi birkaç yazarın vurguladığı motifler vardı: Doğu'nun dişileştirilmesi, sömürgeciliğin "eril bir Batı'nın dişil bir Doğu'ya girmesi" olarak temsil edilmesi gibi. Ancak konuyu araştırdıkça bu motiflerin kısmen geçerli olduğunu, yer yer bunlarla taban tabana zıt bazı motiflerin de kullanıldığını gördüm. Örneğin bazen de "öteki" dişil olarak değil, eril olarak temsil ediliyordu, hatta tecavüz edici, ırza geçici, tehditkâr bir erillik biçiminde. Bu durumda, "Peki, o halde cinselliğin ve cinsiyetin bu işte rolü tam olarak nedir?" sorusuyla karşı karşıya buldum kendimi. Yani "öteki" bazen dişil oluyor, bazen eril; "biz" bazen dişil oluyor, bazen eril, öyleyse bütün bunların ortak belirleyeni nedir? Vardığım sonuç da, cinsellik ve cinsiyetin "biz" ve "öteki" arasındaki farklılığı olduğu kadar, "bura" ve "ora" arasındaki farklılığı da inşa etmek için kullanıldığıydı. O zaman da Foucault'dan esinlenmiş olan "mekân teknolojisi" kavramına başvurarak, cinsellik ve cinsiyetin mekân üretmede kullanılan "söylemsel aygıtlar" olduğunu, görünürde taban tabana zıt olan motiflerin bu yaklaşım çerçevesinde birbiriyle bağdaştırılabileceğini öne sürdüm. Yani Şarkiyatçılık/mekânsallık arasında bir bağlantı kurmam, Doğu'nun nasıl Batı'dan farklı bir yer olarak üretilmiş olduğunu açıklamaya çalışmamdan dolayıdır.

Dediğiniz gibi, Doğu'nun "dişil" olarak temsil edilmesi konusunda birtakım yayınlar var ama, "eril" olarak temsil edilmesi literatürde fazla işlenmemiş. Bu

konuyu biraz örnekleyebilir misiniz?

En aydınlatıcı bulduğum örnek, 19. yüzyıl ortalarında İngiltere'nin Hindistan'ı temsil edişinde vuku bulan büyük dönüşümdür. Robert Orme'un 1782'de yazdığı *Historical Fragments of the Mogul Empire, of the Morattoes, and of the English Concerns in Indoostan* gibi, 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın ilk yarısında yayınlanan eserlere baktığımızda, Hindistan'ın dişil olarak temsil edildiğini, hatta Hint erkeklerinin kadınsı (*effeminate*) olarak tarif edildiğini, bunun ise sözde bilimsel bir şekilde iklimin sıcaklığı ve toprağın bereketliliği gibi etmenlere bağlandığını görürüz. Bu dişillik ve kadınsılık, Hindistan'ın kendi kendini yönetmekten aciz olduğu, dolayısıyla İngiltere'nin Hindistan'ı sömürgeleştirmesinin yalnız bir menfaat meselesi değil, ayrıca bir insanlık borcu olduğu iddiasını desteklemek için kullanılmıştır. Ancak 10 Mayıs 1857 tarihinde, East India Company hizmetinde bulunan ve kendilerine *sepoy* denilen (ki "sipahi" sözcüğünden gelmedir) Hintli askerlerin başlattığı müthiş bir isyan patlar, bunu İngilizler ancak birkaç ayda, çok büyük güçlükle ve çok da kan dökerek bastırırlar. İsyanın başlamasından çok kısa bir süre sonra İngiliz kamuoyu yepyeni bir Hindistan imgesiyle karşı karşıya bulur kendini. Gazetelerde, romanlarda iklimin sıcaklığı ve de tenlerinin koyuluğu nedenleriyle cinsellikleri kudurmuş Hintli erkeklerden dem vurulur birdenbire. Ve bu erkeklerin, Hindistan'da bulunan beyaz, yani İngiliz kadınlar için büyük tehlike oluşturduğu, ırzlarını tehdit ettiği, dolayısıyla isyanın bastırılması için eldeki bütün imkânların acilen kullanılması gerektiği dile getirilir. O güne kadar kadınsı, yumuşak, uyuşuk gibi sıfatlarla anılan Hintliler birdenbire aşırı derecede erkeksi, tehditkâr, ırza geçici olarak temsil edilirler. Bu imgeleri Jenny Sharpe çok güzel incelemiştir.

Diğer bir örnek de kadınlara mal edilen esaret anlatılarıdır. *Avrupalı Esireler ve Müslüman Efendileri* başlıklı kitabımda derlediğim Mağrib konulu esaret anlatılarında, yahut Kuzey Amerika'da, Okyanusya'da vs. geçen böyle anlatılarda, "öteki" her zaman "bizim" olan kadın kahramanı tehdit eden, ya ırzına geçen ya da her an geçmesi tehlikesi olan bir erkek şeklinde temsil edilir. Amila Buturović ile birlikte hazırladığım, Türkçesi yakında çıkacak olan *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları* başlıklı kitaptaki makalemin konusu ise, Balkanlar'daki ulusal kurtuluş hareketlerinde Türklerin, Hıristiyan kadınlarının ırzını tehdit eden aşırı derecede eril bir unsur olarak nasıl temsil edildiği. "Öteki" erkeklerin "bizim" kadınlara uyguladığı cinsel şiddet mecazının topluma yabancı gelmeyen, bu nedenle de siyasi açıdan hayli kullanışlı bir söylemsel araç sağladığını, bu söylemsel araç sayesinde de zaten var olan birtakım kalıp yargıların harekete geçirildiğini, böylece Yunan ve Makedon milliyetçilikleri adına siyasi sermaye üretildiğini göstermeye çalışıyorum.

Çalışmanızda üzerinde durduğunuz diğer bir konu da "etnopornografi" diye tanımladığınız yazın türü. Batı'da üretilen ve Ortadoğu'yu konu alan erotik yazıları seyahatname ve etnografya gibi türlerden ayırmanın çok da mümkün olmadığını söylüyorsunuz. Bunu biraz açar mısınız?

Şimdi, Batı'da üretilmiş olan ve Ortadoğu'yu konu alan açık seçik erotik nitelikli birçok eser vardır tabii. Bir de bunların yanı sıra ciddi ve bilimsel havalı eserler var. Beni ilk anda şaşırtan, bu ikisi arasındaki sınırın geçirgenliği oldu. Bir örnek vereyim: Aaron Hill'in 1709 yılında Londra'da yayınlanmış olan *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all its Branches* başlıklı kitabı. 339 sayfalık, gravürlü, büyük boy bir eser. O zamanlar kitapların yayınlanması için abone sistemiyle para toplanırdı bazen, bu kitabın başında da birçok aristokratın adı dahil, kitaba abone olmak suretiyle yayınlanmasını desteklemiş olanların adları listelenmiş.

1920'li ve 1930'lu yıllarda sayısız örneği yayınlanan "Types d'Orient" [Doğulu Tipleri] kartpostal dizisinden bir örnek: "Türk-Şarklı Tipi".

Kitap, Osmanlı devlet yapısı, politika, din, toplum hakkında faydalı bilgilerle dopdolu. Ancak bütün bu ciddiyet ve haşmet arasında kitabın bir yerinde "Saray Hanımlarının Şehvetli Âdetleri" başlıklı bir bölüme, diğer bir yerinde ise iki İngiliz denizcisiyle bir Fransız kâtibinin İstanbullu kadınlarla cinsel kaçamaklarına ilişkin öykülere rastlıyoruz. İnsanın ilk aklına gelen soru, "böyle hafif hikâyelerin bu kitapta işi ne?" olmuyor mu? Böyle bir eserde bulunmalarının, yazıldığı dönemde "yadırganmamış" olması, bu hikâyelerde betimlenen Osmanlı cinselliğinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun "tuhaflığı"nın ayrılmaz bir parçası sayıldığını düşündürüyor. Yani Şark hakkında ciddi bir kitap yazıldığında böyle "bilgi"ler yerinde ve hatta gerekli addediliyordu anlaşılan. Bu da erotik yazıları tarih, seyahatname ve etnoğrafya gibi yazın türlerinden ayırmanın zorluğunu gösteriyor. Niteliksel değil, niceliksel bir fark var aralarında.

"Etnopornografi" terimine gelince, betimlenen cinsel ilişkilerdeki kişilerin öncelikle etnik yahut ırksal boyutlarıyla tanımlandığı ve bu boyutların anlatıda belirli bir işlev gördüğü erotik eserler için önerdim

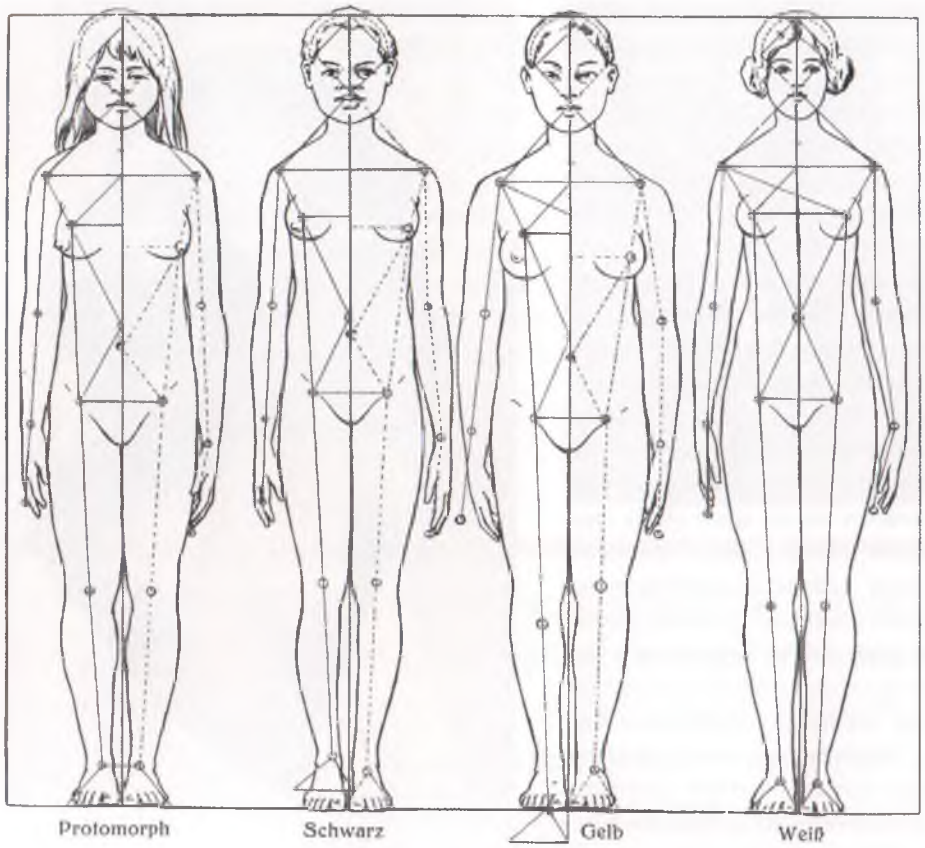

Fig. 28. Proportionsskala

Bilimsellik kisvesi altında erotizm. "Kadının ırk güzelliği" başlıklı bir kitapta değişik ırklardan kadınların orantıları.

Carl Heinrich Stratz, *Die Rassenschönheit des Weibes* (Stuttgart: Verlag von Ferdinand Enke, 1911), s. 76.

onu. Harem hikâyeleri bunun iyi bir örneği ama tek örneği değil. Pasifik adaları yerlilerinin, Japon geyşalarının, kara Afrika yerlilerinin merkezi konumda olduğu erotik eserler de var. Bunların ortak yanı, bazı cinsel özelliklerin ırk yahut etnisite tarafından belirlendiği varsayımı üzerine kurulmuş olmalarıdır. Örneğin Afrikalı erkeğin tenasül uzvunun çok kocaman, yahut doğu Asya kadınlarının cinsel açıdan çok itaatkâr olarak gösterilmesi, eserlerin etnopornografik niteliklerindendir. Türkiye'de gündelik basında sık sık boy gösteren "ateşli Türk erkeği", üstsüz Helga, Haraşo-Nataşa vb. edebiyatı da aslında etnopornografinin hafifletilmiş halinden ibarettir.

Buradan, Osmanlı İmparatorluğu'nda üretilen erotik yazına dönecek olursak; bize Osmanlı'nın son dönemindeki erotik edebiyat eserlerinden örnekler verebilir misiniz?

Son dönem Osmanlı eserleri derken herhalde II. Meşrutiyet'in ilanıyla başlayan, savaş ve mütareke yıllarında devam eden 14-15 yıllık süreyi kastediyorsunuz. Bu konuyu geçenlerde bitirdiğim bir yazıda irdeledim, önümüzdeki aylarda İletişim Yayınları arasında çıkacak olan *İslâm, Cinsiyet, Kültür Üzerine Yazılar* başlıklı kitabımda yer alacak. Özetle şunu söyleyebilirim: II. Meşrutiyet döneminde hızla palazlanan bir "matbuat kapitalizmi"nden söz etmek mümkündür. Bu sektör ise, aşikâr ticari nedenlerle erotik yayınlara çok önem vermiştir. Elbette II. Meşrutiyet'ten önce de erotik yayınlar vardı. Örneğin Abdülhalim Galib Paşa'nın *Mutâyebât-ı Türkiye*'si tarihsiz olmakla birlikte Sultan Abdülaziz döneminde basılmıştır. *Mecmu'a-ı Divân-ı Vehbiyâ* 1288'de (1871), Enderunlu Fâzıl Bey'in *Zenânnâme, Hubânnâme, Defter-i Aşk* ve *Çenginâme*'si ile Sünbül-zâde Vehbi'nin *Şevkengîz*'i 1253'te (1837) yayınlanmıştır. Hatta II. Abdülhamid döneminde bile tek tük böyle yayınlara rastlıyoruz, 1316'da (1898) basılan Ahmet Rasim'in *Ülfet*'i gibi. Ama bu yayınlar, 1908 sonrasında çıkanların yanında devede kulak kalır.

Bence II. Meşrutiyet'in belki de en ilginç erotik romanı, 1914'te yayınlanan *Zifaf Hâtırası*'dır. Kitapta yazar adı yoktur, ancak Seyfettin Özege'ye göre Enis Avni, namı diğer Akagündüz'ün eseridir. Roman, Meşrutiyet'in ilanından iki gün sonra başlayan bir günce şeklindedir. Romanın kahramanı, ailesi tarafından sevmediği bir erkekle evlenmeye zorlanan bir genç kadındır. Hürriyet artık geldiğine göre, babasına itaat etmek mecburiyeti kalmadığına inanır ve dönemin tanınmış aydınlarından Ahmed Rasim ile filozof Rıza Tevfik'e mektup yazar, onlardan yardım diler. Ahmed Rasim, işi uzatmayıp adamla evlenmesini tavsiye ederek kestirip atar. Rıza Tevfik ise binbir dereden su getirir, felsefi, siyasi, toplumbilimsel açılardan konuyu evirir, çevirir, ama sonunda aynı kanaate varır. Bu şekilde kitap, ister İttihatçı olsunlar, ister muhalif, dönemin erkek aydınlarını kadın sorununa gereken önemi vermemekle suçlar. Kitabın sonuna kadar erotik bir şey yoktur. En sonunda kahramanımız kadere boyun eğer, düğünden sonra kendini yeni kocasının kollarına terk eder ve kitap unutulmaz bir orgazm sahnesiyle sona erer. Bütün roman bu son sahne için bir bahane miydi, yoksa son sahne okurların kitabı bitirmesini sağlamak için mi yazılmıştı, bunu bilmiyorum. Ancak şu kadarı açıktır ki, bir kadının en berbat evlilikte bile cinsel haz bulabileceği fikri daha sarih bir biçimde ifade edilemezdi.

Yine dönemini ilginç bir şekilde yansıtan başka bir erotik kitap, keza 1914'te yayınlanan *Anahtar Deliğinde* romanıdır. Yazarı "Ali Bey"in otobiyografisi olduğu iddiasını taşıyan bu eser, ilk bakışta Konya'dan İstanbul'a gelen ve tanımadığı bu şehirde habire hata yapan bir taşralıyla alay etmek amacını gütmektedir. Ancak kalabalık sokakların, yüksek binaların, tünelin, araba trafiğinin ve şık lokantaların yanı sıra İstanbul'un tanımlayıcı unsurlarından biri de cinsel özgürlüktür bu kitapta. Önce Beyoğlu'nda sokakta tanıdığı bir gayrimüslim fahişeyle yatar, sonra da otelinde komşu odada kalan güzel kadınla erkek misafirini anahtar deliğinden gözetler. Ama belki de

en önemlisi, kendisini yalısında misafir eden Osmanlı paşasının evinde şahit olduklarıdır, çünkü bu, cinsel serbestlik fikrinin artık sadece Frenk mahalleleriyle sınırlı kalmadığını, güzide Müslüman ailelerine de bulaştığını düşündürmektedir.

Geçtiğimiz yıl Sel Yayıncılık tarafından yeniden basılan Mehmed Rauf'un *Bir Zanbağın Hikâyesi* başlıklı eserini de bu örnekler arasında sayabilir miyiz?

Tabii. 1910 civarında yayınlanan *Bir Zanbağın Hikâyesi* ile tarihi belirsiz *Kaymak Tabağı* adlı eserler şüphesiz devrin en ünlü erotik kitapları arasındadır. Her ikisi de yazar ve yayıncı ismi belirtilmeden yayınlanmıştır. İlkinin, Osmanlı edebiyatının psikolojik roman ustası Mehmed Rauf'a ait olduğu bilinmektedir. İkincisini de onun yazdığı önerilmiştir ama, bazı üslup farklılıkları kesin bir sonuca varmayı olanaksız kılmaktadır. Bence *Bir Zanbağın Hikâyesi* usta bir kalemden çıkmadır, oysa *Kaymak Tabağı* hayli ilkeldir. Her iki kitap da 1960'lı yıllara kadar elyazması, daktilo veyahut teksir olarak elden ele dolaşmış, birçok Türk gencinin "cinsellik elifbası" olmuştur.

Çeviri eserler de mevcut muydu?

Vardı, hem de çok. II. Meşrutiyet döneminde birçok erotik eser çevirisi yayınlanmıştır. Örneğin Fransız erotik edebiyatının ünlü isimlerinden Pierre Louÿs'den çevrilen *Afrodit, yani Zühre*, R 1329'da (1913) çıkmıştır. Hint klasiklerinden Vatsyāyana'nın *Kama Sutra*'sı, Pierre Eugène Lamairesse'in 1891 tarihli Fransızca çevirisinden Osmanlıcaya kısmen çevrilerek *Kamasutra: Sevmek Sanatı* başlığıyla üç cilt halinde keza R 1329'da basılmıştır. Aslında bu başlı başına önemli bir hadisedir, çünkü *Kama Sutra*'nın Batı kültüründeki yeriyle Hint kültüründeki yeri birbirlerinden çok farklıdır. Dönemin Osmanlı aydınları, Doğu'yu Batı'nın merceğinden görmüşlerdir sıklıkla; cinsellik alanında da bunun böyle olduğunu *Kama Sutra*'nın yayınlanması kanıtlamaktadır.

Bu eserleri bugün okumakla ilk yayınlandığında okumak arasında nasıl bir fark olduğunu düşünüyorsunuz?

En başta dil farkı var tabii. Bugün "tezelzül eden memeler" yahut "şükûfe-i nisvâniye" gibi ifadeler okuduğunda tahrik olmaktan ziyade eğleniyor insan. Ama onun yanı sıra içeriklerinin nasıl algılandığı meselesi de var. Her okur, eline aldığı edebi esere koskocaman bir bağlam getirir. Yani bir metnin okunması, zorunlu olarak metinle okur arasında bir diyalogdur, bir ortaklaşa anlam üretimi sürecidir. Elbette 1960 sonrasının kitlesel erotikasını tanımış, hatta günümüzde internet yoluyla en açık, en ayrıntılı, hiçbir şeyi muhayyileye bırakmayan tabak gibi resimleri, filmleri, metinleri tüketmiş olanlar, bu eserleri belki fazla dolaylı, fazla incelikli bulacaktır.

Özellikle Meşrutiyet'ten cumhuriyete geçiş sürecinde; *Bin Bir Buse* dergisindekiler gibi kimi erotik hikâyelerde kadınlarla erkeklerin bir arada bulunabildiğini, kadınların hazla ilişkisinin görece doğal karşılandığını, şehirli/"Batılılaşmış" tiplemelerin üretildiğini vs. görüyoruz. Bu sizce var olmayan bir ideal yaratma amacını mı taşıyor, yoksa gerçekten yaşanmakta olan toplumsal dönüşümlerin edebiyata yansıması olarak okunabilir mi?

Bence her ikisi de. Herhalde var olmayan bir ideal yaratma (ve de abartılı örnekler vererek ilgi toplama) boyutu daha ağır basar ama, o dönemde göreceli bir cinsel serbestlik olduğu da bir gerçektir. Üstelik bu edebiyatın, var olan gerçekliği "dönüştürme", yani bir dereceye kadar kendine benzetme boyutu da göz ardı edilmemeli. Zafer Toprak, "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Müstehcen Avam Edebiyatı" başlıklı değerli makalesinde bu yazın için bir "toplumsal dönüşüm edebiyatı" der ki bence bu niteleme çok yerindedir. Dediğiniz gibi, böyle eserlerde kadınlar ve erkekler serbestçe bir araya gelirler, cinsel ilişki evlilikle sınırlı

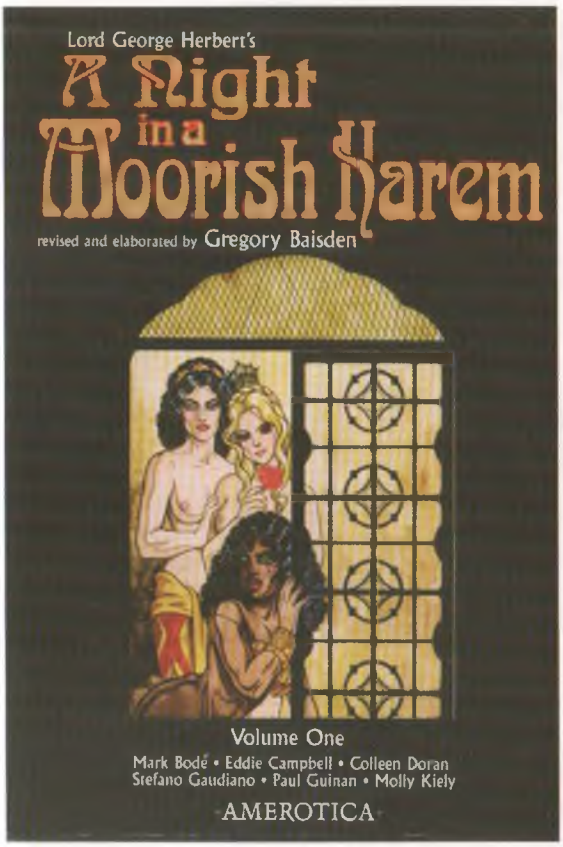

On dokuzuncu yüzyıl sonları sömürgecilik döneminin tipik bir fantezisi. Avrupalı asker zor kullanarak hareme girmiş. Haremağası çaresiz, yerlerde. Kadınlar dehşet içinde ama, üç tanesi ilgi, hatta biraz da şehvetle genç adama bakıyorlar. (Fransız stereoskop resmi.)

değildir, kadınlar bedenlerinin bilincindedir ve bedenlerine hâkimdir, cinsel doyumları için dilledikleri gibi hareket ederler. Bu edebiyatın toplumsal gerçekleri aynen yansıttığını iddia etmek mümkün değilse de, bence şu kadarı kesindir ki, bir küllîyat olarak dönemin bazı özlemlerini ve hayallerini yansıtmışlardır; öyle olmasaydı, piyasada kapışılmazlardı. Üstelik bu özlem ve hayalleri yaygınlaştırmış ve hatta meşrulaştırmış oldukları da söylenebilir. Bu bakımdan da dönemin cinsiyet ve cinsellik ilişkilerini etkilememiş, şekillendirmemiş olmaları olanaksızdır.

***Anahtar Deliğinde* romanından bahsederken, roman kahramanının Beyoğlu sokaklarında tanıyıp yattığı bir gayrimüslim fahişeden söz etmiştiniz. Bu tür erotik edebiyat ürünlerinde gayrimüslim kadınların tasviri Müslüman kadınlarınkinden farklılaşıyor muydu?**

Kesinlikle. Hepsinde değil tabii, ama birçoğunda Beyoğlu kokotları, fahişeler, dansözler, metresler, sıklıkla gayrimüslim olarak temsil edilmiştir ki bu tamamıyla yanlış da değildir aslında. Fuhuş istatistiklerinden, Müslüman fahişeler olduğu şüpheye mahal vermeyecek şekilde ortaya çıkıyor ama, Rum'uyla, Ermeni'siyle, Yahudi'siyle, Rus'u, hatta Fransız'ıyla, gayrimüslim kadınlar genelde cinsel

açıdan "serbest" olarak nitelendirilmiştir. Serbest de ne söz, düpedüz iffetsiz olarak. Örneğin İbnülhakkı Mehmet Tahir'in R 1328 (1912) tarihli *Sefâlethâneler* başlıklı kitabında ailesine düşkün, vazifeşinas, mazbut bir genç Müslüman erkek, ısrarcı arkadaşlarıyla sadece bir defalığına gittiği Beyoğlu'nun girdabına kapılır, bir Fransız fahişesine âşık olur, giderek her şeyini kaybeder. Bu ilk bakışta didaktik bir ahlak dersine benziyor ama, tahrik edici yanı da az değildir. Hatta tahrik ediciliğiyle didaktizminin birbirinden kuvvet ve destek aldığı iddia edilebilir.

İki şeye daha dikkatinizi çekmek istiyorum. Birincisi, gayrimüslim kadınların "tehlikeli cinsellik" kimliğiyle temsil edilmeleri yalnız erotik yayınlara has değildir. Mesela Nâbizâde Nâzım gibi bazı ana akım romancılarında da aynı eğilim görülür. İkincisi, "öteki"nin "tehlikeli cinsellik" kimliğiyle temsil edilmesi yalnız Osmanlı edebiyatına has değildir. Sömürgecilik dönemi Avrupa edebiyatlarında sömürgelerin kadınları, sıklıkla da tenlerinin koyuluğu nispetinde, Avrupalı erkekler için büyük birer cinsel tehlike olarak addedilmişlerdir. Pierre Loti'nin 1881 tarihli *Le roman d'un spahi* adlı eseri, Rudyard Kipling'in birçok şiiri ve romanı, buna iyi örnek teşkil ederler.

Zafer Toprak, sözünü ettiğiniz "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Müstehcen Avam Edebiyatı" başlıklı makalesinde "avam edebiyatı"nın okuyuculara "milli roman" tanımlamasıyla sunulduğundan bahseder. Milli kimlik yaratma sürecinde "müstehcen avam edebiyatı"nın nasıl bir rol oynadığını söyleyebilirsiniz?

Sorunuzu azıcık değiştireyim izninizle, yalnız bir milli kimlik değil, bizatihi milletin kendisini de yaratmak söz konusudur burada. Benedict Anderson'un belirttiği üzere, "millet" kavramını tarif etmek için önerilen her "nesnel" belirleyene istisnalar bulmak mümkündür. O nedenle de millet ancak muhayyel bir cemaat olarak kavramlaştırılabilir. Peki, bir muhayyel cemaatin oluşması, yani birtakım insanların kendilerini tek tek bireyler olarak değil de, geniş bir soyut topluluğun üyeleri addetmeleri nasıl gerçekleşir? Bunun en önemli bileşkelerinden biri, ortak bir anlam kümesi, ortak bir fikir ve kavram dağarcığı, giderek ortak imgeler, hayaller, beklentiler, idealler, özlemler, yani kısacası paylaşılan bir kültürün oluşmasıdır. Kanımca "milli romanlar"ın yaptığı da aynen bu olmuştur. Elbette sadece müstehcen avam edebiyatına mahsus bir özellik değildir bu. Ancak kitlesel boyutu ve çekiciliği nedeniyle bu edebiyatın topluma yeni anlam kümeleri bahşetmekte başarılı olduğu tahmin edilebilir.

Somutlamak gerekirse, örneğin *Bin Bir Buse* dergisinde gördüğümüz toplumsal cinsiyet modelini ele alalım. Daha önce konuştuğumuz gibi, burada kaç göç yoktur, erkeklerle kadınlar gerek sokakta, gerek evde, gerekse bekâr odalarında serbestçe beraber olurlar, çay günlerinde buluşur, flört eder, evli olmadan birbirleriyle yatar, alafranga mağazalarda alışverişe çıkar, Taksim, Şişli, Nişantaşı gibi mahallelerde apartmanlarda yaşarlar. Peki, 1923-1924 yıllarında bütün Türkler böyle miydi? Elbette hayır! *Bin Bir Buse*'deki hikâyeler "belgesel" değildir, ama iyisiyle kötüsüyle yeni bir toplum modeli ortaya koymuşlardır. Bu hikâyelerin bazılarında, mesela ihtiyar kocasını aldatan genç kadınlar vardır. Kurulacak yeni düzen için "ideal" örnek mi teşkil etmektedir böyle kimseler? Hayır tabii, mesele "nesnel" açıdan (ne demekse bu!) ideal olmaları değil. Mesele, ortak bir hayal dünyasının kurulmuş olması.

Konumuzla doğrudan alakalı değil ama, bunun bir benzeri de tüketim konusunda görülür. Özellikle ileri tüketim toplumlarında örneğin reklamcılığın benzer bir rol oynadığı söylenebilir. Dinah Shore'un 1950'lerde popülerleştirdiği "*See the U.S.A. in your Chevrolet*" sloganı, yahut 1950'lerde başlamış olan "*The Marlboro Man*" reklam kampanyasında Amerikan arketipi kovboy temasının kullanılışı, tüketimle ulusluk arasındaki bağın güzel örnekleridir. Ama o kadar uzağa gitmeye de gerek yok: Lisa Pollard, Kavalalı Mehmed Ali Paşa ve hıdivler döneminde Mısır'da tüketimin ve özellikle ev düzeninin Osmanlılardan farklılaşmış bir "Mısırlı" kimliği ve giderek ulusu üretmek için nasıl kullanıldığını çok güzel göstermiştir. Bilhassa kadınlara yönelik kitaplar ve dergi-gazete yazıları aracılığıyla, çağdaş ve daha da önemlisi özünde Mısırlı olarak tanımlanan bir ev düzeni modeli kurularak ve topluma özendirilerek yeni ulusun temelleri atılmaya çalışılmıştır 19. yüzyılda. Burada çok matrak bir paradoks vardır aslında, çünkü ideal Mısırlı evindeki tüketim maddeleri hep Batı kökenlidir! Ama bu, söz konusu evin Osmanlı-Türk olmayan, "Mısırlı" olan bir "ulusal" ev olarak takdim edildiği gerçeğini değiştirmiyor. Bu örneklerde, insanlara neler satın alacaklarına, evlerini nasıl döşeyeceklerine dair kolektif fikirler, özlemler, hayaller aşılanarak muhayyel cemaatin kurulmasına katkıda bulunulmuştur. Müstehcen avam edebiyatı da cinsellik ve toplumsal cinsiyet konularında aynı şeyi yapmıştır.

...ULUSLARARASI İSTANBUL MÜZİK FESTİVALİ BASIN SPONSORU ULUSLARARASI OPERA VE BALE FESTİVALİ BASIN SPONSORU İF BAĞIMSIZ FİLM FESTİVALİ BASIN SPONSORU İKSV MEDYA SPONSORU KRİSTAL ELMA BASIN SPONSORU FİLM EKİMİ MEDYA SPONSORU TÜYAP KİTAP FUARI BASIN SPONSORU RADİKAL FİKİR PLATFORMU ULUSLARARASI RALE FESTİVALİ BASIN SPONSORU CEBİT EURASIA BİLİŞİM FUARI BASIN SPONSORU RADİKAL SOKAK KİTAPLARI OKU BENİ BIRAK BENİ KAMPANYASI RADİKALART ARTİSTANBUL ULUSLARARASI SANAT BULUŞMASI MEDYA SPONSORU İSTANBUL TİYATRO FESTİVALİ MEDYA SPONSORU İSTANBUL ULUSLARARASI SİNEMA TARİH BULUŞMASI BASIN SPONSORU ULUSLARARASI İSTANBUL BİENALİ MEDYA SPONSORU İSTANBUL CAZ FESTİVALİ MEDYA SPONSORU ALTIN PORTAKAL FİLM FESTİVALİ BASIN SPONSORU İSTANBUL FİLM FESTİVALİ RADİKAL HALK JÜRİSİ TASARIMDA RADİKAL EĞİLİMLER YARIŞMASI CONTEMPORARY İSTANBUL...

YAZANIN, ÇİZENİN, YÖNETENİN, OYNAYANIN, OKUYANIN, BESTELEYENİN, YORUMLAYANIN, TASARLAYANIN, UYARLAYANIN, SAHNELEYENİN, ÜRETENİN, DÜŞÜNENİN, DÜŞÜNDÜRENİN, FİKİR KADININ, FİKİR ADAMININ, İNSANIN VAR OLMA TEMELİNİN, DÜŞÜNCENİN SPONSORU.

Radikal

HARVARD'DAKİ ADAMIMIZ: SAMUEL P. HUNTINGTON (II)

1970'Lİ YILLARDAN 2000'Lİ YILLARA BİR *NEO-CON*'UN ÖNLENEMEZ YÜKSELİŞİ

AYKUT KANSU

Huntington için 1970'li yıllar ve sonrası, daha önceden işlemeye başlamış olduğu demokrasi karşıtlığı söylemini iyice geliştirdiği ve bu projesini derinleştirdiği yıllar oldu. Bu açıdan bakıldığında, Huntington'ın çoğu 1970'li yıllarda çıkan makale ve kitaplarını genel olarak "demokrasi korkusu" ya da "demokratikleşme endişesi" karşısında aşırı muhafazakâr neo-conservative *-ya da kısa adıyla* neo-con- *cepheye mühimmat sağlama çabaları olarak değerlendirmek oldukça isabetli olur.*

1970'li yıllar Amerika Birleşik Devletleri'ndeki iç ve dış politika gelişmeleri açısından önemli yıllardı. Vietnam Savaşı 1960'lı yılların ortasından itibaren gitgide yükselen bir dalga halinde ülke içindeki muhalefeti bir araya getirmiş, savaşın tahribatı Amerikan halkının vicdanını artan oranlarda rahatsız etmeye başlamıştı. Ülke içinde Amerikan ölçülerinde "sol" sayılabilecek bir dünya görüşü

özellikle akademik çevrelerde ciddi ilerlemeler kaydetmiş ve Amerika'nın emperyalist dış politikası yalnızca bu politikanın etkilerini bizzat üzerlerinde hissedenleri değil, Amerikalıların artan bir bölümünü de daha bilinçli bir hale getirmişti. Vietnam Savaşı üzerine Amerikan iç politikasındaki tartışmalar tüm şiddetiyle kamuoyunu meşgul ederken, Şili'de seçimle iktidara gelen Allende'ye karşı General Augusto Pinochet'nin 1973 yılının eylül ayında düzenlediği darbede Nixon yönetiminin önemli rolü olduğunun çok kısa bir süre içinde ortaya çıkması yalnızca dünyada değil, Amerika içinde de Amerikan devletinin en üst kademelerinin ne denli kirli işler içinde olduğunu gözler önüne sermişti. 1975 yılında Amerikan Senatosu'ndaki soruşturmalarda, daha Allende seçimi kazanmadan önce Amerikan Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in CIA yetkilileriyle görüşüp 1970 yılındaki seçimlerde Allende'nin kazanmaması için neler yapılması gerektiği hakkındaki direktiflerini CIA'in Santiago'daki istasyon şefi Henry Hecksher'e iletilmiş olduğu tespit edilmişti. "FUBERT Projesi" olarak adlandırılan bu CIA operasyonu için Nixon bütçeden on milyon Amerikan doları ayırmış, gerekirse daha da fazla ödenek çıkarılacağını CIA yetkililerine bildirmişti.[1]

Şili'deki askeri darbede Nixon yönetiminin doğrudan desteği olduğunun 1975 yılında bizzat Amerikan Senatosu tarafından ortaya çıkartılması belki dış politika ve dünyada olup bitenler hakkında o zamana kadar göreli saflığını korumuş Amerikan kamuoyu için bir şok teşkil edebilirdi; ancak Samuel Huntington gibi aşırı muhafazakâr ve demokrasi düşmanı devlet danışmanı "akademisyen"lerin Amerika'da yıllardır kamuoyu önünde söylediklerinden daha vahim değildi. Huntington için 1970'li yıllar ve sonrası, daha önceden işlemeye başlamış olduğu demokrasi karşıtlığı söylemini iyice geliştirdiği ve bu projesini derinleştirdiği yıllar oldu. Bu açıdan bakıldığında, Huntington'ın çoğu 1970'li yıllarda çıkan makale ve kitaplarını genel olarak "demokrasi korkusu" ya da "demokratikleşme endişesi" karşısında aşırı muhafazakâr *neo-conservative* -ya da kısa adıyla *neo-con-* cepheye mühimmat sağlama çabaları olarak değerlendirmek oldukça isabetli olur.

Liberal demokrasiyi kötülemek ve otoriter rejimleri övmek 1970'li yıllarda ne dünyada ne de Amerika'da, eğer arkasında güçlü devlet desteği ya da mali açıdan olanaklar sunan aşırı muhafazakâr vakıflar yoksa kolaylıkla yapılabilecek bir iş değildi. Huntington her iki açıdan da şansını kendi yaratmış bir ideolog olarak bu konuda arkasını sağlama almıştı. 1970'li yılların ortasında başlattığı "demokrasi bunalımı" edebiyatını incelemeden önce, kökleri 1967 yılına kadar uzanan, ama ancak 1970 yılında kitap olarak basılan ve otoriter rejimleri konu alan bir derleme kitaba kısaca göz atmakta fayda var.

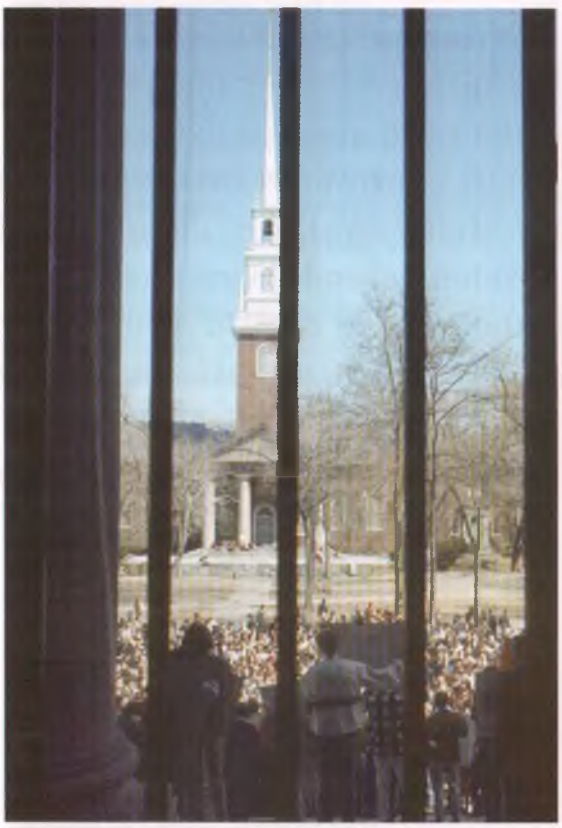
Huntington 1968 yılında yayınlamış olduğu *Political Order in Changing Societies* adlı kitabıyla gerçek anlamda liberal demokrasinin hiç de gıpta edilecek bir yanı olmadığını, özellikle de azgelişmiş ülkelerde demokratikleşmenin ya da liberal demokratik ideallerin uygulanmasının ciddi istikrarsızlık yaratacağını iddia etmişti. Otoriter siyasal sistemlere olan hayranlığını 1970 yılında meslekdaşı Clement H. Moore ile birlikte derledikleri *Authoritarian Politics in Modern Society: The Dynamics of Established One-Party Systems* adlı kitapta tekrarlama fırsatı buldu.[2] Bu proje, kendi ifadesiyle, 1967 yılında başlamış ve 1968 yılının nisan ayında Timber Cove, California'da toplanan bir konferansta hem bölümlerin yazarları hem de aralarında Leonard Binder, Chalmers Johnson ve Myron Wiener gibi "Modernleşme Kuramı" çerçevesinde katı demokrasi karşıtlığı içeren eserlere imza atmış kişilerce tartışılmıştı. Bu kitapta Türkiye ile ilgili de bir bölüm bulunmaktaydı. Projeye katkıda bulunanlardan Ergun Özbudun Türkiye ile Meksika'daki tek parti rejimleri arasında yaptığı karşılaştırmada, özet olarak, tek parti iktidarını bugünlere kadar taşımayı "başarmış" Meksika'daki devrimi "yerleşmiş", 1946 yılında çokpartili hayata geçerek "demokratikleşen" Türkiye'deki devrimi ise "tamamlanamamış" devrim olarak nitelemişti.[3] Özbudun'a göre, Meksika tek partili otoriter siyasal yapısıyla istikrarlı bir biçimde geleneksel toplumunu modernleştirirken, Türkiye 1946 yılında çokpartili hayata geçerek siyasal istikrarını kaybetmişti. Demokratik yönetimin gelmesiyle, bürokratik seçkinlerin politikadan dışlanmaları onları hüsrana uğratmış, bu da çokpartili rejim için bir istikrarsızlık unsuru olmuştu. Özbudun, 1960 yılındaki askeri darbeyi bürokratik seçkinlerin bu dışlanmışlık duygusunun bir sonucu olarak yaptıklarını, aynı infiallerin ileride de olmayacağının garantisi olmadığını yazmıştı.[4]

Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa ve Japonya arasında daha sıkı ilişkiler geliştirmek niyetiyle David Rockefeller'in önderliğinde Charles F. Kettering Vakfı ve Ford Vakfı'nın mali desteğiyle 1973 yılında kurulan Trilateral Commission adına Samuel Huntington, Michel J. Crozier ve Joji Watanuki'nin ortaklaşa hazırladıkları rapor, *The Crisis of Democracy* adıyla komisyon tarafından 1975 yılında kitaplaştırıldı.[5] Komisyonun bu konuda bir rapor hazırlatması girişiminin ilk somut sonucu, 1974 yılı nisan ayında raporun ana hatlarını geliştirmek için Palo Alto, California'da yapılan toplantıydı. 1975 yılı şubat ayında ise New York'ta yapılan toplantıda raporun ikinci müsveddesi hazırlanmıştı. Nihayet, rapor Trilateral Commission'ın 1975 yılı mayıs ayı sonunda Japonya'nın Kyoto şehrinde yapılan toplantısına sunularak tartışıldı. Tüm bu süreçte raporla yakından ilgilenen Trilateral Commission başkanı ve Huntington'ın yakın mesai arkadaşı Zbigniew Brzezinski idi. Huntington, bu raporun kendi üzerine aldığı Amerika bölümününün kısaltılmış bir özetini yine aynı yıl aşırı muhafazakâr *Public Interest* dergisi sayfalarında yayınlamıştı.[6]

Huntington 1968 yılında yayınlamış olduğu **Political Order in Changing Societies** *adlı kitabıyla gerçek anlamda liberal demokrasinin hiç de gıpta edilecek bir yanı olmadığını, özellikle de azgelişmiş ülkelerde demokratikleşmenin ya da liberal demokratik ideallerin uygulanmasının ciddi istikrarsızlık yaratacağını iddia etmişti.*

Harvard Üniversitesi'nde Vietnam Savaşı'nı protesto eden öğrenciler.

Huntington Trilateral Commission için hazırladığı raporda aslında daha önce yazdıklarından daha değişik bir şey söylemiyordu. Söylediği, kendisine göre gerilimli bir ilişki içinde olan Amerikan liberal idealleri ve gelenekleriyle iktidar otoritesinin gerçekliği arasındaki çatışmaydı. Huntington, özellikle 1960'lı yılların ortalarında başlayan bir süreçle birlikte, Amerikan siyasal sisteminde zaten eleştirdiği liberal eğilimlerin daha da ileri boyutlara taşınmış olduğundan yakınıyor, daha fazla demokratikleşme ve katılım taleplerinin devlet otoritesinin kurulması açısından çok büyük tehlikeler yarattığını iddia ediyordu. Rakamlarla ortaya koyduğu gibi, Amerikan Devleti eskiden olduğundan daha fazla olarak bir refah devleti projesi çerçevesinde gelirlerinin artan bir bölümünü toplumsal projelere harcamaktaydı. Bu ise artık o yıllarda konuşulmaya başlanan ve neo-Marxist James O'Connor'ın *The Fiscal Crisis of the State* adlı kitabıyla ünlenen "devletin mali iflası" konusunu gündeme getirmekteydi. Huntington bu "iflas"ı kapitalizmin iflası olarak görmüyor, tam tersine, devletin içine girdiği bu bunalımı demokratik siyasetin bir sonucu olarak algılıyordu. Huntington'a göre devlet demokratikleştiği ve demokratik taleplere cevap verdiği için krize girmişti. *Neo-conservative* aşırı muhafazakârlığın temel şikâyet noktalarından biri olan devletin sosyal refah harcamalarını kısması ve bu programlara son vermesi gerektiği talebi Huntington tarafından tamamıyla destekleniyordu. Ona göre, devletin iflası "aşırı" demokratikleşmenin kötü sonuçlarından biriydi.

Huntington, özellikle 1960'lı yılların ortalarında başlayan bir süreçle birlikte, Amerikan siyasal sistemindeki daha fazla demokratikleşme ve katılım taleplerinin devlet otoritesinin kurulması açısından çok büyük tehlikeler yarattığını iddia ediyordu. 1960'lı yıllarda sıradan vatandaşların eskiden olduğundan çok daha fazla ve örgütlü biçimde gösteriler ve protesto hareketlerine katıldıklarını söylüyor ve siyasete katılımın genişlemesinden yakınıyordu.

1960'lı yıllarda sıradan vatandaşların eskiden olduğundan çok daha fazla ve örgütlü biçimde gösteriler ve protesto hareketlerine katıldıklarını söylüyor ve siyasete katılımın genişlemesi sonucu siyahlar, Kızılderililer, Meksikalılar ve beyaz etnik azınlık grupları ile öğrenciler ve kadınların dikkate değer derecede daha yüksek bilinçlenme düzeyine eriştiklerinden yakınıyordu. O zamana kadar siyasette seslerini duyuramamış olan bu gruplar daha fazla hak talebinde bulunuyorlardı. Özellikle "beyazyakalı" tabir edilen ve özel kesimle devlet kesiminde çalışan büro görevlilerinin sendikalaşmasından ve bu grupların kendi hak ve ayrıcalıklarını daha cesaretle savunmalarından duyduğu endişeyi dile getiriyordu.[7]

Buna ek olarak, Huntington'ı endişeye sevk eden bir başka önemli konu, genişleyen "refah devleti" projesiyle birlikte devlet otoritesinin sarsılmasıydı. Huntington bu olayı yine 1960'lı yılların demokratikleşme dalgasına bağlamaktaydı ve bu dalga yalnızca devlet otoritesine karşı çıkmakla sınırlı kalmamıştı. Ona göre, tüm otorite ilişkilerinde bir "kriz" yaşanmaktaydı—ailede, üniversitede, iş dünyasında, siyasette, bürokraside ve orduda. İnsanlar artık eskiden olduğu gibi kendilerinden yaş, rütbe, statü, uzmanlık ya da beceri yönünden daha yüksekte gördükleri insanlara gösterdikleri hürmeti ve otoriteye saygıyı göstermez olmuşlardı. Birçok örgüt içinde otorite yapıları sarsılmıştı. Otoriteyi sorgulamak tüm topluma yayılmıştı. Siyasette ise bu, liderlere olan güvenin azalması şeklinde kendini gösteriyordu. Siyasete katılımın artmasıyla birlikte geleneksel otoriteye sorgusuz sualsiz itaatin azalması, Huntington açısından "demokrasi krizi" olarak görülmekteydi.

Huntington kendince vahamete giden bu durumun tekrar bir dengeye kavuşması için demokratik katılımda dikkate değer bir azalma olması gerektiğini söylemekteydi. Amerikan siyasetinde yaşanan bunalımların "demokrasi fazlalığı"ndan kaynaklandığını iddia etmekteydi. Huntington, durumun istikrara kavuşması için iki çözüm ortaya atmaktaydı. Bunlardan birincisi, demokratik olmayan bir otoriter yapının yeni baştan tesisi meselesi idi. Demokrasi, otorite tesis etmenin yollarından yalnızca bir tanesiydi ve evrensel bir prensip değildi. Birçok durumda uzmanlığı, yaşı, deneyimi ve özel becerileri ön plana çıkartarak otorite ilişkisini kurmak, demokrasiyi ön plana çıkartarak otorite kurmaktan daha iyi bir fikir olabilirdi. İkinci çözüm önerisi ise siyasal ilgisizlik ve kayıtsızlığın artırılması için çaba sarf edilmesi idi. Toplum içinde bazı grupların dışlanarak siyasete katılımlarının engellenmesi, doğası itibariyle demokratik olmasa da Amerikan demokrasisinin daha etkin çalışması için işlevseldi.[8]

1976 yılı başında öğrenci gazetesi *The Harvard Crimson*'a verdiği demeçte, Huntington Trilateral Commission'ın genel anlamda propagandasını yaptıktan sonra, komisyon için hazırladığı bu raporun ana hatlarını da tekrarlamaktaydı.[9] *The Harvard Crimson*, Huntington'ın hazırladığı raporun ilk taslağının Trilateral Commission açısından aşırı muhafazakâr bulunarak törpületildiği haberini bizzat Brzezinski'ye dayanarak 1975 yılının haziran ayında yazmıştı. Trilateral Commission başkanı Brzezinski

verdiği demeçte raporun komisyon üyesi birtakım kişileri sinirlendirdiğini ve değişiklikler yapılarak önerileri daha yumuşatılmış ve makul hale getirilmiş olan raporun üyelerin itirazları ile birlikte yayınlanabileceğini söylemişti. Bu ise -eğer gerçekleşirse- komisyonun tarihinde daha önce örneği görülmemiş bir olay olacaktı."[10]

Huntington'ın 1976 yılının mart ayında Harvard'da demokrasi düşmanlığı temasını işlediği bir konferansına yalnızca yirmi öğrenci katılmıştı. Huntington'ın bu toplantıda söyledikleri ise çoğu insanın telaffuzundan dahi hicap duyacağı cinstendi. Demokrasinin yaygınlaşması yönünde dünya çapında bir hareket olduğundan bahseden Huntington bunun anti-demokratik bir şekilde noktalandığını söylemekteydi. Örnek olarak verdiği ülke ise Şili idi. Şili'deki askeri darbeyi planlamak ve uygulamaya koymakta yakın mesai arkadaşı ve Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in belki de belirleyici olan rolünden hiç bahsetmeyen Huntington, bu ülkedeki General Pinochet yönetimindeki askeri darbenin aşırı demokratikleşmenin doğal sonucu olarak ortaya çıktığını iddia ediyor ve darbeyle Şili'nin yeniden siyasal istikrara kavuştuğunu söylüyordu. Yunanistan, Portekiz ve İspanya'da da demokratikleşme çabalarının boşa çıkacağı yönünde bir beklentisi olduğunu söyleyen Huntington, özellikle İspanya'da yakın gelecekte aşırı sağ bir darbenin olmamasının kendisini çok şaşırtacağını da ilave ediyordu.[11]

Huntington'ın bu pervasız demokrasi düşmanlığı, beklenmeyen bir taraftan çok yerinde bir alaycı eleştiriyle karşılaştı. Yarı pornografik bir dergi kategorisinde görülen ve genelde demokratik ideallerin savunulduğu bir yayın organı olarak tanınmayan *Hustler* dergisi, 1976 yılı nisan sayısında Samuel Huntington'ı "asshole of the month" (ayın puşt) ilan etti. Derginin Halkla İlişkiler Müdiresi Carole Trimble'a göre, "ayın puşt" unvanını Huntington gerçekten hak etmişti; Huntington'ın Amerikan Anayasası'na ve bu anayasaca garanti altına alınan hak ve özgürlüklere saygısı yoktu. Yayın Yönetmeni Steve Hanley, Huntington'a bu unvanın *Public Interest* dergisinde 1975 yılı sonbaharında çıkan "The Democratic Distemper" adlı makalesi nedeniyle verildiğini bildirdi. Öğrenci gazetesi *The Harvard Crimson* muhabiri Huntington'a "ayın puşt" olması hakkında yorum yapıp yapmayacağını sorduğunda, Huntington hiçbir yorumda bulunmadı.[12]

1977 yılı başında Jimmy Carter'ın yeni Amerikan başkanı olarak göreve gelmesi ve Zbigniew Brzezinski'yi Milli Güvenlik Danışmanı olarak Carter yönetiminde önemli bir mevkie getirmesi, Brzezinski'nin yakın arkadaşı Huntington için de iktidarın parçası olma fırsatını yeniden yakalamak anlamına geliyordu. Henüz Başkan Carter'ın başkanlıkta ilk ayı dolmadan Huntington'ın ismi Savunma Bakanlığı'nda yüksek düzey bir makam için konuşulmaya başlandı. Kendisine verilmesi düşünülen olası makam, Uluslararası Güvenlik İşleri'nden Sorumlu Savunma Bakan Yardımcılığı idi. Yalnız, daha Huntington'ın ismi bir söylenti olarak dolaşmaya başladığı andan itibaren bizzat Carter yönetimi içindeki önemli başka isimlerin çok sert bir biçimde Huntington'a itirazları olduğu da kamuoyuna yansıdı.[13] *The New York Times* gazetesinde, Washington kaynaklı bir habere dayanan, yeni atanan Savunma Bakanı Harold Brown'un Pentagon'da yeniden bir yapılandırmayla bazı makamları lağv edeceği, bunlar arasında Huntington için düşünülen makamın da olduğu hakkında baş sayfada bir yazı çıktı. Habere göre, var olan on başkan yardımcılığı makamı ile on bir daire başkanlığı üç kümede toplanacaktı.[14] Anlaşılan, Huntington için Savunma Bakanlığı işi olacak gibi gözükmüyordu; nitekim Harold Brown'ın Huntington'ı reddettiği kısa bir süre sonra *The Washington Post* gazetesinden yayınlandı.[15] Ancak 1977 yılının şubat ayında, Milli Güvenlik Danışmanı Brzezinski yaptığı açıklama ile Huntington'ı Amerika-Sovyetler Birliği ilişkilerinden sorumlu Milli Güvenlik Konseyi danışmanlığına atadı.[16]

Yeni fikirler ve taze insanlarla işe başlayacağını vaat eden Başkan Carter'ın Huntington gibi kamuoyunda sui şöhret sahibi birini Milli Güvenlik Konseyi'nde danışmanlığa atamış olması hiç de olumlu değerlendirilen bir gelişme olmadı. Johnson yönetimi zamanında Vietnam Savaşı ile ilgili öneri ve tavsiyeleri kamuoyunca unutulmamış olan Huntington'ın adı, Carter yönetiminin ilk günlerinde bu politikalar ile anılmaya başlandı. Kendisi, *The Washington Post* gibi liberal basın organları tarafından Vietnam'da felaketle biten savaşın yürütülmesindeki baş sorumlulardan biri olarak yeniden hedef tahtası haline getirilmişti. Huntington her ne kadar *The Washington Post* gazetesine yolladığı mektupta gazetenin kendisinden "Vietnam'daki savaşa gerekçe yazan önde gelen akademisyen" olarak bahsedilmesinden duyduğu rahatsızlığı ifade etse de, bu, kamuoyunda kendisi hakkında oluşan kanaatti ve kolay kolay da silineceğe benzemiyordu.[17] *The Harvard Crimson* gazetesinde Huntington aleyhine çıkan yazı çok sert bir dille Huntington'ın danışman olarak Vietnam için önerdiği "çözüm" önerilerini yeni baştan okuyucularına hatırlatıyor ve itibarını yitirmiş bir Huntington'ın yüksek düzey görevliler için gereken Senato onayını alamayacağı bilindiğinden, Brzezinski tarafından, onay gerektirmeyen bu makama alındığını belirtiyordu. Gazete, akademik özgürlüğün Huntington'a popüler olmayan politikaları destekleme ve bu doğrultuda görüş bildirme garantisi verdiğini, ancak gerek Vietnam konusundaki önerilerinin, gerekse hem Amerika'daki hem de dünyadaki siyasal düzen hakkındaki aşırı anti-demokratik görüşlerinin onu herhangi bir kamu görevinden uzak tutmak için yeterli ve gerekli nedenler olduğunu söylüyordu.[18]

Huntington'ın 1977 yılı başında Carter yönetiminde çalışmak üzere Boston'dan Washington'a gitmesi ne kadar olaylı oldu ve aleyhine ne

Washington'daki National Academy of Sciences'ın binası.

kadar çok yazılıp çizildiyse, 1978 yılı sonbaharında tekrar Boston'da Harvard'a dönmesi de bir o kadar olaylı ve protestolu oldu. Yine Vietnam Savaşı'ndaki rolünü ön plana çıkartan Harvard'daki öğrencilerden bir kısmı Huntington'ın Harvard'a geri dönmesini sert bir protestoyla karşıladı. Washington'da geçirmiş olduğu zaman zarfında anti-komünizmi o kadar dikkat çekmişti ki, Carter yönetimi içinde Huntington aleyhtarı bazı siyasetçiler ona "Mad Dog" (Azgın Köpek) lakabını uygun görmüştü. Spartacus Youth League adına öğrenci gazetesi *The Harvard Crimson*'a yazı yazan öğrenciler, Huntington'ın aslında yargılanmak üzere Vietnam'a yollanmasının daha iyi bir fikir olacağını söylemekteydiler.[19] 26 Eylül 1978 günü Huntington'ın Harvard'da ders verdiği Sever Hall önünde toplanan ufak bir öğrenci grubu protesto yürüyüşü yaptı.[20] Aleyhinde yapılan protestonun ertesi günü Harvard'da yaklaşık yetmiş beş kişilik bir dinleyici grubuna yaptığı konuşmada Huntington Soğuk Savaş'ın en ateşli günlerini aratmayacak derecede sert bir uslupla Sovyetler Birliği aleyhine Amerika'nın yeni önlemler alması gereğinden ve Carter yönetimine askeri harcamaları her yıl yılda %3 oranında artırması gerektiği hakkında yazdığı rapordan bahsedecekti.[21]

Samuel Huntington'ın Harvard'la 1986 yılında başı tekrar belaya girecekti. Onun aşırı muhafazakâr ve aşırı Soğuk Savaşçı tavrı üniversitede birçok öğrenciyi ve John Kenneth Galbraith gibi bazı öğretim üyelerini zaman zaman rahatsız etmiş ve şiddet yanlısı dış politika tavsiyeleri 1970'li yılların göreli barışçıl günlerinde pek de kabul görmez olmuştu. Huntington'ın 1986 yılının şubat ayında Harvard'la yine başı belaya girdi. CIA o yıl başında yaptığı açıklama ile CIA hesabına çalışan akademisyenlerin bu bilgiyi gizli tutmaları hakkındaki kuralı gevşettiğini duyurmuştu. Neredeyse eşzamanlı olarak da eskiden beri Harvard okul yönetimini rahatsız eden ve Harvard içinde okul yönetimine haber vermeden bazı akademisyenlerin CIA hesabına çalışmalarını soruşturan komite, Harvard'taki Middle Eastern Studies Center'in yöneticisi olarak görev yapan Nadav Safran ve yine Siyaset Bilimi hocalarından Samuel Huntington'ın okul yönetimini haberdar etmeden CIA hesabına çalıştıklarını ortaya çıkarttı. Safran'ın CIA ile ilişkisi Suudi Arabistan üzerine yaptığı çalışmanın Harvard University Press tarafından *Saudi Arabia: The Ceaseless Quest for Security* adıyla kitap olarak yayınlanması esnasında ortaya çıkmıştı.[22] Bu skandal Nadav Safran'ın Middle Eastern Studies Center yöneticiliği görevinden istifaya zorlanması ile sonuçlandı.[23] Okul yönetimince yapılan soruşturmada Richard K. Betts adında "akademisyen" kılığında dolaşan ve o dönemde Harvard'da "ziyaretçi akademisyen" olarak Huntington'la aynı bölümde çalışan bir CIA ajanı ile Huntington'ın da CIA adına bir rapor hazırladığı ve bunu MIT'nin (Massachusetts Institute of Technology) yayınladığı ve Harvard'ın da bağlantısı olduğu *International Security* adlı dergide bastırdığı ortaya çıkarıldı. Yayınladığı rapor, "Dead Dictators and Rioting Mobs" idi.[24]

Huntington bir başka önemli prestij kaybını da 1986 ve 1987 yıllarında National Academy of Sciences (NAS) için yapılan seçimlerde yaşayacaktı. National Academy of Sciences, Başkan Abraham Lincoln tarafından 1863 yılında Senato'ya teklif edilerek temelleri atılmış bir resmi kuruluştu. 1980li yıllarda hem doğa bilimleri hem de sosyal bilimlerden toplam 1500 üyeye sahip prestiji yüksek bir kurumdu. Her yıl bilim alanında sivrilmiş insanlardan Akademi'nin üyelerinin yaptığı oylama ile kuruma yeni üye alınmaktaydı. Belki de kurum tarihinde o yıllara kadar rastlanmayan bir şekilde, 1986 yılında yapılan oylamada Huntington'ın adaylığı reddedildi. O yılki oylama sonuçları kamuoyuna açıklanmadı, ancak 1987 yılındaki ikinci oylamada da Huntington'ın Akademi üyeliği reddedilince, durum kamuoyu tarafından duyuldu ve basında geniş yer aldı.[25] O yıl aynı zamanda American Political Science Association'ın başkanlığını yürütmekte olan Huntington için bu son derece gurur kırıcı bir olaydı. Birinci ve başarısız sonuçtan sonra, seçilmesi için yapılan propaganda çalışmalarından biri olarak Harvard'daki arkadaşı Robert D. Putnam son derece parlak övgülerle süslü bir resmi biyografiyi American Political Science Association'ın yayın organı *PS* dergisinde 1986 yılı sonbaharında yayınlamış, Huntington'ı "entelektüel ahlakı tam" biri olarak kamuoyuna pazarlamıştı.[26] Neredeyse kara mizaha yaklaşan bir tutumla, Putnam, Huntington'ın bir yandan "siyasal modernleşme" ve "demokratikleşme" konularında toplumları daha ileriye götürecek konulara kafa yorduğunu anlatırken, diğer yandan

da 1960'lı yıllarda onun Vietnam Savaşı sırasında Amerikan devletine nasıl hizmet verdiğinden bahsediyor ve belki daha da önemlisi, on yıl boyunca Brezilya'daki askeri diktatörün siyasal danışmanlığını yaptığını ve Güney Afrika'da *apartheid* rejimini sürdürmeye kararlı Botha için akıl hocalığı yaptığını anlatıyordu.[27]

1987 yılında nihai olarak Huntington'ın National Academy of Sciences üyeliği reddini sağlayanların başında Serge Lang adlı ünlü bir matematikçi vardı. Yale University'de çalışan ve matematik dünyasınca çok tanınan Fransız asıllı Amerikan vatandaşı Lang yalnızca Huntington aleyhine değil, toplum vicdanını rahatsız eden değişik başka konularda da etkin olarak kamuoyu yaratmaya, halkı bilinçlendirmeye ve bilimi toplumun vicdanını rahatsız eden noktalara çekenleri toplumun gözleri önüne sermeye gayret sarf eden bir bilim adamıydı. Kendisini Huntington konusunda en fazla rahatsız eden konu ve Huntington aleyhindeki kampanyanın ana noktalarını teşkil eden husus, Huntington'ın özellikle *Political Order in Changing Societies* adlı kitabında, var olan gerçekliği görmezden gelip kendi ideolojik

Huntington'ın muhaliflerinden ünlü matematikçi Serge Lang.

sosyal bilimcilerin anlamsız matematik formüller kullanarak ideolojik saplantılarına "objektiflik" süsü vermelerini de son derece garip ve aldatıcı bulduğunu ekliyordu. Tüm bu nedenler dolayısıyla Huntington'ın sosyal bilimlere katkıda bulunan biri değil, tam tersine, neredeyse şarlatanın teki olduğunu söylüyordu.[28]

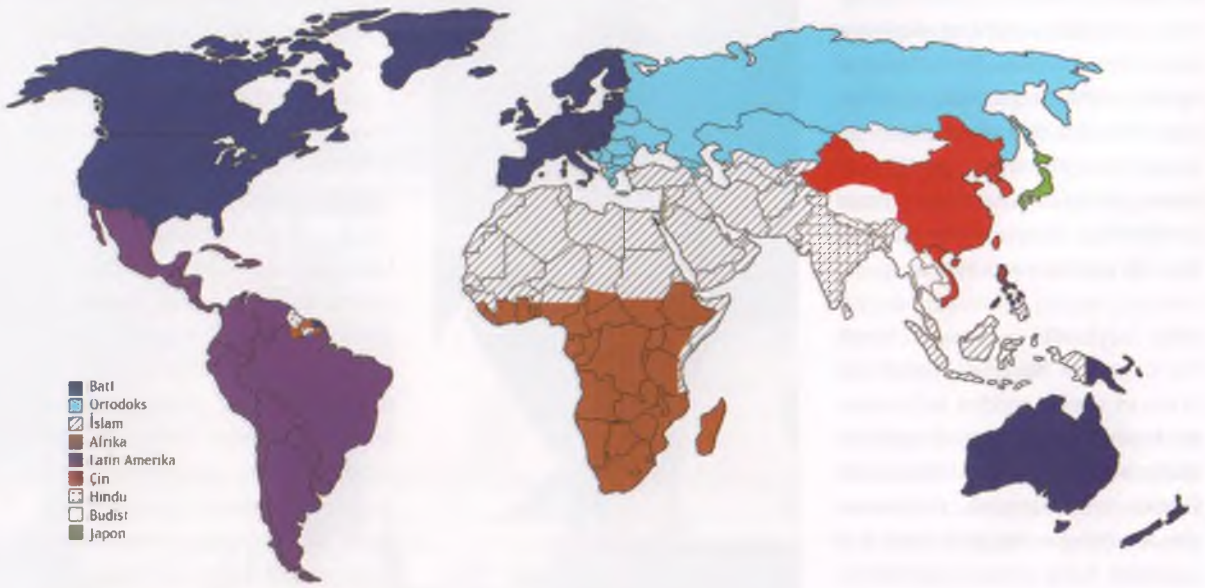
Huntington, Amerikan bilimsel çevrelerinden yediği bu ağır darbeden yaşamının sonuna kadar geçen son yirmi yılda özellikle Amerika'daki *neo-con*'lar tarafından önemsenen üç ana konu hakkında hem Ameri-

1991 yılında yayınladığı *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century* -1993 yılında Ergun Özbudun'un Türkçeye çevirisini yaptığı adla, *Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratikleşme*- adlı kitabın derdi, 1970'li yılların ortasından itibaren başlayan ve kendisi açısından "demokratikleşme sorunu" olarak adlandırılan konu idi.[29] Dünya üzerinde son yüzyıl içerisinde ne zaman bir demokratikleşme dalgası yaşansa, arkasından ondan daha büyük bir tepki geldiğini gözlemleyen Huntington bu kitapta üç demokratikleşme dalgası tespit etmişti. Birinci dalganın kökleri on sekizinci yüzyıl sonundaki Amerikan ve Fransız devrimlerine kadar uzanmaktaydı. Tarihten anlamadığını değişik vesilelerle kanıtlamış olan Huntington bu dalganın tepkisinin yirminci yüzyıl başında, özellikle de Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluştuğunu iddia etmekteydi. Huntington'a göre ikinci dalga ise İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında yaşanmıştı. 1960'lı yıllardan itibaren de ikinci ters dalga demokratikleşmenin sonunu getirmişti. Şimdi, Huntington'a göre, 1970'li yılların ortalarından başlayan bir üçüncü dalga yaşanmaya

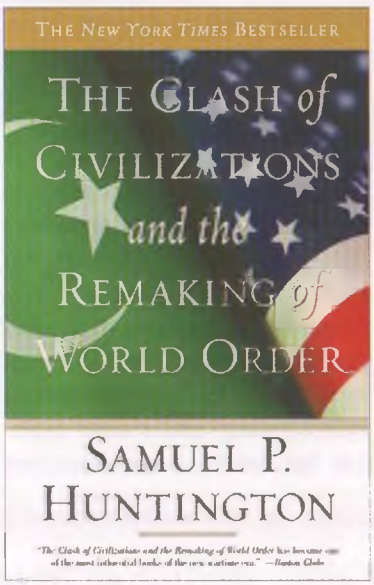
Huntington'ı endişeye sevk eden bir başka önemli konu, genişleyen "refah devleti" projesiydi. Rakamlarla ortaya koyduğu gibi, Amerikan devleti, eskiden olduğundan daha fazla olarak bir refah devleti projesi çerçevesinde gelirlerinin artan bir bölümünü toplumsal projelere harcamaktaydı. **Neo-conservative** *aşırı muhafazakârlığın temel şikâyet noktalarından biri olan devletin sosyal refah harcamalarını kısması ve bu programlara son vermesi gerektiği talebi Huntington tarafından tamamıyla destekleniyordu.*

tercihlerini bilimsel veri gibi zikretmesiydi. Lang, Huntington'ın bu kitabında "huzur içinde yaşayan bir ülke" olarak gösterdiği Güney Afrika Cumhuriyeti'nde 1960'lı yıllarda herkesin gördüğü ve basından takip ettiği haliyle hiçbir şekilde siyasal huzurdan bahsedilemeyeceğini, bunu böyle göstermenin son derece ideolojik bir tutum olduğunu belirtiyordu. Ayrıca, Huntington ve benzeri kan kamuoyunun, hem de dünyanın tepkisini çekecek üç kitap daha yayınladı. Bu üç kitabın üçü de -Serge Lang'ın deyimiyle- hiçbir akademik içeriğe sahip olmayan, yalnızca ve yalnızca Huntington'ın aşırı muhafazakâr toplumsal tercihlerini bilimsel bir tartışmaymış gibi kamuoyuna sunduğu ideolojik metinler olarak *neo-con* edebiyatın başvuru kitapları listesinde yerini aldı.

başlanmıştı. Tüm kitapta, özellikle bu son demokratikleşme dalgasının kaynağını bir fikri sabit şeklinde Hıristiyanlık dinine, bunda da özellikle Protestanlığa bağlamaya çalışıyordu. Sanki demokratikleşme ile Protestanlık arasında güçlü bir ilişki varmış gibi aslı astarı olmayan bir hikâye anlatan Huntington, tüm bu çabasında aslında demokratikleşmeye herkesin anladığından başka bir

Huntington'a göre medeniyetlerin coğrafi dağılımı.

Huntington'ın *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (*Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeni'nin Yeniden Kurulması*) kitabının kapağı.

anlam yüklemeye çalışırken oldukça demagojik olmaktaydı. Bu kitaba temel teşkil eden ve 1991 ilkbaharında yayınlanan bir makalesinde, adeta bir beklenti içinde üçüncü ters dalganın ne zaman ve nasıl gelmesini beklediğini tartışmaya başlamıştı.[30]

Huntington'ı dünya çapında herkesin bildiği bir isim haline getiren kitabı tabii ki *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* -Türkçe çevirisiyle, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*- oldu.[31] Bu kitaba temel teşkil eden makale, Huntington tarafından 1993 yılında "The Clash of Civilizations?" adıyla *Foreign Affairs* dergisinde yayınlanmıştı.[32] Huntington Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile birlikte Soğuk Savaş zamanından beri dünyayı ikiye bölen ideolojik unsurun ortadan kalkmasından o kadar tedirgin olmuştu ki, hemen yeni bir düşmanlık ve çatışma ekseni yaratması gerekiyordu. Bu da kısaca "The West and the Rest" -yani "Batı ve Diğerleri"- olarak adlandırılabilirdi. Kitabının başına koyduğu üç dünya haritası aslında Huntington'ın duyduğu korkuyu simgeliyordu. İlk harita dünyanın 1920 başındaki halini göstermekteydi. Bu haritada koyu olarak çizilen bölgeler Batı tarafından yönetilen yerlerdi. 1960lı yılları gösteren ikinci harita Soğuk Savaş'ta Batı cephesini koyu olarak gösteren ve ilk haritaya göre koyu bölgelerde bariz bir gerilemeyi içeren bir haritaydı. Üçüncü ve 1990 sonrasını gösteren haritada ise artık Batı tamamen baskınlığını kaybetmiş, diğer gruplar içinde herhangi biri konumuna düşmüş gösterilmekteydi. Tüm aşırı muhafazakâr emperyalist ideologlar gibi Huntington da Batı'nın dünya çapındaki etkisinin azalmış olmasından büyük kaygı duyuyor ve evrensel olmadığını iddia ettiği Batı değerlerinin büyük bir tehdit altında olduğunu söylüyordu. Kitaba, Amerikan olmayan hemen her kültürün dışlandığı paranoid bir bakış açısı egemendi.

Dünyayı düşmanca bir bakış açısıyla kendi ideolojik tercihlerine göre bölmeye çalışan Huntington 2004 yılında yayınladığı *Who Are We? The Challenges to America's National Identity* -Türkçeye çevrilmiş adıyla, *Biz Kimiz? Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı*- adlı kitapla da Amerikan toplumunun aşırı muhafazakâr kesimlerinin ırkçılığına yeni bir hayatiyet kazandırdı. İddiasına göre, Amerika'daki WASP -beyaz, Anglo-Saxon asıllı, Protestan - kültür yok olma tehdidi altındaydı; Amerika'nın birliği ve bütünlüğü özellikle Meksika kökenli göçmenlerin Amerika'ya yerleşmesiyle düzeltilemeyecek bir şekilde bozuluyordu.[33] Kitabı Türkçeye çeviren yayınevinin hazırladığı reklam yazısında şunlar ileri sürülmekteydi: "Profesör Huntington şimdi de bakış açısını ABD'nin içindeki kültürel çatlaklara çeviriyor ve diğer uygarlıkların ve onların taşıdığı değerlerin ABD üzerindeki etkilerini inceliyor. Amerika beraberlerinde belli bir kültürü getiren İngiliz yerleşimciler tarafından kuruldu; bu kültür İngiliz dili, Protestan değerleri, bireycilik, dinsel bağlılık ve hukuka saygı gibi öğeleri içeriyordu. Amerika Birleşik Devletleri'ne dalga dalga gelen göçmenler yavaş yavaş bu değerleri benimsedi ve Amerika'nın Anglo-Protestan kültürünü özümsedi. Bununla birlikte, daha yakın zamanlarda, çoğunluğu Latin Amerikalı olmak üzere çok sayıda göçmen akını, iki dillilik, çokkültürlülük, yurttaşlığın değer yitirmesi ve Amerikalı elitlerin ulusçuluktan uzaklaşmaları gibi sorunlar ulusal kimliği erozyona uğrattı. 11 Eylül, Amerikan yurtseverliği üzerinde bir uyanış etkisi yarattı

ve Amerikan kimliği yeniden canlandı. Bununla birlikte, 11 Eylül sonrası dünyada, Amerikalılar güvenlik açısından görülmemiş tehditlerle karşı karşıya bulunsalar da ulusal kimlikle ilgili uyanışın etkisini yitirmeye başladığını gösteren sinyaller söz konusu. *Biz Kimiz?* Amerikalıların, kendilerini Amerikalı yapan temel değerleri yeniden değerlendirme gereksinmelerine mercek tutuyor."

Tahmin edilebileceği gibi, kitap Amerika'da çok büyük bir tepkiyle karşılandı. Irkçılık yapmakla suçlanan Huntington kendisinin ırkçı olmadığını, meseleye kültürel bir bakış açısından yaklaştığını iddia etse de kamuoyu onun çok çirkin bir biçimde özellikle Meksikalı göçmenlere saldırmasını görmezden gelmedi.[34] Birçok sivil toplum kuruluşu Huntington'ın iddialarını çürüterek Amerika'daki azınlıkların haklarını savunacak şekilde Huntington'ın saldırdığı azınlık gruplarının arkasında durdu.

Huntington'ın bir ideolog olarak gücü yazdıklarının arkasındaki sağlam verilerden ve inandığı dünya görüşünü tutarlı bir şekilde, sağlam kanıtlarla ispatlamaya çalışmasından gelmiyordu. Birçok akademisyenin ve kamuoyundaki eleştirmenlerin son elli yıldır dile getirdiği gibi, yazdıkları ciddi bir eleştiri süzgecinden geçirildiğinde yaptığı tartışmanın aslında ne kadar sığ, ne kadar bilimsellikten uzak ve ne derece ideolojik saplantılarının ve korkularının eseri olduğu apaçık ortaya çıkıyordu. Onun *neo-con*'lar tarafından el üstünde gezdirilmesini sağlayan şey aşırı muhafazakârların demokrasi korkusunu sürekli gündemde tutması ve ahlak ve namus sahibi çoğu akademisyenin değil kapsamını genişletip savunacağı, ağza almaktan bile utanç duyacağı en "banal" tartışmaları bilimsel söylemin arkasına sığınarak fütursuzca pazarlamasıydı. Ömrünün sonuna kadar da bu pazarlama işinde Amerika'da saygınlığı en alt düzeyde olan aşırı sağ eğilimli vakıflar Huntington için kesenin ağzını açmaktan hiç çekinmediler. Huntington'ın yazdığı bu ideolojik metinlerin arkasında hemen her seferinde aşırı sağ vakıfların güçlü parasal desteği vardı.[35]

DİPNOTLAR

1 11 Eylül 1998 tarihinde Amerikan devleti tarafından resmen açıklanan ve Nixon yönetiminin Şili'deki darbeyi planladığını kanıtlayan belgelere en kısa yoldan The George Washington University'nin internet sitesindeki "Chile and the United States: Declassified Documents relating to the Military Coup, 1970-1976" adlı dosya aracılığıyla ulaşılabilir (http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB8/nsaebb8.thm).

2 Samuel P. Huntington ve Clement H. Moore (Der.), *Authoritarian Politics in Modern Society: The Dynamics of Established One-Party Systems* (New York ve Londra: Basic Books, 1970).

3 Ergun Özbudun, "Established Revolution Versus unfinished Revolution: Contrasting Patterns of Democratization in Mexico and Turkey," Samuel P. Huntington ve Clement H. Moore (Der.), *Authoritarian Politics in Modern Society: The Dynamics of Established One-Party Systems* (New York ve Londra: Basic Books, 1970) içinde, ss. 380-405.

4 *Age*, s. 401.

5 Michel J. Crozier, Samuel P. Huntington ve Joji Watanuki, *The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission* (New York: New York University Press, 1975).

6 Samuel P. Huntington, "The Democractic Distemper," *Public Interest*, 41 (Sonbahar 1975), ss. 9-38.

7 Samuel P. Huntington, "The Democractic Distemper," *Public Interest*, 41 (Sonbahar 1975), s. 10.

8 Samuel P. Huntington, "The Democractic Distemper," *Public Interest*, 41 (Sonbahar 1975), ss. 35 38.

9 Michael A. Calabrese, "Carter's Trilateral Connection: Jimmy's Foreign Policy Club Assembled Long Ago," *The Harvard Crimson*, 12 Ocak 1976.

10 Kathy Holub, "Huntington Will Revise Disputed Paper-Director of Commission Reports," *The Harvard Crimson*, 11 Haziran 1975.

11 Joseph Dalton, "Huntington Warns Breakdown Due to Excessive Democracy," *The Harvard Crimson*, 24 Mart 1976.

12 Joseph Dalton, "Huntington and Poonsters Collect 'Wages of Sin'," *The Harvard Crimson*, 7 Nisan 1976.

13 Gay Seidman, "Huntington May Receive Top Level Pentagon Job," *The Harvard Crimson*, 26 Ocak 1977.

14 David Binder, "Consolidation of Pentagon Posts Reported Being Planned by Brown," *The New York Times*, 24 Ocak 1977, s. 1.

15 Robert Kaiser, "Political Scientist Heads Review of Soviet Strength," *The Washington Post*, 26 Şubat 1977, s. A3.

16 "Huntington to Serve as NSC Consultant," *The Washington Post*, 11 Şubat 1977, s. A8 ve "Against the Huntington Appointment," *The Harvard Crimson*, 17 Şubat 1977.

17 "A Policy Adviser's Response on Vietnam," *The Washington Post*, 1 Şubat 1977, s. A17.

18 "Against the Huntington Appointment," *The Harvard Crimson*, 17 Şubat 1977.

19 Jeff Mayersohn ve Allan Mui, "A Return to Protest," *The Harvard Crimson*, 26 Eylül 1978.

20 Maxwell Gould, "Protestors Demonstrate Against Huntington's Return to Harvard," *The Harvard Crimson*, 27 Eylül 1978.

21 Raymond Bertolino, "Huntington Forsees U.S.-Soviet Conflict Within Next Decade," *The Harvard Crimson*, 28 Eylül 1978.

22 David S. Hilzenrath, "Harvard Press Was Told of Book's CIA Backing," *The Harvard Crimson*, 6 Ocak 1986 ve "Easy Out: Spence Report," *The Harvard Crimson*, 8 Ocak 1986.

23 Kristin A. Goss, "Safran to Leave Top Center Post After Inquiry into CIA Funding," *The Harvard Crimson*, 6 Ocak 1986.

24 Richard K. Betts ve Samuel P. Huntington, "Dead Dictators and Rioting Mobs: Does the Demise of Authoritarian Rulers Lead to Political Instability?" *International Security*, 10/3 (Kış 1985-1986), ss. 112-146. Haber için bkz., Jonathan M. Moses, "Bok to Review Problems of CIA Funding; Investigation Will Address Questions of Scholarly Conduct," *The Harvard Crimson*, 6 Mart 1986 ve Robert Witanek, "Students, Scholars and Spies: The CIA on Campus," *Covert Action Information Bulletin*, 31 (Kış 1989), ss. 25-28.

25 Philip M. Boffey, "Prominent Harvard Scholar Barred by Science Academy," *The New York Times*, 29 Nisan 1987; George Johnson ve Laura Mansnerus, "Science Academy Rejects Harvard Political Scientist," *The New York Times*, 3 Mayıs 1987. Ayrıca bkz., "Scholars Bite Mad Dog," *The Nation*, 9 Mayıs 1987.

26 Robert D. Putnam, "Samuel P. Huntington: An Appreciation," *PS*, 19/4 (Sonbahar 1986), ss. 837-845.

27 Robert D. Putnam, "Samuel P. Huntington: An Appreciation," *PS*, 19/4 (Sonbahar 1986), s. 842.

28 Lang'in Huntington aleyhine hazırladığı ve 1500 Akademi üyesine yolladığı dosyanın içeriği ve kendisinin bu konuda verdiği mücadelenin hikâyesi için bkz., "Academia, Journalism, and Politics: A Case Study-The Huntington Case," Serge Lang, *Challenges* (New York ve Berlin: Springer, 1998), ss. 1-222. Ayrıca bkz., Serge Lang, "On a Recent Non-Election to the NAS," *The Harvard Crimson*, 4 Mayıs 1987.

29 Samuel P. Huntington, *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century* (Norman ve Londra: University of Oklahoma Press, 1991); Samuel P. Huntington, *Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratikleşme* [Türkçeye çeviren Ergun Özbudun], 3. basım (Ankara: Kıta Yayınları, 2007 [1993]).

30 Samuel P. Huntington, "Democracy's Third Wave," *Journal of Democracy*, 2/2 (İlkbahar 1991), ss. 12-34.

31 Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (New York: Simon & Schuster, 1996); Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması* [Türkçeye çevirenler Mehmet Turan ve Cem Soydemir] (İstanbul: Okuyan Us Yayını, 2002).

32 Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilizations?" *Foreign Affairs*, 72/3 (Yaz 1993), ss. 22-49.

33 Samuel P. Huntington, *Who Are We? The Challenges to America's National Identity* (New York: Simon & Schuster, 2004); Samuel P. Huntington, *Biz Kimiz? Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı* [Türkçeye çeviren Aytül Özer] (İstanbul: CSA Yayınları, 2004).

34 Michael Elliott, "New Patriots in Our Midst," *Time*, 12 Nisan 2004.

35 Jon Wiener, "Dollars for Necon Scholars," *The Nation*, 1 Ocak 1990, ss. 12-14.

ŞEHZADE ABİD EFENDİ'NİN DÜĞÜNÜ

TİRAN 1936

DR. YÜKSEL ÖZGEN - DR. MUSTAFA BALCI

1924'te sürgüne gönderilen Osmanlı hanedanı mensuplarından II. Abdülhamid'in en küçük oğlu Mehmed Abid Efendi'nin Arnavutluk Kralı I. Zogu'nun kız kardeşi Prenses Seniye ile 1936'da evlenmesi Arnavutluk'ta coşkuyla karşılanmışken, Türk hükümetinde tedirginliğe neden olmuştur. Bu olay Türkiye'nin hassasiyetlerini göstermesi açısından önemlidir. Yine bu dönemde Türk hükümeti ve diplomasisinin Balkanlar üzerindeki etkinliğini göstermesi açısından da önemli bir unsur olarak yorumlanabilir.

Abid Efendi'nin düğününden bir kare.

Sultan İkinci Abdülhamit'in en küçük oğlu Şehzade Mehmed Abid Efendi ile Arnavutluk Kralı Ahmet Zogu'nun kız kardeşi Prenses Seniye 12.01.1936 tarihinde Arnavutluk'un başkenti Tiran'da evlenmişlerdir. Makalemizde Abid Efendi'nin evliliğine Arnavutluk ve Türkiye'nin bakışını ortaya koymaya çalışacağız.

Konuya girmeden önce Abid Efendi, Kral Zogu ve Prenses Seniye Hanım hakkında kısa bilgi aktarmak uygun olacaktır.

Şehzade Mehmet Abid Efendi Sultan İkinci Abdülhamid'in en küçük oğludur. 1905'te Yıldız Sarayı'nda doğdu. Annesi, Saliha Naciye Hanımefendi idi. İkinci Abdülhamit 27 Nisan 1909'da tahttan indirildiğinde dört yaşında olan Abid Efendi, sürgün yılları boyunca babasının yanında kaldı. 1909-1912 yılları arasında Selanik'te Alatini Köşkü'nde, daha sonra babasının 10 Şubat 1918'deki ölümüne dek Beylerbeyi Sarayı'nda hapis hayatı yaşadı. Daha sonra askeri eğitim görerek subay oldu. Cumhuriyet idaresi 1924'te hanedan üyelerini yurtdışına sürgüne gönderdiğinde 19 yaşındaydı. 1924'te annesi Saliha Naciye Hanım, ablası Ayşe Sultan ve bazı aile fertleriyle birlikte Paris'e gitti. Paris Hukuk Fakültesi'ni ve Şark Dilleri Farsça bölümünü bitirdi. 1936'da Arnavutluk Kralı Ahmet Zogu'nun kız kardeşi Prenses Seniye ile evlendi, ancak 1948'de boşandı. Hiç çocuğu olmadı. 1973'te Beyrut'ta vefat etti. Şam'da Sultan Selim Camii haziresine defnedildi.

Kral Zogu, 8 Ekim 1895'te Osmanlı İmparatorluğu'nun o zamanki Arnavutluk Mati şehrinin valisi Cemal Zogu Paşa'nın (Cemal Zogolli Paşa) ve ikinci karısı Salah Toptani[2] Bey'in kızı Sadiye Hanım'ın üçüncü çocuğu olarak Burgajet kalesinde doğmuştur. Baba tarafından kökü 1400'lere dayanan kuzeyli Geglerden Zogolli ailesi ile annesi tarafından Toptani ailesinin çocuğu olan Ahmet Zogu ayrıca Arnavutluk milli kahramanı Skenderbeg'e[3] (İskender Bey) dayanan bir soya mensuptur[4].

Manastır'da geçen ilkokul yıllarının ardından, eğitimini sürdürmek üzere 10 yaşında İstanbul'a gelip 1906 yılının sonbaharında Galatasaray Sultanisi orta kısmına kaydoldu. Ancak Mekteb-i Sultani Şubat 1907 yarıyıl tatilinde büyük bir yangın geçirmiş, okulun arşivi ve kütüphanesi de dahil olmak üzere pek çok bölümü kül olmuştu. Bu yüzden Galatasaray'da eğitime iki yıl ara verilmişti. Ahmet Zogu okula gidemediği bu dönemde akrabalarının yanında özel dersler alarak eğitimini yürüttü ve İkinci Meşrutiyet'in ilanına, 31 Mart olayla-

rına, Hareket Ordusunun İstanbul'a girişine, İkinci Abdülhamid'in tahttan indirilmesine tanık oldu.

Galatasaray Sultanisi 1909 yılında eğitime tekrar başlayınca Ahmet Zogu da orta öğrenimine bıraktığı yerden başladı. Babası, Mati Valisi Cemal Zogolli Paşa'nın 1911 yılında ölümü nedeniyle yapılan çağrı üzerine ülkesine döndü ve 15 yaşında iken babasının valilik unvanını aldı.

Alman kökenli Prens William Wied'in 1914'te dış güçler tarafından Arnavutluk'un yönetimine getirilmesi üzerine Ahmet Zogu, kendine bağlı kuzeyli[4] birliklerle Yugoslavya'ya geçti. Bir yandan Yugoslavya'da siyasal girişimlerde bulunurken, diğer yandan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ordusu ile askeri ilişkiler kurdu ve İmparator Franz Joseph'in emri üzerine kendisine Kralî[5] Albay rütbesi verildi.

1917-1919 yılları arasında Viyana ve Roma'da geçirdiği yıllarda ülkesine dönüşünden sonra yapacakları ile ilgili askeri ve siyasi çalışmalarını tamamlayıp gerekli yerlerle ilişkilerini sağlamlaştırdıktan sonra Arnavutluk'a dönen Ahmet Zogu, özellikle 1921-1924 yılları arasında parti mücadelelerine katıldı ve kurulan hükümetlerde içişleri, dışişleri bakanlığı ve başbakanlık görevlerinde bulundu.

1921 yılında kurulan Süleyman Delvina hükümetinde içişleri bakanlığına getirildi. İçişleri bakanı olarak o dönemin yerel gelenekleri açısından kolay kabul edilemeyecek reformlar gerçekleştirdi. 1922 yılında Tiran'da kendine karşı başlatılan ayaklanmayı İngiltere'nin yardımıyla ortadan kaldırdı ve aynı yıl başbakan oldu. Askeri güç ve bürokrasisi ile güçlü bir yönetim kuran Ahmet Zogu 27 Aralık 1923'te yapılan seçimleri kaybetmesine rağmen başbakanlığa devam etti. Bu hareketi ile diktatörlük suçlamalarına maruz kalan Zogu, kendisine karşı düzenlenen bir suikast girişiminden sonra istifa ederek, başbakanlığa kayınpederi Verlazi'yi getirdi.[6] Ahmet Zogu'nun bu hareketi muhalefeti daha da kızdırdı ve ülkede yerel ayaklanmalar başladı. İsyancı kuvvetlerin 10 Haziran 1924'te Tiran'a girmesi üzerine Yugolavya'ya geçen Zogu, Yugoslavya'nın yardımı ve topladığı kuvvetlerle tekrar Tiran'a girip iktidarı ele geçirdi.

Ocak 1925'te Tiran'da topladığı Büyük Kongre vasıtasıyla anayasayı ve rejimi değiştirip 21 Ocak 1925'te cumhuriyeti ilan etti ve 31 Ocak 1925'te cumhurbaşkanı seçildi. Tiran'da toplanan kurultay 1928'de anayasayı yeniden değiştirerek krallığı kabul etti ve Eylül 1928'de, Zogu I unvanıyla kral ilan edildi.[7] Bu dönemde Arnavutluk'ta iktisadi, toplumsal ve kültürel alanlarda önemli yenilikler yapılmıştır.

1939 Nisan'ında İtalyan kuvvetlerinin Balkanlar üzerindeki politikaları nedeniyle ülkeyi istila etmeleri üzerine Kral Zogu, ailesiyle birlikte ülkeyi terk ederek Yunanistan'a sığındı.[8] Yunanistan'dan sonra önce Türkiye'ye, sonra İngiltere'ye, daha sonra da Mısır'a gitti. Ancak Albay Cemal Abdülnasır tarafından yapılan ihtilal nedeniyle 1953'te Mısır'ı da terk edip Fransa'da Nice'e yerleşti. 1961 yılının nisan ayında Paris'te vefat etti.

Prenses Seniye Hanım.

Prenses Seniye, Kral Zogu'nun en sevdiği kız kardeşidir. Zogu, hayatının büyük bir kısmını Durres[9] ve Tiran'a gidip gelen Prenses Seniye'nin refakatinde geçirmiştir. Seniye Hanım, Zogu'nun dairesine istediği zaman girip çıkabiliyordu. Diğer kız kardeşleri ise onu belli saatlerde görme hakkına sahipti. Seniye Hanım zeki ve oldukça cömertti. İngilizce, Fransızca, İtalyanca ve Almanca bilen Seniye Hanım politik konularda krala öğütler verirdi. Durres'teki yalılarında, kralın odasını Seniye Hanım'ın odasından bir perde ayrıyordu. Arnavutluk Kızılay Cemiyeti'nin başkanıydı.[10] 2 Ağustos 1923'te Uluslararası Kızılay Cemiyeti'ne üye oldu. Arnavutluk Kızılay Cemiyeti'nin desteği ile yeni okullar, fakirhaneler, darülacezeler açılmasını sağladı. Seniye Hanım evlenecek genç kızlara yardım eder, fakirlere yemek dağıttırırdı. Çok güzel giyinir, resim yapmayı severdi.[11]

Ahmet Zogu, Ocak 1925'te Tiran'da topladığı Büyük Kongre vasıtasıyla anayasayı ve rejimi değiştirip 21 Ocak 1925'te cumhuriyeti ilan etti ve 31 Ocak 1925'te cumhurbaşkanı seçildi. Tiran'da toplanan kurultay 1928'de anayasayı yeniden değiştirerek krallığı kabul etti ve Eylül 1928'de, Zogu I unvanıyla kral ilan edildi.

Saray Nazırlığı, 9.1.1936 tarihinde Prenses Seniye ile Şehzade Abid'in nişanlanmış olduklarını kamuoyuna duyurmuştur.[12] Düğün, kralın sarayında yapılmıştır. Düğünün yapılacağı gün Tiran'da festival havası vardır. Cadde boyunca binlerce kişi dizilmiş, binaların pencereleri, balkonlar hınca hınç dolmuştur. Herkes yeni evlileri görmek için adeta birbirini ezmiştir. Saat 11'de sarayın kapıları mi-

Arnavutluk Kralı Ahmet Zogu ve kız kardeşleri.

safirlere açılmış, misafirler düğüne eşleriyle birlikte gelmişlerdir. Saat 11.30'da sarayın salonları tamamen dolmuştur. Sıra ile hükümet erkânı, kordiplomatik, büyük memurlar salona teşrif etmişlerdir. Parlamento Başkanı Koço Kotto ve Temyiz Mahkemesi Başkanı Salih Toç nikâhın kıyılacağı masada yerlerini almışlardır. Kral Zogu üniforma giymiş ve bütün nişanlarını takmış olduğu halde salona kız kardeşi Seniye ile birlikte kol kola girmiştir.

Daha sonra kralın büyük kız kardeşi Prenses Nafia, kolunda Şehzade Abid'le birlikte salona girmiştir. Nikâhta Şehzade Abid'in şahitliğini eski miralaylardan Tahir Bey ve Şehzade Orhan Efendi yapmıştır. Prenses Seniye'nin şahitliğini ise kral ve Prenses Celale yapmıştır. Nikâhın ardından misafirlere öyle yemeği ikram edilmiştir. Yemekte kralın sağında Prenses Seniye, Prenses Nafia'nın sağında Şehzade Abid Efendi oturmaktadır. Prensesin solunda ise Şehzade Orhan Efendi oturmuştur. Düğüne damadın akrabasından 116 kişi katılmıştır. Yemekten sonra yeni evli çift Draç'tan[13] İtalyan gemisi ile uğurlanacaktır. Kral, Prenses Seniye ile birlikte sarayın kapısına çıkarak kardeşini öperek uğurlamıştır. Damat Abid Efendi'nin ise elini sıkarak tebrik etmiştir.[14] Saraydan uğurlanan yeni evli çift için Tiran'da özel bir merasim tertip edilmiştir. Bu programa göre;

1- 12.01.1936 Pazar günü bütün dükkânlar kapatılmış, her yer bayraklarla donatılmıştır.
2- Pazar günü saat 2.30'da tecimenler (tacir), esnaf ve halk, saraydan itibaren, geçilecek olan bütün caddelerde sıralanmıştır.
3- Bütün okul öğrencileri ulusal elbiselerini giyerek güzergâhın sol tarafına dizilmişlerdir.
4- Mızıkalar o sırada yerlerini almış, erkek öğrenciler kralın marşını okumuşlardır.
5- Saat ikiden dörde kadar bütün kahveler kapatılmıştır.
6- Tiran halkından 12 kişilik bir heyet ve iki erkek ve iki de kız olmak üzere dört öğrenci, çiftte Draç'ta[15] vapura kadar teşyi edecek ve orada Tiran halkı adına kendilerine çiçek takdim edeceklerdir.[16]

Saraydan Kral Zogu tarafından uğurlanan yeni evli çift otomobillerle Draç'a sevgi gösterileri arasında ulaşmışlardır. İtalyan vapur şirketi, Citta di Bari adlı vapurunu yeni evli çiftlerin yolculukları için özel olarak tahsis etmiştir. İtalyan elçiliği vapurda evlilerin şerefine büyük bir büfe hazırlatmıştır.

Parlamento Başkanı Hikmet Delvina yaptığı konuşmada evlilere güzel bir yolculuk ve mutluluklar dilemiştir. İtalyan elçisi Idelli'ye de özellikle teşekkür etmiştir. Saat altıda vapur hareket etmiş, Prenses Seniye ile Şehzade Abid Efendi güverteye çıkarak halkı selamlamışlardır.[17]

Düğünü filme çekmek üzere İtalyan film operatörü Angelo Jonelli Roma'dan Tiran'a gelmiş ve düğünü kaydetmiştir. Filmin bir kopyası bugün Tiran'da, Zogu'nun yaverlerinden ve Arnavutluk'un büyük Türkiyatçılarından olan Tahir Dizdari'nin oğlu Nasuf Dizdari'de bulunmaktadır.[18]

Şehzade Abid Efendi ile Prenses Seniye'nin evlenmeleri Arnavutluk kamuoyunda memnuniyetle karşılanmıştır. *Vatra* gazetesi düğünle ilgili şu yorumu yapmıştır. "Prenses Seniye ile Prens Abid'in evlenme merasimini kutlayan yalnız Tiran değildir. Bütün Arnavutluk, bütün ulus bu saadete, bu sevince iştirak ediyor."[19]

Besa gazetesinde Teki Seleniça imzasıyla, "Bugünkü İzdivacın Sembolik Manası" başlığı ile yayınlanan makalede şu görüşlere yer verilmiştir: "Damat Şehzade Abid geçmiş zamanın öyle bir dinastisindendir (soy) ki, o dinasti yalnız küçük bir aşiretten koca bir devlet yaratmakla kalmayıp, yüzlerce yıl dünya üzerinde kaybolmayacak izler bıraktı. Dünya tarihine bakacak olursak ve tarafsız düşünürsek, tarihte unutulmayacak hatıralar ve emsalsiz bir majeste buluruz. İşte bütün bu büyük izleri tarihte bırakanlar sevgili damadımızın atalarıdır. Onlar kırılmaz azimleri ve cesaretleri ile imparatorluklar yıktılar, dünyanın haritasını, tarihin gidişini değiştirdiler.

Ne kadar acı olursa olsun tarihi bir hakikat söylenmelidir. Şehzade Abid'in babası Sultan İkinci Abdülhamid, 34 yıllık saltanatında hasta olan imparatorluğu diri olarak ayakta tuttu. Buna muvaffak olabilmek için de ince zekâsını kullandı ve yüksekliğini ispat etti.

Ayrıca ifade edilmelidir ki; damadın babası Arnavutlara karşı büyük bir sempati beslerdi ve onlara emniyeti vardı. Sadrazam Ferid Paşa'dan başlayarak Sultanın sarayı Arnavutlarla doluydu. Muhafız kıtaları ve sarayın emniyeti Arnavutlara tevdi edilmişti."[20]

Arnavutluk basınından takip edebildiğimiz kadarıyla Arnavutluk kamuoyu Abid Efendi ve Seniye Hanım'ın evliliklerine olumlu yaklaşmaktadır. Abdülhamid'in Arnavutluk'ta çok büyük bir itibarı vardır. Kral Ahmet Zogu, kız kardeşini Sultan Abdülhamid'in oğlu ile evlendirerek bu durumu kendi kamuoyuna karşı kullanmıştır.

Arnavutluk tarafında memnuniyetle, hatta coşkuyla karşılanan bu düğün Türkiye'yi son derece rahatsız etmiştir. Dönemin Arnavutluk elçisi Yakup Kadri Ankara'dan aldığı talimatla düğünden bir gün önce, 11 Ocak 1936'da Tiran'ı terk etmiştir.

Türkiye'nin bu evliliğe karşı çıkmasının nedenini Yakup Kadri anılarında şöyle açıklamaktadır: "Kral Zogu kız kardeşlerinden birini Abdülhamid'in

oğullarından birine nişanladı. Bu iş o kadar gizli tutulmuş ve o kadar aceleyle yapılmıştı ki, diplomatlar gibi benim kulağıma da düğünden ancak birkaç gün önce çalındı idi. Zaten öbür diplomatlar bu hadiseye hemen hiç ehemmiyet vermiyorlar; sadece düğüne kendilerinin davet edilip edilmeyeceğini düşünüyorlardı. Halbuki çektiğim telgraf haberi üzerine bizim hükümet ve hassaten Dışişleri Vekilimiz, bunda pek büyük bir siyasi olay manasını bulmuş ve hemen bana Tiran'dan çıkıp gitmem emrini vermişti. Zira, onca, Kral Zogu'nun bu hareketi Osmanlı Hanedanının Balkanlar'da tekrar hüküm sürmesi neticesini doğurabilirdi. Öyle ya; o vakit Arnavut Kralı evli değildi. Günün birinde tahtını boş bırakıp gidecek ve buraya, İkinci Abdülhamit'in oğlu değilse bile torunu geçecekti. Dışişleri Vekilimiz, işte, asıl bu bakımdan endişeye düşerek yalnız beni çağırmakla kalmamış Ankara'daki Balkan Devletleri elçilerine de 'tebligatta' bulunmuş ve bu hadiseden sade Türkiye Cumhuriyeti'nin menfaatlerine değil, Balkan anlaşmasına da zarar getirebilecek bir siyasi huzursuzluk çıkabileceğini bildirmişti. Bunun üzerine, 24 saat geçmeden Tiran'daki Yugoslavya, Romanya, Yunanistan elçileri ya hemen Tiran'ı terk etmek, yahut herhangi bir diplomatik özürle düğünde bulunmamak emrini aldılardı. Ben ise çok ısındığım bu küçük memleketi, hiçbir diplomatik üzüntüye kapılmaksızın, yalnız hissi bir tedirginlikle terk edecektim. Kral Zogu ile de herhangi bir güvenikliğim olmayacaktı. Zira o beni müşkül duruma sokmamak için zaten düğüne davet etmemiş ve neden etmediğini de mabeyincisi vasıtasıyla bana bildirmek nezaketinde bulunmuştu."[21]

Yakup Kadri'nin anlattığı bu olay Türkiye'nin bu dönemdeki hassasiyetlerini göstermesi açısından önemlidir. Yine bu dönemde Türk hükümeti ve diplomasisinin Balkanlar üzerindeki etkinliğini göstermesi açısından da önemli bir unsur olarak yorumlanabilir.

YÜKSEL ÖZGEN
BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ
MUSTAFA BALCI
MEB YAYGIN EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KAYNAKLAR

Drejtoria e Pergjithshme e Arkivave (DPA).
Arbenia gazetesi, 12.01.1936 tarihli sayı.
Besa gazetesi, 12.01.1936 tarihli sayı.
Vatra gazetesi, 12.01.1936 tarihli sayı.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA).
ÖZGÜR Nurcan, "Krallık Döneminde Arnavutluk", *Balkanlar El Kitabı*, C. II, Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları, Ankara 2007, s. 314-335.
HARAPI Zef Mark, Karal Zogu Ailesi Hakkında Yazılmış Yazılar. Drejtoria E Pergjithshme E Arkivave, TİRANA.
KARAOSMANOĞLU Yakup Kadri, *Zoraki Diplomat*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
EK. Fotoğraflar, Drejtoria E Pergjithshme E Arkivave'deki fotoğraf kataloğundan alınmıştır.

DİPNOTLAR

1 Zog, Arnavutçada kuş anlamına gelmektedir. Zogu şekli Arnavutça kurallar gereği kelimeyi belirli kılmak için gelen -u ekinden dolayıdır. Türkçede birçok Arnavutça yer adı buradaki gibi ekli şekilde kalıplaşarak kullanılmaktadır. Nitekim Yakup Kadri *Zoraki Diplomat*'ta "Kral Zog" şeklinde kullanır. Türkçedeki Arnavut kelimesi bir güney Arnavut (Toska) aşireti olan "Arvanıt"lerin Türkçeleştirilmiş şeklidir. Arnavutlar ülkelerine kartallar ülkesi anlamında Shqiperia (Şipriya), kendilerine de Shqip (Arnavutça) konuşanlar anlamında Shqiptar (Şiptar) derler. Arnavutluk için Türkçe hariç diğer tüm lisanlarda "Albania" kelimesi kullanılır.

2 Toptaniler Arnavutluk'un önde gelen ailelerindendir. Toptani ailesinden Esat Toptani, Balkan Savaşı'nda İşkodra kalesini kahramanca savunan Tosyalı Hasan Rıza Paşa'yı misafir ettiği evde öldürtmüştür. Esat Toptani İkinci Meşrutiyet Meclis-i Mebusan'ında mebusluk yapmıştır. İşkodra'nın varoşlarında bulunan Hasan Rıza Paşa'nın kabri TİKA'nın ve Türk askeri yetkililerinin ısrarlı takibi ile İşkodra şehir merkezine nakledilmiştir.

3 İskender Bey/Skender Bey Arnavutluk'un milli kahramanıdır. Bilhassa Fransız ve İtalyanların desteğiyle İskender Bey etrafında Arnavutluk'ta milli bir tarih inşa edilmiştir. Özellikle Enver Hoca döneminde Türklere karşı çok büyük bir anti propaganda yapılmış, Ruslara birçok tarihi filmler çektirilmiş ve tarih kitaplarında "Türklerin vahşeti, caniliği," İskender Bey'in de kahramanca direnişine dair akla hayale sığmaz hadiseler uydurulmuş ve okullarda okutulmuştur. Ne yazık ki bu kitaplar bugün hâlâ okullarda ders kitabı olarak okutulmaya devam etmektedir. Yunanistan beş yıl önce Arnavutluk Eğitim Bakanlığı ile bir mutabakat imzalamış ve tarih kitaplarında Yunanlılara ait menfi tabir, ifade ve cumlelerin çıkartılmasını sağlamış, hatta tarih kitaplarının yeniden yazılmasında, Yunanlılarla ilgili bölümler için Yunanlı uzmanların bulunmasını sağlamıştır. Türkiye'nin ise bu konuda temenniden öte bir çabası henüz vaki değildir. Bugün Tiran şehrinin en büyük meydanına İskender Bey ismi verilmiştir. Yine bu meydanda İskender Bey'in at üzerinde bir heykeli bulunmaktadır. Kurya (Akçahisar) şehrindeki kale içerisinde Enver Hoca döneminde yaptırılan bir müze bulunmaktadır. Bu müzede İskender Bey Arnavutluk'un milli kahramanı olarak takdim edilmektedir. Kurya (Akçahisar) için bk. Machiel Kiel, "Kruya" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (TDVIA) c. 26, Ankara 2002, s. 293-295.

4 Kuzey bölgesinde yaşayan Arnavutlara Gega, güneyde yaşayan Arnavutlara ise Toska denilmektedir. Köylerde yaşayan Arnavutlara ise Malok/Malisör denmektedir. Bugün gündelik hayatta Malok kelimesi kaba/dağlı/köylü anlamında bir küçümseme tabiri olarak kullanılmaktadır. Bir kişi davranışını veya konuşmasını beğenmediği bir başkasına istihza ile "Malok" demektedir.

5 Macaristan Krallıyeti'ne ait nişan.

6 Nurcan Özgür, "Krallık Döneminde Arnavutluk", *Balkanlar El Kitabı*, c. II, s. 325-326.

7 Zogu'nun kral olması ile ilgili olarak Arnavutluk'ta şöyle bir hikâye anlatılmaktadır. İstanbul'da mektebi bitirdikten sonra bir gazetede çalışmaya başlayan Zogu'yu, Arnavutluk 1912 yılında bağımsızlığını ilan edince gazetesi haber toplaması için Tirana gönderir. Zogu 15 yıl sonra ilk haberini telgrafla İstanbul'a geçer. "Arnavutluk'ta kral benim, işler yolunda, ayrıntıları posta ile göndereceğim."

8 Özgür, agm, s. 332.

9 Osmanlı döneminde önemli bir liman kenti. Machiel Kiel, " Draç ", *TDVIA*, c. 10, İstanbul 1994, 522-524.

10 *Arbenia* gazetesi, 10.01.1936 tarihli sayı, BCA, Fon kodu, 030 10 363.387.13.

11 Zel Mark Harapi'nin Kral Zogu ve ailesi hakkında yazmış olduğu yazıları ailesi Stefan Çapaliku'ye vermiştir. Bu şahıs bu yazıları Arnavutluk Devlet Arşivi'ne (Drejtoria e Pergjithshme e Arkivave (DPA) vermiştir. Prenses Seniye ile ilgili bilgileri DPA'daki notlardan aldık. 1910 yılında doğan Zel Mark Harapi 1946 yılında vefat etmiştir. Drama, hikâye, araştırma ve biyografi çalışmaları ile tanınmaktadır.

12 *Arbenia* gazetesi, 9.1 1936 tarihli sayı.

13 Draç, Adriyatik sahilinde Tiran'a 30 km mesafede bir liman şehridir. Şimdiki ismi Durres/Durus'tur. Burada Kral Zogu'nun yazlık sarayı bulunmaktadır.

14 *Arbenia* gazetesi, 13.01.1936 tarihli sayı.

15 Draç, Adriyatik sahilinde, Tiran'a 30 km mesafede bir liman şehridir. Şimdiki ismi Durres/Durus'tur. Burada Kral Zogu'nun yazlık sarayı bulunmaktadır.

16 *Arbenia* gazetesi, 11.01.1936 tarihli sayı.

17 *Arbenia* gazetesi, 13.01 1936 tarihli sayı.

18 *Arbenia* gazetesi, 12.01.1936 tarihli sayı. Tiran'da görev yaptığımız süre içerisinde Nasuf Dizdari'den bu filmin bir kopyasını almayı çok arzu etmemize rağmen, Nasuf Dizdari'nin yılın sekiz ayını Amerika'da geçirmesinden dolayı muvaffak olamadık.

19 *Vatra* gazetesi, 12.01.1936 tarihli sayı.

20 *Besa* gazetesi, 12.01 1936 tarihli sayı.

21 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Zoraki Diplomat*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 92.

EDİTÖR NOTU

* Asıl adı Gjergj Kastrioti olan İskender Bey (1405-1468) Emathia Prensi Gjon Kastrioti'nin oğluydu. Küçük yaşta Osmanlı Sultanı II. Murad'a rehin verilen Gjergj Müslüman oldu. Sultan II. Murad kendisine Büyük İskender'in adından esinlenerek İskender adını ve Bey unvanını verdi. Daha sonra Osmanlılara karşı savaşan soydaşlarına katılmak üzere Osmanlı ordusundan kaçtı ve tekrar Hıristiyan oldu. 1468'deki ölümüne dek Osmanlılara karşı savaştı. Arnavutluk ancak onun ölümünden sonra tamamen Osmanlı egemenliğine girebilmiştir

İKİNCİ MEŞRUTİYET'İ HAZIRLAYAN KOŞULLAR

RUMELİ'DE VERGİ TAHSİLATI VE JANDARMA

NADİR ÖZBEK

Yakın tarihimizin önemli bir evresini oluşturan İkinci Meşrutiyet dönemi, Jön Türk devrimini hazırlayan koşullar ve İttihad Terakki rejimi akademik tarihçilerin olduğu kadar Türkiye'nin güncel siyasal gerçekliğini anlama kaygısı taşıyan daha genel bir kitlenin de ilgisini hep çekmiştir. Bu yazıda, söz konusu yeniden değerlendirme çabalarına Rumeli vilayetlerinde İkinci Meşrutiyet'i hazırlayan toplumsal koşullara ve özel olarak da vergi tahsilatı sırasında yaşanan baskılara değinilerek mütevazı bir katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

1875 yılında vergilerden şikâyet ederek başkaldıran Hersekli köylüler Osmanlı yetkililerine itaatlerini bildiriyor.

Sacit Kutlu arşivinden alınmıştır.

Meşrutiyet'in 1908 yılındaki ilanının üzerinden 100 yıl geçti. 2008 yılında bu vesileyle ulusal ve uluslararası düzeyde birçok bilimsel toplantı düzenlendi, tarih dergileri özel sayılar hazırladı. Böylece İkinci Meşrutiyet, Jön Türk hareketi ve İttihad ve Terakki yönetimi enine boyuna bir kez daha tartışmaya açılmış oldu. İkinci Meşrutiyet'e doğru giden toplumsal ve siyasal süreç ve ardından gelen Meşrutiyet dönemi Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla sonuçlanmıştı. Modern Türkiye'nin temelleri, bu son derece karmaşık yerel ve uluslararası siyasal ortam içinde şekillenmiştir.

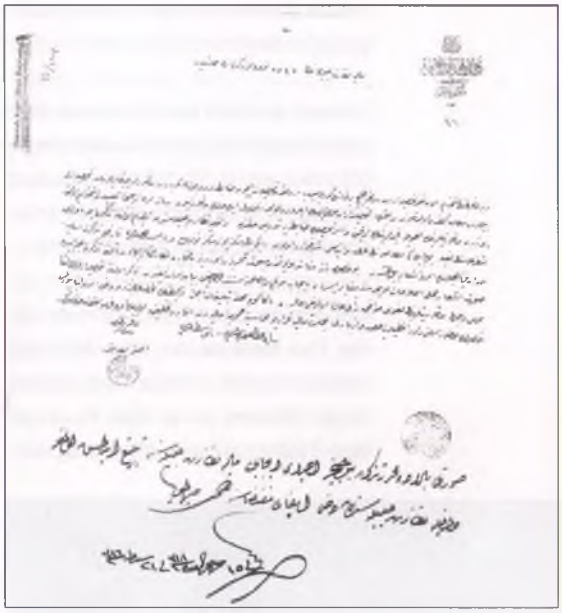
Türkiye tarihçiliğinde İkinci Meşrutiyet dönemi ağırlıklı olarak yüksek siyaset düzlemi ve düşünce akımları bağlamında ele alınmıştır. Tarık Zafer Tunaya'nın işaret etmiş olduğu doğrultuda, Meşrutiyet döneminin cumhuriyet Türkiye'si için bir siyasal laboratuvar olduğu tespiti tarih çalışmalarının ana eksenini oluşturmuştur. Tarihçiler ağırlıklı olarak parlamenter sistemin ve çokpartili siyasal hayatın gelişimi üzerinde durmuşlardır. Türk tarihçiliğinin bir diğer ağırlık noktasını da cumhuriyet Türkiye'sine yön veren siyasal düşünce akımlarının kökenlerinin bu dönemde aranması olmuştur. Türkçülük, İslamcılık, halkçılık, solidarizm gibi düşünce akımlarının evrimine ilişkin çalışmalar başlangıç noktası olarak bu dönem üzerinde yoğunlaşmıştır. Oysa Meşrutiyet'e giden sürecin geniş halk katmanlarının yaşam koşulları itibariyle değerlendirilmesi veya İkinci Meşrutiyet'in sosyal tarihi diyebileceğimiz çerçevede tarihyazımı hayli sınırlı kalmıştır.

Osmanlı vergi sisteminin adaletsizliği ve her milletten köylü yığınları üzerinde oluşturduğu ağır yük genellikle teslim edilmiş olmakla birlikte, bu faktörün İkinci Meşrutiyet'e giden süreçte geniş halk kesimlerinin Abdülhamid rejiminden uzaklaşarak Makedonya ve Anadolu'nun birçok bölgesinde muhalif siyasal hareketlere yönelmesini kolaylaştırmış olduğu üzerinde fazla durulmamıştır. Bu konuda Zafer Kars, Kudret Emiroğlu ve Aykut Kansu'nun çalışmaları bir istisna oluşturmaktadır.[1] Donald Quataert, Carter Findley ve Feroz Ahmad devrimin ekonomik ve sosyal arka planlarına değinen tarihçiler arasında yer almıştır.[2] Emiroğlu daha çok yerli matbuata dayanarak, 1908 devrimi öncesinde Anadolu'nun birçok vilayetinde halk kesimlerinin rejime yönelik hoşnutsuzluklarının ve isya-

na yaklaşan kalkışmalarının bir dökümünü çıkarmıştır.[3] Kansu ise vergi konusuna daha doğrudan yönelmiş ve ağırlıklı olarak yabancı gazeteleri kullanarak, vergi isyanları şeklinde ortaya çıkan siyasal hareketler üzerinde durmuştur.[4] Kansu'nun, İkinci Meşrutiyet'in dar anlamda bir siyasal devrim olmayıp İttihad Terakki'nin yerel şubelerinin gayretleriyle organize edilmiş geniş tabanlı bir toplumsal devrim olduğu şeklindeki yorumu tartışmaya açıksa da, vergi nedeniyle yaşanan hoşnutsuzlukları devrimi hazırlayan koşullar arasında değerlendirmiş olması önemlidir.

Yukarıda kısaca değindiğimiz eserlerin ortak noktasını Jön Türk devriminin bir toplumsal arka planı olduğu veya en azından ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal ortamın devrimi hazırlayan koşullar arasında değerlendirilmesi gerektiği fikri oluşturmuştur. Ancak bu tespitin imparatorluğun birbirinden çok farklı özellikler taşıyan bölgelerinin her biri için ayrı ayrı araştırılması gerekmektedir. 19. yüzyılın sonu itibariyle imparatorluğu Rumeli veya Makedonya, Anadolu, Doğu Vilayetleri, yani vilayat-ı sitte ve Arap vilayetleri şeklinde dört ana grupta değerlendirmek mümkündür. İttihad Terakki hareketinin gelişimi bakımından önemli bir coğrafya olması itibariyle Makedonya'yı konu alan çalışmaların görece daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Bu yazının da konusu olan Rumeli vilayetlerine ilişkin çalışmalarda vergi adaletsizliğinin ve vergi tahsil yöntemlerindeki gaddarlığın Rumeli köylüsünün Osmanlı rejiminden kopuşunu hazırlayan faktörlerden en önemlisi olduğu, Halil İnalcık'ın 1943 tarihli *Tanzimat ve Bulgar Meselesi* başlıklı eserinden bu yana önemsenen bir tespit olmuştur.[5] Fikret Adanır'ın Türkçeye 1996 yılında çevrilen, ancak 1979 tarihli *Makedonya Sorunu* başlıklı çalışmasında da bu yaklaşımın izlerini görmek mümkündür.[6] Ermeni nüfusun belli bir ağırlığa sahip olduğu Doğu Anadolu vilayetlerinde İkinci Abdülhamid döneminde yaşanan huzursuzlukların vergi ve gelir adaletsizliği eksenli bir boyutunun olabileceği, devletin nizami ve gayri nizami unsurlarının ahali üzerinde şiddetli bir baskı uyguluyor olduğu gerçeği genellikle üzerinde durulmayan konular arasında yer almıştır. Dolayısıyla Ermeni sorunu olarak isimlendirilen mesele Abdülhamid rejiminin Ermeni düşmanlığı ve kimlik siyaseti kavramlarının dar sınırlarına hapsedilmiş, konunun yerel servet paylaşımı ve iktidar mücadelesi, vergi rejimi gibi toplumsal siyasal boyutları genellikle göz ardı edilmiştir. Aşağıda, geniş halk kesimlerinin Osmanlı rejimine yabancılaşmasına yol açan en önemli faktörlerden olan vergi tahsilatı meselesi Rumeli vilayetleri örneği üzerinden kısaca değerlendirilecektir.

Osmanlı 19. yüzyılında vergi tahsili meselesi, devletle bireyin birbirleriyle çok yakından temas kurmalarına vesile olan iktisadi siyasi (idari) meselelerden birini oluşturmaktadır. İkinci Mahmut döneminden imparatorluğun sonuna kadar uzanan evrede Osmanlı yöneticilerini uğraştıran en önemli meselelerden birisini, vergi tahsili usulünün ıslahı meselesi oluşturmuştur. Öncelikle iltizam sisteminin kaldırılması ve verginin aracılara başvurmadan doğrudan devlet görevlileri eliyle toplanması hedeflenmiştir. İltizam sisteminin kaldırılması 1840 ve 1879-1885 tarihleri arasındaki denemeler dışında mümkün olamamıştır. Ancak aşar vergisi dışında 1839 yılında gündeme gelen vergi, emlak ve akar vergisi gibi yeni vergiler iltizam kapsamı dışında bırakılmış ve bunlar doğrudan devlet görevlileri aracılığıyla toplanmıştır. Yine de asıl sorunu, bu devlet görevlilerinin kim olduğu oluşturmaktadır. 1869 tarihli Asâkir-i Zabtiye Nizamnamesi'nde de açıkça ifade edildiği üzere, tahsil-i emval işi zaptiyenin görevleri arasında sayılmıştır. Bununla birlikte, 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi sonrasında, daha önceki dönemde tamamı zaptiyenin görevleri arasında bulunan vergi tahsili ve iç güvenlik ve polis işlevlerinin idari ve kurumsal olarak ayrıştırılması yönünde bir niyet oluşmuştur. Tahsilat işlemlerini ve teşkilatını düzenlemek üzere başlıca 1871, 1875, 1879, 1886, 1894, 1902 tarihlerinde olmak üzere çok sayıda tahsil-i emval nizamnamesi çıkartılmış ve bu nizamnamelerle zaptiyeden ayrı bir vergi tahsildarlığı teşkilatı oluşturulması yönünde çaba sarf edilmiştir. Ancak bütün çabalara rağmen başarı sağlanabildiğini söylemek zordur.

BOA, DH.TMIK.S, 33/104, 2,1318.12.05. 28 Şubat 1901 tarihli Maliye Nezareti tezkeresinin sureti. Manastır'a bağlı Debre'de bulunan 10 tahsildardan bir fayda görülmediğini ve tahsilat işlerini zabıtalar yaptığından tahsildar memurluğunun lağv edilmesini bildiren yazı.

İkinci Abdülhamid dönemi itibariyle vergi tahsilatının nasıl icra edildiğini, 1897 yılında henüz 19 yaşında genç bir Mülkiye mezunu iken Pürsıçan nahiyesi müdürlüğüne atanan Tahsin Uzer'in kaleminden aktaralım:

"Halktan istenen vergiler, o zaman zaptiyeler, yani jandarmalar aracılığıyla toplanır ve muhtarlar da, düzenledikleri tutanaklarla parayı, hazineye teslim ederlerdi...

Mülkiye amirleri, maliye, alay ve tabur, bölük ağaları; halktan vergi toplama usulünü tespit için, baş başa verip uzun uzun konuşurlar, sonra aldıkları karar üzerine; kaza ve nahiyelere, kol kol jandarma müfrezeleri çıkarıldığı gibi, muhtarlara kocabaşılara ve hatta eşraf, seçkin kişilere yazılı emirler gönderilir. Jandarma komutanları, aldıkları emirleri yerine getirmek için bölgelerinde gerekli tedbirleri alırlar.

Kazalardan 150.000, nahiyelerden 70.000-80.000, köylerden ise dere-

cesine göre 10.000 den 50.000 kuruşa kadar defterler hazırlanır.

Gidecek müfreze komutanlarına yani zulümle para toplayacak bu kişilere bu defterler verilir. (Bu tahsilatı yapamaz veya eksik getirirseniz kafanızı keserim diye sert emirler tebliğ edilir.)

Müfrezeler çıkar; Kara Osman Çavuş Ova mıntıkasına, Kürt Ali Çiç'e, Cellad Mustafa Onbaşı Dağ koluna, Girgir Mehmet Çavuş Ulak ve çevresine, Mülazım Osman Ağa Pürsıçan'a,

Kuzey Arnavutluk'ta, Mirdita bölgesinde bir dağ köyü.

Sacit Kutlu arşivinden alınmıştır.

işte bunlara benzeyen; şanlı şöhretli 'Çakırcalılar' birer tarafa giderler. Gittikleri yerlerde ileri gelenleri ve muhtarları çağırırlar, telaşlı ve kızgın bir tavırla, defterdeki paranın üç katını isterler.

Zavallı köylü, harman mevsimi ise ve tütünleri de satılmamış ise, imkânsızlıktan dem vurarak, istenilen parayı veremeyeceklerini söyleyince, derhal işkence ve baskı başlar. Kazaya ve livaya borcun bir süre ertelenmesi için başvuranları da, tabur ağaları ve mülkiye amirleri kovarlar. Hatta tahkir ve tehdit ederler. Köyde ağnam (küçük baş hayvan) ve mekâre (katır, at, eşek ve benzeri hayvanlar) varsa köyün uygun bir yerinde toplar ve sahiplerini de bunların arasında tevkif ederler. Zavallıların aileleri de kıymetli eşyalarını veya tütününü yok bahasına rehin etmek için, dört tarafa başvururlar. Toplanan hayvanlar düşük fiyatlarla elden çıkarılır veyahut ileride bunlardan alacağı, yağ veya yapağıya karşılık, korkunç bir faizle para bulmak zorunda kalırlar.

Süvari jandarmalar; köylerde yer, içer, arpa, buğday ellerine ne geçerse hayvanlarına yedirirler. Hatta, Hıristiyan köylerinde, rakısına şarabına ve karısına kadar ileri giderler. Nihayet o köyden, istedikleri parayı alıp defolurlar."[7]

Aslında asâkir-i zabtiyenin özellikle vergi tahsili sırasında ahali üzerinde tahammülfersa bir baskı oluşturduğu gerçeğinin Osmanlı yöneticileri de farkındaydı. Bu konu, 1878 tarihli Berlin Antlaşması'nın Rumeli vilayetleri için öngördüğü ıslahat programının gündeminde de yer almıştı. Antlaşmanın 23. maddesi de Makedonya'da Avrupa devletlerinin denetiminde idari reformlar yapılmasını öngörmekteydi. Makedonya'da gündeme gelen reformların en önemli başlığını, asâkir-i zabtiyenin, yani iç güvenlik teşkilatının ahali üzerindeki baskılarını önlemek üzere Avrupa devletlerinin doğrudan gözetimi altında olan bir jandarma reformunun gerçekleştirilmesi oluşturuyordu. Bu konu kuşkusuz vergi tahsilatı meselesiyle doğrudan ilişkiliydi ve Osmanlı hükümetinin 1879 yılında çıkarmış olduğu Tahsil-i Emval Nizamnamesi ve daha sonra, 1896 yılında jandarma bünyesinde bulunan tahsildaran fırkasını lağvederek yerine yeni bir tahsildarlar heyeti oluşturma kararı hiç şüphesiz Avrupa devletlerinin müdahale çabasını geçersiz kılma yönünde bir kaygının da ifadesiydi. Ancak 1902 ve 1903 yıllarında Rumeli'de gerçekleşen Cuma-i Bâlâ ve İlinden ayaklanmalarının ardından Avrupa devletlerinin müdahalesi engellenememiş ve jandarma reformu Umum Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa'nın denetiminde olmak kaydıyla uygulamaya konmuştur.[8] 1879 tarihinden söz konusu ayaklanmaların gerçekleştiği yıllara kadar uzanan evrede vergi tahsilatı alanında planlanan reformların istenildiği ölçüde gerçekleştirilememiş olması kuşkusuz geniş halk kitlelerinin hoşnutsuzluğunu daha da artırmış ve isyanlar için zemin hazırlamıştır. Aşağıda, 1896 tarihli vergi tahsilatı işine jandarmanın kesinlikle karıştırılmaması ve tahsilatın yeni oluşturulan tahsildarlık teşkilatı aracılığıyla gerçekleştirilmesi yönündeki talimatı takip eden süreçte Rumeli'nin belli başlı vilayetlerinde vergi tahsildarlığı ıslahatının nasıl gerçekleştirildiği, daha doğrusu gerçekleştirilemediği kısaca incelenecektir.

Ergiri, Preveze, Berat ve Yanya merkez olmak üzere dört sancak ve toplam 2378 köyden oluşan Yanya vilayeti Rumeli'nin görece büyük vilayetlerinden birisini oluşturmaktadır. Diğer vilayetler için söz konusu olduğu gibi, Yanya vilayetine de yeni tahsildarlık teşkilatının oluşturulması yönündeki talimat Aralık 1896 tarihiyle gönderilmiş ve vilayet tarafından bu doğrultuda icraata başlanmıştır.[9] Vilayetlerden gelen, vergi tahsildarlarının artırılması yönündeki ısrarlı taleplere rağmen hükümet 1897 yılında nahiye meclisleri ve nahiye müdürlerinin tahsilatla ilgili görevleri bulunduğunu hatırlatarak tahsildar sayısında bir azaltmaya gidilmesi yönünde bir talimat göndermiştir. Yanya valiliğinin bu emre tepkisi, beklenileceği üzere hayli sert olmuştur. Vali, Dahiliye Nezareti'ne yazdığı 3 Kasım 1897 tarihli yazıda, "Maliye Nezaret-i Celilesi'ne takdim edilen defterde muharrer tahsildaran adedi ve mahsusatının hiçbir suretle tenkihat icrası kabil olamayacağı gibi işbu tertibatın bile yeterli olamayacağı ve ilerde jandarma muavenetine muhtaç olunacağını" çok açık bir şekilde ifade etmiştir.[10] Yanya vilayetinin Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği 14 Mayıs 1899 tarihli telgrafta ise, yeni oluşturulan tahsildarlar teşkilatını "köylünün henüz işitmediği ve binaenaleyh bunlara karşı emir ve nüfuzu tamamen cereyan etmemekte olup şu sebeple emr-i mühim-i tahsilatın pek geri kaldığı anlaşıldığından ahali tahsildarlara alıştırılıncaya kadar muavenet için yanlarına muvakkaten birer nefer zaptiyenin terfikinin zaruri olduğu" ifade edilmiştir. Maliye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 26 Kasım 1900 tarihli tahriratta ise, vilayetin bazı bölgelerinde tahsilat işlemlerinde "jandarmadan başka asâkir-i şahane müfrezelerinin bile istihdamına lüzum gösteren mahallerinin

bulunduğu" ifade edilmiş ve söz konusu tahsildarlara birer nefer jandarma refakat etmesi yönündeki geçici kararın bir müddet daha devam ettirilmesi talep edilmiştir. Dahiliye Nezareti'nden Yanya vilayetine gönderilen 5 Ocak 1901 tarihli telgrafta da, söz konusu geçici uygulamaya birkaç ayı geçmemek üzere ve refakatçi jandarmaların "tahsilata asla karıştırılmamaları" şartıyla izin verildiği belirtilmekte ve geçen süre zarfında nahiye meclisleri ve nahiye müdürlerinin tahsilatta görevlendirilmesi yönünde gerekli adımların neden atılmadığı sorulmaktadır. Ayrıca söz konusu geçici uygulamaya "nihayet-ün-nihaye kaç mah daha" ihtiyaç duyulduğunun bildirilmesi istenmiştir.[11]

Bütün bu yazışmalar Yanya vilayetinde vergi isyanlarının hayli yaygın olduğunu, idarenin zora ve askeri güce başvurmadan vergi tahsil etmekte zorlandığını ortaya koymaktadır. Aynı sıkıntıların Düyun-ı Umumiye tahsildar ve kolcuları tarafından da yaşanıyor olması şaşırtıcı değildir. Yanya valisinin 24 Eylül 1905 tarihli telgrafında ifade edildiğine göre, son terhislerden sonra vilayet jandarma alayının mevcudu hayli azalmış ve karakollarda yeteri kadar jandarma bulundurmak zorlaşmıştır. Bu durumda Düyun-ı Umumiye tahsildarlarına refakat etmek üzere jandarmaların görevlendirilmesinin mümkün olmadığı ifade edilmiştir. İfade edildiğine göre, Düyun-ı Umumiye tahsildarlarına refakat eden kolcuların silah taşıma izni bulunmadığından müşkilat iyice artmaktadır. İdare ise kendilerine en azından birkaç tüfek verilmesini talep etmektedir. Dahiliye Nezareti'nin 2 Kasım 1905 tarihiyle Yanya vilayetine gönderdiği yazıda kolculara silah verilmesinin kesinlikle uygun olmadığı bildirilmiştir.[12]

Manastır vilayetinde de durum farklı görünmemektedir. Vilayet, 28 Mart 1898 tarihli telgrafla nahiye meclislerinin tahsilatta görevlendirilmeleri durumunda bile idare-i maslahatın mümkün olmadığını belirtmiştir. Aynı telgrafta, bazı bölgelerde nahiye meclislerinden faydalanmanın mümkün olduğu, ancak birçok bölgede nahiye meclislerinin henüz oluşturulmadığı ve bu nedenle tahsildar sayısında bir azaltmaya gidilemeyeceği bildirilmiştir.[13] 17 Temmuz 1899 tarihli valilik telgrafında ise Serfice sancağında tahsilatın ancak zabıta yardımıyla gerçekleştirilebildiği bildirilmektedir. Serfice, 800 civarında köyü bulunan büyükçe bir sancaktır bu sancakta bir önceki yıl da vergi tahsilinde jandarmaya başvurmak durumunda kalınmıştır. Serfice Mutasarrıflığı tahsildarların yanına, mevkiine göre birer ikişer zaptiye süvarisinin verilmesini gerekli görmektedir. Dahiliye Nezareti ise 29 Ağustos 1899 tarihli yazısında öncelikle ıslahat kararlarını hatırlatmış ve tahsildarlara refakat edecek jandarmaların bir neferle sınırlandırılmasını istemiştir. Söz konusu jandarmanın "asla işe karıştırılmaması ve bu muamelenin nihayet-ün-nihaye bir iki aya mahsus tutularak ondan sonra kuraya yalnız tahsildarlar gönderilerek eski usulün katiyen terk olunması lazım geleceği" de ayrıca belirtilmiştir.[14] 26 Mart 1901 tarihli Manastır Vilayeti yazısında ise Debre Sancağı'ndaki tahsildarlardan hiçbir fayda sağlanamadığı gerekçesiyle tahsildarlığın lağv edilmesi istenmektedir. İfade edildiğine göre, sancakta vergi ancak "zabıtadan ve cihet-i askeriyeden memurlar çıkarılarak" toplanabilmektedir. Maliye Nezareti ise her ne kadar ıslahat kararlarına aykırı da olsa bu durumun onaylanması gerektiği yönünde görüş belirtmiştir.[15]

İstanbul'a yakın olmasına rağmen Çatalca Mutasarrıflığı'nda da jandarmaya başvurmadan vergi tahsilatının gerçekleştirilemediğini görüyoruz. Örneğin Çatalca Mutasarrıfı 17 Nisan 1897 tarihli telgrafında tahsildar maaşının düşüklüğü ve tahsildarların sayısının azlığı nedeniyle verginin toplanamadığını bildirmiştir.[16] Mutasarrıf, 13 Temmuz 1897 tarihli telgrafında ise 400'er kuruş maaşla 14 süvari ve 250'şer kuruş maaşla 4 piyade tahsildar daha istihdam edilmediği takdirde vergi tahsilinin gerçekleştirilemeyeceğini bildirmiştir. Mutasarrıf durumun vahametini ifade etmek üzere, "geçen sene tahsilat işi zabıta marifetiyle icra edildiği halde emval-i umumiyeden yüzde seksen derecesi tahsil olunup bu sene ise şimdiki tahsildarlarla ancak yüzde kırkı tahsil olunacağını" ayrıca belirtme ihtiyacı duymuştur.[17] Çatalca Mutasarrıflığı'nın 11 Eylül 1901 tarihi itibariyle hâlâ tahsildarların yetersizliğinden şikâyet ettiğini görüyoruz. Mutasarrıf, ya zaptiyelerin tahsildarlara yardım etmesine izin verilmesini ya da 6 nefer süvari zaptiyesinin lağvına ve onlardan kalacak mahsusatla 6 nefer süvari tahsildarının istihdamına izin verilmesini talep etmektedir. Bu talep Dahiliye Nezareti'nin ilgili birimlerinde görüşülmüş ve reddedilmiştir.[18]

BOA, DH.TMIK.S, 26/54, 2,1317.04.21. 17 Temmuz 1899 tarihli Manastır Valiliği'nin telgrafı: Serfiçe'de mevcut tahsildarlarla tahsilat mümkün olamadığından, zabıtanın yardım etmesi yönünde talep.

Rumeli'nin diğer vilayetlerinde de durumun farklı olduğunu söylemek zordur. Örneğin 1897 tarihi itibariyle Selanik vilayetinde, benzer şekilde, tahsilat işlemlerinde zabıta kuvvetine başvurulmaya devam edildiğini görüyoruz. Selanik valiliği çok açık bir ifadeyle, "kuvve-i zabıta ile tahsilata alışmış olan ahalinin nahiye meclislerinin nüfuzuyla tekalifatı vakti zamanıyla ifa etmeyeceklerini" belirtmiştir.[19] Kosova vilayeti ise kısmen olumlu bir yaklaşım sergile-

miş, bir an önce nahiye meclislerinin oluşturulması ve tahsildar maaşlarının da uygun bir seviyeye çekilmesi halinde tahsilat işlemlerinde bir sorun çıkmayacağını belirtmiştir.[20]

Vergi tahsilatında jandarma ve zaptiye kuvvetine başvurulmaya devam edilmesi, hazinenin ihtiyaçlarının her şeyin üzerinde tutularak ne pahasına olursa olsun bütçe gelir öngörülerinin gerçekleştirilmeye çalışılması Osmanlı taşrasında emeğiyle geçinen geniş halk kitleleri üzerinde sürekli bir baskıya yol açmıştır. Osmanlı idaresi, imparatorluğun bütün sathında vergi tahsilat teşkilatının askeri görünümünü ortadan kaldırarak sivil bir niteliğe büründürmek üzere büyük bir çaba sarf etmiştir. Ancak Osmanlı tarım üreticisi için bu değişikliğin ne ölçüde bir rahatlama sağladığı pek açık değildir. Aşağıdaki örnek, Rumeli'nin en büyük vilayeti olan Edirne'de, askeri unsurlarından arındırılmış da olsa vergi tahsilatının ahalinin gündelik hayatında önemli bir değişim getirmediğine işaret etmektedir.

Edirne vilayetinin Dedeağaç sancağına bağlı Mekri karyesinde 1903 yılında cereyan eden vaka, tahsildar Bekir Efendi'nin tahsilat esnasında ahaliye kötü davranışıyla ilgilidir. Bekir Efendi, Mekri ahalisinden Yanako'nun 170 kuruşluk vergi borcu için zevcesinin hanesine girmiş ve yanında jandarma Ömer Çavuş, iki muhtar ve ihtiyar heyeti mensupları hazır bulunduğu halde Yanako'nun zevcesinin verdiği 100 kuruşu eksik olduğu gerekçesiyle almamıştır. Kadını, 70 kuruşu daha sonra bulup getireceği yönündeki ricasını da kabul etmeyerek, merdivenden aşağı itelemiştir. Daha sonra oğlu Petro'yu ve bir başka akrabasını darp ve tahkir etmiştir. Olayın bu şekilde cereyan ettiği, şahitlerin ifadesi ve Ömer Çavuş'un kendi beyanı tarafından doğrulanmıştır. Ahalinin mahkeme-i nizamiyeye şikâyeti üzerine tahsildar Ömer Çavuş hakkında 15 gün hapis cezası verilmiştir.

Olayın yukarıda özetlediğimiz genel çerçevesi olağandışı bir nitelik taşımamaktadır. Ancak bu vakıa vesilesiyle Maliye, Dahiliye ve Adliye nezaretleri arasında cereyan eden yazışmalar, Osmanlı mali idaresinin, verginin ne koşulla olursa olsun toplanması şeklindeki zihniyetine ışık tutar niteliktedir. Maliye Nezareti, tahsildarların mahkemeye celp, davet veyahut hapis ve tevkif edilmesi gibi durumların tahsilat işlemlerini sekteye uğratmak gibi ciddi mahzurları olacağı görüşünden hareketle, "tahsildarların mahkemeye celbi hususunda memurin-i maliyenin vesaitine müracaat olunmasını" istemektedir. Dahiliye Nezareti de bu isteği Adliye Nezareti'ne aktarmıştır. Adliye Nezareti'nin cevabı ise tahsildarlara kanunda öngörüldüğünden farklı özel bir muamelenin uygulanamayacağı şeklinde olmuştur. Kuşkusuz bu örnek vergi tahsili sürecinde yaşanan baskılar karşısında ahalinin mahkemeler aracılığıyla hakkını arayabildiğine işaret etmektedir. Ancak bu tekil örneğin geneli yansıttığını düşünmek hayli zor görünmektedir.[21]

Bu yazıda, Osmanlı Rumeli'sinde İkinci Abdülhamid döneminde vergi tahsilatına ilişkin kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Vergi tahsilatı, 19. yüzyıl zarfında bireyle devletin karşı karşıya geldiği en önemli anlardan birisini oluşturmaktadır. İdarenin meşruiyeti ve ahalinin rejime güveninin tesis edildiği en önemli momentlerden birisini bu ilişki oluşturmaktadır. Osmanlı idarecileri bütün çabalarına rağmen bu ilişkiyi sağlıklı bir zeminde kuramamışlardır. Vergi tahsili işlemleri bütün çabalara rağmen zaptiye ve jandarma birlikleri aracılığıyla gerçekleştirilmiş ve bu durum ahalinin baskı ve şiddete maruz kalmasına yol açmıştır. Ayrıca her ne kadar son derece sınırlı kalmış da olsa vergi tahsildarlık teşkilatının zaptiyeden ayrıştırılıp sivil bir kurum haline getirilmesi tek başına bir çözüm olamamış, maliyenin ne pahasına olursa olsun ahaliden zamanında ve devletin ihtiyaçları ölçüsünde vergi toplama eğilimi geniş halk yığınlarının rejimden uzaklaşmasını ve muhalif siyasi hareketlerin etki alanına girmesini kolaylaştırmıştır. Rumeli'de bu dinamik İttihad ve Terakki'nin Abdülhamid rejimine karşı yürüttüğü siyasal muhalefet için kuşkusuz verimli bir sosyal zemin hazırlamıştır.

NADİR ÖZBEK
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK ENSTİTÜSÜ

DİPNOTLAR

1 Zafer Kars, *1908 Devriminin Halk Dinamiği* (Istanbul: Kaynak Yayınları, 1997). Zafer Kars, *Belgelerle 1908 Devrimi Öncesinde Anadolu* (Istanbul: Kaynak Yayınları, 1984).

2 Donald Quataert, "The Economic Climate of the 'Young Turk Revolution' in 1908," *The Journal of Modern History* 51, 3 (1979): D1147-D161. Donald Quataert, "Rural Unrest in the Ottoman Empire, 1830-1914," in *Peasants and Politics in the Modern Middle East*, ed. Farhad Kazemi and John Waterburry (Miami: Florida International University Press, 1991), 38-49. Donald Quataert, "The Young Turk Revolution: Old and New Approaches," in *Workers, Peasants and Economic Change in the Ottoman Empire, 1730-1914* (Istanbul: ISIS Press, 1993), 49-62. Carter Vaughn Findley, "Economic Bases of Revolution and Repression in the Late Ottoman Empire," *Comparative Studies in Society and History* 28, 1 (1986): 81-106. Feroz Ahmad, "Doğmakta Olan Bir Burjuvazinin Öncüsü: Genç Türklerin Sosyal ve Ekonomik Politikası," in *İttihatçılıktan Kemalizme* (Istanbul: Kaynak Yayınları, 2002), 25-60.

3 Kudret Emiroğlu, *Anadolu'da Devrim Günleri: II. Meşrutiyet'in İlanı* (Ankara: İmge Kitabevi, 1999).

4 Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, trans. Ayda Erbal (Istanbul: İletişim Yayınları, 2001).

5 Halil İnalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi (Doktora Tezinin 50. Yılı)* (Istanbul: Eren Yayınları, 1992).

6 Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu* (Istanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996).

7 Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1979), 30-31.

8 Bu süreç ve jandarma reformunun ayrıntıları için bkz. Nadir Özbek, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Güvenlik, Siyaset ve Devlet, 1876-1909," *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 16 (2004): 59-95. Makedonya'daki siyasi gelişmeler ve söz konusu ayaklanmalar için bkz. Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu* (Istanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996). Gül Tokay, *Makedonya Sorunu, Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)* (Istanbul: AFA Yayınları, 1995).

9 BOA, DH.TMIK.S, 4/41, 1314.07.08 (13 Aralık 1896).

10 BOA, DH.TMIK.S, 19/87, 1316.02.28 (18 Temmuz 1898).

11 BOA, DH.TMIK.S, 33/23, 1318.09.04 (26 Aralık 1900).

12 BOA, DH.TMIK.S, 60/39, 1323.09.04 (2 Kasım 1905).

13 BOA, DH.TMIK.S, 19/87, 1316.02.28 (18 Temmuz 1898).

14 BOA, DH.TMIK.S, 26/54, 1317.04.21 (29 Agustos 1899).

15 BOA, DH.TMIK.S, 33/104, 1318.12.05 (26 Mart 1901).

16 BOA, DH.TMIK.S, 8/59, 1314.11.17 (19 Nisan 1897).

17 BOA, DH.TMIK.S, 19/87, 1316.02.28 (18 Temmuz 1898).

18 BOA, DH.TMIK.S, 35/42, 1319.06.22 (6 Ekim 1901).

19 BOA, DH.TMIK.S, 19/87, 1316.02.28 (18 Temmuz 1898).

20 BOA, Ibid.

21 BOA, DH.TMIK.S, 47/1, 1321.05.04 (29 Temmuz 1903).

DÜNYADA TARİH EĞİTİMİ

Tarih eğitiminde evrensel sorunlar

DOSYA EDİTÖRÜ: DİLARA KAHYAOĞLU

Tarih eğitimi konusunda *Toplumsal Tarih*'in önceki sayıları incelediğinde, "daha çok" kendimizi mercek altına aldığımız veya "biz"den, "öteki"ne doğru bir bakış açısının, anlama çabasının hâkim olduğu görülecektir. Özellikle, yaklaşık 2000 yılından beri sürmekte olan tarih eğitiminde reform süreci, içe bakışı tetikleyen önemli bir etmen olmuştu. *Toplumsal Tarih*'te tarih eğitimi konusunda yapılmış tek bir dosya var,[1] o da 100. sayı: Bu dosyadaki konular "biz"i irdeleyen sorunlarla örülmüştü. Bu, ikinci dosya oluyor. Ama bu dosyanın ilkinden bir farkı var, tabiri caizse, burada "biz" yokuz, "dışarıdakiler" var.

Yıllar önce Tarih Vakfı'nın düzenlediği bir toplantıda konuşan Claire Copeaux,[2] Cezayir sorununun kendileri için hâlâ çatışma üreten hassas bir mesele olduğundan söz etmiş ve sınıf içinde, arşivlerde karşılaştığı sorunları anlatmış, "Orada olanlar (Cezayir'de) bir aile sırrı gibi saklandı," demişti. Bu ifade izleyen herkes için çarpıcıydı. Aynı şeyleri yaşıyorduk, özneler farklı olabilirdi ama fiiller aynıydı...

Uzun müddet zannettik ki (zannettiler) bu sorunlar sadece bize aittir, örneğin "çokkültürlülük" problemi sadece bizi ilgilendirir, örneğin "hassas konular"la ilgili problemler, yani toplumda hâlâ çatışma üretmeye devam eden sorunlar sadece bizde vardır ve "diğerleri" bu sorundan muaftır...

Yine Tarih Vakfı'nın düzenlediği toplantılardan birinde,[3] "dışarı"dan gelen bir konuşmacıdan sonra izleyicilerden biri ayağa kalkarak, "Siz önce kendinize bakın, kendi çöpünüzü temizleyin," mealinde bir konuşma yapmıştı. Sadece kendini görmek, sadece senin tartışılıyor olman bir sorundur aslında, kabul ediyorum ama herkes öncelikle kendi çöpünü temizlemelidir, değil mi? Tarih eğitimi konusundaki kaygılar, tartışmalar evrenseldir. Bu farkındalığın oluşmasının bile kendi problemlerimizi çözmede olumlu bir psikolojik etki yaratacağını düşünüyorum.

Hasan Sungur'un ABD'deki tartışmaları aktardığı yazısını, yazıdaki "ABD" kelimesini çıkartıp okuduğumuzda sanki "bizi" anlatıyormuş gibi bir hisse kapılmamak mümkün değil: "İktidarlar, muhalifler, ideolojiler ya da rejimler çoğu zaman tarihten çok tarih eğitimine ihtiyaç duymuşlardır"...

Emre Gürbüz, Azerbaycan ders kitaplarındaki Osmanlı-Akkoyunlular konuları ekseninde "Türk'ün Türk'e" nasıl baktığını örneklerle inceliyor. Gürbüz'ün bu araştırmalarının Azerbaycan ders kitapları ile sınırlı kalmadığını, diğer "Türki" cumhuriyetleri de kapsadığını biliyoruz.

Elif Aköz'ün çevirdiği, Cole ve Barsalou'ya ait, "Birleştirmek mi, Bölmek mi?" isimli özel raporda ise yazarlar, "Zaman bütün yaraları iyileştirmez. Yeni siyasi gelişmeler ve anlaşmazlıklar geçmişteki olayların anlamını sürekli değiştirir. Eğer toplum çatışmaların kaynağını bulamıyorsa, bu kaynaklar yeni çatışmalar üretmeye devam eder," derken çok haklılar. "Ermeni Sorunu" yaklaşık 100 yıllık geçmişine rağmen hâlâ çözülememiş bir sorun olarak duruyor önümüzde. Hâlâ çatışma üreten, hâlâ tarih eğitimini etkileyen bir sorun. Zaman bütün yaraları iyileştirmiyor.

Bu iki yazıyı uygulama örnekleri ile tamamlayan bir yazı da Fulya Sarı'nın araştırıp, seçtiği örneklerden oluşan bir çeviridir. Amerikan yerlileri kendi tarihlerine kendi perspektiflerinden bakıyorlar, öğretmen eğitiminde kullandıkları vaka örneklerine nasıl farklı perspektiflerden bakılabileceğinin eğitimini yapıyorlar. Yazının başlığı çok anlamlı: "Kimin tarihini öğretmeliyiz?" Bir öğrencim, "Hep Ermeni soykırımından söz ediliyor ama Kızılderililerin soykırımından söz edilmiyor, neden ABD sorgulanmıyor da sadece biz sorgulanıyoruz?" demişti. Bu soru da yukarıdaki sorularla aynı kategoride olan bir soru ve yaklaşımdır. Hep şu soruyu sorduk kendimize, "Neden biz, neden hep biz sorgulanıyoruz, onlar çok mu masum?" İşte bunun doğru olmadığını gösteren bir çalışma örneğidir bu. Sorguluyorlar, çabalıyorlar, üstelik aralarında Kızılderililer de var. Bu oluşuma, daha çok yerli inisiyatifi ile kotarılmış bir kurum ve "iletişim ve eğitim ağı" olarak bakmak gerekir. Batı Trakya Türk azınlığı gibi onlar da kendi eğitimlerinin nasıl olacağına kendilerinin karar vermesi gerektiğine inanmışlar.

Batı Trakyalı Türk azınlığından yazarlarla birlikte bir Türkçe kitabın hazırlanmasına öncülük eden Herkül Millas da, "İnsanlar eğitimlerinde söz sahibi olmalı mı?" sorusuna "evet" yanıtı verenlerden. Türkiye ve Yunanistan'ı kastederek, "İki devlet, kitapları kimin hazırlayacağı konusunda yıllarca kavga etmektedirler. Tek akıllarına gelmeyen, ilgililere, yani kitabı kullanacak olanlara danışmak olmuştur. Sonuç, azınlığa saygı anlamına gelen bir oluşumdur," diyerek, Türkçe kitabının hazırlanması sürecini başka örneklerle karşılaştırarak anlatıyor.

DİPNOTLAR

1 Nisan 2002, s. 32-68.

2 "Avrupalı Tarih Öğretmenleriyle Türkiyeli Tarih Öğretmenleri Buluşması", 28-29 Ekim 2001, Bilgi Üniversitesi-İstanbul. Bkz *Toplumsal Tarih*, Aralık 2001, 96. sayı, s. 57-59.

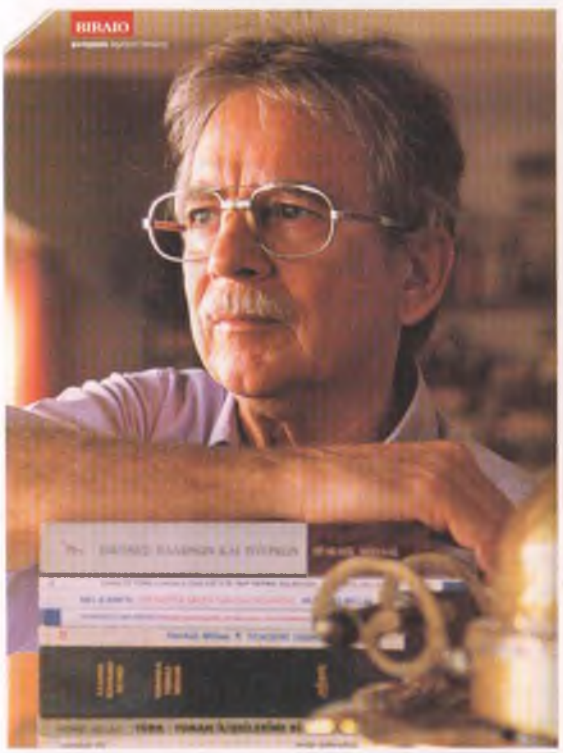
3 Ders Kitaplarında İnsan Hakları Projesi Uluslararası Sempozyumu, 17-18 Nisan 2004, Armada Otel-İstanbul.

İNSANLAR EĞİTİMLERİNDE SÖZ SAHİBİ OLMALI MI?

BATI TRAKYA'DA BİR HAK, UYUM, BARIŞ ARAYIŞI PROJESİ

HERKÜL MİLLAS

Herkül Millas'ın da hazırlayanları arasında bulunduğu, Batı Trakya'daki Türkler için hazırlanan ders kitabı, "İnsanlar eğitimlerinde söz sahibi olmalı mı?" sorusuna verilen bir "evet" yanıtı niteliğinde. Demokratik bir toplum, katılımcı ve insan gruplarına saygılı bir eğitimi amaçlamalıdır. Demokrasinin temeli bu saygı ve bu saygıdan ve hak kullanımından kaynaklanan uyumdur. Toplum barışı bu ilkelerden doğar. Bu anlayıştan yola çıkarak hazırlanan bu okul kitabı da işte bu amaca hizmet etmeyi amaçlıyor.

Herkül Millas

Bu yazı, bir süre önce basılan bir okul kitabı konusunda olacak. Batı Trakya'daki Türkler için Yunanistan'da hazırlanan bir kitaptır bu. Eğitim konusunda örnek bir kitap olduğuna inanıyorum. Ama yazının başlığından da anlaşılacağı gibi, konu başka alanlara da uzanacak: Genel olarak eğitime, kişi olarak her birimizin hakkına ve azınlıkların durumuna ve eğitimine. Bu konuları sırayla ele almak yerine bütün bunları toplu olarak ama farklı düzeylerde ele almayı daha doğru buluyorum. "Düzeyler" derken de herkesin kolaylıkla kabul ettiği uygulamalarla, henüz herkes tarafından benimsenmemiş anlayışların hiyerarşisini, yeni arayışları kastediyorum. "İyi örnekler" bazı düzey'lerden ya da aşamalardan geçip toplum içine yerleşiyor. Sanıyorum "iyi örnek" dediğimiz, yani gerçekten çığır açan her girişim, hemen benimsenmiyor. Bu dirençten de, bu muhafazakârlıktan da söz etmek istiyorum.

Herkül Millas'ın "Eğitimde İyi Örnekler Konferansı" (Nisan 2008) için yaptığı açış konuşması

BİRİNCİ DÜZEYDE İŞLER SIRADAN VE MONOTONDUR

İnsanların ve toplumların başlattığı ve "iyi örnek" sayılan uygulamalar bile zamanla eskir ve artık o denli "iyi örnek" sayılmazlar. Bu çok doğal sayılmalıdır. Çünkü zamanla toplumsal koşullar değişir, eski ihtiyaçların yerini yeni ihtiyaçlar alır, yeni buluşlarla yepyeni olanaklar yaratılır, bilimin gelişmesiyle eskiden doğru sayılan artık geçersiz olur. Bundan dolayı dünün iyi örneği bugün o denli iyi bir örnek değildir. Nasıl ki bugünün iyi örneği de yarın iyi olmayacaksa.

Doğal olarak bu tür bir düşünce herkes için geçerli değildir. Tutucu (muhafazakâr) kimseler farklı düşünür. Bazı insanlar eskiden yer etmiş doğrulara büyük değer verirler. Eski bir uygulamayı her zaman için geçerli sayabilirler. Genellikle eski uygulamaları ve görüşleri dile getirirler, bunları savunurlar ve her zaman ve her toplum için doğru sayarlar. Toplumun kötüye gidişini yeni "iyi örneklerin" yokluğuna yormazlar, tam tersine, eski uygulamaların gerektiği gibi sürdürülmemesine bağlarlar. Geriye dönmeyi, yeniden eskilere sarılmayı önerirler. Statüko savunulur. Değişiklikler kuşkuyla, hatta düşmanlıkla karşılanır.

Yani "doğru" sayılana iki farklı anlayışla yaklaşıldığına dikkat etmemiz gerekiyor. Bu farkların berisinde iki farklı dünya görüşü yatmaktadır. Kısaca söylemeye çalışırsak, tutucular dünyanın değişmediğine ve toplumsal yaşamın tekrarlandığına inanırlar, değişikliklere açık kimseler ise tersine, değişmez değerlerin ve durumların olmadığına ve maddi

çevremizin ve onunla toplumsal ortamın da sürekli değiştiğine inanır. Tutucular değişmez gerçeklere inanırken kendilerini daha güvenli hissediyorlar herhalde. Onların dünyasında işler sıradan ve monotondur. Ama inançlarıyla pratiğin uyuşmadığını gördüklerinde hayal kırıklığı yaşamaları da kaçınılmaz oluyor. Değişikliği temel sayanlar sürekli bir arayış içindedirler. Herhalde daha faal ve girişkendirler ama daha da tedirgindirler.

Doğal olarak bu iki farklı anlayışın arasında, kararsız ve biraz şaşkın olanlar da bulunmakta. Bu tür insanlar zaman zaman ve bazı konularda tutuculuğa kayarlar, kimi zaman da bazı konularda "yeni" sayılanı aramakta ve istemektedirler. Bendeniz, her şeyin her an değişmekte olduğunu düşünenlerdenim. Onun için eski değerlere çok bağlı olanlar beni dinlerken belki biraz rahatsız olacaklar. Onlardan peşinen özür dileyeyim. Belki benim "iyi örnek" saydığımı onlar çok farklı değerlendirecekler. Bakalım!

Bu girişten sonra temel konumuza, Batı Trakya'daki Türkofon (yani anadili Türkçe olan) çocuklar için hazırlanan, anadili öğreten okul kitabına geçelim. Bugüne dek, Yunanistan'daki bu azınlığın okul kitapları, Türkiye ve Yunanistan arasında yapılmış olan ikili anlaşmalara göre Türkiye'de hazırlanır.[1] Bu okul kitapları konusunda yıllardır çok büyük sıkıntılar yaşandı. Olaya dışarıdan bakanlar için trajikomik durumlar yaşandı da denebilir. Karşı ülkeden gönderilen kitaplar kontrol edildi, sansür edildi, bayrakların rengine dikkatle bakıldı, tarihi göndermelere karşı ülkenin milli felsefesini yansıttığından şüphe edildiğinde kitaplar reddedildi. Bir ara yıllarca kitaplar kabul edilmedi ve çocuklar eski kitapların fotokopileri ile ders yaptı.

"Birinci düzeyde işler sıradan ve monotondur" derken bu durumdan söz ediyorum. İlgili taraflar bu düzenin sürdürülmesinden yanadır. Doğal olarak sıkıntıların yaşanmamasını istemekte ve dilemektedirler ama bu düzenlemenin temelde aynı kalmasından yanadırlar. Azınlıkların genel statüsü 1923'te Lozan Antlaşması'yla düzenlenmişti. Bugün yaşadığımız eğitimle ilgili uygulamalar iki ülke arasında 1950'lerde yapılan anlaşmalarla başlatılmıştı. Yani bu anlaşmalardan bugüne seksen ve kırk yıl geçmesine karşın değişiklik söz konusu değildir. Yukarıda "tutucular"dan söz etmemin nedeni herhalde daha iyi anlaşılmaktadır. Değişikliği istememek bazı insanlar için en doğal şeydir. Hatta "peki onlarca yıl, hatta yüzyıllar da geçse bu düzen yine mi değişmeyecek?" diye sorarsanız, herhalde sorudan çok rahatsız olanlar ya hiç yanıt vermeyecek ya da yanıt, "evet değişmeyecektir!" olacaktır.

Azınlık çocukları şu anda anadillerini kendi ülkelerinde hazırlanan kitaplardan öğrenmiyorlar. Anadilleri Türkçe olan ve Yunan vatandaşı olan Batı Trakya'daki çocukların kitapları Türkiye'de hazırlanmakta. Bu durum iki temel sorun yaratmaktadır.

a) Bir ulus-devletin vatandaşları okul kitabı olarak başka bir ulus-devlette hazırlanan okul kitaplarını kullanmaktadır. Bu uygulama her iki ülkede de eğitim alanında bir "egemenlik" duyarlılığının ve tepkisinin doğmasına neden olmaktadır.

b) Bu okul kitapları yabancı bir ülkedeki çocuklar için özel olarak hazırlanmadığından, yaşanan ülke gerçeğinden kopuktur. Yerellik içermemekte, kitaplardaki konular soyut kalmaktadır.

Son yıllarda iki devlet anlaşmış ve kitapların karşılıklı olarak gönderilmesine yeniden başlanmıştır. Bu kitaplar önce incelenmekte ve beğenilmeyen yerleri yoksa azınlık çocuklarının kullanmasına izin verilmektedir. Birinci düzey dediğim durum budur. Statüko budur. Ancak bu çatışmanın arkasında hemen belli olmayan amaçlar ve korkular yatmaktadır. Bu konuya biraz daha ayrıntılı bakalım.

Her ulus-devletin yöneticileri kendi ülkelerinin eğitimine başka bir ülkenin karışmasından rahatsız olmakta. Daha kötüsü, öteki ülkenin bir art niyeti olduğuna, azınlığı kullanarak bir baskı mekanizması oluşturmak istediğine inanmaktadır. Hatta azınlıklar beşinci kol gibi algılanmaktadır. Yunan vatandaşı olan azınlık üyelerine ikinci sınıf vatandaş ya da "yabancı" gözü ile de bakılmaktadır. Zamanla çoğunluk üyeleri ile azınlıklar arasında gerilim doğmaktadır. Önyargılar ve kuşkular hoşgörüsüzlüğe ve giderek hiç de hoş olmayan bir dışlanmaya neden olmaktadır.[2] Dışlanma iki yöndedir, karşılıklıdır. Tepki, karşı tepkiyi doğurduğuna göre, bu kaçınılmaz olmaktadır. Ülkenin vatandaşları kendi ülkelerinden yabancılaşmakta, kendilerini kendi memleketlerinde yabancı hissetmeye başlamaktadırlar. Olay bir sarmala (kısırdöngüye) dönüşmektedir. Bu durum toplum için hiç de hoş değildir. Ama farklı bir dil konuşan bir grup insan için -ki bu insanlara kimi zaman azınlık deniliyor, kimi zaman da varlıkları bile kabul edilmek istenmiyor, yokmuşlar gibi farz edilerek gündeme getirilmiyor-

Son yıllarda Yunan ulus-devletinin sıkıntılarından biri, ülke içinde azınlıkta olan, yani kültürel ve etnik açıdan farklılık sergileyen bir grubun eğitim sorunudur. Bu grubu "kazanmak" istemekte ama bunu başaramamaktadır. Asimile etmeye kalkıştığında tepkiler doğmaktadır. Yurttaşları yabancı gibi ele aldığında da hem dünyanın tepkisiyle, hem de bu grubun tepkisiyle karşı karşıya gelmektedir.

Batı Trakya'daki Türkler için hazırlanan kitabın arka kapağı.

özellikle bu insanlar için durum hoş olmamanın çok ötesinde kötüdür, fecidir. Öğretmenler konusunda da buna benzer sıkıntılar ve çarpıklıklar vardır ama konumuz kitaplar olduğu için burada bu konuya değinmeyeceğim. Bu durumlar birer insanlık ayıbıdır aslında.

İKİNCİ DÜZEYDE, RAHATSIZLIK DA YARATAN GİRİŞİMLER GÖRÜYORUZ

Ama çeşitli nedenler yüzünden bu statüko sarsılmaya başlamıştır. Son on yıllarda bir şeylerin değişmesinin gereği duyulmaktadır. Dünyamızın değişmekte olması, insan ve vatandaşlık haklarının insanların bilincini etkiliyor olması, özellikle Avrupa Birliği olgusunun her iki toplumda da hissedilmesi, hatta Avrupa Birliği'nin doğrudan ve açık bir biçimde insan haklan konusunda taleplerinin olması etkili olmaktadır. Ama ülke yöneticilerinden vatandaşlara, genel olarak insanların eğitim düzeylerinin de yükselmesinin bu konuda olumlu katkıları var kuşkusuz. Nihayet, yöremizde bulunan ulus-devletlerde son on yıllarda, siyasal alanda sağlanmış olan istikrarın sonucunda bir güven duygusu da yaşanmaktadır. Güven, korkularla fobileri ve kuşkuları asgariye indirmektedir. Bütün bunlar olumlu gelişmelerdir ve etkilerini azınlıklar ve çeşitli farklılıklar sergileyen insan grupları için de olumlu sinyaller vermektedir. Günümüz olumlu gelişmelere gebedir. Aslında gelişme ile tutuculuk arasında dengelenen bir düzeydir "ikinci düzey" dediğim aşama.

Yunanistan Eğitim Bakanlığı 1992 yılında azınlık çocukları için bir Türkçe okuma kitabı hazırladı. Amaç, anadili Türkçe olan çocukların Yunan devleti tarafından hazırlanmış kitaplar kullanmaya başlamalarıydı. Kitabın yazarı, Prof. Dr. E. Zenginis. Kitap pedagojik açıdan kötü değildi ama hem Türk devleti hem de azınlığın kendisi tepki gösterdi. Kitap protestolarla çöpe atıldı, alenen yakıldı ve hiç kullanılmadı. Neden? Bu tepkinin iki temel nedeni var. Birincisi, Türk devleti bu azınlığın eğitiminde söz sahibi olmayı sürdürmek istedi. Bir okuma kitabı yalnız dil öğretmez, aynı zamanda bir dünya görüşü, bir kimlik ve bir inanç aşılar. Azınlık kimin himayesinde, güdümünde, vesayetinde olacak sorunuydu Türk devletinin sorunu. Tabii Yunan devleti de aynı kaygıları taşıyordu.

İkincisi, bu kitapta bir asimilasyon havası seziliyordu. En azından yıllarca süren ve azınlık içinde güvensizliği yerleştirmiş olan uygulamaların sonucunda, bu yeni uygulamada azınlık böyle bir amaç gördü. Yazar, farklı bir kimlik taşıyan bu insanların duyarlılıklarına yabancıydı.[3] Onlara saygısızlık ettiğinin farkında bile olmadı. Örneğin kitapta sekiz kez Yunan bayrağını göstermenin bir anlamı yoktu.[4] Yunanistan vatandaşları için hazırlanan bir okul kitabında bu bayrağın görünmesi tabii ki çok doğaldır. Ancak bu etnik grupların çatışmalı geçmişi ve tarihi göz önüne alınınca, bayraklı bir girişimin, heyecanla bayrak sallamanın pek yapıcı olmayacağını psikolojinin alfabesini bilenler bilir. Bu tür kaba ve empati içermeyen yaklaşımlarla vatandaşa güven verilmeyeceğini, tam tersine, memleketini sevdirmek yerine kimliğine saygı duyulmadığını -doğru ya da yanlış- hisseden kimselerin ülkelerinden yabancılaşacaklarını önceden bilmesi gerekenler, bu kitabı hazırlayanlar olmalıydı.

Kullanılmayan bu kitap ilkokul birinci sınıf içindi. Öteki sınıflar için hazırlanmış olan ilkokul kitapları bu denli "milli" değildi. Ama onlar da kullanılmadı, çünkü artık bu kitaplara güven kalmamıştı. Azınlık okullarının depolarında ya da çöplüklerde çürüdüler. Bu karşıtlığın galibi Türk devleti oldu. Ama ikinci bir mağlubu vardı Yunan devletinin dışında: Batı Trakya'nın Türkçe konuşanları. Zaten iki devlet çatıştıkça azınlıklar her zaman zararlı çıkmışlardı. Çünkü kavga onların kazanması için değildi, onların kazanılması içindi.

Geçen yıl Yunanistan'da bir Türkçe okul kitabı yazma girişimi daha oldu. Yazarlarını yakından tanıyorum. Çok yetenekli iki bayan. Yazdıkları kitaplar da başarılı. Bu kitaplar azınlık okullarında kullanılmak üzere hazırlanmamıştı, Batı Trakya'da bulunan devlet ortaokullarında kullanılacaktı. Son yıllarda azınlık çocuklarının büyük bir yüzdesi eğitimin yalnız Yunanca yapıldığı ve devlet okulları olan ortaokul ve liselere gitmeye başladılar. Bu Türkçe okuma kitapları bu amaçla hazırlanmıştı. Herhalde amaç bu devlet okullarını azınlık çocukları için daha çekici kılmak. Art niyet görmek isteyenler de, bu yaklaşımla Türk öğrencileri azınlık okullarından devlet okullarına çekmek gibi bir amaç görebilirler. Şu anda deneme mahiyetinde okutulan bu kitapların

değerlendirilmesi henüz yapılmamıştır. Ama bu alanda ilk elde görülen sorun kitapların kendileri değildir, bu kitapları okutanlardır. Azınlığın, Türkçesi yeterli olmayan Yunanlı öğretmenlerden şikâyetleri vardır.

Özetlersek, son yıllarda Yunan ulus-devletinin sıkıntılarından biri, ülke içinde azınlıkta olan, yani kültürel ve etnik açıdan farklılık sergileyen bir grubun eğitim sorunudur. Bu grubu "kazanmak" istemekte ama bunu başaramamaktadır. Asimile etmeye kalkıştığında tepkiler doğmaktadır. Kendi yurttaşlarının başka bir devlete bağımlı olmasını da istememektedir. Bocalamaktadır. Yurttaşları yabancı gibi ele aldığında hem dünyanın tepkisiyle hem de bu grubun tepkisiyle karşı karşıya gelmektedir. Her girişiminin mahkûm olduğunu görmekte, buna sinirlenmekte, korkmakta ve arada kararsızlık içinde, azınlık tarafından baskı olarak algılanan yollar da denemektedir.

ÜÇÜNCÜ DÜZEYDE, BENİMSENEN GİRİŞİMLERİ VE BAŞARIYI GÖRÜYORUZ

Şimdi de bu yazının temel konusu olan ve benim "örnek" saydığım okul kitabından söz etmek istiyorum. Sanıyorum bu okul kitabı yukarıda dile getirdiğim birçok sıkıntıyı aşmaktadır. Bu kitap Avrupa Birliği'nin desteklediği ve Yunanistan Eğitim Bakanlığı için yürütülmekte olan bir program kapsamında pilot çalışma olarak hazırlandı ve mart ayında Eğitim Bakanlığı'na sunuldu. İlgili mercilerin onayını alması durumunda Batı Trakya'da "çoğunluğun" devlet okullarında kullanılacak. Kitapta bazı uyarlamaların ve değişikliklerin yapılması da istenebilir.

Başka bir ihtimal, kitabın onay almamasıdır. Bu durumda kitap, özel bir çalışma biçiminde yeniden basılabilir ve piyasaya sürülebilir. Kitabın önsözünden bir pasaj aktarıyorum:

"Bu kitabın beş özelliği var:

Birincisi, ilk kez Batı Trakyalılar (İstanbul Rum azınlığından olan iki kişi ile birlikte) kendileri için bir okul kitabı hazırlamıştır. Sonuç, azınlığa saygı anlamına gelen bir oluşumdur ve ayrıca bu alanda çok eskilere uzanan iki başlı bir bağımlılıktan kurtulmanın bir adımı olarak görülebilir.

İkinci özellik, kitapta yer alan bütün metinlerin Batı Trakya azınlığının Türkçe yazmış oldukları metinlerden oluşması. Kırk sekiz Batı Trakyalı yazar, ozan ve aydının eserlerini buluyoruz bu kitapta.

Üçüncü özellik, kitabın Batı Trakya'da Türkçe olarak yayımlanan gazete ve dergilerin hemen hepsinden derlenmiş metinler (haber, yorum ve edebiyat metinleri) içermesi. Yani kitap azınlığın kültürel dünyasının bir aynası konumundadır.

Dördüncüsü, her derste azınlığın kültürel dünyasını ve tarihi mirasını yansıtan fotoğrafların bulunmasıdır. Bir medrese, bir cami ya da bir okul fotoğrafı kitabı okuyanların çevreleriyle daha sağlıklı bağlar kurabilmelerini sağlayacaktır.

Beşinci özellik ise yazarların azınlıktan olmasının kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkıyor: Metinlerin Batı Trakya gerçeğine, günlük yaşamına, geleneklerine, sorunlarına vb. yakın olması, bunlarla ilişkili olması ve bunlara sevgi ve anlayışla yaklaşmasıdır."

İNSANDAN YANA OLMAK İLE İNSANA SAYGI AYNI ŞEYDİR

Kitabın özelliklerine daha yakından baktığımızda bir kısırdöngünün aşılmasında nasıl bir işlevi olduğu daha iyi anlaşılır. İki devlet, kitapları kimin hazırlayacağı konusunda yıllardır kavga etmektedirler. Tek akıllarına gelmeyen, ilgililere, yani kitabı kullanacak olanlara danışmak olmuştur. Bu kitaplar belli insanlar içindir ve onlara hiç danışılmamıştır. Azınlığa ne sorulmuş, ne onlardan yardım istenmiş, ne görüşleri alınmış, ne de onaylarının alınması düşünülmüştür. Bu eksiklik, hazırlanacak kitapların yeterince iyi olmamasına neden olmuştur. Ama çok daha önemli olan

Batı Trakya'daki Türkler için hazırlanan kitabın ön kapağı.

başka bir durumdur: Bu insan grubu dışlanmıştır, en azından bu grup böyle hissetmiştir. Onlara sorulmadan birileri onlar hakkında kimi eğitim programlarını yürürlüğe sokmuştur. Bu insan grubu vesayet altında kalmıştır. Tek belli olmayan, bunun hangi vesayetin olacağıdır: Hangi devletin hangi bakanlığının, hangi müdürlüğünün, hangi uzman grubunun bağımlılığı olacağıdır. Bu koşullar oluştuğunda artık toplumuna, ülkesine, devletine bağlı yurttaş da yara almış demektir; devlet-yurttaş ilişkisi normal değildir ve hele çağdaş, hiç değildir, demektir. Hatta artık devletin girişimleri de vatandaşın gözünde meşruiyetini yitirebilir.

Bu girişimin amacı bu eksikliği elden geldiğince aşmak olmuştur. Azınlığın kendi okul kitabını hazırlayabileceğini göstermek istedik. Ve bunu becerdik. Bunu dış yardım almadan yaptık. Yani uzmanların da desteğini almış olsaydık kuşkusuz çok daha iyi sonuçlar elde edecektik. Ama bundan böyle, "insanlar kendi okul kitabını hazırlayamazlar" denemez. Bu girişimin yalnız teknik bir sorunun aşılması anlamında anlaşılmaması gerekir. Asıl büyük başarı, Batı Trakya Türklerinin bundan böyle kendilerine olan güvenlerinin artmış olacağıdır. Bu özgüvenin anlamı nedir? Özgüven çağdaş yurttaşın temel özelliğidir. Modernlik öncesi geleneksel kapalı toplumlarda "yurttaş" değil "tebaa" vardı. Yurttaşın yönetimde söz hakkı ve katkısı yoktu ya

da çok sınırlıydı. Özgüven değil, insan ilişkilerini korku ve zorunlu itaat belirlerdi. Yani kendi kendini yöneten demokratik toplumların çağdaş insanları yerine, kimilerince yönetilen kimseler vardı. Bu toplumlarda da yöneticilere karşı bir tür saygı ve güven vardı ama, en sonunda onlara sormadan, onlara rağmen yönetilirdi bu cemaatler. Bu toplumlar feodalizmle ve krallıklarla tarihe karışmıştır ama vesayet sistemi bazı yörelerde hâlâ geçerlidir. Buralarda demokrasi tam olarak işlememektedir. Oysa günümüzde saygı ile yaklaşılan insanların çevreleriyle ilişkileri artık bambaşka olmaktadır. İşte özgüven bu kapsamda temel ilkedir. Özgüvenlerini kaybeden insanlardan toplumsal katılım ve dayanışma bekleyemeyiz. Olsa olsa zorunlu baş eğme bekleyebiliriz. Tabii onlar içten içe kaynarken.

Kitabın birinci özelliği olarak "kendileri için bir okul kitabı hazırlamışlardır" derken, bütün bunları kastediyoruz. Tabii bunun sağlanması için temel koşul, devletin yurttaşlara ve yurttaşların da birbirine güvenmesidir. Maalesef Yunanistan'da bu yönde hâlâ önemli eksiklikler vardır. Böyle bir kitap yazma girişimini "kontrolü kaybetmek" biçiminde algılayacak kişilerin çıkacağını beklemeliyiz. Onlara göre azınlığa güvenilemez. Onları vesayet ve sıkı bir kontrol altında tutmak gerekir. Bu durumda, bizim için kitabın yazılması yeterli değildir. Bundan sonraki aşama, bazı güvensiz mercilere bu kitabın yararlı olduğunu göstermek ve kanıtlamaktır (Bu konuya aşağıda yeniden değineceğim).

İkinci özellik, yani kitabın Batı Trakya azınlığının Türkçe yazdığı metinlerden oluşması da önemlidir. Bu insan grubunun, 48 yazarın, ozanın ve aydının eserlerini buluyoruz bu kitapta. Bu da gururu ve özgüveni besleyen bir olgudur. Üçüncü özellik de aynı amaca yöneliktir: Batı Trakya'da Türkçe yayımlanan gazete ve dergilerin hemen hepsinden derlenmiş metinler vardır kitapta. Yani kitap, azınlığın kültürel dünyasının bir aynası konumundadır. Her derste azınlığın kültürel dünyasını ve tarihi mirasını yansıtan fotoğrafların bulunması da aynı şekilde, bir güven kaynağıdır.

Dördüncü özellik, bütün çabaların doğal sonucudur. Yazarların azınlıktan olmasının sonucu olarak, metinler aracılığıyla Batı Trakya gerçeği gün ışığına çıkıyor. Kitap ile okuyucu arasında tam bir uyum sağlanıyor. Azınlık kendi kitabını okuduğunu görüyor. İnsanlar kendi yörelerinin fotoğraflarını görüyor, kendi kültürel miraslarını öğreniyor, kendi yazarlarını, kendi lehçelerini okuyorlar ve kendi özel problemlerini. Çünkü bu okul kitabında soyut olmayan konular işleniyor: Türk dili ve yerel lehçe, yerel gelenekler, kutlamalar, ekonomik sorunlar, günlük yaşam, değişen Batı Trakya, Yunanca öğrenme sorunları gibi. Kitabı okuyanın aklında en sonunda şu kalıyor: Bu kitap bizim varlığımızı kabul ediyor, bizi tanıyor, bizi sayıyor. Biz dışlanmıyoruz, birileri bizi bir yöne sürüklemek istemiyor. Bizi olduğumuz gibi kabul ediyorlar. Yurttaşı kazanmak ve topluma entegre etmek derken aslında işte bu duygu anlaşılmalıdır. Bu kitapta bunu başarmaya çalıştık.

KORKUNUN EGEMEN OLDUĞU YERDE UYUMU SAĞLAMAK KOLAY DEĞİLDİR

Şimdi de trajikomik bir alana geçeceğiz. Yukarıda sıraladığım ilkeler ışığında bir kitap yazmak o denli zor da olmasa gerek. Ama bu kitap yalnız masa başında yazılmadı. Toplumsal bir çevrede ele alındı. Bu ortam ise kuşkular, fobiler, bağnazlıklar ortamıdır. En sıradan girişim bile yanlış anlaşılıyor, fırtınalar doğuruyor, olmadık saldırılara neden oluyor. Farklı insanlar böyle bir girişimde neler neler görmeye başlıyorlar. Kitabın yazarları olarak bu tepkileri öngörmeye ve ona göre bazı önlemler almaya çalıştık. Bu durumlardan söz etmek istiyorum. Bunlar daha çok komik mi yoksa trajik mi, artık okurlar kendi kararlarını versinler.

Türkiye ve Yunanistan eğitim bakanlıklarının, bu girişimi kendi alanlarına bir müdahale olarak algılamaları hiç şaşırtıcı değil. Bugüne kadar bazı insanlara sormadan ve hesap vermeden onlara okuyacakları kitabı sunmuşlardır. Şimdi farklı bir öneri ile karşı karşıyadırlar: "Biz kendi kitabımızdan çok hoşnuduz" derlerse ne olacaktır? Açıkça, "hayır, siz bu konuda karar veremezsiniz" mi denecektir? Aslında pratikte ne olacağını aşağı yukarı öngörebiliriz. "Kendi eğitiminizde söz sahibi olmanızı içimize sindiremiyoruz" demenin ne kadar zor olduğunu herkes bildiği için, herhalde bu projeyi ve projenin temsil ettiği anlayışı önlemek için dolaylı yollar denenecektir. Kitapta kusurlar ve eksiklikler bulunacaktır, ileride daha uygun yazarlar bulunana kadar eski yöntem sürsün denecektir. Kırk yıl önceki anlaşmalar hatırlatılacaktır. Bu anlaşmalar değişmez ve tartışılmaz tabular gibi sunulacaktır. Yani iş yokuşa sürülecektir.

Bu karşı yaklaşıma "teknik itiraz" diyelim. Karşı çıkmanın bir de siyasi ve ideolojik yanı var. Birçok "ilgili" öküzün altında buzağı göreceklerdir. İlgililer ise pek çoktur: Devlet yöneticileri, siyasiler, çeşitli düşünürler, medya kuruluşlarında çalışanlar, sıradan vatandaşlar. Bunlar hem Türkiye'de hem Yunanistan'da var. Azınlığın içinde de bulunabilir bu kuşkulu ve güvensiz kimseler. Bu insanların bu kitap projesinde neleri göreceklerini bütünüyle öngörmemin olanağı yok çünkü benim hayal gücüm onlarınkine göre çok sınırlı.

Ama şimdilik şunları öngörebilirim:

1- Azınlık eğitiminin Yunan devletinin denetiminden uzaklaşması, onlara göre Yunanlılıktan uzaklaşmak demektir.
2- Azınlık eğitiminin Türk devletinin denetiminden uzaklaşması onlara göre Türklükten uzaklaşmak demektir.
3- Kitapta bol bol Yunan ve Türk bayraklarının görünmüyor olması da aynı biçimde yorumlanacaktır.
4- Kitapta Batı Trakya Türklerinden söz edilmesi bazı Yunanlılarda panik havası yaratacaktır.
5- Kitapta "Batı Trakya Türk Azınlığı" lafının geçmiyor olması Türkiye'de

kötü niyetin kanıtı olarak anlaşılacaktır.
6- Yerel tarihe ve yerel olaylara ağırlık verilmesi her iki taraftaki kuşkulu vatandaşlarca "ana ülkeden" -kimilerince Yunanistan'dan, kimilerince Türkiye'den- kopuşu amaçlayan bir komplo olarak algılanacaktır.
7- Fotoğraf ve çizimlerde başı örtülü kadınların görünmesini kimileri Atatürk devrimlerinden uzaklaşmanın bir işareti olarak göreceklerdir.
8- Yunus Emre'den söz ederken hiçbir Yunanlı düşünüre göndermede bulunmamayı Yunan gerçeğini hasıraltı etme olarak yorumlayacaklardır.
9- Kimileri Türklerin kendi kitaplarını hazırlamasını azınlığın ülkeden "kopuşu" olarak algılayacak, kimileri İstanbul Rumlarının Türklerin kitabının hazırlanmasında yer almalarını, yabancının vesayeti olarak algılayacaklardır.
10- Nihayet bu projeyi, Yunanistan taraftarları azınlığın Yunanlılıktan kopuşu olarak, Türkiye taraftarları ise Türklükten kopuş olarak yaşayacaklardır. Bir taraf azınlığın kendi başına buyruk olmasını beğenmeyecek, öteki taraf da bir asimilasyonun ilk adımını görecektir.

Hiç şüphe yok ki bununla da yetinilmeyecektir. İnsan muhayyilesinin sınırı yoktur. Kitabın yazarları olarak bunun farkında olduğumuz için bu korkuları, fobileri ve kuşkuları elimizden geldiğince gidermeye çalıştık. Ama ortam öyle bir ortam ki, bu korkuları ve genel paranoyayı bütünüyle halletmemiz olanaksızdı. Biraz gülerek ve şakalaşarak da bu yönde yaptıklarımızı kısaca anlatayım:

1- Düşündük taşındık, sonunda yazarların metinlerine dokunmadık ve kentlerin isimlerini Gümülcine, İskeçe ve Dedeağaç olarak bıraktık. Ama fotoğraflarda ve sorularda kentlerin resmi isimlerini kullandık: Komotini, Ksanti, Alaksandrupolis.
2- Kitabın içindeki çizimleri kapakta kullanırken değiştirdik. Örneğin ön sayfada harfler kısmen "Türkleştirildi", arka sayfada ise başörtülü hanım başörtüsünü çıkardı.
3- Türk ve Yunan tarihine ve "yüceliğine" hiç yer verilmedi. Hiçbir millilik göklere çıkarılmadı, hiçbir taraf dolaylı da olsa kötülenmedi. Milliyetçiliklerden uzak duruldu.
4- Azınlığın eğitim ve ekonomik sorunlarını duyurduk ama siyasi şikâyetlerini bu okul kitabına dahil etmedik.
5- Azınlığın temel değerlerine saygılı davrandık ama bu yerel anlayışı da aşarak evrensel ve genel insani değerleri öne çıkardık.
6- Kuşkulu kimseleri daha da paranoyak yapabilecek cümlelere ve kelimelere kitapta yer vermedik.

Nihayet, fazla ayrıntıya girmeden bir şikâyetimizden de söz edeyim. Bu çalışmamızda bize yardım etmesi gerekenlerden bazıları bu yardımı esirgemişlerdir. Dolaylı olarak engeller de yaratmışlardır. Ama en azından bunların bir kısmı kitabı gördükten sonra herhalde pişman da olmuşlardır.

Burada bu programın en tepesinde bulunan iki yöneticiye teşekkür etmeyi borç bilirim. Prof. Thalya Dragonas ve bu kitabın çalışması sırasında yakın işbirliği içinde olduğum ve tam desteğini gördüğüm Prof. Anna Frangudaki'ye teşekkür ederim. Yalnız destek ve yardım değil, üstlendikleri riskler için de teşekkür ederim. Yakın iş arkadaşlarımı da hatırlatayım yeniden: Aydın Bostancı, Dimos Yağcıoğlu, Evren Dede, Koray Hasan ve Tuncay Balta. Bu çalışmanın sonunda çok iyi dostlar da edindim. Bu grubun çok daha geniş olmasını istemiştim ama bu projeye peşin olarak önyargılı yaklaşanların çokluğu yüzünden bu grubumuz da sınırlı kaldı.

ÖRNEK BİR PROJENİN KABULÜ DE ÇEVREYE VE ZAMANA BAĞLI

Özgüvenle elimizden geleni, aklımızın erdiğince yapmaya çalıştık. Art niyetimiz yoktu bunu yaparken. Temel isteğimiz bir insan grubuna saygılı davranmak ve yardımcı olmaktı. Bunu yaparken hem Yunanistan'ın bütününe, hem Türkiye'nin bütününe yardımcı olduğumuza inandık. Yurttaşlar memnun, mutlu ve özgüvenli olduklarında toplumun bütünü rahat eder çünkü sağlanan uyum herkesin çıkarınadır. İnsanların güvenli ve özgüvenli hissetmesi herkesin yararınadır. Özgüvenli olmanın temel yollarından biri de kişilerin kendi eğitimlerinde söz sahibi olduklarını, bu alanda yetenekli ve başarılı olduklarını görmeleridir. Güdülen değil, sayılan bir kimliğe sahip olduklarını hissetmeleridir. Bir grubun eğitimli olmasının ise bütün çevreye yararı vardır.

Nihayet bu yazının başlığına da değinmek istiyorum: "İnsanlar Eğitimlerinde Söz Sahibi Olmalı mı?" Benim yanıtım "evet"tir. Ülkeler, uluslar, gruplar ve insanlar belli bazı tarihi dönemlerde ve özellikle kriz dönemlerinde yönetilirler, kimilerinde yollar gösterilir, güdülürler. Ama amaç ve varılmak istenen hedef bu değildir. Amaç demokratik ve insan haysiyetine yaraşan bir yaklaşımdır. Bu da insan gruplarına saygılı olmaktır. Ulus-devletlerin temeli bu saygı ve bu saygıdan, bu hak kullanımından kaynaklanan uyumdur. Toplum barışı bu ilkelerden doğar. Başka türlü yaklaşımlar, yani kriz dönemine özgü yaklaşımlar toplumları, tersine, yeniden krizlerin içine sürükler. Bu anlayıştan yola çıkarak hazırladığımız bu okul kitabının da işte bu amaca hizmet ettiğine inanıyoruz: Bir hak arayışıdır, bir uyum ve barış projesidir.

HERKÜL MİLLAS
SİYASET BİLİMCİ DR.
ATİNA ÜNİVERSİTESİ

DİPNOTLAR

1 Karşılıklılık ilkesine göre İstanbul'daki Grekofon (yani anadilleri Yunanca olan) azınlığın çocuklarının anadilini işleyen okul kitapları da Yunanistan'da hazırlanır. Bu uygulama Lozan Antlaşması'ndaki maddelerden kaynaklanmıyor; bu düzenleme sonradan imzalanan ikili bir anlaşmadan kaynaklanıyor.

2 Tabii, kitaplar sorunu bu önyargıların, korkuların ve kuşkuların nedenleri arasında en son sıralardadır. Daha doğrusu, kitaplarla ilgili anlaşmalar, eğer bu kuşku, korku ve hoşgörüsüzlük atmosferi olmasaydı, herhalde sorun haline gelmeyecekti.

3 Aslında yazar, azınlığın duyarlılıklarına o denli yabancı değildi çünkü kendisi Selanik Özel Pedagoji Akademisi'nde azınlık gençlerine ders veriyordu. Ancak Zenginis, "ulusal" inancı yüzünden azınlığın bu duyarlılıklarının "yanlış" olduğuna, bunların değişmesi, değiştirilmesi gerektiğine ve üstelik değiştirilebileceğine inanıyordu.

4 Yunan bayrağı şu sayfalarda sergileniyor: 1, 23, 42, 111, 126, 129, 136, 146.

YEREL BİLGİ, KÜLTÜREL MİRAS VE YEREL ÖNCELİKLER
EVERGREEN EĞİTİMİ İYİLEŞTİRME MERKEZİNDEN ÖRNEK BİR ÇALIŞMA

Kimin tarihini öğretmeliyiz?[1]

"Biz hep sizinle ilgili şeyleri öğrendik, hiçbir zaman kendi halkımızla ilgili olanları değil. Bize bütün söylediğiniz, bizim düşman vahşiler olduğumuz. Birileri evinize zorla girse, işgal etse, büyüklerinizi öldürse ve onları 'ehlileştirmek' için yatılı okullara yollasa siz de düşmanlık duymaz mıydınız?"

En solda, Evergreen Eğitimi İyileştirme Merkezi Direktör Yardımcısı Richard Britz, onun sağında Chehalis dil öğretmeni ve Yerli Kabileleri Dil ve Kültür Programı Yöneticisi Marla DuPuis Conwell, onun sağında Kuzeybatı Yerlileri Uygulamalı Araştırmalar Enstitüsü Araştırma Görevlisi Cheree Potts ve en sağda, Evergreen Eğitimi İyileştirme Merkezi Direktörü Magda Costantino görülmekte.

ÇEVİRİ VE AÇIKLAMALAR: FULYA SARI

ABD'nin kuzeybatısındaki Washington eyaletinin Olympia şehrinde bulunan Evergreen Eyalet Üniversitesi nitelikli eğitimi, eğitimde yenilikçi yaklaşımlar alanındaki liderlik konumu ve sosyal sorumluluk projeleri ile ünlü bir üniversite. Üniversite bünyesinde, çalışmalarıyla bölgelerindeki binlerce gencin hayatını değiştiren ve eğitimlerini anlamlı kılan altı Kamu Hizmeti Merkezi var.

Bu merkezlerden birisi, eyaletin "Washington Öğreniyor" adı verilen eğitim reformu girişimi kapsamında 13 yıl önce kurulan ve çalışmalarından örnekler sunduğumuz Evergreen Eğitimi İyileştirme Merkezi. Ana hedefleri, geleneksel yöntemlerle süregelmiş öğretim ve öğrenim süreçlerini, araştırma sonuçlarını da kullanarak öğrenciler ve yaşadıkları toplum için daha anlamlı hale getirebilmek üzere gerekli dönüşüm süreçlerini kurmak ve yönetmek. Merkez bunun için okullar, profesyonel kuruluşlar ve eyalet birimleri ile birlikte çalışıyor. Ancak daha da önemlisi "yerel bilgi", "kültürel miras" ve "yerel öncelikler", onların "müfredatın dönüşümü" çalışmalarındaki temel itici güç.

Bu grubun çalışmalarından bu sayfalara, "Kimin Tarihini Öğretmeliyiz?" müfredat geliştirme çalışması başlığı altında bir seçki aktarıyoruz. Bunlar:

1. Örnek Vaka metni (vaka çalışmasının uygulanabilmesi için hazırlanmıştır);
2. Öğretmen Notları (vaka çalışmalarında kullanılabilecek hedefleri ve etkinlik aşamalarını gösteren bir ders planıdır);
3. Ders planında adı geçen etkinliklerden bir örnek olarak aldığımız fotoğraf çalışması örneğidir.

Bütün bu çalışmaların yazarları Magda Costantino ve Denny Hurtado'dur. Dr. Magda Costantino Evergreen Eğitimi İyileştirme Merkezi'nin direktörü, Skokomish yerlisi olan Denny Hurtado ise saygın bir Amerikan yerlileri eğitimcisi ve Washington Eyaleti Milli Eğitim Amerikan Yerlileri Eğitimi Birimi Direktörü'dür.

Yazarlardan Denny Hurtado, Amerikan yerlilerinin yürüşünde.

Yanımızda rezervasyon var. Kimse neden orada olduğunu bilmiyor

MAGDA COSTANTINO
DENNY HURTADO

VAKA ÖRNEĞİ

Özet

Washington eyaletinin çıkardığı 1495 yasası, okullarda, en yakınlarında bulunan devletçe kabul edilmiş Amerikan yerlisi kabile(leri)nin kültürleri, tarihleri ve yönetimleriyle ilgili bilgilerin müfredata girmesini öngörmektedir. Hedef, öğrencilerin yaşadıkları yerdeki eşsiz tarih mirasını tanımalarıdır. "Kimin Tarihini Öğretmeliyiz?" vaka çalışması bu yasanın şart koştuğu müfredat için bir öneri olarak hazırlanmıştır. Vaka, bir öğretmenler odasında geçen konuşmalar üzerine inşa edilmiştir. Bir grup öğretmen, Washington eyaletinde tarih müfredatının Amerikan yerlilerinin perspektifini de içerecek şekilde yeniden geliştirilmesine dair kuvvetle benimsedikleri fikirleri dile getirirken bazı tarihsel noktalar konusunda çatışma içine girerler. Vakadaki her soru ve her yanıt, içinde bazı tarihsel olguları barındırmaktadır. Müfredatın çekirdeğini, öğrencilerin öğrenme sürecini yönlendirecek olan araştırma konuları ve ilgili tartışma soruları oluşturur. Öğrencilerin ne öğrenmeleri gerektiği, kazanımlar olarak listelenmiştir. Öğrencilerin derinlemesine bilgiler inşa edebilmeleri için çeşitli etkinlikler kapsamında yapmaları gerekenlerse "Öğretmene Notlar" dokümanında detaylandırılmıştır. Bu örnek müfredat K12 düzeyinde ve istenirse gerekli

adaptasyonlarla üniversite düzeyinde de kullanılabilir. Bu müfredat hem Amerikan yerlisi olan hem de olmayan bütün öğrenciler için etkin ve uygun olacaktır.

VAKA ÖRNEĞİ

Mayıs 2005'te Washington eyaleti yasa koyucuları 1495 numaralı yasayı[2] kabul etti. Bu yasa, eğitim sisteminin zorunlu tarih ve yönetim derslerinde tarih ve kültür müfredatını geliştirirken, Amerikan yerlilerinin kültürleri, tarihleri ve yönetimleriyle ilgili bilgileri de kapsamalarını öngörüyor. **(1)**

_____ okulundaki lise tarih öğretmeni Mary Kramer bu konuyu lise sınıfına tanıtma olasılığını düşününce heyecanlandı. Daha önceden ABD Yönetimi dersi veren meslektaşı Joe da bu fikri benimsiyordu ve Mary ile birlikte çalışabileceğini belirtti. Öğle tatilinde Mary bir başka meslektaşı Jordan'a planlarından bahsetti.

Jordan: "Hayır, bence bunu yapmamalısınız," dedi.

Mary: "Peki ama neden? Bunlar gayet yerinde sorular ve öneriler. Bizim hemen çok yakınımızda bile bir rezervasyon[3] var ve kimse nasıl ve neden orada bulunduğunu bilmiyor. Onlar da bizim yaşadığımız toplumun bir parçası," dedi.

Jordan, önceki fikrini tekrarladı: "Hiç iyi bir fikir değil... Bu işleri karıştırmak hiç iyi bir fikir değil."

Mary ısrarla sordu: "Peki neden?"

Jordan: "Bak... Ben o yerleşim bölgesinden bir yerli tanıyorum ve o bana beyaz adamın o toprağı yerlilerden çaldığını söyledi," dedi.

Mary: "Peki bunda ne var? Bu gerçek zaten," dedi.

Jordan, sesindeki öfkeyi bastırmaya çalışarak: "Ben kimseden bir şey çalmadım," dedi. **(2)**

Mary: "Evet, sen çalmadın ama..." diyerek devam etti.

Bu sefer Jordan bağırarak: "Bak, onlar fethedildiler ve kaybettiler. Hikâye burada biter!

Bunu hazmetsinler artık," dedi.

Bu arada, lisede matematik öğretmeni olan Robert Smith fotokopi çekiyordu. Tartışmayı duydu ve şöyle dedi: "Sadece bir grup öğrenciye özel haklar vermek bence doğru değil." **(3)**

Bölgedeki Amerikan Yerlileri Eğitim Birimi Koordinatörü Romaine sessizce bir rapor üzerinde çalışıyordu. Bir taraftan işine devam ederken, diğer yandan da, "Evet, kendimizle ilgili olanı öğretmeliyiz çünkü biz hâlâ buradayız, çünkü hepimizi öldüremediniz," dedi. Sonra ekledi: "Biz hep sizinle ilgili şeyleri öğrendik, hiçbir zaman kendi halkımızla ilgili olanları değil. Bize bütün söylediğiniz, bizim düşman vahşiler olduğumuz. Birileri evinize zorla girse, işgal etse, büyüklerinizi öldürse ve onları 'ehlileştirmek' için yatılı okullara yollasa siz de düşmanlık duymaz mıydınız?"

Öğretmenler odasının köşesinden bir ses, "İşte görüyoruz... demek ehlileştirme işe yaramamış... değil mi? Siz hepiniz ayyaşlarsınız," dedi. Herkes sustu. **(4)**

Mary dehşete düşmüş bir biçimde Joe'ya sordu: "Ne yapacağız şimdi?"

ARAŞTIRMA SORULARI:

(Soru sayılarını metin içinde bulabilirsiniz)

(1) Temel soru 1: Tarih nedir?

Yol gösterici soru: Tarih öğrenirken-öğretirken kimin sesini dinlemeliyiz?

(2) Temel soru 2: Amerikaların ilk yerleşik insan grubu kimlerdi (Washington Eyaleti)?

ABD tarihinde ilk yıllardaki çatışmanın sebepleri nelerdi?

Yol gösterici soru: 18. ve 19. yüzyıllarda ABD yönetiminin yerli nüfusuna karşı uyguladığı federal politikalardaki niyetleri neydi?

Yol gösterici soru: 18. ve 19. yüzyıllarda ABD yönetiminin yerli nüfusuna karşı uyguladığı federal politikaların sonuçları nelerdi?

(3) Temel soru 3: Milletler neden uluslararası anlaşmalar ve sözleşmeler imzalarlar?

(4) Temel soru 4: Bir milleti ehlileştirmek (uygarlaştırmak) ne anlama gelir?

KİMİN TARİHİNİ ÖĞRETMELİYİZ?

Öğretmene Notlar

Bu ders planına, farklı düzeylerde öğrencilerle, farklı ortamlarda uygulanabilmesi için kaynak olarak kullanılabilecek farklı vaka metinleri yazılmıştır.[4]

Bunlardan sadece "Kimin Tarihini Öğretmeliyiz?" başlıklı vakaya bu yazıda yer verilmiştir.

VAKA KAZANIMLARI:

(Bu kazanımlar sadece, vaka öğrenci araştırma projesi ana öğe olarak kullanıldığında geçerlidir. (Bkz: Aşağıdaki uygulama bölümü)

1. Öğrencilere en yakınlarındaki kabile(ler)in kültürünü, tarihini ve yönetimini tanıtmak;
2. Öğrencilerin bu kabile(ler)in tarihini Amerikan yerlileri perspektifinden öğrenmeleri;
3. Öğrencilerin devlet politikası ve Avro-Amerikan göç ve vatandaşlık politikalarının Amerikan yerlileri üzerindeki etkilerini araştırmaları, incelemeleri ve analiz etmeleri;
4. Müfredat reformu ve kurumsal çatışmaları anlamak.

BU VAKADAKİ KRİTİK SORUNSALLAR

1. Tarih nedir?
2. Asimilasyon
3. Kendi kendini yönetme, özyönetim, yönetişim
4. Kültürler dış güçlerin etkisiyle nasıl değişir?
5. Devletin Amerikan yerlilerine yönelik politikalarındaki niyet ve bu politikaların etkileri
6. Uluslararası anlaşma ve sözleşmeler
7. "Kültür" nedir? Bir kültürün ilkel ya da üstün olduğuna kim karar verir?
8. Müfredat reformu (dönüşümü) ve çatışma

ÖĞRENME HEDEFLERİ:

(Bu kazanımlar, sadece vaka öğrenci araştırma projesi ana öğe olarak kullanıldığında geçerlidir. Bkz: Aşağıdaki uygulama bölümü)

*Öğrenciler kendi tarih kavramlarını oluştururlar.

*Öğrenciler tarihsel olguları belirlerler ve bunlar arasındaki ilişkileri analiz ederler.

*Öğrenciler en az üç neden ile destekleyerek bir görüş oluştururlar.

*Öğrenciler aşağıdaki tarihsel kavram ve olguları ABD yönetimi (hükümeti) perspektifinden inceler ve anlarlar:

- **Asimilasyon**
  - o Keşif Doktrini[5]
  - o Sömürgeleştirmenin Etkileri
  - o Marshall Üçlemesi
  - o Yerinden Çıkarma[6]
  - o Rezervasyon Sistemi[7]
  - o 1887 Tahsis Yasası[8]
- **Özyönetim**
  - o Anlaşma Görüşmeleri
  - o Ulus İçinde Ulus (Millet İçinde Millet)
  - o Rezervasyon Sistemi

*Öğrenciler Hıristiyanlığın Avrupa yayılmacılığındaki rolünü anlarlar.

*Öğrenciler aşağıdaki tarihsel kavram ve olguları Amerikan yerlileri perspektifinden inceler ve anlarlar:

- **Asimilasyon**
  - o Keşif Doktrini
  - o Sömürgeleştirmenin Etkileri
  - o Marshall Üçlemesi
  - o Yerinden Çıkarma
  - o Rezervasyon Sistemi
  - o 1887 Tahsis Yasası
- **Özyönetim**
  - o Anlaşma Görüşmeleri
  - o Ulus İçinde Ulus (Millet İçinde Millet)
  - o Rezervasyon Sistemi
- **Washington Anlaşmaları**
  - o Anlaşmaların Sonu
  - o Emirle Kurulan Kabileler[9]
  - o Egemenlik

*Öğrenciler ulusal menfaatlerin uluslararası anlaşmalarla nasıl sağlandığını ve ayakta tutulduğunu kavrarlar.

*Öğrenciler federal güç (devletin gücü) kavramını anlarlar.

*Öğrenciler anlaşmaların sonuçlarının ilgili halklar ve hayatları üzerindeki etkilerini anlarlar.

*Öğrenciler eğitim yoluyla asimilasyon kavramını anlarlar.

*Öğrenciler Amerikan yerlisi kabile bireylerinin eğitilmesine yönelik devlet politikasını incelerler.

*Öğrenciler R. H. Pratt'ın, "Yerliyi öldür, adamı kurtar" sözünün önemini analiz ederler.

*Öğrenciler bu politikanın çağdaş Amerikan yerli toplumu üzerindeki etkilerini anlarlar.

*Öğrenciler Washington eyaleti 1495 yasasını öğrenirler.

*Öğrenciler, öğrendiklerini birleştirerek Ana Soru 1'e dönerler.

HEDEF KİTLE:

Liseler ve lise öğretmenleri, üniversite öğrencileri ve öğretim üyeleri.

UYGULAMA:

Bu vaka çalışması daha önceden de çeşitli biçimlerde uygulanmıştır ve yeni ortamlarda da uygulanabilir. Kullanılabilecek bazı etkinlikleri aşağıda bulabilirsiniz:

Araştırma temelli etkinlikler (aşağıdakilerden 2, 3 ve 5)

2. Öğrencilerden küçük gruplar oluşturun. Şu soruları tartışmalarını isteyin: "Tarih nedir? Tarihi incelerken hangi sese kulak vermeliyiz? Neden?" Öğrenciler küçük gruplara ayrılır ve bu soruları tartışırlar.

3. Öğrencilerin şu tarihsel çağları -evreleri- araştırmalarını ve analiz etmelerini isteyin: Keşif, sömürgeleştirme, Marshall kararları, yerinden çıkarma ve rezervasyon sistemi, Tahsis Yasası ve asimilasyon. Öğrencilerden, arka arkaya gelen bu politikalar arasındaki tarihsel devamlılık ve değişiklikleri açıklayacakları bir araştırma projesi hazırlamalarını isteyin. Öğrenciler bunu Amerikan yerli kabilelerinin perspektifinden yazsınlar.

4. Öğrencileri iki gruba bölün. Grup A, "Anlaşmalar çok uzun zaman önce imzalandığı için bunları halen kabul etmemiz ve ona göre davranmamız gerekmez," görüşünü destekleyen bir argüman geliştirsinler. Öğrenciler kendi pozisyonlarını savunacaklar. Grup B, "Anlaşmalarla kazanılan hakların şimdi de geçerli olduğunu" destekleyen görüş için argüman geliştirecek. Öğrenciler şu ifadenin anlamını inceleyecekler: "Sözü edilen yerlilerin daha önceden bilinen ve alışık olunan alanlarda ve noktalarda balık tutma ve alma hakları, açık ve sahipsiz alanlarda avlanma, kökleri ve kuru yemişleri toplama imtiyazı diğer bütün vatandaşlar için olduğu gibi güvence altına alınmıştır." (Point Elliot Anlaşması, Madde 4, 22 Ocak 1855, Wilkinson, & Amerikan Yerlileri Kaynakları Enstitüsü, 2004, s. 107).

5. Öğrenciler grup olarak bir, "21. yüzyıl için kabile egemenliği" kavramı geliştirecekler ve görüşlerini savunacaklar. Bunu yaparken, "özyönetim", "millet içinde millet" ve "yönetimler arası ilişkiler" kavramlarının kullanılması gerekiyor.

6. Öğrenciler, Amerikan yerlilerine yönelik devlet (federal) politikasının ve uygulamalarının tarihçesini araştırıp inceleyecekler. Öğrenciler "kültürel soykırımı"nın bugünkü Amerikan yerli toplumları üzerindeki etkilerini araştıracak ve tartışacaklar.

7. Öğrenciler, vakadaki farklı rolleri alarak o görüşü olası karar vericilerden oluşan (eğitim müdürü, okul müdürü, meslektaşlar) kitle önünde sunmak için strateji oluşturacaklar.

VAKA ÇALIŞMASININ SAHADA TEST EDİLMESİ

1 Aralık 2006'dan bu yana bu vaka çalışması, Amerikan yerlisi olan ve olmayan öğrenci ve öğretim üyelerinden oluşan çeşitli gruplarla 7 kez uygulanarak test edilmiştir.

Seminer/Tartışma: Vaka çalışması ilk olarak Haziran 2006'da, Orlando'da Ulusal Eğitim Birliği'nin (National Education Association) konferansında 36 K12 öğretmen grubuyla uygulanmıştır. Grup dört küçük gruba bölündükten sonra katılımcılar vakayı okumuş ve onlardan, "Mary Kramer'ın ne yapması gerektiği konusunda gruplarında bir uzlaşmaya ulaşmaları" istenmiştir. Bu uygulama grubundaki hiç kimse Amerikan yerlilerinin tarihiyle ilgili gerçek bir bilgiye sahip değildi. Amerikan yerlilerine yapılmış olanlarla ilgili üzüntüler kısaca ifade edildikten sonra, konuşma kendilerine ve kendi bildiklerine yöneldi. Ve sınıflarında bulunan, çoğunlukla Afro-Amerikan öğrencilerin içinde bulundukları kötü durumla ilgili kendi perspektiflerini anlatmaya başladılar.

Drama (Role playing): Vaka, ABD'nin doğusundaki bazı üniversitelerde öğrencilerle de uygulandı ve bu öğrencilerin de Amerikan yerlileri ile ilgili hiçbir şey bilmedikleri ortaya çıktı. 8 üniversite öğrencisiyle gerçekleştirilen bu 50 dakikalık çalışmada önce vaka herkes tarafından okundu ve gönüllü olarak vakadaki karakterler paylaşıldı. Gönüllü öğrenciler, vakanın kaldığı yerden diyaloğu sürdürdüler. Öğrenciler vaka içindeki çatışmaları ele alış biçimleriyle oldukça iyiydiler, ancak tartışmaya getirebilecekleri bir Amerikan yerlisi perspektifine sahip değildiler.

Aynı drama tekniği kullanılarak, vaka bir kez de Amerikan yerlilerine ilgi duyan ve tarihleriyle ilgili bilgi sahibi olan öğretim üyeleriyle uygulandı. Burada da katılımcılar vakanın içerdiği çatışmalara yönelik olarak anında kararlar vererek konuyu ilerletebildiler ve bu sefer Amerikan yerlilerinin perspektifini tartışmalara önemli ölçüde yansıtabildiler.

Üçüncü drama çalışması bir öğretmenlik sertifikası programında lisans üstü öğrencilerle yapıldı. Bu öğrenciler rollerini uygulamakta çok iyiydiler. Bu oturumun ikinci bölümünde Amerikan yerlilerinin gittiği yatılı okullarla ilgili kısa bir film izlendi ve müfredatı yenileme konusu tartışıldı.

Bu role bürünme uygulamalarını izlemek ve karşılaştırmak, vakadaki karakterlerin bakış açılarının radikal biçimde nasıl farklı yorumlandığını görmek bakımından çok ilginçti. İlk canlandırmada izleyiciler, karakterleri izleyen gözlemci rolündeydiler. Bütün öğrenciler gruplara bölündüğünde ve rollerine hazırlandıklarında, rol ve canlandırmanın daha etkili olduğu görüldü. Bütün test uygulamalarının oturum sonlarında önemli noktaların toparlanarak tartışılması yararlı bulundu.

Tartışma: Söz konusu tarihle ilgili bilgi sahibi olan 12 kişilik bir öğretim üyesi grubuyla yapılan üç saatlik tartışma temelli uygulamada da, vaka çalışması ve tartışma, yatılı okullarla ilgili kısa filmin izlenmesiyle başlatıldı.

İki bölümlü vaka çalışması: Küçük grup/büyük grup çalışması. En son uygulama, vakanın geçtiği eyalette Amerikan yerlilerinin yerleşim alanından gelen 80 öğrenci ile "İki bölümlü vaka çalışması" tekniği kapsamında uygulandı. Öğrenciler 6-8 kişilik gruplar halinde 10 ayrı masaya oturdular. Birinci bölümde 1495 yasası okundu ve üzerinde yorumlar yapıldı. Öğretmenler öğrencilerden gelen soru ve yanıtları da kapsayan ve yasanın ana hatlarını ortaya koyan kısa bir sunum yaptılar. İkinci bölümde öğrenciler "Kimin Tarihini Öğretmeliyiz?" vaka metnini okudular ve kendi gruplarında tartıştılar. Bundan sonra ana sorunsalları özetleyen ve duruma en uygun çözümü kapsayan posterler hazırladılar. 'Milli' Eğitim Müdürlüğü Amerikan Yerlileri Eğitim Birimi Direktörü (The Director of Indian Education from the Office of the Superintendent of Public Instruction) bu oturumu yönetti ve 1495 ile ilgili değişiklikleri özetleyerek oturumu kapattı. Bütün deneme uygulamalar arasında en etkin olanının bu son uygulama olduğunu gördük.

KİMİN TARİHİNİ ÖĞRETMELİYİZ?

Ne Görüyorsunuz? Fotoğraflarla Çalışma Kılavuzu

Adınız: _____

YÖNERGE: Fotoğrafları ve verilen linkleri[10] kullanarak grup fotoğraflarını inceleyiniz. Aşağıdaki soruları yanıtlayınız.

Fotoğrafın başlığı:
Fotoğrafı çekenin adı:
Fotoğraf nerede çekilmiş?
Fotoğrafın çekildiği tarih:

GÖZLEM	BİLGİ	YORUM
Fotoğrafta tam olarak neler gördüğünüzü betimleyin. İnsan? Nesne? Bina? Etkinlik? Arka plan? Günün saati? Düzenleme?	O döneme ve duruma ait bildiklerinizi özetleyin.	Bu insanlar kim? Ne oluyor? Bu fotoğraf neden çekilmiş? Gördüklerinizden hangi sonuçları çıkarabilirsiniz?

NEYİ BİLMEK İSTERSİNİZ?

Bu fotoğraflara baktıktan sonra aklınızda oluşan üç soruyu yazınız?

1.
2.
3.

Bu etkinlik, American Milli Kütüphanesi (Library of Congress) tarafından hazırlanan "Discovering American Memory" adlı öğretmenlere yönelik profesyonel gelişim sitesinden uyarlanmıştır. http://memory.loc.gov/ammem/ndlpedu/educators/workshop/discover/index.html

KAYNAKLAR

American Friends Service Committee. (1970). *Uncommon controversy: Fishing rights of the Muckleshoot, Puyallup, and Nisqually Indians*. Seattle. University of Washington Press.

Assimilation through decision: Indian boarding schools in the Pacific Northwest. University of Washington Libraries Digital Collections website: http://content.lib.washington.edu/aipnw/marr.html

Asher, B. (1999). *Beyond the reservation: Indians, settlers, and the law in Washington Territories, 1853-1889*. Norman: University of Oklahoma Press.

Bigelow, B., (1998). Discovering Columbus. Rereading the past. In B. Bigelow and B. Peterson, (Eds.) *Rethinking Columbus: The Next 500 Years* (pp.17-21). Milwaukee: Rethinking Schools.

Cohen, F. G. (1986). *Treaties on trial: The continuing controversy over Northwest Indian fishing rights*. Seattle: University of Washington Press. Washington State Library: NW 343.979 COHEN.

Cornell, S., & Kalt, J. P. (2003). Sovereignty and nation-building: The development challenge in Indian country today. *Joint Occasional Papers on Native Affairs, No. 2003-003*, 187-214.

Cornell, S., & Kalt, J. P. (2006). Two approaches to economic development on American Indian reservations: One works, the other doesn't. In M. Jorgensen & S. Cornell (Eds.). *Resources for nation building: Governance, development, and the future of American Indians nations*. (Under review by University of Arizona Press).

Gibbons, R., & Thomas, D. (2002). *Century of genocide in the Americas: the residential school experience*. Bozeman, MT: Montana State University.

Lane, R. B., & Lane, B. *Chehalis river treaty council and the treaty of Olympia*. Website: http://www.cwis.org/fwdp/Americas/wwchcals.txt

Memorandum of agreement between the Tribal Leader Congress on Education, Washington State School Board Directors Association, the State Board of Education, and the Office of Superintendent of Public Instruction. (2006). The Northwest Tribes. The Tribal Leaders Congress on Education.

Royster, J. V., & Blumm, M. C. (2002). *Native American natural resources law: Cases and materials*. Durham, NC. Carolina Academic Press.

St. Charles, J., & Costantino, M. (2002). *Reading and the Native American learner: Research report*. Olympia, WA. Office of the Washington State Superintendent of Public Instruction.

Stevens, I., Edited by Darrell Scott. (1985). *A true copy of the record of the official record of the official proceedings at the council in the Walla Wall Valley, 1855*. Fairfield, WA: Ye Galleon Press. Transcript of a handwritten manuscript forwarded by Stevens to Washington, D.C. The original manuscript is now in the Bureau of Indian Affairs Records in the National Archives. Washington State Library: NW 341.4202 STEVENS 1985; YGP 341.4202 STEVENS 1985.

Taylor, J. B. (2006) *Indian self government in Washington. The character and effects of the Indian economy in Washington state*. Cambridge, MA. Taylor Policy Group, Inc. Olympia, WA: Washington Indian Gaming Association. Website: http://www.washingtonindiangaming.org/resources.html

Teacher lesson plan – Indian boarding schools: Civilizing the native spirit. What are primary sources? Primary Sources Guide. Library of Congress website: http://memory.loc.gov/learn/lessons/01/indian/whatsee.html

Teacher lesson plan – Indian boarding schools: Civilizing the native spirit. Who do you see? Photo Study Guide. Library of Congress website: http://memory.loc.gov/learn/lessons/01/indian/whatsee.html

Washington State House Bill 1495. (April 2005). Primary Sponsor: John McCoy. Website: http://washingtonvotes.org/2005-HB_1495

Wilkinson, C., & The American Indian Resources Institute. (1988). *Indian tribes as sovereign governments*. California: American Indian Lawyer Training Program, Inc.

Wilkinson, C. & The American Indian Resources Institute. (2004). *Indian tribes as sovereign governments* (2nd ed.). California: American Indian Lawyer Training Program, Inc.

Witmer, L. F. (1993). *The Indian industrial school, Carlisle, Pennsylvania, 1879–1918*. Cumberland County Historical Society.

Zinn, Howard. (2003). *A people's history of the United States: 1492 to present*. New York: HarperCollins, Inc.

DİPNOTLAR

1 Bu vaka çalışmasının telif hakkı Evergreen Eyalet Üniversitesi'ne aittir. Bu vakayı kullanırken ya da alıntı yaparken uygun şekilde referans veriniz.

2 Washington State House Bill 1495 requiring that Washington's tribal history be taught in the common schools encouraging tribal history to be included in the common school curriculum. Washington State House Bill 1495. (April 2005). Yasa tasarıcını öneren: John McCoy. Website. http://www.washingtonvotes.org/2005-HB-1495

3 Amerikan yerlilerinin gasp edilen topraklardan çıkarılıp uzakta, sınırlı topraklarda yaşamaları için yollandıkları yerler.

4 Diğer vakalar için bakınız: https://192.211.16.77/tribal/cases/casecollection.htm

5 Yerlilerin topraklarına Amerikan hükümeti tarafından el konabilmesi için ortaya atılmış bir kavram. http://en.wikipedia.org/wiki/Discovery_Doctrine

6 Yerlilerin bu gasp edilen topraklardan çıkarılıp "rezervasyon" denen, uzak batıdaki sınırlı topraklara yollanması olayına Amerikan tarihinde, Amerikan yerlileri bölümünde: "Yerinden Çıkarma" (Removal) deniyor.

7 Amerikan yerlilerinin gasp edilen topraklardan çıkarılıp uzakta, sınırlı topraklarda yaşamaları için yollandıkları yerler

8 Yerli topraklarını özelleştirip satmaya ve Hıristiyanlığa teşvik için icat edilmiş bir yasa.

9 Yasayla değil de cumhurbaşkanının emriyle kurulan rezervasyonlarda yaşayan yerli kabileleri.

10 Fotoğraflar, Amerikan Kongre Kütüphanesi'ndeki Dijital Kütüphane'de bulunan "orijinal kaynak"lardır. Bunlara tıklandığında fotoğraflarla ilgili künye bilgileri ve üstveriye erişilebilmektedir.

ŞİDDETLİ ÇATIŞMA YAŞAMIŞ TOPLUMLARDA TARİH EĞİTİMİNİN GÜÇLÜKLERİ / BİRLEŞİK DEVLETLER BARIŞ ENSTİTÜSÜ (UNITED STATES INSTITUTE OF PEACE) ÖZEL RAPORU

BİRLEŞTİRMEK Mİ, BÖLMEK Mİ?[1]

JUDY BARSALOU - ELIZABETH A. COLE

Derinden parçalanmış toplumlarda, toplum içindeki grupların tarihsel anlatıları -özellikle devlete bağlı okullarda okutulan resmi versiyonlar- bu grupların kimlikleriyle ve mağduriyet duygularıyla ilişkilidir. Bu anlatılar genellikle çelişkili, tutarsız ve tartışmalıdır. Özellikle uluslararası müdahale ile sona erdirilen Bosna savaşı gibi çatışmaların sonrasında tarih öğretimi, basitleştirilmiş ve önyargılı olmaya yatkındır. Tarihsel anlatıların nasıl sunulacağını, çatışmada rol oynayan, toplumu yeniden inşa eden ve okulların kontrolünü elinde tutan taraflar belirler.

ÇEVİRİ: ELİF AKÖZ

Yaygın bir şiddetli çatışmanın hemen sonrasında bazı toplumlar tarih eğitimini ertelerler çünkü neyi nasıl anlatacaklarını bilemezler. Tarih yerine vatandaşlık ya da insan hakları konularına yoğunlaşabilirler. Tarih müfredatının yeniden şekillenmesi on yıldan fazla zaman gerektirebilir. Bu süreçte, "dışarıdakilerin" yardımı büyük önem taşır.

Pedagoji, reform çabalarında büyük önem taşır. Öğrencilerin eleştirel düşünmesinin ve birden çok tarihsel anlatıyla karşılaşmalarının gerekliliğinin altını çizen yaklaşımlar, şiddetli çatışmadan çıkmış toplumların demokratik ve barışçıl eğilimler kazanmasını destekler. Pedagoji, tarih eğitimi reformunun ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilse de bazen müfredat, pedagojiden daha çok ilgi görmektedir. Özelikle kaynak sıkıntısı olan durumlarda tarih öğretmenlerini eleştirel değerlendirmeler yapabilmeye yönlendirmek, tarih kitaplarını yeniden şekillendirmekten daha acil olabilir.

Eğitim sistemindeki yapısal konular -bütçe, etnik ayrımcılık, erişim ve eşitlik konuları, etnik olarak bölünmüş toplumlarda hangi dilde eğitim yapılacağı, ulusal sınav sistemi, tarih dersinin diğer derslere göre önemi gibi- çatışmanın ardından toplumun yeniden yapılanmasında eğitimin oynayacağı rolün belirlenmesinde büyük önem taşır.

Şiddetli çatışma sonrası tarih eğitimi, çeşitli taraflarca dile getirilen fakat çoğunlukla gerçek çelişkiler karşısında sınanmamış siyasi ve sosyal amaçları da içeren birçok beklentiyle yüklüdür. Reform sürecinin dışındakiler, var olan sosyal ve politik normların baskısına rağmen, gerçek dışı bir şekilde, tarih öğretmenlerinin sosyal değişimin aracıları olmalarını beklerler. Tarihte neyin nasıl öğretileceğini çoğunlukla politika belirler.

Dışarıdan çok çeşitli kişi ya da organizasyon -arabulucular, uluslararası organizasyonlar ve STK'lar- çatışma sonrası yeniden yapılanma sürecinde eğitimle ilgili giderek artan bir rol oynar fakat her biri eğitim reformuna farklı şekilde ilgi gösterir ve etki eder.

ZAMANLAMA SORUNLARI

Arjantinli sosyolog Elizabeth Jelin'in işaret ettiği gibi, düşmanlar arasındaki kinin zamanla yok olduğu fikri genellikle doğru değildir. Zaman bütün yaraları iyileştirmez. Yeni si-

Rapor hakkında

Birleşik Devletler Barış Enstitüsü,[2] Kasım 2005'te Carnegie Etik ve Uluslararası İlişkiler Konseyi'nin[3] desteği ile üç gün süren "Birleştirmek mi, Bölmek mi? Şiddetli Çatışma Yaşamış Toplumlarda Tarih Eğitiminin Güçlükleri" başlıklı konferansa ev sahipliği yaptı. Dünyanın çeşitli yerlerinden yirmi sekiz öğretmen, eğitim bakanlığı çalışanı, tarihçi, geçiş dönemi adaleti uzmanı ve sosyal bilimci konferansa katıldı. Bu raporu hazırlayan Judy Barsalou ve Elizabeth Cole konferansın organizatörleri arasındadır.

yasi gelişmeler ve anlaşmazlıklar geçmişteki olayların anlamını sürekli değiştirir. Eğer toplum çatışmaların kaynağını bulamıyorsa, bu kaynaklar yeni çatışmalar üretmeye devam eder.

Bazen dini kurumlar ya da sivil toplum örgütleri gibi kurumlar geçmişteki çatışmayla daha açık yüreklilikle yüzleşebilirler. Popüler kültür -sinema, tiyatro, müzik ve edebiyat- toplumun rahatsız edici gerçeklerle yüzleşmesine yardımcı olur. Fakat eğitim kurumları, genellikle somut değişimler yaratmak konusunda en yavaş işleyen kamu kurumlarıdır. Tarih eğitiminde reform işine girişmiş olanların zaman meselesini ciddiye alması önemlidir, çünkü belli müdahalelerin ne zaman yapılabileceğini ya da yapılması gerektiğini bilmek bunların başarılı olup olamayacağını belirler.

Kurumlardaki gelişmelerin okul sıralarına inmesi de zaman gerektirir. Buna tarih ders kitapları komisyonlarının çalışmaları örnek gösterilebilir. Akademik kalite bakımından Avrupa'nın en iyisi kabul edilen Polonya-Almanya Ders Kitapları Komisyonu'nun yaptığı çalışmaların tarih ders kitaplarına ve müfredata girmesi on yıl sürmüştür. Bu uzun süreç, tarihçilerin yaptıkları akademik çalışmaların ders kitaplarına girmesinde de söz konusudur.

Neslin yenilenmesi de zamanlama meselesinde önemli bir noktadır. Franco dönemi sonrası İspanya örneğinde gördüğümüz gibi, bir çatışmanın tarihi, çatışmanın bitiminden yarım yüzyıl sonra, çatışma bittikten hemen sonra anlatıldığından farklı anlatılmaktadır. Beş ya da on yıllık bir süre bile bir çatışmanın nasıl anlatılacağıyla ilgili fark yaratabilir.

Çatışma sonrasındaki ilk yıllarda öğretmenler, öğrenciler ve aileleri büyük olasılıkla çatışmayı bizzat yaşamışlardır. On yıl sonra liseye gelen öğrencilerin ise anıları daha siliktir. On beş yıl sonra gelen öğrenciler çatışmayı kendi hayatlarıyla ilgisiz görebilirler. Bu gerçek, tarih eğitimi

Elizabeth A. Cole

Judy Barsalou

programlarını biçimlendirir ve devam eden süreçte olayların nasıl ele alınacağının kapsamını belirler.

Zamansal bir diğer problem de çatışmanın bir rejim değişikliği, bir barış antlaşması, bir tarafın kesin zaferi gibi bazı belirgin olaylardan sonra "bittiği" algısıdır. Fakat gerçekte çatışma bir seviyede sürmektedir ve şiddet yeni biçimler almaktadır. Güney Afrika örneğinde gördüğümüz gibi şiddet adi suçlar, çeteler ve cinsel saldırı biçimlerinde öncelikli bir sorun olarak varlık gösterir. Şiddetin pek çok biçiminin kökenindeki sebep olan ekonomik eşitsizlik, çatışma bittikten sonra da devam eder ve "barışı" tehdit eder. Devam eden ekonomik adaletsizlik, etnik ayrımcılık ve kamusal kaynaklara eşitsiz erişim (örneğin, eğitimde bütçe konusunda bir etnik gruba diğerine göre ayrıcalık tanınması) gibi durumlar bütün eğitim kurumlarını etkilemeye ve belirlemeye devam edebilir.

YAPISAL SORUNLAR

Çatışma sonrası okul sistemlerindeki pek çok sorundan biri, hangi dillerde eğitim yapılacağına karar verilmesidir. Bu sorun özellikle bölünmüş, birden çok etnik yapıyı barındıran ve çokdilli toplumlarda önemlidir. Her ne kadar öğrencilerin kendi anadillerinin yanı sıra yaşadıkları toplumdaki diğer grupların dillerini ve kültürlerini öğrenmeleri önemli olsa da, okullarda çok sayıda resmi dilin öğretilmesi okuma ve yazma güçlüğü, okul başarısında düşüş ve okuldan ayrılan öğrenci sayısında artış gibi olumsuz sonuçlar doğurabilir. Bunun yanı sıra, İngilizcenin uluslararası pazarda kullanışlı bir dil olarak artan önemi de dil politikalarını etkilemektedir.

Okulların etnik yapıya göre ayrılıp ayrılmayacağı da eğitimle ilgili önemli bir yapısal sorunsaldır. Farklı etnik gruplar farklı eğitim gördüklerinde, özellikle bir etnik grup diğerine göre daha fazla kaynağa ulaşabiliyorsa, bu durum öğrencilere açık ya da kapalı mesajlar verecektir. Makedonya örneğindeki gibi bazı eğitim sistemlerinde, etnik yapıya göre ayrılmış sınıflarda farklı ders kitaplarının kullanılmasına izin verilir. Bu örnekte, Arnavutlar ve Slavlar için tarih öğretimi Makedonlarınki gibidir, her grup kendisinin nasıl haksızlığa uğradığını anlatır ve o topraklarda en uzun süredir yaşayan grubun kendileri olduğunu savunur.

Öğrencilerin sınıf geçmelerini, mezun olmalarını ya da üniversiteye kabul edilmelerini belirleyen merkezi ya da ulusal sınav sistemleri tarih eğitiminde reform için başa çıkılması gereken evrensel bir sorundur. Doğu Asya'da, okul sistemleri öğrencilerin merkezi sistem sınavlarında başarı şanslarını artırmak için ezberlemeye dayalı öğrenmeyi teşvik eder ve ez-

berci pedagojiyi ödüllendirir. Bu tür sınav sistemleri, genellikle tarih eğitiminde iyileştirmeyi teşvik etmez. Avrupa ve Amerika da dahil olmak üzere dünyanın pek çok yerinde, öğretmenlerin üzerindeki "sınav için öğretme" baskısı, öğretmenlerin devletin önerdiği ders kitapları dışındaki materyalleri kullanma şansını azaltır. Ders kitapları devlet tarafından onaylanmıştır ve yenilikçi olma olasılığı düşüktür, ders kitabı dışındaki materyaller ise politik güdümlü onay süreçlerinden geçme durumunda kalmadan "hassas konuları" yenilikçi biçimlerde ele alma şansına sahiptir.

Diğer bir zorluk da çatışmadan çıkmış toplumların uluslararası pazarda rekabet edecek eleman yetiştirmeyi amaçlayarak, tarih ve beşeri bilimler derslerini önemsememelerinden kaynaklanmaktadır. Afrika'nın büyük bölümünde ve Aydınlık Yol sonrası Peru'da görüldüğü gibi, tarih, sosyal bilimler ve beşeri bilimler eğitimde ikinci planda bırakılmış ve pratik değeri yüksek görülen yabancı diller, matematik, fen, teknoloji, mesleki eğitim gibi derslere öncelik verilmiştir. Böylece toplumun yeniden inşası sürecinde tarih eğitiminin oynayabileceği rol kısıtlanmıştır.

Bir diğer yapısal mesele de gelişmekte olan ülkelerde ilköğretimin önemidir. Afrika örneğinde olduğu gibi, pek çok çocuk ilköğretimden sonra okula devam etmemektedir. Eğitimciler bu gerçekten hareketle, çatışma sonrası toplumlarda derslerde değinilmesi gereken önemli meselelerin lise düzeyinden daha öncelikli olarak ilköğretimde nasıl işlenebileceğini düşünmelidirler. Ayrıca, çatışma sonrası toplumların çoğunda kız çocuklarının eğitimi ikinci plana atılır. Kızların okula gitmemesi, toplumun yeniden inşasını ve barışın sağlanmasını amaçlayan eğitim reformlarının başarı şansını düşürür.

Şiddetli çatışmaların ülkeyi harap ettiği durumlarda savaş bütün bir eğitim sistemini de yok eder. Ruanda örneğinde öğretmenlerin %75'i soykırım boyunca öldürülmüş ya da hapsedilmiştir. Çatışma sona erdiğine, okullarına dönmek isteyen öğrencilerin artık bir okulları yoktu ve sınıflarındaki bütün kitaplar yakılmıştı. Mozambik, Angola, Somali, Burundi, Ruanda, Uganda ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti gibi ülkelerde savaş başlamadan önce de zayıf olan eğitim sistemlerinde, eğitim reformları, çoğunlukla fiziki olanakların geliştirilmesi de dahil, okulların yeniden yapılandırılması çalışmalarının öncelikle ele alınma zorunluluğu karşısında daha arka planda kalmıştır. Eğitim reformunun aciliyetiyle ilgili retoriğe rağmen, eğitimde reform, finansal kaynakların ve işgücü kaynaklarının kıtlığı sebebiyle gerçekleşememektedir.

Dünyanın her yerinde, değişim olgusuna karşı tavır alan siyasi direnç, kaynakların yetersizliği ve ilgisizlik, eğitim reformunu sekteye uğratır. Eğer siyasi kurumlar reformun amaçlarını desteklemiyorsa, reformlar büyük olasılıkla başarısız olacaktır.

"YABANCILARIN" ÇALIŞMALARI

Çatışma sonrası toplumlarda, çatışma sonrası yeniden inşa sürecinin uzun vadeli sonuçlarını yaşayacak ve sorumluluğu alacak olanlar orada yaşayan yerli halktır. Buna rağmen, yabancılardan ilgi gören çatışma sonrası toplumlarda yeniden inşa süreci, uluslar üstü olma eğilimindedir. Tarih eğitimi reformu üzerine çalışanlar genellikle uluslar üstü örgütlerden ya da yabancı hükümetlerden ziyade sivil toplum örgütlerinden kimselerdir, yurtdışındaki üniversitelerden bazı akademisyenler de sürece dahil olabilirler. Fakat genellikle, güçlü dış destekler, özellikle de maddi yardım sağlayabilecek olanlar, eğitimin bir iç mesele olduğunu ve bu meseleyle yerel aktörlerin daha iyi baş edebileceğini düşünürler. Mahkemeler ve seçimler gibi geçiş sürecindeki adalet süreçlerinin para ve zaman harcamaya değeceğine ve dışarıdan bir desteğin bu tür süreçler için daha uygun olduğuna inanırlar.

Tahmin edilebileceği üzere, dışarıdan gelenlerin eğitim reformuna katkı yapmasının olumlu ve olumsuz etkileri vardır. Olumlu etkileri açısından bakıldığında, dışarıdan gelenler yerli halkın kendi kendine çözemeyeceği kadar fazla tartışmalı olan reform süreçlerini ele alabilirler ve normal şartlar altında beraber çalışmayı istemeyecek grupları bir araya getirebilirler. Örneğin soykırımın üzerinden on yıl geçtikten sonra bile ulusal tarih dersinin öğretilmesinin yasak olduğu Ruanda'da, dışarıdan gelenler tarih müfredatının yenilenmesinde eğitim bakanlığını cesaretlendirmek konusunda katalizör oldular. Bu durumda Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley'deki İnsan Hakları Merkezi, farklı yaş gruplarından ve resmi eğitim hiyerarşisinin farklı seviyelerinden, STK temsilcilerinden, hükümet memurlarından, farklı etnik ve dilsel grupların temsilcilerinden ve sürgünden dönmüşlerden paydaşları bir araya toplamaya çalışmıştır. Berkeley grubu Ruandalı tarihçilerle, müfredatı hazırlayanlarla, öğretmen eğitimcileriyle ve yerel tarih anlayışlarının çerçevesini çizen ders materyalle-

Şiddetin pek çok biçiminin kökenindeki sebep olan ekonomik eşitsizlik, çatışma bittikten sonra da devam eder ve "barışı" tehdit eder. Devam eden ekonomik adaletsizlik, etnik ayrımcılık ve kamusal kaynaklara eşitsiz erişim gibi durumlar bütün eğitim kurumlarını etkilemeye ve belirlemeye devam edebilir.

rini planlayacak ve öğretmenlere rehberlik edecek eğitim bakanlığı memurlarıyla çalışmıştır. Birleşik Devletler Barış Enstitüsü raporlarından birinde, Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley'den Profesör Harvey Weinstein, "Ruanda'da on yıldır verilemeyen tarih eğitiminin yeniden başlaması ve üstesinden gelinmesi zor konularla yüzleşebilmek için Eğitim Bakanlığına verdikleri destekten ötürü Ulusal Müfredat Geliştirme Merkezi direktörünün kendilerine teşekkür ettiğini," bildirmiştir. Sonraki süreçte, "Tarihle ve Kendimizle Yüzleşmek"[4] isimli Amerikan sivil toplum örgütü, Ruandalı uzman öğretmenler için yeni müfredat materyallerinin nasıl kullanılacağına dair atölye çalışmaları düzenlemiştir.

Dışarıdan gelenler yerli halka çok naif gelecek sorular sorabilirler. Yine de bu sorular yerli halkı, yerleşmiş fikirleri yeniden değerlendirmeye yöneltmesi bakımından değerlidir. Dışarıdan gelenler, daha önce beraber çalışmamış grupları bir araya getirmek konusunda da olumlu etki yapabilirler. Yukarıda bahsi geçen Ruanda örneğinde dışarıdan gelenler, lise öğretmenlerini normal şartlar altında bir araya gelemeyecekleri akademik tarihçilerle ve eğitim memurlarıyla buluşturmuşlardır.

Eğitime desteğin en iyi şekilde sağlanmaya çalışıldığı ortamlarda bile, yerel kaynaklar iyi niyetli eğitim reformlarının gerçekleşmesi için yetersiz kalabilir. Apartheid sonrası Güney Afrika'da, "Tarihle ve Kendimizle Yüzleşmek" örgütü Shikaya isimli yerel eğitim projesine destek olarak, yeni çokkültürlü müfredatı ilk kez uygulayacak öğretmenleri bir araya getirdi. Söz konusu öğretmenlerin çoğu diğer etnik yapılardan ve sosyoekonomik seviyelerden meslektaşlarıyla ilk kez profesyonel bir zeminde etkileşimde bulunmak için bir araya geliyordu. Böyle bir buluşmanın mümkün olabilmesi için dışarıdan gelenlerin eğitim sistemine kaynak sunması gerekiyordu.

Yabancı gruplar, yerel hükümetlerin politik riskler ya da anlaşmazlıklar sebebiyle destek olmaktan çekindikleri projelere de kaynak sağlayabilirler. Buna bir örnek, Almanya'daki Georg Eckert Enstitüsü'nün projesidir. Enstitü, İsrailli ve Filistinli bir grubu Almanya'da ve Türkiye'de düzenlediği toplantılarda buluşturmuştur. Grup bu toplantılarda yeni tarih materyalleri üretmek için çalışmıştır.

Olumsuz etkileri açısından bakıldığında, dışarıdan gelenler istemeden de olsa eğitim reformlarını zorlaştırabilirler. "Niyet edilmemiş sonuçlar yasası"nın bir örneği Washington ve Dayton antlaşmalarında görülmüştür. Bu antlaşmalarla Bosna'nın savaş öncesindeki, birleşik eğitim sisteminin değiştirilmesi sürecine hız verilmişti. Bu sistemin yerine, on üç ayrı eğitim bakanlığı kurulmuştu ve bakanlıkların koordinasyonunu sağlayacak bir devlet kontrolü yoktu. Antlaşmanın delegeleri Bosna'da kutuplaşmış bir eğitim sistemi yaratmayı amaçlamamışlardı fakat Bosna hükümetinin muhalefet partileriyle müzakereler yoluyla kurulması, eğitim sistemini çalışamaz hale getirmişti.

Sekiz yıl sonra, uluslararası toplum tepeden inme bir yaklaşımla işleri düzeltmeye çalıştığında, durum içinden çıkılmaz bir hal aldı. Sonuçlar karmaşıktı, eğitim sisteminin yeniden birleştirilmesine karşı olanlar sistemin daha fazla değiştirilmemesini isteyen velileri ve öğretmenleri harekete geçirmişlerdi.

Başka yerlerde de yabancılar karmaşık ve bazen sonuçları olumsuz etkileyebilecek çalışmalarda bulundular. George Washington Üniversitesi'nden tarihçi Daqing Yang'ın ifade ettiği gibi, II. Dünya Savaşı sonrası Japonya'da Amerikalılar "kuşkuyla bakılan yabancılar"dı. Amerikan ordusunun savaşın galibi, işgalci ya da "özgürlüğü getiren" ordu oluşu, Amerikalıların tarih eğitimine yeni yaklaşımlar sunma çabalarını zayıflatıyor ve tarafsızlıklarından şüphe duyulmasına sebep oluyordu. Japonya'daki gibi durumlarda, eninde sonunda bu çalışmaların olumsuz etkilerinin ortaya çıkma olasılığı vardı.

Yabancılar tartışmalı konularda taraf olmasalar da genellikle yerel öğretim bilgisini ve yöntemlerini görmezden gelirler. Örneğin Afrika'da barış eğitimini geliştirmek için yapılan müdahaleler yerel deneyimlere ya da kültürel geleneklere dayanmadığı için yeterli etkiyi yapamamıştır. Kısa süreli reform projelerinin içine giren ve kısa sürede dışarı çıkan yabancılar arkalarında kimsenin kullanmayı bilmediği ve yerel koşullara uyumlu olmayan metinler ve malzemeler bırakırlar. Bundan daha ciddi durumlar, yabancıların konuşma terapisi gibi kültürel olarak uygunsuz karşılanabilecek veya verimsiz olacak yöntemleri öğrettikleri geleneksel toplumlarda görülür.

MÜFREDAT İÇERİĞİ

Tarih ders kitaplarının içeriğinin revizyonu, kaçınılmaz şekilde hangi tarihsel anlatının doğru olduğuyla ilgili daha geniş siyasi tartışmalara bağlıdır. Tarih ders kitapları, hassas konuların üstesinden gelinmesinde ya da toplumun çoğunluğu tarafından kabul gören tarihsel anlatıların değişmesinde çok ender olarak öncü rol oynar.

Eğitimciler için kilit problem, tarihsel anlatılar üzerinde fikir birliğine varmaktır. Bir grubu yüceltip diğerini aşağı gören eski efsanelerden arındırılacak yeni tarih ders kitaplarının onaylanacağından ve kullanılacağından emin olabilmek için toplumsal uzlaşmanın sağlanması gerekir. Şiddet döngüsünü besleyen problemli tarih ders kitaplarının değişmesi için hangi ölçüde fikir birliği gereklidir ve bu fikir birliğine nasıl ulaşılabilir? Özellikle çatışmanın tam manasıyla "çözülemediği" durumlarda, bazı eğitimciler uzlaşmaya varma çabasının umutsuzluktan başka bir şey getirmeyeceğine inanırlar. Tel Aviv Üniversitesi'nden Eyal Nayeh'in söylediği gibi, eğitimciler en azından her grubun "kendi" efsanelerine ironik bir bakış açısıyla yaklaşmasını amaçlayarak bir başlangıç yapabi-

lirler. Çatışmakta olan ya da geçmişte çatışmış grupların birbirlerinin söylemlerini anlamalarını ve kabul etmelerini sağlamaya çalışmadan önce grupların kendi söylemlerine eleştirel bakabilmelerini sağlamak gereklidir.

Geçmişteki şiddetle ilgili fikir birliğine varmak konusundaki zorluklar muazzamdır. Öncelikle, siyasi liderler kendi gruplarını öven ve öteki grupları dışlayarak kendi grupları içinde birliğin sağlanmasına yarayan basit anlatılardan çıkar sağlamaktadırlar. Diğer tarafın bakış açısını da içeren tarihsel anlatılara karşıdırlar.

Buna ilaveten, tarihin büyük bölümü onu yazanın bakış açısına dayanır. Her ne kadar, çatışma sonrası toplumlar önceki düşmanların birbirlerinden farkını önemsizleştiren açıklamalardan faydalanabilseler de, bazı gerçekler vardır: İnsan hakları müfettişlerinin aydınlatmaya çalıştığı "kim, kime, ne yaptı" gerçekleri. Güney Afrika'da ya da Guatemala'da az sayıda insanı öldüren gerillalarla, buralarda çok sayıda insanı öldüren ordu ve polis güçlerini eşit görmek, gerillalarla devlet ordusu arasındaki farkı görmezden gelmek tehlikeli boyutta ahlaki rölativizme sebep olabilir.

Uç noktalardaki duruşlar arasında bir orta yol bulmayı amaçlayan projeler umut ışığı doğurur. Az önce ismi geçen Tel Aviv Üniversitesi'nden tarihçi Eyal Naveh, Filistinli ve İsrailli öğretmenlerden iki grup oluşturur, her grubun başında bir tarihçi vardır ve bu gruplar ortak temalarda makaleler yazarlar. Daha sonra makalelerini değiş tokuş edip tartışırlar. Tek kural, makalelerin diğer gruba karşı şiddet öğeleri içermemesiydi. Her grubun kendi anlatısı olduğunu göstermeyi amaçlayan bu projeyle, dersler için olmasa da öğrencilerle ders dışı ortamlarda örgütlenebilecek buluşmalar için materyal üretilmiştir. Bu proje dışarıdan bağış yapanların katkısıyla, öğretmen eğitimleriyle ilerlemiştir.

(...)

PEDAGOJİ

En önemli konulardan biri, özellikle kaynaklar kıtsa, pedagojinin -tarihin nasıl bir yolla öğretileceğinin- reformunun nasıl gerçekleştirilebileceğiyle ilgilidir. Ezbere dayalı, eleştirel düşünmeyi teşvik etmeyen pedagojilerle, eski düşmanlarla ilgili yeni anlayışlar geliştirmek ve toplumun yeniden inşasını desteklemek mümkün gözükmemektedir. Ancak çatışma sonrası toplumların çok azı eleştirel düşünceye ağırlık veren yaklaşımlara açıktır, çünkü bu evrede uzmanlık, kıdem, otorite ve grup onuru gibi yerleşik gelenekler tarihsel gerçeklerin ortaya çıkarılmasından çok daha önemlidir.

Harap olan eğitim sistemleri en temel ders kitaplarından ve bu kitapların üretilmesi için gereken para ve zamandan yoksun olabilir. Bu tür durumlarda öncelikli olarak yapılması gereken, öğretmenlere yardım etmeye odaklanmaktır. Öğretmenlerin, ders kitapları olmaksızın öğrencilerin geçmişe eleştirel düşünce temelli, sorgulayan bir yaklaşımla bakmalarını sağlayacak dersler yapabilmeleri için yetkinlik ve özgüven kazanmaları gereklidir.

Yeterli maddi kaynaklar olsa bile yeni tarih kitaplarının yazılması zaman alacaktır. Bu süreçte öğretmenler, ellerinde varsa, eski tarih kitaplarını "öğretilebilir anlar" üretmek için kullanabilirler. Bu şekilde eski tarih kitaplarındaki sığ tarihsel anlatıların eleştirisi yapılır ve bu türden metinlerin çatışmanın gelişmesini nasıl desteklediği tartışılır.

Şiddetli çatışma yaşamış toplumların çoğunda öğretmen eğitimi de düzgün şekilde yapılamamıştır. Öğretmenlerin çoğu mesleğe başlamadan önce *nasıl* öğretileceği hakkında fikir sahibi değildirler. Bu türden durumlarda en iyi müfredat materyalleri bile, onlarla ne yapacağını bilemeyen öğretmenlerin elinde ziyan olacaktır.

Pedagojide reform, bir strateji olarak çekicidir çünkü çatışmanın hemen sonrasında müfredattaki tarihsel anlatıları değiştirmekten daha az tartışma ve tehdit yaratır. Fakat pedagojideki reform ancak müfredattaki reformla birleştiğinde etkilidir. Sts. Cyril ve Methodius Üniversitesi'nden Makedonyalı eğitimci Violeta Petroska-Berska bu konuyla ilgili deneysel bir program geliştirmiştir. Arnavut ve Slav gruplardan öğretmenlerle beraber çalışarak, her grubun tarihsel perspektifini analiz ve tartışmaya sunan benzerlik ve farklılıkları yansıtacak tarih dersi materyalleri geliştirdi. Petroska-Beska, profesyonel öğretmen eğitimi atölye çalışmalarında iki etnik grubu karıştırarak da bir yeniliğe imza atmaktadır. Petroska-Beska'nın amacı, öğretmenler tarihsel anlatıların içeriği konusunda anlaşamasalar bile, farklı tarihsel bakış açılarının sınıfta sunulması konusunda öğretmenlerin zihinlerinin açılmasını sağlamaktır.

Konferansa katılan öğretmenler, çatışma sonrası toplumlarda öğretmenlerin çok sayıda rolü üstlenmek zorunda kaldıkları için büyük baskı altında olduklarını ifade etmişlerdir. Özellikle dışarıdan gelen eğitim reformcuları, öğretmenlerin toplumsal dönüşümün temsilcileri olmalarını beklerler. Öğretmenler toplumsal dönüşümün liderleri olmaktan genellikle hoşnut değildirler ve tarih derslerinde öğrettiklerinin öğrencilerin evde öğrendikleriyle çelişeceğinden şüphe duyarlar. En uç örneklerde, yeni öğretim yaklaşımlarını uygulamak öğretmenin güvenliğini tehdit edebilir; özellikle böyle durumlarda öğretmenler yeniliklere mesafeli yaklaşacaklardır.

Reform için ısrar edenlerin, değişimi benimsemeye istekli öğretmenlerin ve okul yönetimlerinin güçlü bir toplumsal eleştiriye ya da daha vahim durumlara maruz kalabileceklerini anlamaları gerekir. (...)

Öğretmenlerin yeni müfredatı ve yeni pedagojileri kullanabilmeleri için velilerden, okul yönetimlerinden ve diğer otoritelerden güçlü desteğe ihtiyaçları vardır. Öğretmenlerin özellikle çok stresli ortamlarda

tükenmesini önlemek için bu destek sürekli olmalıdır. "Geçmişle Yüzleşmek, Geleceği Dönüştürmek" isimli müfredat programıyla ilgili çalışmalarını sürdürmekte olan, kâr amacı gütmeyen Güney Afrika eğitim kuruluşu Shikaya, Güney Afrika'da öğretmen eğitimindeki boşluğu doldurmak konusunda öncü rol oynamaktadır.

Destekleyici ortamlarda, öğretmenler çok çeşitli yöntemler kullanarak öğrencileri eleştirel düşünmek konusunda teşvik edebilirler. Kolombiyalı tarih öğretmeni Carolina Valencia Varga, ülkesinde devam eden sivil savaşla ilgili dersler yaparken yeni gazete kupürlerini ve çeşitli partilerin amaçlarının yer aldığı listeleri kullanarak öğrencilere şu üç temel eksende sorular sormaktadır: (1) "Kötü adamlar" kimlerdir? (2) Bu insanlar paramiliter (ya da gerilla, uyuşturucu satıcısı vs.) olarak mı doğmuşlardı? Bir kişi neden böyle bir gruba katılır? Başka bir şansları var mıydı? Onların yerinde olsaydınız siz ne yapardınız? (3) Bu konuyla ilgili benim yapabileceğim bir şey var mı?

Öğretmenler arasında öğretim metotlarıyla ilgili tartışma, fotoğraf, belgesel ve birinci ağızdan anlatımların özellikle küçük yaşta öğrencilerin olduğu sınıflarda kullanılması konusunda anlaşmazlık olduğunu ortaya çıkardı. Bazı katılımcılar bu türden materyallerin özellikle küçük yaştaki öğrencilerde ters tepebileceğini ve duygudaşlık kurmalarını sağlamayacağını belittiler. "Tarihle ve Kendimizle Yüzleşmek" grubu ise bu tür materyalleri kullanırken dikkatli olunması gerektiğinin altını çizdi.

TARİH EĞİTİMİ VE GEÇİŞ DÖNEMİ ADALETİ

Geçiş dönemi adalet süreçleriyle eğitim arasındaki ilişki, özellikle bu süreçlerin tarih eğitimiyle ilişkisi yeterince incelenmemiştir ve bu ilişkiden yeterince faydalanılmamıştır. Konferansa katılanlar eğitimin geçiş dönemi adalet mekanizmalarında önemli bir araç olarak değerlendirilmesi gerektiğini, anlamlı bir eğitim reformu olmaksızın gerçekleşen geçiş dönemi adalet mekanizmaları çalışmalarının büyük olasılıkla "tepeden inme" olacağını ve sınırlı bir etki yapacağını belirttiler.

Geleneksel geçiş dönemi adalet müdahaleleri -hakikat komisyonları, mahkemeler gibi- tarih eğitimcilerine çok şey sunar. Mahkemeler ve hakikat komisyonları resmen onaylandıkları için, hükümetlerin sınıflarda kullanılmasını yasaklayamayacağı materyaller sunarlar. Örneğin, Guatemala Tarihsel Açıklık Komisyonu'nun raporları ve Arjantinli generallerin yargılandığı mahkemelerin tutanakları bu ülkelerde tarih öğretmenleri tarafından kullanılmıştır. Savaş suçları mahkemelerinin tutanaklarının, öğrencilerin dikkatlerini çekecek çarpıcı özellikleri vardır ve güçlü müfredat materyallerine temel oluşturabilirler. En güçlü didaktik materyal, hakikat komisyonları tanıklıklarında bulunabilir çünkü bu kayıtlar sıradan insanların dikkat çekici hikâyelerini içerir. Fakat bu türden materyallerin çok çeşitli fikir ve deneyimler içermesi çok önemlidir. Anıtlar ve müzeler de tarih öğretiminde çok güçlü araçlardır.

Geçiş dönemi adalet süreçlerinin ürünlerinden ders materyalleri hazırlamak için yeterince faydalanılmamaktadır. Bunun sebeplerinden biri, çok az sayıda komisyonun -Guatemala ve Peru hakikat komisyonları hariç- eğitim materyali üretmek için yeterli bilinçle çaba göstermesidir. "Tarihle ve Kendimizle Yüzleşmek" gibi bu türden materyalleri kullanmış olan organizasyonlar, bu materyallerin çok verimli olduğunu ve rağbet gördüğünü bildirmişlerdir.

ÖNERİLER

Tarih öğretiminin ve öğreniminin şu anki disiplinler arası bilgi birikimiyle ilgili bir meta analizi ya da literatür incelemesi hemen yapılmalıdır. Araştırmacılar bulgularını çatışma sonrası toplumlarda tarih eğitimi reformuyla ilgilenenlerle ve politika üretenlerle paylaşmalıdır. Dahası, tarih eğitimi, sosyal bilimler, yurttaşlık bilgisi gibi demokrasiyi, insan haklarını ve barışı desteklemek için yapılandırılan derslerin farklarını ve benzerliklerini derinlemesine inceleyecek araştırmalar yapmak gerekir. Bu derslerde eğitim hedeflerinin ortak olup olmadığına ve toplumsal yeniden yapılanmayı sağlamak için hangi eğitim modellerinin daha uygun olduğuna bakmak gereklidir.

Geçmişteki şiddetle ilgili fikir birliğine varmak konusundaki zorluklar muazzamdır. Öncelikle, siyasi liderler kendi gruplarını öven ve öteki grupları dışlayarak kendi grupları içinde birliğin sağlanmasına yarayan basit anlatılardan çıkar sağlamaktadır. Diğer tarafın bakış açısını da içeren tarihsel anlatılara karşıdırlar.

— Şiddetli çatışmalardan çıkmış toplumlarda öğretmenler tarih derslerinde çok çeşitli teknikler kullanmalıdır. Tarih dersinin amaçlarını gerçekleştirebilmek için hangi öğretim metotlarının daha başarılı olacağı konusunda yapılacak araştırmalarda, tarih derslerinde sınıflarda neler olup bittiğine ve öğretmenlerin şiddetli çatışmayla ilgili konuları derslere nasıl taşıdıklarına bakılmalıdır.

— Öğretmenler tartışmalı konuları sınıfa getirebilmek için ya da duygusal sarsıntı geçirmiş öğrencilere uygun davranabilmek için yeterli desteği almamaktadır. Özellikle siyasi tansiyonun hâlâ yüksek olduğu ülkelerde öğretmenlere derslerde tartışmalı konularla başa çıkabilmelerini sağlayacak eğitimler verilmeli, öğretmenleri destekleyecek süreçler için yatırım yapılmalıdır.

— Çatışma sonrası eğitim reformu genellikle çocukların entelektüel ve duygusal gelişimlerine etki eden gelişim süreçlerine ya da farklı ortamlarda öğretme ve öğrenmeyi etkiletebilecek kültürel faktörlere değinilmeksizin tartışılır. Tarih eğitimi reformcuları bu faktörleri ve öğretmenlerle öğrencilerin çatışma sonrasında yaşadıkları duygusal sarsıntıları göz önüne almalıdır.

— Şu konulara odaklanan daha fazla araştırma yapılmalıdır ve araştırmacılar bulgularını reformları uygulayanlarla, politika üretenlerle paylaşmalıdır.

(1) Tarih derslerinden sonra öğrencilerin aklında ne, ne kadar kalmaktadır? Diğer derslerin (din dersi gibi) öğrencilerin tarihsel anlayışında oynadığı rol nedir?

(2) Okulların "gizli ajandaları" ve yapısal unsurlar (etnik ayrım gibi) öğrencilerin kimliklerini ve tavırlarını nasıl etkilemektedir?

(3) Okul dışında hangi etmenler (medya, popüler kültür, aile gibi) öğrencinin tarih bilgisini ve yorumunu nasıl etkilemektedir?

— Yerli ve yabancı araştırmacılar, politika üretenler ve reformları uygulayanlar tarih eğitimi ile geçiş dönemi adalet süreçleri arasındaki bağlantıyı anlamalı ve kullanmalıdır. (...) Geçiş dönemi adalet süreçlerine finansal destek sağlayan yabancı bağışçılar, eğitim reformuna da bağış yapmalılardır.

— Yabancılar, yapacakları müdahaleleri "asla zarar verme" ilkesine göre tasarlamalıdır. Öğrenme ve öğretmenin uzun süreli ve karmaşık süreçler olduğu bilinmelidir. Bu gerçekten hareketle, yabancılar projelerinin sürelerini ve bütçelerini genişletmelidir.

İLGİLENENLER İÇİN

Bu raporda anlatılan konferansı takiben, enstitünün eğitim programı şiddetli çatışma yaşamış toplumlarda tarih öğretimi üzerine bir inisiyatif geliştirmektedir. Bu girişim, en başarılı müfredat fikirleri ve tarih dersi sınıf programlarıyla ilgili fikirler geliştirecek; çatışma sonrası toplumlarda öğrenilen dersleri, eğitim programlarını ve başarılı tarih öğretimini desteklemek için öğretmen eğitimlerini geliştirecek ve tarih eğitiminin çatışma sonrası toplumlarda oynadığı rolün idrak edilmesi için politika üretenlerle, eğitimcilerle ve diğerleriyle ilişki kuracaktır.

Not: Raporda yer alan Introduction (Giriş), The Role of History Education: Areas of Consensus (Tarih Eğitiminin Rolü: Fikir Birliğine Varılan Noktalar), Areas of Disagreement (Anlaşmazlık Noktaları), Other Educational Approaches (Diğer Eğitim Yaklaşımları), Evaluating Impact (Etkinin Değerlendirilmesi) başlıklı bölümler, derginin sınırlı kapasitesi dikkate alınarak çevrilmemiştir. E.A

KONUYLA İLGİLİ DİĞER KAYNAKLAR

• Byrne, Richard. "Rebuilding Balkan Bridges." *The Chronicle of Higher Education* 52, no. 23 (February 10, 2006): A12-16.

• Cole, Elizabeth A., ed. *Teaching the Difficult Past: Violence, Reconciliation and History Education.* Lanham, MD: Rowman and Littlefield, forthcoming, 2007.

• *Facing History and Ourselves: Holocaust and Human Behavior.* Boston: Facing History and Ourselves Foundation, 1994.

• Gibson, James L. *Overcoming Apartheid: Can Truth Reconcile a Divided Nation?* New York: Russell Sage Foundation, 2004.

• Hughson, Holly, with the assistance of the Human Rights Center, UC Berkeley. *You, Me and Never the Twain Shall Meet: Perceptions of Education, History, Justice and Ethnicity in Kosovo.* Copenhagen: ADRA, 2004. www.hrcberkeley.org

• Iram, Yaacov, ed. *Education of Minorities and Peace Education in Pluralistic Societies.* Westport, CT: Prager, 2003.

• Smith, Margaret E. *Reckoning with the Past: Teaching History in Northern Ireland.* Lanham, MD: Lexington Books, 2005.

• Stover, Eric, and Harvey M. Weinstein, eds. *My Neighbor, My Enemy: Justice and Community in the Aftermath of Mass Atrocity.* Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

• Tawil, Sobhi, and Alexandra Harley. *Education, Conflict and Social Cohesion.* Geneva: UNESCO, 2004.

• Toit, Fanie du. *Learning to Live Together: Practices of Social Reconciliation.* Cape Town, South Africa: Institute for Justice and Reconciliation, 2003.

Tawil, Sobhi, and Alexandra Harley. *Education, Conflict and Social Cohesion.* Geneva: UNESCO, 2004.

• Toit, Fanie du. *Learning to Live Together: Practices of Social Reconciliation.* Cape Town, South Africa: Institute for Justice and Reconciliation, 2003.

JUDY BARSALOU
BİRLEŞİK DEVLETLER BARIŞ ENSTİTÜSÜ GRANT AND FELLOWSHIP PROGRAMI BAŞKAN YARDIMCISI

ELIZABETH A. COLE
ASYA TOPLULUĞUNDA TEACHTSİA MÜDÜR YARDIMCISI VE CCEIA'DEKİ TARİH VE UZLAŞMA SİYASETLERİ PROGRAMI ESKİ DİREKTÖRÜ

ELİF AKÖZ
TARİH ÖĞRETMENİ

DİPNOTLAR

1 Bu yazı, yazarların http://www.usip.org/pubs/specialreports/sr163.pdf kaynağındaki raporundan bazı bölümler atlanarak çevrilmiştir. Çevrilmeyen bölümler yazının sonunda belirtilmiştir.

2 Birleşik Devletler Barış Enstitüsü (United States Institute of Peace, USIP) ABD Kongresi tarafından kurulmuş bir enstitüdür. Şiddetli uluslararası anlaşmazlıkları önlemek ve çözmek, çatışma sonrası istikrar ve kalkınmayı teşvik etmek, kurumun amaçları arasındadır.

3 Carnegie Concil on Ethics and International Affairs, CCEIA.

4 Facing History and Ourselves

Türkiye'de bira bu kapağın altındadır.

Türk basketbolunun sıçramasında, futbolda Milli Takımımızın dünya çapında başarılara uzanmasında, Türk sinemasının büyük atağında, tiyatroların seyirciyle buluşmasında, Türk turizminin gelişmesinde, kültürel değerlerimizin arkeoloji ile gün yüzüne çıkmasında, blues ve rock festivallerinin coşkusunda, hep O'nun payı var.

Kısacası, bu kapağın altında; çok daha fazlası var!

Anadolu Grubu

LÜTFEN BİLİNÇLİ TÜKETİNİZ

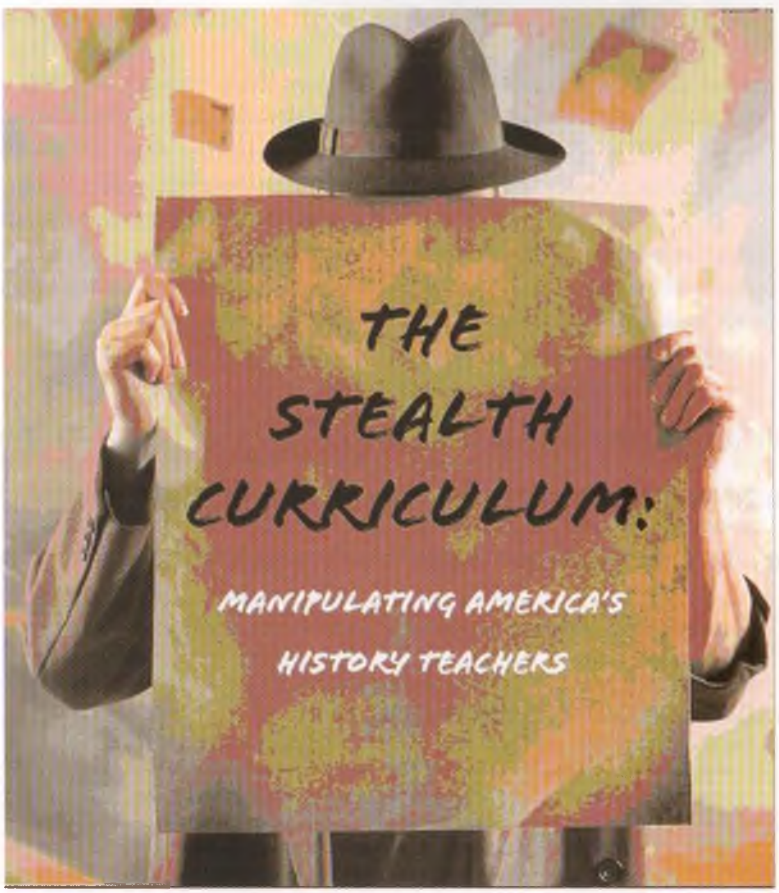
İDEOLOJİLERİN KISKACINDA TARİH EĞİTİMİ

"AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ÖRNEĞİ"

HASAN SUNGUR

Derrida, "Deconstruction" adlı çalışmasında, "Tarih iktidardır, bazen tarih 'iktidar'a da dardır," der. "Tarih bizi gözetler ve ödevler verir, milletler tarihlerine borçludur, tarih kolay yenilmez, 'tarih' her zaman haklıdır, bir kat daha üste çıkabilir, çöplüğünden bulduğu imgelerle, onları değişik şekillerde yerleştirerek söyleyemeyeceği şey yoktur, herkes bu imgeleri istediği gibi kullanarak istediğini söyleyebilir tarihe."[1] Bu noktada tarihi yönlendiren iktidardır ve kullandığı en önemli araç da kitaplardır.

Modern anlamda eğitim sistemlerine ve tarih eğitimine bakıldığında, kronolojik bir süreç halinde sunulan tarihi bilgiler ve bu bilgiler ışığında verilmeye çalışılan mesajların hemen hepsinde iktidarın müdahalelerini hissetmek, hatta bu müdahalelerin planını somut örneklerle ortaya koymak mümkündür. Tabii iktidarın bu anlayışına karşılık her zaman muhalif diyebileceğimiz düşünce alternatifleri de oluşmuştur. Bu alternatifler çıkış noktası itibariyle liberal, muhafazakâr, sosyalist vb. ideolojilerin merkeze alındığı, çeşitlilik gösteren niteliklere sahiptir. İktidarlar, muhalifler, ideolojiler ya da rejimler çoğu zaman tarihten çok tarih eğitimine ihtiyaç duymuştur.

"Stealth Curriculum" (Gizli Müfredat) - Thomas B. Fordham Institute'un raporunun ön kapağı.

İktidarla muhalefetin yaşadığı çatışmalar ve bu çatışmaların yansımalarının bir örneği de Amerika'da görülmektedir. Amerika'da son dönemlerdeki tarih eğitiminin yapılandırılması konusundaki tartışmalar göstermektedir ki, bu konuda ileri sürülen görüşlerin hemen hepsinde mesele tarih dersi kitapları ve eğitiminin yeniden yapılandırılması gibi görünse de, asıl düğüm noktasını zihniyetler arasındaki kalın ve gözle görülür farklılıklar oluşturmaktadır. İktidarlar tarih eğitimini daima rejimi, sistemi ya da yalnızca iktidarlarını -kendi içinde ve dışa karşı- koruyup pekiştirmek için güdümlü bir şekilde vermek istemişlerdir.

Yazımızın amacı, Amerika'da materyalinden öğretmenine, müfredatından anlatımına kadar tarih eğitimi ile ilgili her unsuru ele alıp bu unsurlardan yola çıkarak ortaya çıkan görüş ayrılıklarının temelde ideolo-

jilerin farklılığından kaynaklandığını göstermektir. Bu sonuca varmak için çıkış noktamız da Amerika'da son dönemlerde tarih eğitiminin yeniden yapılandırılması konusunda ortaya çıkan görüş ayrılıkları olacaktır.

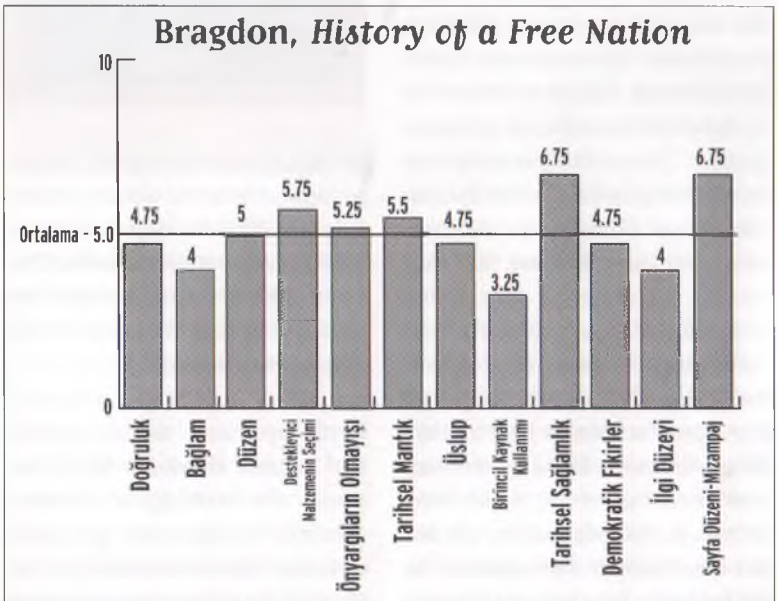
TARİH EĞİTİMİNİN YENİDEN YAPILANDIRILMASI MESELESİ

Amerika'da ilk ve orta eğitimin yeniden şekillendirilmesi konusunda on beş yılı aşkın bir süredir devam eden tartışmalar, tarih eğitiminde nasıl bir yol izleneceği konusunda düğümleniyor. 1980'li yılların sonunda başlatılan tartışma, Bush yönetimi ile özellikle New York'taki İkiz Kuleler'e 11 Eylül 2001'de yapılan saldırının ardından daha da ciddiyet kazandı. Eğitim programlarının yeniden şekillendirilmesi konusunda başlatılan tartışmada Amerika'nın önde gelen üniversitelerindeki tarih profesörlerinden akıl alınmış ve tarih öğretmenlerinin de etkin katılımıyla yeni standartlar oluşturulması gündeme gelmişti. Senato'dan geçen ve "Hiçbir Çocuk Geride Kalmasın" diye Türkçeleştirebileceğimiz yasa ile yüksek öğrenim öncesi gençliğin daha iyi yetiştirilmesi amacıyla neler yapılması, sınıflarda hangi konuların işlenmesi gerektiği ve ne gibi yatırımlara ihtiyaç olduğu gibi konularda yaygın bir tartışma açılmış, bu tartışmaya değişik siyasal eğilimlere sahip, eğitimle doğrudan ilgili birtakım vakıflar da katılmıştı. Bu vakıfların -özellikle de The Shanker Institute ile Thomas B. Fordham Foundation'ın- hazırlattıkları raporlar, üniversite öğretim üyelerinin hazırladıklarını eleştirmesi açısından önemli iki belge oluşturmuştur.

THOMAS FORDHAM INSTITUTE'UN KONU HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

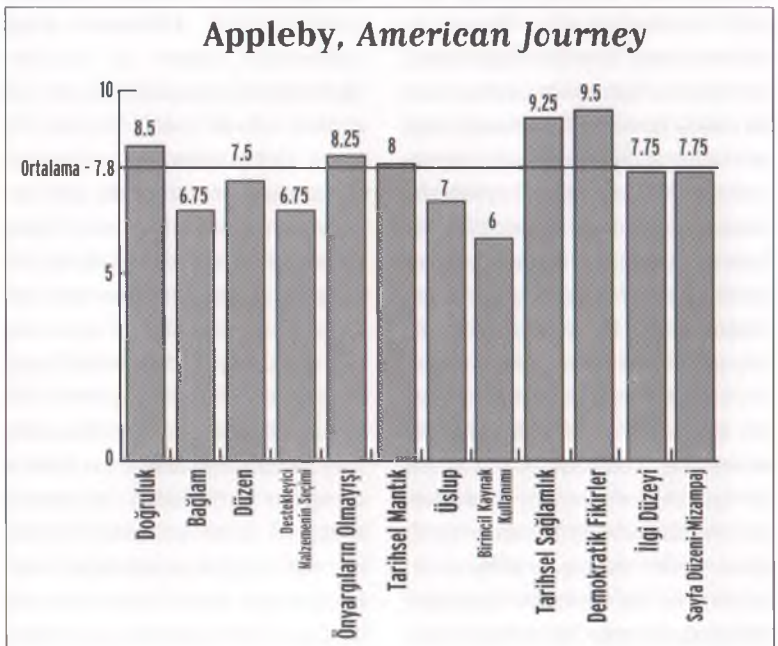
Thomas Fordham Institute, Amerika'daki ilköğretim ve lise eğitimini daha kaliteli ve daha etkili bir hale getirmeyi, eğitimcilerin, politikacıların, gazetecilerin, ailelerin ve kamuoyunun eğitim sorunlarını daha iyi anlamasını ve eğitimin önündeki sorunlara çözüm bulmayı hedefleyen bir kurumdur. Bu kurum Amerika'da tarih eğitiminin günümüzdeki sorunlarına eğilmiş, bu konuda araştırmalar yapmış ve bütün bunların sonunda bir rapor hazırlamıştır.

Thomas Fordham Institute tarafından hazırlanan raporun içeriği, tarih ders kitaplarının içeriği ve nasıl olması gerektiği konusuna odaklanıyor. Bu doğrultuda, seçici bir kurul tarafından belli ölçütler göz önüne alınarak seçilen tarih ders kitapları değerlendirilir. Toplam 12 başlıktan oluşan bu ölçütlerden bazıları şunlardır: Metinlerde anlatılanların doğruluğu, metinlerin önyargılardan ve ideolojilerden ne kadar bağımsız olduğu, birincil kaynakların kullanımı, demokratik düşünceleri içerip içermediği vb. Bu değerlendirme neticesinde, okutulan kitap-

Kaynak: Diane Ravitch, *A. Consumer's Guide to High School History Textbooks*, Thomas B Fordham Institute, Şubat 2004, sayfa 70.

Amerikan Tarihi bağlamında okutulan ve belirlenen kriterler doğrultusunda ortalaması en düşük olan ders kitabı.

Kaynak: Diane Ravitch, *A. Consumer's Guide to High School History Textbooks*, Thomas B Fordham Institute, Şubat 2004, sayfa 68.

Amerikan Tarihi bağlamında okutulan ve belirlenen kriterler doğrultusunda ortalaması en yüksek olan ders kitabı.

Amerikan eğitim sistemindeki sorunları konu edinen *Time* dergisinin Aralık 2008 sayısının kapağı.

ların zayıf ve güçlü noktaları tespit edilerek tarih ders kitaplarının nasıl olması konusunda genel bir değerlendirme yapılır. Raporda altı çizilen önemli bir eksiklik, Amerika'da lisede eğitim veren tarih öğretmenlerinin akademik bilgilerinin yetersizliğidir. Seçici kurul, bunun nedenini tarih öğretmenlerinin yeterli eğitim alamamasına ve birçoğunun tarih formasyonu almamış olmalarına bağlar. Öğretmenlerin daha çok sosyoloji ve psikoloji gibi farklı disiplinlerin formasyonunu almış olmaları tarih eğitimi verenlerin bu konudaki bilgilerinin eksik olduğunu gösterir. "Lise tarih öğretmenlerinin yarısından fazlası üniversitede tarih bölümünde okumadı. Ya da tarih bölümünü yan dal olarak bile okumadılar. Bunun yerine çoğu eğitim, psikoloji ya da sosyoloji (sosyal eğitimler üzerine odaklanarak) alanında okudular."[2] Lisans derecesi tarih olan öğretmenlerin de belli alanlarda uzmanlaşmış olmasının ve bunun neticesinde genel bir tarih dersi vermek konusunda yetersiz olacakları düşüncesinin altını çizerler. Bu noktada tarih ders kitapları kurtarıcı olarak düşünülür çünkü gerek ders öğretmeni ve gerekse öğrenciler için asıl kaynağı ders kitapları oluşturur. Alanında yetersiz olan bir öğretmen elindeki ders kitaplarına bağlı kalmak zorunda olacaktır. "Bunun sonucunda genç Amerikan öğrencileri, kendilerine hem kendi tarihleri hem de dünya tarihiyle ilgili önemli bilgileri öğretmekle yükümlü olan öğretmenlerle ulaşabildikleri kaynaklara, kitaplara yönelmek durumunda kalıyorlar. Çünkü bu kaynak kitaplar öğrencilerin öncelikli bilgi kaynağını oluşturuyor."[3] Bu nedenle derslerde kaynak olarak kullanılacak kitapların sağlıklı ve aydınlatıcı olması tarih eğitiminde önemli bir yer teşkil etmektedir. "Bu kaynakların doğru ve ilgi çekici olması hayati derecede önemlidir. Aynı zamanda kendi içinde tutarlı yapıya da sahip olması gerekir. Bu kaynaklar -geçmişin fotoğrafının daha iyi görülebilmesi için- ana hikâyeyi verirken yardımcı veya ikinci planda kalan hikâyeleri gölgede bırakmamalıdır."[4] Seçici kurul tarafından yapılan değerlendirme sonuçlarına bakıldığında, varılan sonuçların istenilen ölçüde olmadığı belirtilir. 12 kitabın değerlendirmeye alındığı araştırma sonucunda, "Hiçbir tarih kitabı 100 üzerinden 78'den fazla not alamadı. 12 tanesinden 5'i de geçer not alamadı."[5]

İçerik açısından değerlendirmeye tabi tutulan kitaplarda birçok ayrıntıya yer verildiği, bu durumun öğretmen ve öğrencinin işini çeşitli açılardan zorlaştırdığı dile getirilir. Özellikle bu bilgilerden hangilerinin önemli olup olmadığı konusunda zorlanıldığı belirtilir. Buna ek olarak bazı önemli noktaların yeterince aydınlatılmadığı konusunda da hemfikirdirler. Özellikle kitaplarda "çokkültürlülük" kavramına vurgu yapılmasına rağmen bu durumun etkilerinden bahsedilmemesini bir eksiklik olarak kabul ederler. Bu konu, oluşturulmaya çalışılacak ulusal ölçütler sürecinde çok tartışılacak ve kavramın nasıl anlatılması gerektiği konusunda da bir uzlaşmaya varmakta zorlanılacaktır. Konuyu çokkültürlülüğe getirmişken, bu konuyu irdelememiz, gerek tarih-iktidar ilişkisini, gerekse bu konunun tarih ders kitaplarında vurgulanıp vurgulanmaması üzerine süregelen tartışmaları anlamamız açısından faydalı olacaktır. Dil, din, ırk, tarih, coğrafya açısından farklı kökenlerden gelen toplumların tek bir siyasal birim altında yaşamalarına rağmen kendilerini özgürce ifade edebilmeleri olarak tanımlayabileceğimiz "çokkültürlülük" kavramı modern anlamda 1960'larda Kuzey Amerika'da ortaya atılır. Bu bölgede yaşayanlar, kendilerine ait olduğunu iddia ettikleri topraklarda, kimliklerinin iktidar tarafından tanınmasını istemektedir. Bu noktada, iktidarla aralarında zaman zaman sert tartışma ve çatışmalar yaşanmaktadır. İktidar çokkültürlülükten hoşlanmaz; bunun altında yatan temel neden, birden fazla kültürün barındırdığı çeşitliliğin iktidarın hâkimiyetini zorlamasıdır. Çünkü iktidar, kendi yarattığı mekanizmanın kontrol edilebilmesi ve rahat çalışması için tekillikten yanadır. Her ne kadar iktidar çokkültürlülükten hoşlanmasa da, kültürün, kendi varlığı açısından hayati bir öneme sahip olduğu gerçeğini kabul eder. Çünkü meşruluğunu sağlayabilmesi ancak otoritesi altındaki insanların kültürü (kimlik) ile kendi kültürel değerlerinin örtüşmesiyle mümkün olabilir. İktidarın çokkültürlülükten duyduğu rahatsızlık muhafazakâr düşünceye sahip akademisyenler tarafından da destek bulmaktadır. Bu kavram, tarih eğitim kitaplarının yazımında ve ulusal kriterler içerisinde yer aldığı zaman muhafazakârlar tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Kitaplarda çokkültürlülük kavramının vurgulanmasından duyulan hazımsızlığın altında yatan nedenler neler olabilir? Öncelikli olarak, muhafazakârlar bu kavramın kitaplarda farklı şekillerde yer almasını ülkenin bütünlüğü açısından bir tehdit unsuru olarak görürler. Bu düşüncelerini tarih eğitiminin yeniden yapılandırılması için düzenlenen konferans ve toplantılarda yüksek sesle dile getirirler. Yaşanan bu tartışmada lehte ve aleyhte söylenenlerden anlamlı bulduğum ve olayı tüm çıplaklığıyla gösterdiğini düşündüğüm kısımları aşağıda belirtiyorum:

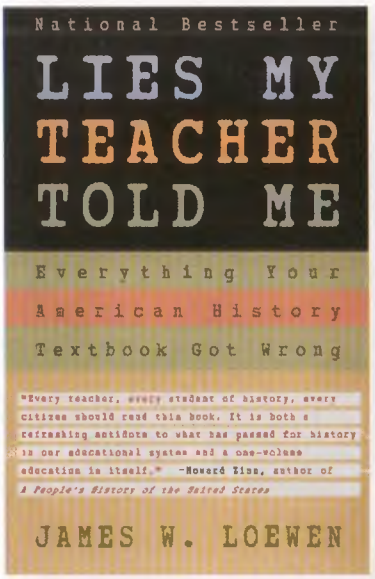
Muhafazakâr cepheden The Atlantic Council of the United States adına görüş belirten Mark Curtis: "Sözde çokkültürlü tarihsel tasarılar Amerika toplumunun dağılmasına yönelik bir tehdit oluşturmaktadır. Bu tarz yaklaşımlar halkları birbirinden uzaklaştırmakta ve ortak kültürel mirasımızın yeni kuşaklara aktarılmasında büyük engel teşkil etmektedir."[6]

Bu fikre itiraz eden Sam Banks: "Herkes için özgürlük ve adalet söylemiyle yola çıkan bir ülkede çokkültürlülüğün kutuplaşmaya neden olacağı iddiası pek de doğru bir iddia değildir."[7]

Azınlıklar adına açıklamada bulunan The Quality Education for Minorities Network sözcüsü Mary Futrell: "Amerika hızlı değişim sürecinin ortasındadır. Çokkültürlülüğün Amerika'ya zarar vereceğine ilişkin paranoyayı üzerimizden atmalıyız. Geleneksel ilkelerimizden biri farklı toplumlara kapılarımızı açmaksa, bir diğeri de devlet kurucularımızın belirlediği temel değerimiz olan 'çokluk içindeki birlik' (*E plurubus unum*) ilkesidir. Bu ilke tüm farklı etnik grupları barındırmalıdır. Azınlıkların temel değerlerimizi desteklemelerini istiyorsak, onları bu değerlerle kaynaştırmalı ve birliğe dahil etmeliyiz."[8]

The Association for the Study of Afro-American Life and History adına konuşan Cynthia Neverdon-Morton: "W. E. DuBois demişti ki: 'Amerika siyahlar olmasaydı Amerika olabilir miydi?' Bize göre, bu soru bizim standartlarla ilgili ilk endişemizi sunmaktadır. O da şudur ki; siyahların yaşadıkları üzerine dikkatli bir şekilde düşünülmelidir. Ayrıca, inanıyoruz ki siyahların tarihinin ve milletinin yaşam, kültür ve hikâyelerinin yanında, başka milletlerin tarihlerinin de kriterlere katılmasına destek olmalıyız, ki bunların içerisinde Kristof Kolomb'dan önce burayı yurt edinenlerin göç trajedisi ve kültürel çeşitliliğin getirdiği sorunlar ve karmaşıklık da yer almalı."[9]

Kurulun varmış olduğu diğer bir sonuç, öğrencilerin ders kitaplarını ciddi anlamda bir şeyler öğrenmek için okumadıkları, kitapları sadece sınavları geçmek için okumuş olduklarıdır. Öğrencilerin tarih ve tarih ders kitaplarından bu kadar uzak durmalarının nedenini ders kitaplarının içeriğinin yeterince ilginç ve aydınlatıcı olmamasına bağlarlar. Tarih ders kitapları içerik açısından zenginleştirilirse ve öğrencilerin dikkatini çekecek ilginç olaylardan bahsedilirse sorunun çözüleceğini düşünürler.

Amerika'da okullardaki tarih eğitimine ve ders kitaplarına eleştiriler getiren kitaplardan biri: James W. Loewen'in *Lies My Teacher Told Me* (Öğretmenimin Bana Söylediği Yalanlar).

Seçici kurulun hazırladığı raporda durum tespitinden sonraki süreç lise tarih eğitiminin ve bu eğitimi veren öğretmenlerin daha nitelikli olması için getirilen önerilerden oluşur. Buna göre:

1- Öğretmenler kendi konuları hakkında daha donanımlı olurlarsa tarih kitaplarına daha az bağlı kalacaklardır. Ellerinde bulunan kaynak ve materyallere daha eleştirel bir gözle yaklaşabileceklerdir. Başka bir ifadeyle, tarih eğitimi verecek öğretmenlerin öncelikle tarih lisans eğitimi almaları ve daha nitelikli, konu odaklı bir eğitim sürecinden geçmeleri çok önemlidir.

2- Amerika'da eyalet sisteminin getirdiği farklılıkların tarih kitaplarına yansıyan ayrımlarının da önüne geçmek gerekmektedir. Bu nedenle eyalet, hatta şehir bazında var olan adaptasyonlar sona ermelidir. Okullar veya öğretmenler yayınlanmış bütün tarih kitapları arasında beğendiklerini seçebilmeliler. Bu uygulama, her okulun eyalet ya da şehir standartları içinde kaldığı ve yine eyalet ya da şehirdeki görevli mercilerce incelendiği sürece bir karışıklığın önüne geçecektir. Bu sınırlar ve sorumluluklar çerçevesinde bir öğretmen ya da bir okulun tarih bölümü kendi istediği tarih kitaplarını seçme ve kendi istediği ek malzemeleri (işlerini daha iyi yapmalarında yardımcı olacak araç gereçleri) de kullanma özgürlüğüne sahip olmalıdır. Bu durum, tarih kitaplarını basan ve bir elin parmaklarını geçmeyen çokuluslu yayınevlerinin tekelini de bozacak ve irili ufaklı bir sürü yayınevinin pazara hem daha çok tarih kitabı hem de tarih dersini ilgilendiren araç gereçler getirmesine olanak sağlayacaktır.

3- Öğretmenler tarih dersi için istedikleri kaynakları kullanma konusunda her türlü seçeneğe sahip olmalıdır. Bunun yanı sıra bu kaynakları oluştururken hazırlanan bütçeyi kullanma konusunda serbest olmalıdırlar.

4- Tarih ders kitapları için seçilecek kaynakları belirleyecek bir inceleme kurulu da gereklidir.[10]

Tarih ders kitaplarının içeriği, öğretmen formasyonunun yeniden düzenlenmesi, çokkültürlülük... Thomas Fordham Institute'un tarih eğitimine getirdiği bu liberal yaklaşımlara eklemlenen ve yapılacak değişikliklerin temelini oluşturabilecek en önemli unsur demokrasi eğitimidir. Devletine bağlı ve vatansever olmaktan çok devletine eleştirel bir gözle bakabilen, bilinçli, duyarlı bireyler yetiştirebilmek için demokrasi eğitiminin şart olduğunu düşünürler. Demokrasi bilincini bireylere ulaştırmanın en kestirme yolu, tarih derslerinden geçmektedir. Ancak meseleye yalnızca bu açıdan yaklaşmak eksik sonuçlar doğurabilir. Demokrasi eğitimi tarih dersi içinde verilirken, demokrasi ilkelerinin kendisi de tarih dersinin içeriğini değiştirebilir. "Demokrasinin kurtuluşu/geliştirilmesi, tartışmaya açık bilgilerin su götürmez doğrular gibi gösterilmesi ya da sorunların üzerinin karalanması/fırçayla boyanmasında değil, toplumumuzdaki tartışmalara aklıllı/kayda değer bakış açıları getirebilecek vatandaşlar yetiştirilmesinde yatmaktadır. Gençlerimize ne düşünmesi gerektiğini söylemektense, onların kendi akıllı/bilinçli kararlarını almalarına katkıda bulunmalıyız/bulunmak çok daha önemlidir. Onları, kendi iyilik görüşümüze göre iyi vatandaşlar yapmaya çalışmayı bırakmalı ve bunun yerine onlara kendilerinin ve çevrelerinde-

Albert Shanker Institute'a adını veren Albert Shanker (soldan ikinci).

kilerin değerleri üzerine 'iyi sorular' sormayı öğretmeliyiz."[11] Tarih dersinin içeriğini sebep-sonuç ilişkisine dayalı kronolojik bir işleyişten çıkarıp eleştirel bir bakış açısına yaklaştırabilir. Demokrasi eğitiminin getireceği demokratik bakış, tarih eğitiminin sınırlarını da genişletecektir. "Tarihler, yerler, olaylar (ve bunun gibi bilgiler) üzerindeki odağı yerin dibine gömmek istiyoruz. Öğrencilerimizi bu bilgiler hapishanesinden kurtarıp, onları aktif öğrenen bireyler yapmalıyız."[12]

ALBERT SHANKER INSTITUTE'UN KONU HAKKINDAKİ ÇALIŞMA VE DÜŞÜNCELERİ

Amerika'daki tarih eğitiminin yeniden yapılandırılması tartışmalarında, Amerika tarihine gerektiği kadar yer verilmediğini ve mevcut tarih eğitiminin de eksikliklerle dolu olduğunu savunan Albert Shanker Institute, bu konuda *Demokrasi İçin Eğitim* adlı bir rapor da hazırlamıştır. Hazırlanan bu raporun içeriği var olan tartışmayı alevlendirmiştir. Albert Shanker Institute'un tarih eğitimi konusundaki düşünceleri, çift kutuplu devam eden tartışmanın muhafazakâr tarafını temsil eder niteliktedir. Muhafazakâr yaklaşımın eleştiri getirirken odaklandığı nokta, tarih eğitiminin verilmesinde genelde tarihi bilgilerin, özelde de Amerikan tarihinin eksik verildiği yönündedir. Belki de liberal düşünceyle hemfikir gibi görünen tek nokta da bu düşüncedir. Ancak aslında muhafazakârlar, liberal düşüncenin getirdiği ulusal ölçütleri (National Standards for History) eleştirerek yola çıkmışlardır. Özellikle 11 Eylül olaylarından sonra tarih eğitiminin her zamankinden daha çok önemsenmesi gerektiği hususunda görüş bildirirler. "Muhafazakâr tarihin savunucuları, özellikle 11 Eylül olaylarından sonra öğrencilerin kendi tarihlerini öğrenmeleri, ülkelerinin hangi temeller üzerine kurulduğunu, nasıl işlediğini, sahip oldukları özgürlüklerin ve hakların kaynağını ve geçmişteki tehlikelere karşı nasıl bir mücadele verildiğini anlamaları için tarihi her zamankinden daha çok önemsemeleri ve bilmeleri gerektiği konusunda hemfikirler."[13] Dikkat çekilen asıl nokta, saldırı nedenini öğrencilerin bilmesi gerektiğinin altını çizmek istemeleridir. 11 Eylül saldırılarının sebebi aslında Amerikalı olmaktır. "Biz Amerikalı olduğumuz için saldırıya uğradık. Bundan dolayı en azından Amerikalı olmanın ne demek olduğunu bilmeliyiz."[14]

Albert Shanker Institute, yaptığı araştırmalar sonucunda tarih eğitimindeki eksiklikler ve bu eksikliklerin sebepleri üzerinde durur. Tabii bu tespit ve değerlendirmelerde temel bakış açısı muhafazakâr düşüncedir. Enstitünün Amerika'daki üniversite öğrencileri arasında yaptığı anket çalışmasının sonucunda, tarih eğitiminde verilen bilgilerin ne kadar yetersiz olduğu ve çabuk unutulduğu ortaya çıkmıştır. "Öğrenciler Amerikan tarihinin önemli olaylarını ve sistemin özelliklerini bilmiyorlar: Ülkenin en seçkin 55 üniversitesindeki son sınıf öğrencilerine tipik lise tarih sorularından 32 tane soruldu ve bu öğrencilerin %81'i F veya D alacak kadar kötü cevaplar verdiler. Üniversite öğrencilerimiz bile git gide azalan bir şekilde Amerikan tarihini bilmez ve umursamaz oldular."[15] Böyle bir sonucun ortaya çıkmasındaki asıl sebep liselerde verilen tarih eğitiminin yetersiz olmasıdır. Lise öğrencilerinin aldığı eğitimin içeriğinde insanları ya da olayları "iyi" ya da "kötü" olarak değerlendirmemek, Albert Shanker Institute açısından olumsuz sonuçlar doğurmuştur. "Öğrenciler 'relativizm' fikri yüzünden hüküm veremez oldular. Eylül 2001'den hemen sonra öğrenciler bir yargıya varmak isteseler de o zamana kadar aldıkları 'insanları yargılamak kötüdür,' prensibi yüzünden bu işi beceremediler."[16] Enstitünün varmış olduğu ilginç yargılardan biri de vatandaşlık bilinci hakkındadır. Milliyetçi bir yaklaşımı esas alan bu görüşe göre, öğrenciler Amerikan vatandaşı olmanın üstünlüğünü hissetmedikleri gibi, daha da vahimi bunun tam tersini düşünmektedirler. Bu düşünce de tarih eğitiminin içeriğindeki eksiklikler ya da "yanlış yönlendirmeler" nedeniyledir. "Amerikan vatandaşlığı hakkında çok az bilgileri var. 'Amerikalı olmanın bir ayrıcalığı yok,' gibisinden laflar duyuyoruz çocuklardan. Bazılarından da 'Herkes vatandaş değil mi? Bunun özelliği nerede?' türü cevaplar alıyoruz."[17] Değerler meselesi üzerinde de duran enstitü, "ulusal değerler" denildiğinde öğrencilerin "üstünlük" düşüncesinde olmaları gerektiği üzerinde durur. Bu değerleri tarih eğitiminin içine yerleştirmeye çalışırken aynı zamanda ulus-devlet bilincini de bu potada eritme gayretinde olmaktadır. "Amerikalıyım," diyen her öğrencinin dolaylı yoldan Amerikan vatandaşlığının dünyadaki başka ülkelerin vatandaşlığından üstün olduğunu düşünmeleri enstitü tarafından neredeyse şart kabul edilmektedir. Enstitü bu milliyetçi-muhafazakâr ideolojisiyle

bir çeşit "ötekileştirme" politikasını da tarih eğitiminin içine almış olmaktadır. "Bizi Amerikan yapan değerleri bildiğimizi varsayıp bunların ne kadar önemli ve değerli şeyler olduğunu sık sık tekrarlamıyoruz. Sanki bunlar doğalmış gibi davranıyoruz. Eşit haklar, özgürlük, hukukun üstünlüğü, karşılıklı yardımlaşma ve benzeri kavramları sürekli tekrarlayıp öğretmeliyiz. Bunların hiçbirini doğal karşılamamalıyız. Ayrıca, bu değerleri başkalarının değerleriyle aynı kefede yargılayıp, 'Bizimkiler bunlar; onlarınki de başka değerler,' deyip, başkalarının kötü değerlerini bizimkilerle aynı tartışma zemininde değerlendirmemeliyiz. Çocuklar bizim değerlerin üstün olduğunu bilmeli."[18] Kendi değerlerine sahip çıkabilmek için "düşmanını iyi tanı" prensibi de ihmal edilmez. Bu düşünce enstitünün ve temsil ettiği muhafazakâr düşüncenin tarih eğitimini milliyetçi çizgiye taşıma konusundaki ısrarını da su yüzüne çıkarmaktadır. Enstitüye ismini veren eğitimci Shanker'in dediği gibi, "Eğer bir gencimizin aklına Stalin deyince olimpiyatlarda yarışan bir atlet ya da bir Rönesans sanatçısı geliyorsa, o gencimizin totaliter bir toplumdaki vahşeti kendi yaşamındakiyle karşılaştırıp gereğince kavramasını beklemek beyhude olur."[19] Modern anlamda eğitim anlayışında disiplinler arasılığın önemini de bilen enstitü, tarih-edebiyat ilişkisine de yukarıdaki düşüncelerden farklı bir şekilde yaklaşmaz. Öğrencilerin artık ezbere bildiği, taşıdığı değerlere önem vermediği hikâyelerden sıyrılıp Amerikan demokratik yapısını, şimdiye kadar yerleşmiş geleneklerini içeren metinlerin okutulması gerektiğini savunur. Böylece öğrenciler sıradanlaşmış metinlerden sıyrılacak ve değerlerini öğrenme konusunda daha istekli olacaktır. "Çocuklarımız George Washington hikâyelerinden artık bıktı, onlara Amerika'nın güzelliklerinden bahsetmek ve demokrasinin faziletlerini belletmek için daha ilgi çekici, hoş hikâyeler anlatmalıyız. Bu iş için *Bülbülü Öldürmek* gibi ya da Mark Twain romanlarından alınan hikâyeler gibi küçük ama Amerikan demokratik yapısını ve güzel geleneklerini anlatan parçaları okutmalıyız."[20] Bütün dünyada Amerika'ya yöneltilen tarihi eleştirilerin müfredatta yer almasına da karşıdırlar. Dünyada hemen her toplumun eleştirel baktığı Vietnam Savaşı, Kızılderili meselesi gibi olayların okul müfredatlarında yer alması, öğrencilerin kendi ulusuna bakışını diğer ulusların bakışından farksız bir hale getirmiştir. "Ötekileştirilmeye" çalışılan toplumlar nasıl Amerikan tarihine olumsuz bakıyorsa, Amerikan öğrencileri de bir bakıma ötekilerin gözüyle kendi tarihine bakmaktadır. Bu temellendirmenin olduğu bir topluma vatandaşlık bilinci, üstünlük değeri ya da kahraman ulus fikri benimsetilemez. Bu yaklaşımın, 19. yüzyıl tarihçisi Carlyle'ın, "Tarih sadece büyük adamların hikâyelerinden oluşur," sözünden bir farkı yoktur. "Tarih kitaplarımızda gelir eşitsizliğinden, çevre kirliliğinden, zorunlu göçlerin dehşetinden, grevler, katliamlar ve linç olaylarından bahsediyoruz; Vietnam Savaşı'nın ayrıntılarını ve Kızılderililere yaptığımız kötü muameleleri anlatıyoruz. Ama kahramanlarımızdan ve kahramanlık hikâyelerinden hemen hiç bahsetmiyoruz. Kitapları okuyan öğrenciler sanki Amerika Birleşik Devletleri hiç barışın, zenginliğin ve başarının yanında olmamış hissine kapılabilirler. Bu çok kötü. Böyle kötü olayları okuyarak bir kere çok karamsar olabilirler, geçmişlerinden utanabilirler. Şimdi daha üstün olduğumuza bakıp geçmişteki başarıları küçümseyebilirler. Tek bir kişinin ne kadar önemli farklılıklar yarattığını reddeden bir anlayış yüzünden öğrencilerimiz büyüklük ve "büyük adam" fikrinden soğuyabilir. Tüm gelişmeyi ekonomik ve sosyal güçlerinin yaptığını anlatırsak, çocuklarımız tarihi kaderciliğe kapılırlar. Kötülükler üzerine yoğunlaşırsak, çocuklarımız dünya için umut kalmadığını düşünebilirler."[21]

Enstitünün hazırlattığı raporda sonuca dört ana başlık altında ulaşılmıştır:

(1) Her okul yılına yayılan sağlam ve doyurucu bir tarih/sosyal çalışmalar müfredatı uygulamalıyız.

(2) Tam ve dürüst bir Amerikan tarihi okutmalıyız.

(3) Demokratik olmayan ülkelerdeki kötülükleri tüm çıplaklığıyla anlatıp insanların oralarda nasıl acı çektiklerini öğrencilerimize aktarmalıyız ki buradaki yaşantının ne kadar iyi ve Amerikan değerlerinin ne kadar üstün ve güzel olduğunu anlasınlar.

(4) Sağlıklı bir demokrasi için gerekli olan iyi değerleri öğrencilere aşılamalıyız.[22]

GENEL DEĞERLENDİRME

Açılan tartışma ve bu tartışmaya taraf olanların ileri sürdükleri fikirler eğitimin kalitesinin sorgulanması bir yana, bize tarih gibi, görünürde geçmişte yaşanmış olayları anlatan ve çoğu insana hiç de cazip değilmiş gibi görünen bir sosyal bilim dalının aslında yalnızca geçmişi anlatan kuru bir akademik konu olmadığını bir defa daha kanıtlamıştır. Tarihin geçmişi anlatmakla sınırlı olmadığını savunan tarihçileri haklı çıkarırcasına, Amerika'da başlayan bu müfredat tartışması konunun güncel olaylarla ne kadar bağlantılı olduğunu, "tarafsızlık" tartışmasının nasıl bizzat "tarafsızlığı" savunanlarca yalanlandığını gözler önüne sermesi açısından çok önemli olmuştur. Yalnızca Amerikan toplumu ve Amerikan eğitim sistemini anlamak açısından değil, dünyanın herhangi bir ülkesinde okullarda tarih eğitiminin nasıl tartışmalar ve siyasal kavgalara konu olabileceğini anlamak açısından da her iki tarafın tarih eğitiminden ne anladıklarını kısaca gözden geçirmekte fayda var.

Amerika'daki tarih eğitiminin nasıl olması gerektiği konusunda başlıca iki farklı görüş göze çarpıyor. Bunlardan bir tanesine "liberal" görüş demek mümkün; diğerini ise "milliyetçi" ya da "muhafazakâr" olarak tanımlamak yanlış olmayacak. "Liberal" olarak tanımladığımız görüş genelde "muhafazakâr" görüş sahiplerince "solcu" olarak eleştirilmekte ve liberaller Amerikan menfaatlerine karşı çalışmakla suçlanmaktadır. "Liberal"

görüş sahipleri ise "muhafazakârları" konuyu bilimsel olmaktan çıkartıp ideolojik bir platforma taşımakla suçlamaktadırlar. Geçmiş ile bugünün birbirinden ayrıştırılmasının ne kadar zor olduğunu bu tartışma bize tüm çıplaklığıyla göstermektedir.

"Muhafazakâr" görüş aslında birbiriyle ilintili birkaç konudan şikâyetçi. Birincisi ve belki de en önemlisi, milliyetçi bir tarihçiliğin okul müfredatından çıkarılmasından yana değiller. Liberal bir eğitimin temel taşlarından olan "kendinden başka ve farklı olana saygı" prensibi muhafazakâr görüş sahiplerince hiç beğenilmiyor. Amerika bağlamında bu konu Amerikan halkını oluşturan, ama baskın beyaz ve Anglo-Sakson "üstün" ırktan olmayan etnik grupların tarihinden bahsedilirken ortaya çıkıyor. Muhafazakârlar özellikle post-modernizmle birlikte yükselişe geçen ve farklı kültürlerin birbirlerine üstünlüklerini sorgulayan çokkültürlülük kavramını ve beyazları diğer ırklar arasında herhangi bir ırkmış gibi sıradanlaştırmayı kabul edemiyorlar. Onlara göre, Amerikan tarihi anlatılırken beyazların başarısından bahsetmenin, diğer ırkları ve etnik grupları görmezden gelmenin bir mahzuru yok. Beyazların belirlediği "Amerikan tarzı hayat"ı övmenin ve beyaz Anglo-Sakson kültürün üstünlüğünden bahsetmenin son derece doğal olduğunu iddia ediyorlar. Amerikan tarihini anlatırken ister istemez Amerika'nın özellikle 20. yüzyıldaki dünya egemenliğinden bahsetmenin hiç de utanç verici bir şey olmadığını, "emperyalizm" kelimesini kullanmanın yakışık almadığını söylüyorlar. Eğer ders bağlamında dünya tarihinden bahsedilirken Amerikan emperyalizmi de anlatılırsa Amerikan çocuklarının devletlerinden soğuyabileceğini söyleyerek konunun hoşa gitmeyen yönleri çok olan emperyalizm açısından değil, güçlü ve hakkıyla dünya devletleri arasında ilk sırada yer alan Amerika'nın başarısı olarak sunulmasını tercih ediyorlar. Gençlerin böylece vicdanlarını sızlatmayacaklarını ve kendilerini kötü değil, bilakis son derece iyi hissedeceklerini ve tarihleriyle övüneceklerini düşünüyorlar. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında muhafazakârlar açısından dünya ölçeğindeki Amerikan aleyhtarı tehdit karşısında savunmanın değil, tersine saldırının daha iyi olacağını düşünüyorlar. Dünyaya "kafa tutmanın" yolunun da okullarda okutulan tarih dersleri üzerinden yapılmasını son derece faydalı ve -dahası- gerekli buluyorlar. Amerikan tarzı hayatın korunması gereğinin okul çocuklarına aşılanmasının son derece önemli olduğunu savunuyorlar. Shanker Institute tarafından hazırlatılan ve muhafazakâr tezi savunan raporda, "liberal" eğitim Amerika'yı Amerikan çocuklarına dünya üzerinde kötülük saçan bir ülke olarak tanıtmakla ve dünya üzerindeki kötülüklerden tek başına Amerika'yı sorumlu tutmakla suçlanıyor.

Muhafazakârlar dünya tarihi anlatılırken bütün kültürlerden "büyük ve görkemli" olarak bahsedilmesini garipsiyorlar. Batılı olmayan kültürlerdeki yaşantının kötü yanlarından bahsedilmediğinden, Avrupa'da ya da Amerika'da olsa eleştirilecek olan kötü yanlarının örtbas edildiğinden ve yalnızca Amerikalılar ve Avrupalıların emperyalist olarak suçlandığından şikâyetçiler. Başka kültürlere saygı duymanın Amerika'yı zayıflatacağından endişeliler. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında Amerikan değerlerinin dünya çapında korunması gerektiğini söyleyerek Amerika'nın özeleştiriye değil, tam tersine kendine güvenmeye ve haklı olduğuna inanmaya ihtiyacı olduğunu savunuyorlar. Çokkültürlülük söyleminin dünya üzerindeki Amerikan hegemonyasını sarsacağından endişeliler. Bilgi ile güç arasındaki ilişkiyi irdelemenin, beyazların ayrıcalıklı konumundan bahsetmenin, tarihin tek bir gerçeği değil de farklı gerçeklikleri barındırdığını savunmanın Amerika'yı zayıflatacağını düşünüyorlar.

HASAN SUNGUR
TARİH ÖĞRETMENİ

DİPNOTLAR

1 Melih Başaran, "Kıymeti Tarih/Kıyameti Tarih, Derrida ve Tarih 'De-construction' Kavramı Üzerine Bir Deneme," *Defter*, 5 (Haziran-Eylül 1988).
2 Diane Ravitch, *A Consumer's Guide to High School History Textbooks*, Thomas B Fordham Institute, Şubat 2004, s. 6.
3 *Age*, s. 6.
4 *Age*, s. 6.
5 *Age*, s. 8.
6 Gary B. Nash, Charlotte Crabtree ve Ross E. Dunn, *History on Trial: Culture Wars and the Teaching of the Past* (New York: A. A. Knopf, 1997), s. 161.
7 *Age*., s. 161.
8 *Age*, s. 163.
9 *Age*, s. 161.
10 Diane Ravitch, *A Consumer's Guide to High School History Textbooks*, Thomas B Fordham Institute, Şubat 2004, s. 9.
11 J. Martin Rochester, *The Training Of Idiots: Civics Education In America's School.. Where Did Social Studies Go Wrong*, Thomas B Fordham Institute, Ağustos 2003, s. 17-18.
12 *Age*, s. 17.
13 Sheldom M. Stern, *Effective State Standards For U.S. A 2003 Report Card*, Thomas B. Fordham Institute, Eylül 2003, Washington, D.C, s. 5.
14 Albert Shanker Institute, *Education For Democracy*, 2003, s. 3.
15 Albert Shanker Institute, *Education For Democracy*, 2003, s. 6.
16 *Age*, s. 6.
17 *Age*, s. 7.
18 *Age*, s. 7-8.
19 Albert Shanker Institute, *Education For Democracy*, 2003, s. 8.
20 *Age*, s. 12.
21 *Age*, s. 19.
22 *Age*, s. 13-14.

KAYNAKÇA

Appleby, Joyce, "Controversy Over the National History Standards," *Magazine of History*, 9 (Bahar 1995).
Jones, Arnita A., *Our Stake in the History Standards*, *Magazine of History*, 9 (Bahar 1995).
Levine, Lawrence W., *The Opening of the American Mind: Canons, Culture, and History* (Boston: Beacon Press, 1996).
Nash, Gary B., Charlotte Crabtree ve Ross E. Dunn, *History on Trial: Culture Wars and the Teaching of the Past* (New York: A. A. Knopf, 1997).
Ravitch, Diane, *A Consumer's Guide to High School History Textbooks* (Washington, DC: Thomas B Fordham Institute, Şubat 2004).
Rosenzweig, Roy ve David Thelen, *The Presence of the Past: Popular Uses of History in American Life* (New York: Columbia University Press, 1998).
Thomas B. Fordham Foundation, *Effective State Standards for U.S. History: A 2003 Report Card*.
Cheney, V. Lynne, *Telling the Truth:Why Our Culture and Our Country Have Stoped Making Sense and What We Can Do About It*, New York, 1995.
Kramer, Lloyd, Reid, Donald ve Barney, L.William , *Learning History in America: Schools, Cultures and Politics*, University Of Minnesota Press, 1994.
Rochester, J. Martin, *The Training Of Idiots: Civics Education In America's School,. Where Did Social Studies Go Wrong*, Thomas B Fordham Institute, Ağustos 2003
Pierce L. Bessie, *Public Opinion and The Teaching Of History In The United States*, Da Capo Press, New York 1970.

Bilge Karasu
Susanlar

Metis Edebiyat, Hazırlayan: Serdar Soydan, 256 sayfa

Bilge Karasu 50'lerin başından itibaren süreli yayınlarda öyküler, yazılar, kitap ve resim eleştirileri, hatta şiirler yayımlamıştır. Araştırmacı Serdar Soydan titiz bir arşiv taramasıyla dergi ve gazete sayfaları arasında kalmış bu ürünlerden derledi *Susanlar*'ı. Bilge Karasu külliyatına eklediğimiz bu derleme, yazarın kurmaca dünyasına girmek, düşüncelerini ve bakış açısını kavramak açısından pek çok ipucu taşıyor bugünün okurları için.

Nancy Huston
Fay Hatları

Metis Edebiyat, Roman, Çeviri: Sosi Dolanoğlu, 296 sayfa

Fay Hatları, bir ailenin dört kuşağı üzerinden, etkisi günümüze kadar uzanan karanlık bir sırrı anlatıyor. Altı yaşında çocukların gözünden 2004'ten geriye doğru 1982'ye, 1962'ye ve 1944'e gidiyoruz kitap boyunca. Amansız bir kötülüğe karşı aşkla, müzikle, inançla hayata tutunmaya çalışanların direnişini izliyoruz.

Giorgio Agamben
Nesir Fikri

Tarih Toplum Felsefe, Çeviri: Fırat Genç, 160 sayfa

Daha çok siyaset teorisi alanındaki çalışmalarıyla tanıdığımız Agamben bu kez *Nesir Fikri*'yle Türkçede. İktidar, komünizm, adalet, barış gibi politik temalar bu kitapta da var, ama dil, hakikat, aşk, unutuş, temsil, mutluluk, ölüm ve müzik gibi daha yaşamsal ve sanatsal temalara uzanan daha geniş bir alandayız. Agamben kitap boyunca Kafka, Melville ve Dante'den Aristoteles, Heidegger ve Benjamin'e bir dizi yazar ve düşünürle diyalog halinde geliştiriyor fikirlerini. Düşünceye teori ve deneme dışında farklı bir mecra, farklı bir "nesir" arıyor.

Erving Goffman
Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu

Tarih Toplum Felsefe, Çeviri: Barış Cezar, 248 sayfa

Tüm zaafları, kaygıları, hinliği, oyunbazlığı, kısaca tüm insanlığıyla insanı ele alan kışkırtıcı bir kitap *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. 1950'lerde yazılmış olmasına rağmen tazeliğini koruyan, dahası "performans" kavramının günümüz sosyal bilimlerinde ciddi bir çözümleme aracı haline gelmesiyle birlikte özel bir güncellik de kazanan bir klasik. Erving Goffman farklı kültürlere uzanan titiz bir araştırmanın ürünlerini ince bir düşünce süzgecinden geçirerek, büyük bir tarafsızlıkla sunuyor bizlere; insanların birbirleriyle etkileşimlerini ve insanlık hallerini yargılamaksızın gözler önüne sermeyi, irdelemeyi, anlamayı hedefliyor.

Carlo Ginzburg
Tahta Gözler MESAFE ÜZERİNE DOKUZ DÜŞÜNCE

Tarih Toplum Felsefe, Çeviri: Aysun Şişik, 280 sayfa

"Ben, Katolik bir ülkede doğup büyümüş bir Yahudiyim, hiç din eğitimi almadım, Yahudi kimliğim daha çok baskı sonucu ortaya çıkmış." Yazarın bu kısa otobiyografik ifadesi, *Tahta Gözler*'deki "mesafe" kavramını anlayabilmemiz açısından büyük önem taşıyor. Ginzburg'a göre, bir şeye çok yakın olduğumuzda aşinalık bakış açımızı çarpıtır, çok uzak olduğumuzda ise bakış açımızdaki çarpıklığın kaynağı mesafenin ta kendisidir; dolayısıyla, içinde yaşadığımız dünyayı anlamak için uzaklıkla yakınlık arasında bir denge tutturmak gerekir. Ayrıntı zenginliği ve bu ayrıntıları ilişkilendirişindeki dehasıyla okurlarını şaşırtacak bir kitap.

metis

Genel Dağıtım PUNTO

ÖTEKİ TARİHİN GÖZÜYLE

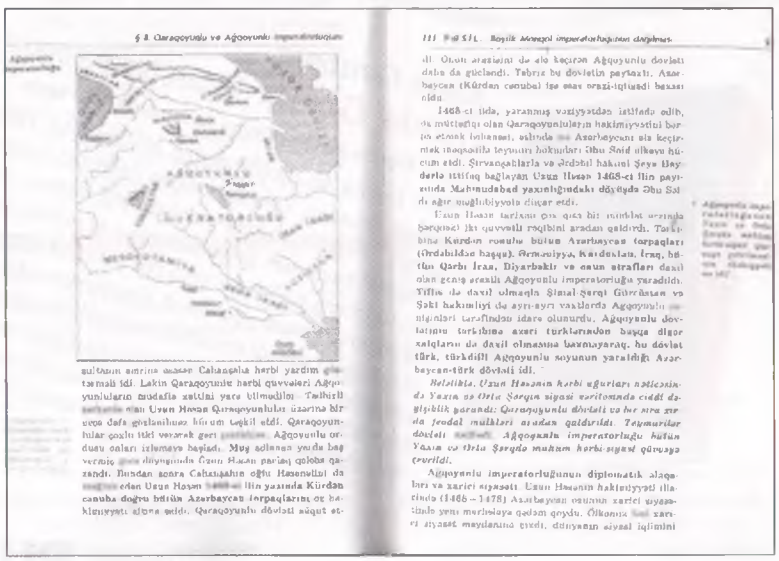
AZERBAYCAN TARİH DERS KİTAPLARINDA OSMANLI-AKKOYUNLU SAVAŞLARI

DR. Y. EMRE GÜRBÜZ

Tarih eğitimi üstüne yapılan çalışmalarda, genç kuşakların vatandaşlık bilinci kazanmasında ve kimliklerinin oluşumunda tarih eğitiminin kilit bir role sahip olduğu vurgulanır. Bu konuya gerek Türkiye gerekse Azerbaycan tarih ders kitapları açısından bakmak, konuyu "öteki taraf"ın nasıl yansıttığını görmek açısından ilginç olabilir. Bu amaçla, bu yazı önce Türkiye'de konunun ele alınışını kısaca inceleyip, sonra Azerbaycan tarih ders kitaplarından yapılan çevirilerle konunun Azerbaycan'daki öğrenciler tarafından nasıl öğrenildiğine bakmayı amaçlamaktadır.

Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkiler bugün her iki ülkede de resmi söylemde "bir millet, iki devlet" biçimde anılan bir düzeyde ifade ediliyor. İnsanları bir araya getiren, ortak bir ülke, ortak bir gelecek kurmaya iten temel güdü, bilindiği üzere günümüzde "bir ulus olmak" olarak anlaşılıyor. Bunun sonucunda, farklı Türk(i) cumhuriyetlerin(in) varlığı da "kaderin bir cilvesi", "dış mihrakların oyunları" sonucunda olmuş, "geçici olması arzu edilen" bir durum haline geliyor. Geçmişte de farklı Türk/Türkmen boylarının yönetiminde pek çok devlet kurulmuş ve bunlar birbirleriyle mücadele etmiş olsalar da, bu duygu tarihe de taşınıyor ve aynı duygusallıkla, konu kardeşin kardeşi kırması olarak görülüyor. Geçmişe bakarken "biz" önemli bir duruş noktası ve "biz"i tanımlayan da Türk ulusunun parçası olmak olunca, "Türkler arasında"ki savaşlar da anlamsız birer kavgaya dönüşüyor.[1]

Tarih eğitimi üstüne yapılan çalışmalarda, genç kuşakların vatandaşlık bilinci kazanmasında ve kimliklerinin oluşumunda tarih eğitiminin kilit bir role sahip olduğu vurgulanır. Türkiye'deki tarih ders kitaplarında da Türklük en önemli kurucu unsurlardan biri olarak öne çıkıyor. Durum böyle olunca, bir "Türk'ün Türk'le" savaşmasını açıklamak da zorlaşıyor. Bu, devletlerin genişleme alanlarının çakışması, "öteki" Türk devletinin saldırıları ve kışkırtmalar sonucunda ortaya çıkan, talihsiz ama kaçırılmaz bir durum olarak yansıtılıyor. Bu konuya gerek Türkiye, gerekse Azerbaycan tarih ders kitapları açısından bakmak, konuyu "öteki taraf"ın nasıl yansıttığını görmek açısından ilginç olabilir. Bu amaçla, burada önce Türkiye'de konunun ele alınışı kısaca gösterilip, sonra Azerbaycan tarih ders kitaplarından yapılan çevirilerle konunun Azerbaycan'daki öğrenciler tarafından nasıl öğrenildiğine bakılacak.

Azerbaycan Tarihi ders kitabı.

TÜRKİYE'DE LİSE TARİH KİTAPLARINDA UZUN HASAN VE OTLUKBELİ SAVAŞI

Türkiye'deki tarih ders kitaplarında[2] Fatih Sultan Mehmet ile Akkoyunlu

Beyi Uzun Hasan arasındaki mücadelenin çıkış sebebi, Osmanlıların doğuya doğru genişlemesi nedeniyle iki devletin de Anadolu'da aynı bölgeler üstünde hak iddia etmesi olarak gösteriliyor. Osmanlılarla Akkoyunluların karşı karşıya gelmeleri Türkiye'deki lise tarih kitaplarında "Osmanlıların Karamanoğulları üzerindeki etkisi ve Dulkadir Beyliğini koruma çabaları, Akkoyunlu ve Memlük devletlerini rahatsız etti. Çünkü bu bölgede onlar da hak iddia ediyorlardı,"[3] diye açıklanıyor.

Osmanlılarla Akkoyunlular arasındaki ilişkiler çok kısaca ve bu ilişkiler içindeki en belirleyici olgu olarak öne çıkan Otlukbeli Savaşı çerçevesinde ele alınıyor. Bu konu Türkiye'de şu şekilde özetleniyor:

"Akkoyunlular, XIV. yüzyılda Doğu Anadolu'da kurulmuş olan bir *Türk Devleti*dir.[4] Fatih'in İstanbul'u fethi sırasında bu devletin başında Uzun Hasan Bey bulunuyordu. *Uzun Hasan Bey sınırlarını* daha da *genişletti* ve kendisini Timur gibi görmeye başladı. Bu durumda, Osmanlılarla Akkoyunluların Anadolu egemenliği için çatışmaları kaçınılmazdı... Hasan Bey, Karakoyunluları yenip topraklarına sahip olunca, daha da güçlendi. *Osmanlı topraklarına saldırmaya başladı.* Fatih, Akkoyunlu işini kesin çözüme kavuşturabilmek için önce Anadolu'daki beylerbeyi ve sancakbeylerini görevlendirdi. 1473 yılında ise kendisi ordusuyla Uzun Hasan Bey üzerine yürüdü. Otlukbeli denen yerde yapılan savaşı Osmanlılar kazandı. Daha sonra bir anlaşma yapıldı. Bu tarihten sonra Akkoyunlular, Osmanlılar için bir tehlike olmaktan çıktılar."[5]

Burada da görüldüğü gibi savaşın nedeni Akkoyunluların topraklarını genişletmesi ve çakışan genişleme alanları. Sonunda Osmanlılara karşı saldırıya geçerler, ancak Osmanlılar onları bir savaşta yener ve konu nihayet bulur.

Bu konu Azerbaycan tarih ders kitaplarında çok daha ayrıntılı olarak ele alınıyor. Bunun nedenlerinden biri, Uzun Hasan Bey'in Azerbaycan tarihi açısından önemli bir yere sahip olması, çünkü Azerbaycan ders kitaplarında öğrencilere öğretildiği üzere, "Uzun Hasan'ın hâkimiyet yıllarında (1468-1478) Azerbaycan kendi dış politikasını yeni bir aşamaya yükseltti. Ülkemiz [Azerbaycan] aktif dış politika sahnesine çıktı; dünyanın politik ortamını belirleyen devletlerden biri oldu."[6]

Öte yandan Azerbaycan'da tarih ders kitaplarının sayfa sayısı Türkiye'dekilere kıyasla çok daha fazla. Sovyet sonrası bazı başka ülkelerde (Özbekistan, Kazakistan vb.) olduğu gibi, Azerbaycan'da da iki ayrı tarih dersi var: Dünya Tarihi ve Azerbaycan Tarihi. Ayrıca altıncı sınıftan on birinci sınıfa kadar her sınıfta bu derslerin her birinde ortalama 300 sayfalık bir kitap okutuluyor. Akkoyunlular ve Osmanlılar arasındaki mücadele her iki kitapta da kendine yer bulan önemli konular arasında.

Dünya Tarihi dersinde okutulan ortaçağ tarihi kitabında Osmanlıların kuruluşu ve burada çevirisini verdiğimiz Fatih Sultan Mehmet döneminin sonuna kadarki gelişmeler için müfredatta, tüm sınıflar için üç saat, sosyal bilimleri uzmanlık alanı olarak seçenler için altı saat ayrılmış.[7] Dünya Tarihi ders saatinin tüm sınıflar için 68 saat, sosyal bilimler sınıfları için 85 saat olarak kabul edildiğini de belirtelim.[8] Bu derste İnkalardan Çin uygarlığına, Selçuklulardan Avrupa köylü isyanlarına kadar tüm dünya uygarlıklarının ve dünyadaki önemli olayların işlendiğini göz önüne alırsak, bu, herhangi bir konu için ayrılan en uzun süre olarak göze çarpıyor. Ayrıca buna on altıncı yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili bir saatlik dersi[9] ve Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Safevilerle ilgili bölümlerde geçen bahisleri de eklemek gerek. Tüm bunları göz önüne alınca, Osmanlıların sekizinci sınıf Dünya Tarihi dersinde ayrıcalıklı bir yere sahip olduğunu söylemek mümkün. Bu nedenle kitabın ön ve arka kapağındaki ikişer resimden birinin Osmanlılarla ilgili olması da bir tesadüf değil.

Burada yer alan Azerbaycan Tarihi dersinde Akkoyunlulara ayrılan süre, tüm sınıflar için toplam 34 saat içinde üç saat; toplamı 68 saat olan, uzmanlık alanı sosyal bilimler olan sınıflarda ise altı saat olarak belirlenmiş. On bir saatlik Safevi devri ve beş saatlik Moğol egemenliği döneminden sonra gelse de, yine de Azerbaycan açısından önemli bir konu olarak üçüncü sırada yer alıyor.[10]

Ancak Türkiye ve Azerbaycan'daki tarih ders kitapları arasındaki fark sadece sayfa sayısı ve ayrıntıda değil; konulara iki ülke tarihçiliğinin yaklaşımı ve kullanılan yöntemler de farklı. Türkiye'de siyasi nedenler (egemenlikle ilgili çekişmeler) üstüne vurgu yapılırken, Azerbaycan'da bunların yanı sıra Sovyet dönemindeki anlayışla da yakınlık gösteren bir biçimde ekonomik nedenlere vurgu yapılıyor.

Ancak Türkiye ve Azerbaycan'daki tarih ders kitapları arasındaki fark sadece sayfa sayısı ve ayrıntıda değil; iki ülke tarihçiliğinin konulara yaklaşımı ve kullandıkları yöntemler de farklı.[11] Türkiye'de, yukarıda andığımız siyasi nedenler (egemenlikle ilgili çekişmeler) üstüne vurgu yapı-

lırken, Azerbaycan'da bunların yanı sıra Sovyet dönemindeki anlayışla da yakınlık gösteren bir biçimde ekonomik nedenlere vurgu yapılıyor.

Azerbaycan'daki iki tarih kitabında da iki eğilim göze çarpıyor. Bunlardan biri, iki kardeş Türk halkının egemenlik alanlarının genişlemesi, ama daha önemlisi, savaşın Uzun Hasan'ın öngörüsüzlüğü ve kışkırtmalar sonucunda başladığı, bundan da "arkadan darbe vurma siyaseti" güden Batılıların kazançlı çıktığı. Diğeri ise, her iki devletin de denetim altına almak istediği ipek yoluyla ilgili ticari nedenler dolayısıyla karşı karşıya geldiği. Bu iki eğilimden ilki, bağımsızlık sonrası güçlenen Azerbaycan-Türkiye ilişkileriyle ilgili bir olgu olmalı. İkincisiyse, ekonomik etkenlerin esas alındığı dönemle ilgili bir alışkanlık olmalı. Ancak kabaca "milliyetçi" ve "sosyalist" olarak görülebilecek bu yaklaşımlar aslında birbirleriyle çelişik durmuyor. Burada bir mesajın diğerini zayıflatarak tarih eğitiminin vermeye çalıştığı mesajı silikleştirdiğini iddia etmek çok abartılı olur. Tersine, bunlardan biri bir "arzu"yu dile getirirken, diğeri bunun neden gerçekleşmediğinin ve savaşların neden yaşandığının nedenlerini sunmuş oluyor. Bu sebeple, savaşların nedenlerinin anlatıldığı giriş ve gelişme bölümlerinde ekonomik nedenler de öne çıkarken, sonuç bölümünde vurgu tamamen "bugün arzu edilmeyen kardeş kavgası" ve "Batılıların zaferi" olguları üstüne yoğunlaşıyor.

Azerbaycan tarih ders kitaplarında dikkat çeken bir başka olgu, Uzun Hasan'ın Osmanlılara karşı kazandığı parlak zaferlere yapılan vurgu. Metinlerde son cümleye kadar savaşlarda Akkoyunlular üstün görünüyor. Osmanlıların gücü, asker sayısının fazlalığı, ateşli silahlar kullanıyor olmaları gibi üstünlükleri vurgulansa da, konu anlatımında Akkoyunluların başarıları öne çıkıyor. Sonuçlar arasında da Akkoyunluların Osmanlıların doğudaki ve batıdaki "işgal"lerini engelledikleri vurgulanırken, herhalde verilmek istenen "zayıflığımıza karşın yiğitçe, çok iyi bir mücadele verdik" düşüncesi olmalı; daha ötesi, "kardeş kavgası" söylemiyle çelişecektir. Bunları da herhalde Azeriliğe dayalı bir ulusal gurur verme isteğiyle açıklayabiliriz. Öyleyse, "tek millet, iki devlet" algısını, ikinci kısma vurgu yaparak okumak da mümkün: Azerbaycan ve Türkiye aynı ulustan gelen halklara sahip olsalar da, iki ayrı devlet olarak varlıklarını sürdüreceklerdir; ancak ilişkiler, "Avrupa Ülkeleri ve Rusya ile Diplomatik İlişkiler" bölümünün başında belirtildiği gibi "Uzun Hasan'ın öngörüsüzlüğü"ne düşmeden, Türkiye ile işbirliği içinde geliştirilmeli.

Azerbaycan Tarihi kitabından yapılan çevirinin sonunda bunların dışında bir başka sonuç da dikkat çekiyor. Burada, Azerbaycan tarihindeki ana konulardan biri olarak merkez ve merkezkaç güçler arasındaki çekişme açısından önemli bir sonuca değiniliyor. Bu çekişme, özelde burada ele alınan "kardeş kavgası" konusunun dışında, ancak genel çerçeveyle, kitabın tamamında zaman zaman kendini gösteren bir konuyla ilgili. Tarihsel materyalizme uygun olarak feodal güçlerin gelişmişlik düzeylerinin saptanması, "ilerleme"yi tespit edebilmek için önemli bir ölçüt; merkezle merkezkaç güçler arasındaki çekişmenin durumunun vurgulanması da bu çerçevede değerlendirilmeli. Bu da genel kuramsal çerçevede Marksizmden gelen yöntemlerin yerini koruduğuna bir başka örnek olarak değerlendirilebilir.

İleriki sayfalarda, "bir millet, iki devlet"in Akkoyunlu-Osmanlı döneminde birbirleriyle giriştikleri mücadelenin Azerbaycan'daki öğrenciler tarafından nasıl öğrenildiğini göreceğiz. Konu öncelikle, meselenin daha kısa olarak yer aldığı sekizinci sınıf Dünya Tarihi kitabından (ortaçağ),[12] sonra da sekizinci sınıf Azerbaycan Tarihi kitabından[13] yapılan çevirilerle sunulacaktır.

DR. Y. EMRE GÜRBÜZ
ODTÜ TARİH BÖLÜMÜ

ORTA ASIRLAR TARİHİ (ORTA ƏSRLƏR TARİXİ)

Akkoyunlu İmparatorluğu'nun Diplomatik İlişkileri ve Dış Siyaseti

Orta Asırlar Tarihi ders kitabının ön ve arka kapağı.

(...)

Akkoyunlu İmparatorluğu Azerbaycan'ın bütün tarihinde Avrupa ülkeleri ile geniş diplomatik ilişkiler kurmuş ilk devletimizdir. Uzun Hasan'ın Batı devletleri ile geniş ilişkiler kurmaktaki amacı, *Azerbaycan'ın uluslararası ticari ilişkilerini, öncelikle de* ***ipek ticaretini*** *belirlemekti*. Bunun için Karadeniz ve Akdeniz'e çıkış yolu elde etmek ve böylelikle Batı ülkeleriyle kendi başına ticari ilişkiler kurmak gerekiyordu. Öte yandan kendi ordusuna *ateşli silahlar almak*, Azerbaycan'da topçuluk sanatını geliştirmek için de Akkoyunlu hükümdarı Avrupa'dan silah uzmanları davet etmek istiyordu.

Uzun Hasan'ın Avrupa ülkeleri ile yakınlaşma siyaseti, Hıristiyan dünyası tarafından büyük sevinçle karşılandı. Bu siyasete ilk "hayır duası" Roma'da papadan geldi. Osmanlı İmparatorluğu'nun süratle Avrupa'nın içlerine doğru ilerlediği bir zamanda Roma papalarının, Hıristiyan devletlerinin *"arkadan darbe vurma"* siyaseti yeniden canlandı. Batı'nın hilekâr planına göre, bu defa Osmanlılara Akkoyunlular aracılığıyla darbe vurulacaktı. Bu nedenle, Batı dünyası Uzun Hasan'ı **"Üçüncü Timur"** olarak adlandırdı ve ona çok büyük ümitler bağladı.

Karaman buhranı, Akkoyunlu-Osmanlı ziddiyetini en üst seviyesine çıkardı. Askeri ve stratejik açıdan büyük öneme sahip olan, Akkoyunlular için Akdeniz'e çıkış yolu rolünü oynayan **Karaman Beyliği,** Akkoyunlu Devleti'nin müttefikiydi. Sultan II. Mehmet, **1468'de** Akkoyunluların Karakoyunlularla savaşa girişmesinden yararlanarak, Karaman Beyliği'nin varlığına son verdi.

Bilinmelidir ki, o zaman *Uzun Hasan'ın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşa girişme planı yoktu.* Akdeniz'e çıkış yolu açmak için Suriye'yi almak istiyordu. Ancak Akkoyunlu hükümdarı kararını değiştirdi.

Bunun nedeni, 100 gemiden oluşan bir *Batı donanmasının* sözde Uzun Hasan'ın komutası altında hareket etmesi için *Akdeniz'in doğusuna gönderilmesiydi;* bu konuda Avrupalı müttefiklerin verdikleri abartılı haberler, bir dizi askeri liderin, Azerbaycan sarayına sığınmış eski Anadolu beylerinin ve onlarla birlikte Karaman şehzadelerinin *kışkırtmaları*ydı. Sultan II. Mehmet'in Avrupa'da seferlerine girmesinden yararlanan Akkoyunlu Devleti **1472 baharında** Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşa girişti. **Bununla Batı'nın hilekâr siyasetinde yeni bir devir açıldı. Akkoyunlu ve Osmanlı imparatorlukları arasında kanlı savaş, daha doğrusu *kardeş kavgası devri* başladı.**

1472-1473 yıllarında Akkoyunlu-Osmanlı savaşının önemli tarihi sonuçları oldu. *Akkoyunlu Devleti'nin* Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri kuvvetleri üstünde bir dizi *parlak zafer kazanması*, nihayet *Otlukbeli Savaşı'nda Osmanlı ordusuna ağır kayıp verdirmesi* sonucunda, II. Mehmet'in *doğuya genişleme planları başarısızlığa uğradı.*

Uzun Hasan, Osmanlı İmparatorluğu'nun *Avrupa ülkeleriyle ilgili savaş planlarının gerçekleştirilmesine de engel* oldu. Trabzon sorunu, Karaman buhranı ve Akkoyunlu-Osmanlı savaşı sırasında Akkoyunlu Devleti hep Osmanlı İmparatorluğu'nun arkasında tehlike oluşturdu, onun askeri kuvvetlerinin önemli kısmını, belki de hepsini meşgul etti. Sonuçta, Osmanlıların batıya yürüyüşü bir hayli gecikti. Bu, Azerbaycan Akkoyunlu İmparatorluğu'nun tüm dünya tarihinde önemli bir rol oynadığına kanıttır.

Bununla birlikte, *kardeş Azerbaycan ve Türk halklarının* askeri, siyasi ve iktisadi olanaklarını birbirlerine karşı yöneltmeleri, *kudretli Türk imparatorluklarının birbirlerinin eliyle zayıflatılması Batı diplomasisinin zaferi demekti.*

Y. M. Mahmudlu, Ə. Ə. Qocayev (vd.) (2001) Orta əsrlər tarixi. 8-ci Sinif Ümumtəhsil Məktəbləri üçün Dərslik. Maarif Nəşriyyatı: 60-62. səyfələrindən derlenmiştir.

AZERBAYCAN TARİHİ (AZƏRBAYCAN TARİXİ)

Akkoyunlu Devleti'nin Dış Siyaseti

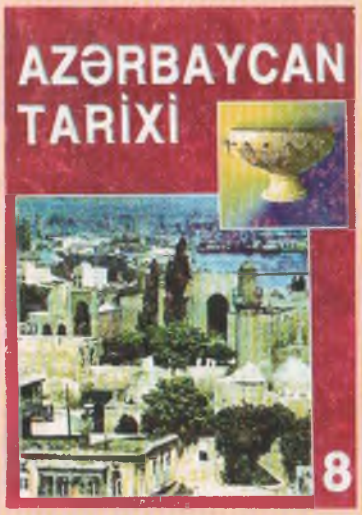
DIŞ SİYASET. OSMANLI İMPARATORLUĞU İLE İLİŞKİLER. TRABZON SORUNU:

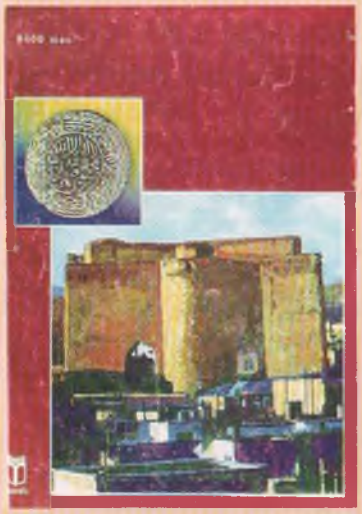
Uzun Hasan'ın hükümdarlık döneminde ülkemiz kendi dış siyasetinde yeni bir aşamaya yükseldi. Akkoyunlu Devleti Azerbaycan'ın o zamana kadarki bütün tarihinde Avrupa ülkeleriyle **en kapsamlı ilişkileri geliştiren ilk devletimiz oldu.** Uzun Hasan'ın Batı ülkeleriyle böyle geniş ilişkiler kurmasındaki asıl amaç, Azerbaycan'ın uluslararası ticari ilişkilerini, öncelikle de ipek ticaretini düzenlemekti. Bunun için de Karadeniz ve Akdeniz'e çıkış yolu elde etmek, Batı ülkeleriyle doğrudan ticari ilişkiler kurmak gerekiyordu. Öte yandan ordusuna çağdaş silahlar almak, Azerbaycan topçuluk sanatını geliştirmek için Avrupa ülkelerinden topçuluk konusunda uzmanlar davet etmek istiyordu. [Uzun Hasan'ın] dış siyasetindeki asıl yeri, Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkiler işgal ediyordu. Güçlü Akkoyunlu Devleti'nin kurulması, Osmanlı sultanı Fatih II. Mehmet'i ciddi biçimde rahatsız ediyordu. 1460-70'lerde Akkoyunlu Devleti'nin Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkileri dış ticaretle bağlantılı olarak son derece keskinleşti. Sultan II. Mehmet, Osmanlı İmparatorluğu'nu Azerbaycan ipeğinin büyük role sahip olduğu Avrupa-Doğu ticaretinde aracı devlet konumuna getirmek istiyordu. Tebriz'den getirilen ham ipekle **Bursa ve İstanbul'da** dokumacılığın geliştirilmesine çok önem verdi. Bu nedenle II. Mehmet'in Anadolu'nun doğusunu istila etmesi Akkoyunlu Devleti için ciddi tehlike yaratıyordu. Türkiye [Osmanlı] sultanı Kafkasları, özellikle de Azerbaycan'ı ele geçirmek için büyük çaba gösteriyordu. Akkoyunlu-Osmanlı ilişkilerinin keskinleşmesinde **Trabzon sorunu** da az rol oynamadı. Akkoyunlular henüz Azerbaycan'da egemenlik kurmalarından çok önce **Trabzon Rum İmparatorluğu** (1204-1461) ile dostluk ilişkileri kurmuşlardı. Ayrıca Bayandurlar hanedanının en kudretli üyesi Uzun Hasan, Trabzon İmparatoru **IV İohan'ın** kızı **Feodora-Despina** hatunla evlenmişti.

Akkoyunlular, Trabzon'a kendi mülkleri gibi bakıyorlardı. *Trabzon'un Akkoyunlular için büyük ticari önemi vardı.* Bu şehir Akkoyunlu tacirlerinin Karadeniz'e en uygun çıkış yoluydu. Akkoyunlu tacirleri burada ipek ve başka doğu mallarını almaya gelen Venedikli, Cenovalı ve benzeri Avrupalı tacirlerle Trabzon ticaretinden büyük gelir elde eder, bu şehir aracılığıyla Kırım'daki merkezleriyle de ilişkiyi korurlardı. II. Mehmet, **1461'de** Akkoyunlu Devleti ile savaşa, Trabzon üzerine hücumla başladı. Bu koşullar altında Uzun Hasan Trabzon'u savunmak durumunda kaldı. Akkoyunlu kuvvetleriyle Osmanlılar arasındaki ilk vuruşma **Koyluhisar**[14] olarak adlandırılan yerde oldu.

Akkoyunlular, *Osmanlı birliklerine ciddi darbe* vursalar da Uzun Hasan yine de Osmanlılarla barış anlaşması yapmaya karar verdi ve doğuda diplomat kadın olarak ün kazanmış olan annesi **Sara Hatun'u** sultanın karargâhına, **Bolkar Dağı'na** yolladı. Kaynakların verdiği bilgilere göre, diplomatik görüşmeler sırasında *Sara Hatun ve II. Mehmet birbirlerine "ana", "oğul" diye hitap etmişlerdir.* Uzun Hasan, Sara Hatun'u II. Mehmet'in karargâhına yollarken, önüne iki çetin görev koymuştu: Öncelikle o, Osmanlı sultanını Akkoyunlular üstüne hücum etme düşüncesinden vazgeçirmeliydi. Çünkü *Akkoyunlu Devleti, Türkiye [Osmanlılar] ile savaşabilecek kadar güçlü değildi.* Ayrıca, Akkoyunlu Devleti'ne arkadan Karakoyunlular ve Timurilerin hücum etmesi bekleniyordu. Bu nedenle de Uzun Hasan, Türkiye [Osmanlılar] ile barış anlaşması yapmak zorundaydı. İkincisi, Sara Hatun sultanı Trabzon'u fethetme düşüncesinden mümkünse uzaklaştırmalıydı. Sara Hatun birinci görevi başarıyla yerine getirse de ikinci meselede Sultan II. Mehmet'i düşüncesinden döndüremedi.

II. Mehmet, Akkoyunlu Devleti'ni tecrit ettikten sonra Trabzon üzerine yürüdü, ancak Uzun Hasan'ın arkadan saldırmayacağından emin değildi. Bu nedenle, sultan başta Sara Hatun olmak üzere, Akkoyunlu elçilerini de kendisiyle birlikte götürdü. Sara Hatun

Azerbaycan Tarihi ders kitabının ön ve arka kağağı.

yol boyunca yine de sultanı Trabzon'u fethetme düşüncesinden uzaklaştırmaya çalıştı. Ancak sözleri hiçbir sonuç vermedi. Denizden Osmanlı donanması tarafından kuşatılan Trabzon, otuz günlük kuşatmanın ardından **15 Ağustos 1461'de** Türkler tarafından zapt edildi. Karadeniz'de Cenova ile bağ kurulmasını sağlayan önemli bir ticaret merkezinin varlığı sona erdi. Artık Trabzon'un elden gittiğini gören Sara Hatun, kendi gelini Despina Hatun'un Trabzon tahtına varislik hukukunu ortaya sürdü. Trabzon hazinesini sultanla bölüştükten sonra, Akkoyunlu elçilerinin başında geri döndü. Sultanın elçileri de Uzun Hasan'ın elçileriyle birlikte 1461 yılında **Yassıçimen'de yapılan** anlaşmayı yenilemek için Akkoyunlu sarayına geldiler. Böylelikle, Osmanlı sultanı batıdaki işgallerini hayata geçirirken, arkasını güvenlik altına almak istiyordu. Trabzon'un fethi ile Akkoyunlu Devleti yalnız bir müttefikini değil, aynı zamanda Karadeniz'e çıkış yolunu da yitirdi. Bu olay, Akkoyunlu-Türkiye [Osmanlı] ilişkilerini bir hayli kötüleştirdi.

AVRUPA ÜLKELERİ VE RUSYA İLE DİPLOMATİK İLİŞKİLER

Uzun Hasan aynı zamanda pek çok yerden Osmanlı Devleti'ne darbe indirmek için Avrupa ülkeleriyle diplomatik ilişkiler kurmaya başladı. Çünkü *Osmanlı Devleti'nin siyaseti Akkoyunlu Devleti'nin çıkarlarına zarar veriyordu.* Türkiye [Osmanlı] sultanı, Azerbaycan'la Avrupa ülkeleri arasındaki *kervan ticaretine engel oluyor,* bu yerlerden getirilen mallardan büyük gümrük vergisi alıyordu. Uzun Hasan'ın planları bir dizi Avrupa devleti tarafından ilgiyle karşılandı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'nın içlerine doğru hızla ilerlediği bir zamanda Avrupa'nın Hıristiyan devletlerinin "*arkadan darbe vurma siyaseti*" yeniden canlandı. *Avrupa ülkeleri,* iki Türk devletinin birbirleriyle yakınlaşmasını istemiyor ve onların arasında *zıtlık çıkarmaya çalışıyorlardı. Uzun Hasan ise bu diplomasiyi gerektirdiği gibi değerlendiremediğinden Avrupa ülkeleriyle ticari ilişkileri Türkiyesiz [Osmanlısız] güçlendirmeye çalışmaktaydı.* Daha sonra Akkoyunlu hükümdarı Osmanlılara karşı savaşan **Karaman Beyliği, Kıbrıs Krallığı ve Feodal Rodos Devleti** ile de ilişkilerini geliştirip, tüm bu ülkeleri kendi önderliğinde sultana karşı ortak bir cephede birleştirmeye çalıştı.

Akkoyunluların doğuyla batı arasındaki ticarette aracılık eden **Venedik Cumhuriyetiyle** ilişkileri daha kapsamlıydı. Güney Azerbaycan[15] ipeği Venedik'te dokumacılık sanayiinde kullanılıyordu. **1463'te** 16 yıl kadar süren Venedik-Türkiye [Osmanlı] savaşının başlaması bu ilişkilerin daha düzenli bir hale gelmesine neden oldu.

2 Kasım 1463'te Venedik Cumhuriyeti senatosunda Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Akkoyunlu Devleti ve Karaman Beyliği'yle ittifaka girme konusu tartışıldı.

1464'te Venedik hükümeti Uzun Hasan'ın sarayına birkaç diplomat yolladı. **1472'de** ise **Katerino Zeno, İosafat Barbaro, Ambroko Kontarini** [Ambrosio Contarini] vd. Tebriz'e, Akkoyunlu sarayına geldiler. Uzun Hasan Avrupa'nın diğer monarklarıyla da ilişkilerini güçlendiriyordu. Akkoyunlu padişahının sarayında Macar ve Leh elçileri de vardı. *Ne yazık ki,* bunlarla görüşmeler de Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yapılıyordu. Öte yandan Uzun Hasan'ın elçileri **İsak, Hoca, Mirak, Hacı Mehemmed, Hasan Ezen [Azan?] ve Murat Bey** Avrupa ülkelerine, özellikle de Venedik, Roma, Lehistan ve Almanya'ya gidip görüşmeler yapıyorlardı. **1475'te** III. İvan, ticari ve diplomatik ilişkileri geliştirmek ve Kızıl Orda hanı Ahmet'e karşı birlikte savaşmak için görüşmek üzere kendi elçisi **Marco Rosso'yu** Uzun Hasan'ın yanına göndermişti. Ancak Uzun Hasan o zaman Osmanlı Devleti ile savaşta mağlup olmuştu ve iç karışıklıkları yatıştırmakla meşguldü. O nedenle, Moskova Prensliği'ne askeri yardımda bulunamadı. Aynı zamanda Ahmet Han da Akkoyunluları kazanmak istediğinden, Marco Rosso'dan bir süre önce değerli hediyelerle Tebriz'e 200 kişilik bir elçilik heyeti yollayarak, Kızıl Orda'nın güney sınırlarının bozulmayacağına dair Uzun Hasan'dan güvence almıştı.

Nihayet, Venedik hükümetiyle görüşmelerin sonucunda, **1472 yazında** Tebriz'de Türkiye'ye [Osmanlılara] karşı iki devlet arasında askeri ittifak anlaşması yapıldı. Türkiye karşısındaki ittifak planına uygun olarak 1472 yazında Uzun Hasan Türkiye [Osmanlılar] üzerine hücuma geçti. **Mirza Yusuf Han'ın** komutası altında Erzincan'dan Karaman yönüne doğru hücuma geçen Akkoyunlular *parlak galibiyetler* alarak Akdeniz sahillerine ulaştılar. Ancak burada Uzun Hasan'ın ordusu için silah ve top uzmanları getirecek Venedik gemilerini göremediler. Bu nedenle, Avrupalı müttefiklerle İstanbul üzerine saldırı planı başarısız oldu. Çünkü Venedik Cumhuriyeti, Türkiye'nin güç durumundan yararlanarak, İstanbul'daki elçisi aracılığıyla Türkiye'den ticaret üstünlüğünü almak için gizli diplomatik görüşmeler yapıyordu.

OSMANLI-AKKOYUNLU SAVAŞLARI VE *GENEL TÜRK BİRLİĞİNE* OLUMSUZ ETKİLERİ

Böylelikle savaşın bütün yükü Akkoyunlu Devletinin üzerine kaldı. Bundan beceriyle yararlanan II. Mehmet ise düşmanlarını birbirinden ayırdı ve savaşta başarı kazanmak için üstünlüğü ele almayı başardı.

Şehzade Mustafa'nın komutası altında Akkoyunlulara karşı 60 bin kişilik bir birlik yollandı. Sonuçta düşman kuvvetlerinden *kat be kat az olan Akkoyunlu süvarileri* **Küçük Asya'nın batısında, Beyşehir yakınlarında** Türkler tarafından darmadağın edildiler.

Kışın gelmesiyle birlikte her iki taraf da askeri harekâtlarını durdurdu. Sultan II. Mehmet elçisiyle Uzun Hasan'a mektup yollayarak, 1473 yılının baharında Akkoyunlulara karşı hücuma geçeceğini bildirdi. Sultan, Karaman'ın Türkiye'nin elinde olduğundan ve Akkoyunlu Devleti'yle Venedik'in kendine karşı birleşemeyeceğinden emindi. Bu nedenle, Osmanlı Devleti'nin bütün askeri güçlerini Akkoyunlulara yöneltmeye karar verdi. 1473 baharında Osmanlı askeri güçleri **Hasmurad'ın** komutası altında, güçlü topların desteğinde Akkoyunlulara karşı Erzincan'a doğru hareket ettiler. II. Mehmet, Uzun Hasan'ın Venedik'ten gelecek ateşli silahları almak için Karaman yönünde hücuma geçeceğini iyi biliyordu. Bu nedenle, iki korkunç düşmanın Akdeniz sahilinde birleşmesini engellemek amacıyla Uzun Hasan'ı **Anadolu'nun doğusunda** karşılamaya

karar vermişti. Uzun Hasan, düşman güçlerini doğal koşulları elverişli olmayan bir yerde ortadan kaldırmak için onların ilerlemesine izin verdi. Osmanlılar Fırat'ın sağ sahiline, **Malatya yakınlarına** kadar ilerlediler. Burada nehrin sol sahilini Akkoyunlu kuvvetlerinin mevki tuttuğu ortaya çıktı. Fırat'ın sağ sahiline Türkiye [Osmanlı] birlikleri yerleşti. Böylelikle, o devrin birbiriyle rekabet halindeki iki ünlü Türk komutanı, Uzun Hasan ve II. Mehmet, birlikleriyle Fırat sahillerinde karşı karşıya geldiler. Düşman kuvvetlerinden *kat be kat az olan*, ancak o zaman *Yakın ve Orta Doğunun en cengâver süvarileri sayılan Akkoyunlu askeri kuvvetleri*ne Uzun Hasan'ın oğulları **Uğurlu Mehemmed, Halil Bey ve Zeynel Bey'le** birlikte en başarılı komutanlar komuta ediyordu.

Düşman taraflardan hiçbiri nehri geçip hücum etmeye cesaret edemiyordu. Akkoyunlular için Fırat'ı atlayıp hücuma geçmek uygun değildi. Çünkü onlar hem sayıca daha azdılar hem de düşman toplarının ateşi altında telef olmak istemiyorlardı. Bu zor durumda Uzun Hasan geçmiş deneyimlerinden yararlanarak düşmana bir oyun hazırladı.

1 Ağustos 1473'te Fırat sahilinde Akkoyunlularla Osmanlılar arasında vuruşma başladı. Uzun Hasan'ın seçtiği doğru savaş taktiği sonucunda, Akkoyunlu süvarileri Osmanlı birliklerinin vurucu gücünü aldatıp, Fırat'ın sol sahiline çekildiler ve *II. Mehmet'i yenilgiye uğrattılar*. Malatya Muharebesi olarak adlandırılan bu vuruşmada Türkiye [Osmanlı] birliklerinin *vurucu gücü yok edildi*.

Malatya yenilgisi, Osmanlı birliklerinin düzeninin bozulmasına ve büyük moral bozukluğuna neden oldu. *Galibiyet umudunu yitiren Osmanlı sultanı* muharebeden sonra zabitlerinden birini barış anlaşması yapmak için Akkoyunlu hükümdarının yanına yolladı. Ancak Uzun Hasan, II. Mehmet'in barış önerisini reddetti.

Akkoyunlu ordusu, Osmanlı ordusunu izlemeye başladı. 11 Ağustos 1473'te Akkoyunlu birlikleri, **Erzincan'la Erzurum arasındaki Üçağızlı deresi** olarak adlandırılan yerde Osmanlı birliklerinin önünü kesti. Muharebe planına göre, Akkoyunlular hem cepheden hem de kanatlardan Türkleri dereden düzlüğe çıkaracaklardı. II. Mehmet'in birliği geri çekilince, onu Uzun Hasan'ın kendisinin komuta ettiği Akkoyunlu süvarileri karşılayacaktı. Uzun Hasan'ın amacını anlayan II. Mehmet bütün dikkatini ön cepheye verdi. Osmanlı birliği pek çok kayıp verdikten sonra düzlüğe çıkabildi ve savaş düzeni aldı. Bu, savaşın gidişatını değiştirdi. Böylelikle, iki fatihin kuvvetleri arasında sekiz saat kadar süren şiddetli bir dövüş başladı. **Otlukbeli ya da Tercan** adlı yerde gerçekleşen *bu savaşta Akkoyunlular üstünlük kursa da*, savaşın sonuna doğru ateşli silahlarla desteklenmiş Osmanlı piyadesinin, özellikle de yeniçeri alaylarının inatçı karşı saldırılarına dayanamadılar. Savaş, Osmanlıların galibiyetiyle sona erdi. (...)

AKKOYUNLU DEVLETİ'NİN SONU-OSMANLI-AKKOYUNLU SAVAŞLARININ AKKOYUNLU DEVLETİ İÇİN SONUÇLARI

Osmanlı-Akkoyunlu savaşlarının birinci evresinde olduğu gibi, ikinci evresinde de *inisiyatifi ele almalarına* ve *Osmanlı birlikleri üstünde bir dizi parlak galibiyet* elde etmelerine karşın Akkoyunlular mağlup oldular.

Mehemmed Naşir'e göre, Akkoyunluların Otlukbeli'nde yenilmelerinin nedeni "*böyle top-tüfek görmemiş*" olmalarıydı. Ayrıca Avrupa devletleri Türkiye'ye karşı hücuma geçmemişlerdi. Venedik, Akkoyunlularla yaptığı anlaşmanın koşullarını yerine getirmemişti. Akkoyunluların yenilgilerinin asıl nedenlerinden biri de Uzun Hasan'ın Osmanlılara karşı mücadele eden Mısır ve Suriye kuvvetlerinden yararlanamamasıdır.

Bununla birlikte, 1472-1473 yılları muharebeleri sonucunda *II. Mehmet'in doğuyla ilgili işgal planları yarım kaldı*. Osmanlı sultanı Azerbaycan'ı ve onunla birlikte bütün Güney Kafkaslar ile İran'ı ele geçiremedi.

Otlukbeli yenilgisi Akkoyunlu Devleti'ne ağır darbe vurdu ve dağılmasını hızlandırdı. *Büyük feodallerin*, özellikle göçebe-askeri beylerin *merkeze karşı mücadelesi* güç kazandı.

Yaqub Mahmudlu, Süleyman Məmmədov (vd.) (2001) Azərbaycan Tarixi 8-ci Sinif üçün Dərslik, İbtidai Nəşriyyatı, Bakı: 148-156. sayfalarından derlenmiştir.

BELGE

Uzun Hasan'ın Katerino Zeno Aracılığıyla Avrupa Hükümdarlarına Gönderdiği Mektup

"... Ben gece gündüz ancak bir şey, sizinle ittifakta ve Allah'ın iradesiyle bir an önce Osman'ın üzerine yürümek üstüne sizinle görüş alışverişinde bulunuyorum. Şunu bilin ki, başka koşul olmayacaktır. Çünkü niyetim budur. Irak, Hindistan'ın kapılarına kadar bütün Fars, ...Mazandaran, Gilan, ...Azerbaycan, Bağdat, hepsi benim topraklarımdır. Ben bu yerlerin efendisiyim. Bu yerlerdeki savaşçıların hepsi istediğim zaman arkamdan geleceklerdir. Bilin ki, başka koşul olmayacaktır. Bundan kuşkunuz olmasın. Benim sözüm birdir."

Y. Mahmudov. Seyyahlar, Kəşflər. Azərbaycan. Bakı, 1985. s. 103.

(Azerbaycan Tarihi ders kitabı içinde yer alan bir belge)

DİPNOTLAR

1 Herhalde kimi öğrenciler kafalarında oluşan kalıplarla lisede bu soruya tatmin edici bir yanıt bulamıyorlar ki, ODTÜ Tarih Bölümü'nde verdiğim "Türklerin Tarihi" dersinde ya da diğer bölümlerden öğrencilerin de aldığı Asya tarihiyle ilgili benzeri derslerde neredeyse her yıl öğrenciler, "Hocam, ikisi de Türk; niye birbirleriyle savaşıyorlar?" sorusunu soruyor.

2 Bu metinde, alanlarında söz sahibi kişilerden oluşan geniş bir komisyon tarafından, Talim Terbiye Kurulu'nun müfredatına uygun olarak yazılan şu kitap kullanılmıştır: Yaşar Kopraman, Bahaeddin Yediyıldız (vd.) (2003). *Tarih 2 Ders Kitabı*, Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları, Ankara.

3 Kopraman, Yediyıldız: 27.

4 Metinlerde yer alan italik yazılar bizim tarafımızdan yapılmıştır; kalın harfli sözcükler ise orijinal baskıda vurgulanan yerleri gösteriyor.

5 Kopraman, Yediyıldız: 27.

6 Y. M. Mahmudlu, Ə. Ə. Qocayev (vd.) (2001) *Orta Əsrlər Tarixi, 8-ci Sinif Ümumitəhsil Məktəbləri üçün Dərslik*, Maarif Nəşriyyatı: 60-62.

7 Mahmudlu, Qocayev: 345.

8 Mahmudlu, Qocayev: 342.

9 Mahmudlu, Qocayev: 353.

10 Mahmudlu, Qocayev: 269.

11 Genel olarak Sovyet sonrası ülkelerle Türkiye'deki tarih eğitimi arasındaki en önemli fark, Türkiye'de tarih Türklerin Anadolu'ya yürüyüşü ve Anadolu'da kurdukları devletlerin, özellikle de Osmanlıların görkemli tarihi olarak anlatılırken, Sovyet sonrası ülkelerde tarih, Sovyet döneminde benimsenen bir anlayışla ülke tarihi olarak anlatılıyor. Örneğin Azerbaycan'da bu bölgeye gelen Türkmenlerin geçmişi değil, binlerce yıl öncesinden başlayarak bugünkü Azerbaycan sınırları içinde ortaya çıkmış insan toplulukları, devletler anlatılıyor. Ancak burada karşılaştırdığımız dönem nedeniyle, bunun ayırt edici bir durumu yok, çünkü Türkiye tarihi açısından iki önemli unsur olan ülke ve millet, Malazgirt Savaşı'ndan sonra birleşiyor ve Türkiye'deki ders kitaplarında Anadolu dışındaki Türklerin tarihlerini arka plana itiyor. Böylece gerek Azerbaycan gerekse Türkiye, ele aldığımız bu dönemde ülke tarihi yapıyor gibi görünüyor.

12 Mahmudlu, Qocayev: 60-62.

13 Yaqub Mahmudlu, Süleyman Məmmədov (vd.) (2001) *Azərbaycan Tarixi 8-ci Sinif üçün Dərslik*, Təhsil Nəşriyyatı, Bakı: 148-156.

14 Koylubisar, bugün Sivas ilinin kuzeyinde yer alıyor.

15 Bugünkü İran Azerbaycan'ı, özelde Tebriz kastediliyor. Akkoyunluların merkezini de aslında bugünkü Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kapladığı topraklar değil, bu bölge oluşturuyor.

KORUCUTEPE HÖYÜĞÜ'NDEKİ

BEŞ BİN YILLIK BONCUK VE MÜCEVHERLER*

VELİ SEVİN - NECLA ARSLAN SEVİN

Arkeologlar 1970 yılında Elazığ-Altınova'da, şimdi su altında kalan Korucutepe Höyüğü'nde gerçekleştirdikleri çalışmada höyüğün kuzeybatı köşesinde bir mezarlık buldular. Dar alanda kerpiçten yapılmış, dikdörtgen planlı iki mezar ortaya çıkarıldı. Birine 18-21 yaşlarında bir kadın, ayakları karna çekik durumda yatırılmıştı; öteki ise bir erkek ve bir kadına aitti ve onlar da aynı şekilde gömülmüştü. Her iki mezarda da iskeletlerin üzerinde kimi gümüş mücevherlerle birlikte yüzlerce boncuk ele geçti.

Resim: 2

1930'larda güney Mezopotamya'daki Ur kentinde kazılar yapan ünlü İngiliz arkeoloğu Sir Leonard Woolley, Sümer kral ve kraliçelerine ait bir mezarlık keşfetmişti. Dokunulmamış halde ele geçirilen bir odada Kraliçe Puabi 5 nöbetçi asker ve 12 kız yardımcısı ile birlikte gömülmüştü (Res. 1-2). İskeleti üzerinde, boynundan bele doğru uzanan 50 dizi halinde kornalin, akik, lapislazuli, gümüş ve altın boncuktan yapılmış bir şal vardı. Belini altın, kornalin ve lapislazuli boncuklardan bir kemer sarıyordu; ucundan altın halkalar sarkan bu kemerin boncukları bir kumaş ya da deriye dikiliydi. Boynunda, altın ve lapis boncuklardan üç sıralı bir kolye ile zarif bir gerdanlık taşıyordu.

Resim: 1

Parmaklarına on altın yüzük takılıydı. Sağ dizini altın, lapislazuli ve kornalin taşlı bir çorap bağı süslüyordu. Sol omzundan lapislazuli ve kornalin boncuk sarkıntılı, oturan boğa biçimli bir amulet (muska), sağ omzundan da altın ve lapisten balık biçimli üç amulet ve de oturan ceylan şeklinde bir diğer amulet sarkıyordu.[1] Yani kraliçe ve hatta ona eşlik eden tüm yardımcıları son istirahatgâhlarına tepeden tırnağa binlerce boncukla süslenerek gömülmüştü. İÖ 2600-2500 yıllarına ait bu mezar eski devirlerde boncuğun ne denli yaygın bir kullanım alanına sahip olduğunun en açık örneğidir. Oysa günümüzde boncuk denince akla çoğu kez boyna ve bileğe süs olarak takılan küçük yuvarlak nesneler gelir.

Keban baraj gölü alanındaki Elazığ-Altınova'da kurtarma kazıları yapan Amerikalı ve Hollandalı arkeologlar 1970 yılında, şimdi su altında kalan Korucutepe Höyüğü'nde gerçekleştirdikleri çalışmada benzer bir durumla karşılaştılar. Puabi'ninkinden

* Bu makale, sürdürmekte olduğumuz "Doğu Anadolu'da Yarı Değerli Taş Yatakları ve İşleme Teknolojileri" başlıklı TÜBİTAK projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Resim: 3

Resim: 4

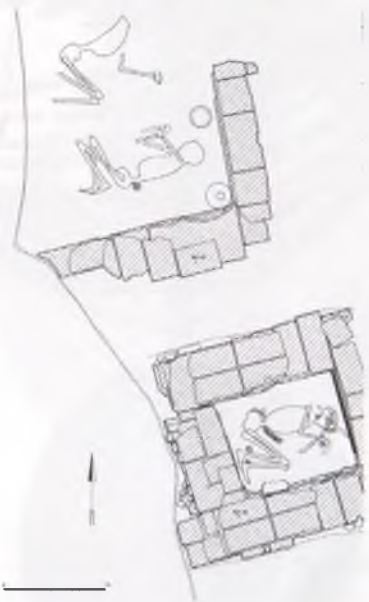
Res. 3: Gümüş alınlık ve kemik boncuklar. Korucutepe.

Res. 4: Kemik boncukların kullanılış durumu.

dört-beş yüz yıl kadar daha erken bir zaman diliminde höyüğün kuzeybatı köşesi bir mezarlık haline getirilmişti. Bu bölümdeki dar alanda kerpiçten yapılmış, dikdörtgen planlı iki mezar ortaya çıkarıldı. Birine 18-21 yaşlarında bir kadın, ayakları karna çekik durumda yatırılmıştı; öteki ise bir erkek ve bir kadına aitti ve onlar da aynı şekilde gömülmüştü (Plan).[2]

Günümüzden beş bin yıl kadar önceye ait her iki mezarda da iskeletlerin üzerinde kimi gümüş mücevherlerle birlikte yüzlerce boncuk ele geçti. Tek başına yatan genç kadının kafatasında gümüşten ince bir şerit alınlık (diadem) duruyordu (Res. 3-4). 340 mm uzunluğunda, 20 mm kadar genişlikteki alınlığın giderek daralan uçları yuvarlatılmıştı ve kumaş bir başlığa takılı olarak kullanılmış olmalıydı. Yanı sıra kemikten oyulmuş çok sayıda dairesel dışbükey boncuk bulunmaktaydı. Çapları 24 ile 15 mm arasında değişen boncuklar bir kenarlarına yakın gelecek şekilde matkapla delinmişti. Kazıyı yapan arkeologlar bunlardan bir bölümünün tek tek alınlıktan aşağı doğru sarktığına inanırlar.[3] Ancak bugün Elazığ Müzesi'nde saklanan boncuk ve takılar üzerinde yaptığımız gözlemlere göre, karşılıklı birer çift olarak bir araya getirilip yuvarlak bir boncuk formu oluşturacak şekilde dizilmiş olabilecekleri akla daha yakın gelmektedir.[4]

Genç kadının kafatası yakınında, uçları birbiri üzerine giydirilmiş 34 mm ile 31 mm çapında iki çift gümüş halka, kafatasının üzerinde ise olasılıkla saç süsü olarak kullanılmış iki küçük gümüş halka daha yer almaktaydı. Boynunu, dövülerek yassılaştırılmış 190 mm uzunluğunda, hilal şekilli ince bir gümüş tasma-gerdanlık süslüyordu (Res. 5). İnce (2 mm) gümüş levhadan bükülerek yapılmış baklava biçimli (boy 38 mm) iki boncuk herhalde tasma-gerdanlığın uçlarına konmuştu. Sağ kolu çevresinde, kimileri birbirine yapışmış, yaklaşık 4 mm kalınlıkta iki gümüş tel bileziğin kalıntıları vardı. Yanlarında, delinerek birer boncuk haline sokulmuş *nerita* ve istiridye gibi deniz yumuşakçası kabukları ele geçmişti. Arkeologlar bu kabuk boncukların bileziklerden sarktığını bildirirler (Res. 6). Belini saran kuşağı, giysisinin kolları ve etek uçları, her biri 1-2 milimlik binlerce silindirik boncukla süslüydü (Res. 7).[5] Birkaç koyu siyah taş ve bir-iki kırmızı ve mavi tane dışında minik boncukların tümü beyaz renkli yumuşak kireç taşından, her biri ayrı ayrı kesilip özenle delinerek yapılmıştı. Kumaş ya da deri kuşağı süsleyen boncuklar kemik dağıtıcılar yardımıyla 10 sıra halinde düzenlenmişti (Res. 8). Dağıtıcılardan biri tam durumdadır ve 49 mm uzunluğundadır; diğer ikisi parçalar halindedir.

Plan: Korucutepe mezarlarının planı (M.N. van Loon, Korucutepe 2, lev. 9)

Res. 1: Sumer kraliçesi Puabi'nin mezar odasındaki bulunuş durumu, Ur kral mezarlığı (C.L.Woolley, Ur Excavation II: The Royal Cemetery, New York 1934)

Res. 2: Ur Kral Mezarlarında bulunan Sümer takılarının yeniden düzenlenişi (H. Tait -yay.haz.-, Jewelery 7.000 Years, New York 1986)

Fotoğraflar: Veli Sevin

Dışbükey formlu bir kısım yuvarlak kemik boncuk, minik kireçtaşı tanelerle aynı ipe dizilmişti. Yani burada belli ki bir tasarım düşüncesi söz konusuydu. Leğen kemiği yanında, baş kısmına ince tel sarılı küçük ve eğik gümüş bir iğne duruyordu. Gömü töreni sırasında mezara, içlerinde yiyecek ve içecek bulunan pişmiş topraktan gri renkli küçük bir bardak (yükseklik 8.6 cm) ile portakal renkte açkılı, geniş ağızlı (çap 30 cm) bir çanak (yükseklik 8.2 cm) bırakılmıştı.

Üzeri ahşap bir çatı ile kapatılmış ikinci mezara, biri erkek biri de dişi iki

Resim: 5

Resim: 6

Res. 5: Gümüş tasma-gerdanlık, bilezik ve halkalar.

Res. 6: Salyangoz ve istiridye kabuklarıyla süslü gümüş bilezikler.

Resim: 7

Resim: 8

Res. 7: Yumuşak kireçtaşından minik bocuk taneleri giysilere dikilerek kullanılmış olmalı.

Res. 8: On sıra boncuklu kemer.

Resim: 9

Resim: 10

Res. 9: Hematit (?) topuz başı ve tunç hançer.

Res. 10: Gümüş bilezik usta bir tasarımın ürünü.

Resim: 11

Res. 11: Boncuk dizileriyle yapılmış kuşak süsleri.

Res. 12: Boncuklu kuşak süslerinin özgün durumu.

2 mm ile 1 mm arasında değişir; elips biçimlilerin boyları 9-11 mm, çapları ise 4.5 mm ile 3.5 mm kadardır (Res. 11). İskelet üzerindeki bulunuş durumuna göre arkeologlar kemerin yedi boncuk sırası ile süslendiğini düşünmüşlerdir. Nitekim boncuklardan bir bölümü Elazığ Müzesi'ne, toprağıyla birlikte sertleştirilip bulunuş durumları korunarak teslim edilmiş, geri kalanlar ise deriden yapılmış yedi delikli iki ayırıcı ile dizilmeye çalışılmıştır (Res. 12). Özgün durumunu koruyan boncuklardan koyu kırmızı renkliler alt ve üstte bordür yapacak şekilde sıralanmıştır.

kişi gömülüydü (Plan).[6] Erkek, yüzü kuzeye gelecek şekilde sağ tarafına yatırılmıştı. Üzerinde, günümüze ancak çok az kalıntısı ulaşabilmiş beyaz bir kumaş bulunuyordu. El parmak kemiklerinin yanında, demir ya da demir cevheri (hematit) olarak nitelendirilen 56 mm çapında (delik çapı 20 mm) ve yaklaşık 390 gr ağırlığında koyu renkli bir topuz başı ile 155 mm uzunluğunda, söğüt yaprağı şeklinde omurgalı bir tunç hançer duruyordu (Res. 9). Bileğini, 36 mm genişliğinde ve 2.5-3 mm arasında değişen kalınlıkta ağır bir gümüş bilezik süslüyordu (Res. 10). Bilezik hafifçe dövülerek içbükey biçim verilmiş tek parça gümüşten yapılmıştır ve uçları gövdeden çıkan dört spiralle bezenmiştir. Bu ağır ve zarif bilezik gerçek bir kuyumculuk ve tasarımın ürünüdür. İskeletin belini, küçük disk şekilli ve elips biçimli boncuklarla süslenmiş bir kuşak sarıyordu. Beyaz renkli yumuşak kireç taşı ile koyu kırmızı renkli taşlardan yapılmış küçük boncuk tanelerinin çapları 4 mm ile 3 mm, kalınlıkları ise

Aynı mezardaki kadın iskeletinin yüzü erkeğe doğru döndürülmüştü. Bir bileğinde 30 gr ağırlığında tek parça gümüşten ilginç bir bilezik bulunmaktaydı (Res. 13). Dövülerek ince şerit şeklinde yassılaştırılmış ve delikli uçları açık bırakılmış bilezik, bir baskı mührü taşımak amacıyla yapılmıştır. Konik bir çıkıntı halindeki mühür, bileziğin organik parçasıdır. Yuvarlak baskı yüzüne uzun boynuzlu stilize bir dağ keçisi motifi, kazınarak işlenmiştir. Bu bilezikli baskı mühür, tarih öncesi Anadolu mühürcülüğünün (glyptik) eşsiz örneklerinden biridir. Bir kadın tarafından taşınması ayrıca ilgi çekicidir. Çentik bezemeli, tek delikli yuvarlak bir taş düğme boncuk, biri gümüşten iki küçük küre boncuk ve tebeşir taşından mavi bir boncuk ile 25 mm kalınlığında, 32 mm çapında gümüş bir halka, kadın iskeletiyle birlikte ele geçen diğer buluntular arasındadır. Arkeologlar aynı mezarı paylaşan bu iki iskelet üzerinde dağınık durumda, kireç taşından çok sayıda minik boncuk buldular. Kimilerinin bir giysiye dikili süs olması mümkün olan bu minik beyaz taneler de ilk gömüttekile-

Resim: 12

rin benzeri. Tümü işini bilen hünerli ellerce yumuşak kireç taşından minik silindirik taneler halinde kesilip zımparalanmış. Gömü töreni sırasında mezara, ölen kişinin öteki dünyada aç kalmaması için her zamanki gibi, yolluk olarak yiyecek ve içecek bırakılmıştı. Pişmiş topraktan gri renkli ve yuvarlak dipli bir çömlek (yükseklik 23.6 cm) ile portakal renginde bir kap altlığı (yükseklik 27.3 cm) bu ölü yemeğinin kalıntıları (Res. 14).

Aşağı yukarı çağdaş bu iki mezar İÖ 3000 yıllarından kalma, yani beş bin yıllık. Gümüş süs eşyaları, madeni silah ve taş boncuklar toplumun üst sınıfından ayrıcalıklı elitler olduklarına işaret ediyor. Özellikle erkek iskeleti ile birlikte bulunan yuvarlak sap delikli topuz başı tarihin en eski dönemlerinden beri kullanılan mutlak bir egemenlik simgesi. Mezopotamya'nın ünlü Ur kral mezarları, Alacahöyük prens mezarları ve II. Troia şatosu hazinelerinden yüzlerce yıl önceye ait bu mezarlarda yatan kişiler Elazığ/Altınova yöresinin en erken yöneticileri olmalı.

Mezarlarda ele geçen eşyaların zenginliği, Elazığ yöresinde 4. binyılın sonlarında belirli bir refah düzeyine ulaşıldığına ve elit bir yönetici sınıfın ortaya çıkmaya başladığına tanıklık ediyor. Bu görüşü, hemen batıda Malatya yakınındaki Arslantepe Höyüğü'nün VIB tabakasında ortaya çıkarılan ve aşağı yukarı aynı tarihten (İÖ 3000-2900) bir bey mezarı da pekiştiriyor.[7] Gümüş, bakır ve demir cevherinden yapılmış eşyalar ile mezarın yakınında ele geçen bakır cevheri parçaları Elazığ yöresi beylerinin kuzey Mezopotamya'nın erken kentsel merkezleri ile madencilik açısından kimi ilişkiler kurmuş ve böylelikle zenginleşmiş olabileceğini düşündürür. Nitekim her iki bölge arasındaki hammaddeye dayalı ticaret ilişkilerinin bu tarihlerden çok daha eskiye gittiği bilinmektedir.

Korucutepe mezarları boncukların insanlar açısından taşıdığı önemi vurgulamaları ve değişik kullanım biçimlerini göstermeleri açısından ayrı bir öneme sahiptir. Vücutta taşınan taşların yalnızca süs değil birer güç verici, koruyucu olarak benimsendiği, hatta ölene öteki dünyada yardım edeceği şeklinde bir inanışın var olabileceği yolunda veriler sağlar. Öteki dünyaya süslü giysileriyle gitme gayreti içindeki bu elitlerin üzerinde özel olarak delinerek takı haline sokulmuş yumuşakça kabuklarının varlığı ayrıca dikkat çekicidir. Neolitik dönemin en erken evrelerinden beri taş, kemik ve hatta madeni boncuklarla birlikte kullanılmış bu kabuklar çoğu kez güneydeki Umman ya da Basra Körfezleri ile Akdeniz'den getirilmiştir.[8] Sıcak deniz yumuşakça kabuklarına, adeta sınır tanımayan geniş bir coğrafyada ve günümüz de dahil olmak üzere her dönemde duyulan ilgi, büyülü güçlerine karşı duyulan sarsılmaz inanç ve güvenin göstergesidir. Halen devam eden Harput İç Kale Osmanlı mahallesi kazılarında yeni bulunan deniz salyangozu (*cowrie*) kabukları, inanışın İslam toplumları arasında da canlılığını koruduğunun en önemli tanıklarıdır (Res. 15).[9]

Resim: 13

Resim: 14

Resim: 15

Res. 13: Gümüşten bilezik-mühür; baskı yüzüne stilize dağ keçisi motifi işlenmiş.

Res. 14: Çift kişilik mezara bırakılmış pişmiş toprak çömlek ve kap altlığı.

Res. 15: Harput Osmanlı mahalle kazılarında bulunan deniz salyangozu (cowrie) kabukları yoğun ilginin tanıkları. Daha çok Hint Okyanusu ve Büyük Okyanus'ta yaşayan bu yumuşakçalar bir zamanlar Afrika'da para yerine de kullanılmıştı.

DİPNOTLAR

1 Zettler, Horne 1998.

2 van Loon 1978: 10 vd.

3 Brandt 1978: 61 vd.

4 Elazığ Müzesi'ndeki çalışmalara izin veren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile her türlü kolaylığı sağlayan Müze Müdürlüğü'ne ve özellikle Müdür Haydar Kalsen'e teşekkürü bir borç biliriz.

5 Malatya/Arslantepe VB tabakasında bulunan benzerleri için bkz. Frangipane 2004: katalog no 157.

6 van Loon 1978: 10.

7 Frangipane 2001.

8 Bkz. Gensheimer 1984.

9 Sevin 2008: 33, res. 12.

KAYNAKLAR

Arslan-Sevin, N., 2008. "Harput'ta Bir Osmanlı Mahallesi ve Sakinleri. Osmanlı'ya Arkeolojik Bir Yaklaşım", *Toplumsal Tarih* 169: 27-33.

Brandt, R.W., 1978. "The Other Calcholithic Finds", *Korucutepe 2* (yay. haz. M.N. van Loon): 61-62.

Frangipane, M. et alii., 2001. "New Symbols of a New Power in a 'Royal' Tomb from 3000 BC Arslantepe/Malatya (Turkey)", *Paleorient* 27/2: 105 139.

Frangipane, M., 2004. *Arslantepe*. Milano.

Gensheimer, T.R., 1984. "The Role of Shell in Mesopotamia: Evidence for Trade Exchange with Oman and Indus Valley", *Paleorient* 10/1: 65-73.

Van Loon , M.N., 1978. *Korucutepe 2*. Amsterdam.

Woolley, L., *Ur Excavation II: The Royal Cemetery*, New York 1934.

Zettler, R.L., L. Horne (yay. haz.) 1998. *Treasures from the Royal Tombs of Ur*. University of Pennsylvania Museum.

İlhan Tekeli Toplu Eserler I-II-III-IV

IV. Kitap

CUMHURİYETİN BELEDİYECİLİK ÖYKÜSÜ (1923-1990)

Şubat 2009
ISBN: 978-975-333-226-2
358 sayfa, 26TL

III. Kitap

GÖÇ VE ÖTESİ

Eylül 2008
ISBN: 978-975-333-221-0
235 sayfa, 18TL

II. Kitap

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL EŞİTSİZLİK VE BÖLGE PLANLAMA YAZILARI

Şubat 2008
ISBN: 978-975-333-217-0
334 sayfa, 24TL

I. Kitap

BİRLİKTE YAZILAN VE ÖĞRENİLEN BİR TARİHE DOĞRU

Ekim 2007
ISBN: 978-975-333-212-5
278 sayfa, 19TL

TARİH VAKFI

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI
Zindankapı, Değirmen Sok. No:15, 34134 Eminönü/İstanbul
T (0212) 522 02 02 F (0212) 513 54 00 E yayin@tarihvakfi.org.tr

SEKTÖRÜNÜZDE
NELER OLUYOR?
Ajans Press güçlü teknolojik altyapısı sayesinde tüm medyayı anında takip eder. Rakiplerinizi inceler, sektörünüzü araştırır, müşterilerinizi analiz eder. Geleceği netleştirmek için size gereken nitelikli bilgiyi sunar. Çünkü liderlik geleceği görmek demektir.
nitelikli bilgi için: www.ajanspress.com.tr
AJANS PRESS
LİDERLER ÖNDE GİDER